

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

YAZ SUMMER 2018 • SAYI NUMBER 86

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

YAZ SUMMER 2018 • SAYI NUMBER 86

Sahibi Owner

Ahmet Yesevi Üniversitesi Adına Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Musa YILDIZ

Yayın Yönetmeni Editor in Chief

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Yayın Kurulu Editorial Board

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ
Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Ali Ekber ŞAHİN
Doç. Dr. Tuba DURMUŞ
Dr. Murat YILMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Managing Editor

Fatih ÖZER

Teknik Redaksiyon Redaction

Doç. Dr. Tuba DURMUŞ

Özetlerin İngilizcesi English Abstracts

Ebru SEVEN

Özetlerin Rusçası Russian Abstracts

Liliya SATTAROVA

Sekreteryası Secretariat

Fatih ÖZER

Yönetim Merkezi Management Center

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuşuoğlu Sok.
Nu: 30 06490 Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 216 06 00 • Faks : (0 312) 216 06 09
www.ayu.edu.tr
bilig.yesevi.edu.tr • e-posta: bilig@yesevi.edu.tr

Abonelik Subscription

bilig@yesevi.edu.tr

Abone Bedeli

Yurt içi (Yıllık) : 100 TL (Öğretim üyesi, öğretim ve
öğrencilere 50 indirimlidir)
Yurt dışı (Yıllık) : 150 ABD Doları

Yayın Türü

3 aylık, yaygın, süreli

Baskı Printed by

Merkez Repro iç ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Devrez Sk. No. 1/B İskitler / ANKARA
0312 384 7898 www.merkezrepro.com

Basım Yeri: ANKARA

Basım Tarihi: 30/07/2018

ISSN: 1301-0549

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdılđacan AKMATALİYEV
Milli Bilimler Akademisi / Kırgızistan

Prof. Dr. Ramiz ASKER
Bakü Devlet Üniversitesi / Azerbaycan

Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV
Hakas Katanov Devlet Üniversitesi / Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE

Prof. Dr. Edward FOSTER

Talisman / ABD

Prof. Dr. Darhan HIDIRALİ
Uluslararası Türk Akademisi / Kazakistan

Prof. Dr. Osman HORATA
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Lars JOHANSON
Mainz Üniversitesi / Almanya

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Marmara Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ
Maltepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Mehmet KUTALMIŞ
Ahmet Yesevi Üniversitesi / Kazakistan

Prof. Dr. Rafael MUHAMMEDİNOV
Bilimler Akademisi / Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Mahir NAKİP
Çankaya Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Gazi Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Uludağ Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Gazi Üniversitesi / Türkiye

AHMET YESEVI
ÜNİVERSİTESİ

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarların olup, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Ahmet Yesevi University Board of Trustees.

Saygıdeğer okurlar

bilig, 86. sayısı ile karşınızda. Bu sayıda da edebiyat, folklor, felsefe, uluslararası ilişkiler alanlarında 9 makaleyle Türk kültür mirasına ışık tutmaya ve Türk dünyasının güncel sorunlarına dikkat çekmeye gayret ettik.

Bu sayıdan itibaren yayınladığımız makale sayısını cüz'i de olsa azaltmaya başladık. Hedefimiz daha fazla sayıda makale yerine, etki faktörü yüksek daha nitelikli makaleler yayınlamaktır. Böylece *bilig*'in indekslerdeki konumunun daha da güçlendirmeyi amaçlıyoruz. Bu yaklaşım hakem süreci tamamlanmış ve yayına hak kazanmış makalelerin yayımlanma sürecini daha da uzatacaktır. Bu hususta yazarlarımızdan anlayış bekliyoruz.

Akademik hayatta artan rekabet ve sürekli yükselen kriterlere paralel olarak *bilig*'e makale akışı da artmaktadır. Tüm bu olgular yayın kurulumuzun üzerindeki sorumluluğu daha da ağırlaştırmaktadır. Yayın kurulumuzun değişmeyen önceliği *bilig*'in düzeyini ve etki faktörünü yükseltmektir.

Bilimsel süreli yayıncılık alanında *bilig* önemli bir birikime sahiptir. Bu birikimde 1996 yılından bu yana kesintisiz bir şekilde yayınlanan 86 sayı yanında uluslararası bilimsel dergi yönetişimi süreçlerini yakından takip eden, alanında uzman akademisyenlerden oluşan yayın kurulunun katkısı büyüktür. Yayın kurulunun işleyişindeki nesnellik, şeffaflık ve bağımsızlık *bilig*'in başarısının devamı için en önemli güvencedir.

Şüphesiz *bilig* ailesinin en üretken ve en değerli üyeleri yazarlarımızdır. Evrensel bilime katkı yanında Türk dünyasının bütünleşme çabalarına hizmet eden çalışmalarıyla, akademisyenlerimiz alanında öncü ve özgün, yenilikçi ve nitelikli makaleleriyle *bilig*'in uluslararası saygınlığı ve tanınırlığı daha yukarıya taşıma çabalarımıza en büyük desteği vermektedirler.

Bir sonraki sayımızda buluşana dek tüm yazar ve okurlarımıza sağlıklı ve başarılı günler diler, 86. sayımızın faydalı olmasını temenni ederiz.

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ
Yayın Yönetmeni

Dear Readers,

Here is *bilig*'s 86th issue. In this issue, we tried to shed light on the Turkish cultural heritage with 9 articles in the fields of literature, folklore, philosophy and international relations and tried to call attention to the current problems of the Turkic world.

As of this issue, we have begun to reduce the number of the articles we publish even to a small amount. Our ambition is to publish more qualified articles with higher impact factors instead of more articles. Therefore, we aim to further strengthen the position of *bilig* in the indexes. This approach will further extend the period of publication of the articles that have completed the peer review process and are entitled to publication. We ask our article authors to be tolerant on this matter.

The flow of an article to *bilig* is also going up in parallel with increasing competition and constantly rising criteria in academic life. All these facts make the responsibility on our editorial board even harder. The fixed priority of our editorial board is to raise the level of *bilig* and its impact factor.

bilig has a significant accumulation in the field of scientific publishing. This accumulation is the contribution of the editorial board consisting of expert academicians who closely follow the international scientific journal management processes, besides 86 issues published continuously since 1996. Objectivity, transparency and independence in the process of the editorial board are the most important assurance for the continuation of *bilig*'s success.

Undoubtedly, the most productive and most valuable members of the *bilig* family are our authors. As well as their contribution to universal science and with their contribution to the efforts of the Turkic world to integrate, our academicians are giving the greatest support to our efforts to raise *bilig*'s international prestige and recognition with their pioneering and original, innovative and qualified articles.

We wish healthy and successful days to all our authors and readers and hope that the 86th. issue of our magazine will be useful.

Prof. Dr. Firat PURTAŞ
Editor in Chief

Дорогие читатели,

Перед вами 86-й выпуск журнала «Билиг», содержащий девять статей по литературе, фольклору, философии и международным отношениям, которые проливают свет на аспекты культурного наследия и привлекают внимание к текущим проблемам тюркского мира.

Начиная с настоящего выпуска, мы сократили количество публикуемых материалов. Наша цель – публикация научных статей с более высоким импакт-фактором. Таким образом, мы стремимся к еще большему укреплению позиции журнала «Билиг» в рейтингах. Такой подход увеличит срок опубликования статей, которые уже прошли рецензирование и были приняты к публикации, в связи с чем мы надеемся на понимание со стороны наших авторов.

В академической жизни растет конкуренция и постоянно повышаются критерии, вместе с этим возрастает и поток статей, которые получает редакция «Билиг». Все эти факты повышают ответственность, которая ложится на нашу редакцию. Неизменным приоритетом при выборе материалов для публикации является повышение уровня журнала и его импакт-фактора.

Как периодическое научное издание «Билиг» обладает немалым багажом. О многом говорит тот факт, что журнал издается с 1996 года, и уже увидело свет 86 его выпусков. Большая роль в этом отводится редакционному совету, состоящему из специалистов в разных областях, которые принимают непосредственное участие в процессе издания международного научного журнала.

Несомненно, авторы статей являются самыми продуктивными и важными членами семьи «Билиг». Внося вклад в науку в целом и в усилия по интеграции тюркского мира, наши ученые своими новаторскими, оригинальными, инновационными, квалифицированными статьями оказывают огромную поддержку нашим усилиям по повышению международного престижа и признания журнала «Билиг».

До встречи на страницах следующего выпуска, и с пожеланием благополучия и успехов всем нашим авторам и читателям.

**Профессор Фырат Пурташ,
Главный редактор**

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Soyalp Tamçelik, İsmail Safi

Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics / 1-22
Türk Cumhuriyetlerinin KKTC'yi Tanıma Stratejisinin Esasları

Zhanar Konyratbayeva, Serikkył Satenova, Ordaly Konyratbayev

Revealing Shakarim's Passionate Nature via His Linguistic Personality / 23-44
Şakarim'in Passiyonerlik Yönünün Dilsel Kimliğinden Yola Çıkararak Tanıtılması

Emine Tuğcu

Bir Osmanlı ve Bir Çerkes: Sergüzeşt Romanında Özgürlüğün Bedeli / 45-64
An Ottoman and A Cherkes: The Cost of Freedom in Sergüzeşt Novel

Mustafa Yıldız

Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri / 65-88
Dede Korkut Stories in terms of Political Philosophy

Oğuzhan Aydın

Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası'na Göre Anadolu'da
Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme / 89-114
On the Culture, Belief, and Custom in Anatolia in accordance with Turkey's Health Geography

Semra Baturay Meral, Hasan Mesut Meral

On Single Argument Verbs in Turkish / 115-136
Türkçede Geçişsiz Fiiller Üzerine Bazı Gözlemler

Selim Tezcan, Mehmet Sadık Gür, Alper Sarıbaş

İsrail Tarih Ders Kitaplarında Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi / 137-167
The Turkish War of National Liberation and the Republican Period in Israeli History Textbooks

Ayşe Yıldız

"Mecmû'a" ve "Mecmû'a-i Eş'âr" Kavramlarının Zübdetü'l-Eş'âr ve Zeyillerindeki Kullanımları Üzerine / 169-181
On the Use of The Terms "Macmua" and "Mecmu'a-i Eş'âr" in Zübdetü'l-Eş'âr and Supplementary Works

Tuğba Barutcu, Fatma Açık

Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür
Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi / 183-209
*The Role of Idioms Which in Children's Literature Workson Cultural Transfers
and The Level of Overlap with These Phrases in Turkish Textbooks*

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Bilal Güzel

Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi (E-Kitap) / 211-214

Saadet Çetin

Kökü Mazide Bir Âti: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) Projesi / 215-218

Fatih Özer

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ) / 219-221

Yayın İlkeleri / Editorial Principles / 223-237

Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics*

Soyalp Tamçelik**
İsmail Safi***

Abstract

This research is based on legal and strategic principles of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) by Turkic Republics. The purpose of the research is analyzing problems, solution proposals and the principles about these subjects in the case of the recognition of TRNC by Turkic Republics.

The recognition of the states has been depicted in a several ways in international law. According to the depictions, recognition is a legal process where a state or more than one state unilaterally declare the constitution of the government with the all results of concerned union, certify this state and sustain all the legal relations with the concerned state due to this situation. Nowadays, the recognition of TRNC is debated issue from the different aspects.

The recognition of TRNC by Turkic Republics will be concentrated on whether existence or not of declaratory or decocker impact of the recognition, imperativeness of the recognition process, whether signing or not of the special treaty or unilateral legal process and on the subject of stipulation of the recognition to the term.

Keywords

TRNC, Cyprus, Turkic Republics, The Recognition, International Law, Self-determination.

* Date of Arrival: 07 September 2017 – Date of Acceptance: 03 March 2018

You can refer to this article as follows:

Tamçelik, Soyalp ve İsmail Safi (2018). "Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 1-22.

** Prof. Dr., Gazi University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara/Türkiye.
soyalp@hotmail.com

*** Assist. Prof. Dr., İstinye University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, İstanbul/Türkiye.
ismailsafi99@gmail.com

Introduction

It is undeniable that the main constitution of international law is independent states. That is why we see the recognition of a state in an international realm, as an essential topic.

In fact, the recognition of the state means adherence of a new member to the international community. From the point of view of legitimizer states, it is a judicial act that shows establishment of relations with the new state due to international law. Recognition is explicit declaration of the existence of aforementioned state (Chen 1951: 133). That is why the recognition has a huge legal impact on recognized and legitimizer states. Under these circumstances the recognition of a new state brings on important aftermaths with itself.

Part of the recognition that is confronted with the problems mostly, is the recognition of states and governments. The political unity that has population, land and hard-core government can always claim in sovereignty allegation or can assert that it's a state. Because of its declaratory feature, neither any political unity needs recognition for being a state, nor any country has an obligation for recognizing the other countries. At the same time, recognition neither is sufficient for existence of any country, nor non-existence of recognition annihilates the country.

But it does not mean that the recognition has no importance. When the legitimizer country recognizes the political unity, it also accepts that the relations with that state will be conducted in the principle frame of sovereign equality of the countries. The retrospective impact of the recognition reveals the importance of this judicial institution. That's why it's possible to utilize the recognition as a tool in the solution of Cyprus problem and in the reconstitution of the skeleton of solution. Particularly, the recognition of TRNC by Turkic Republics will induce production of comprehensive and radical formula for the solution of Cyprus problem.

The method that has been applied in this research based on mostly pragmatic perspective. But in this report the method about procedure analysis has also been applied. It is attempted to use analytical assessments about the subject. By this method the meaning of the recognition of TRNC by Turkic Republics, the importance and the result of the recognition have been evaluated.

The Status and Legal grounds of TRNC in terms of International Law

The proclamation of TRNC has been based on the usage of principle called self-determination where the nation determines its future. In addition to the proclamation of TRNC some political, social and judicial initiatives took contractor part. But it supposed to be mentioned that the proclamation of TRNC will be evaluated by the law of nations in this research.

First of all, the law of nations has not obtained precision with its principles. For instance, the content of self-determination has not been stated clearly in the law of nations (Emerson 1965: 288-289, Şahin 2000: 24). If it's thought that the independence is a reason for preference, then the station of this notion that goals "to establish an independent state" (Şahin 2000: 24-25, Tamçelik 2001: 293-298) should not be found strange. Self-determination principle that means 'the right of nations' to designate its future" indicates that individuals that belong to one nation have the claim to establish an independent state (Vitas 1990: 16). In this sense, when the usage of notion in different time periods is analysed, we are encountered with two different meanings: By its *internal* meaning it means that the community that has the specific objectivity has the freedom to choose its regime (Pomerance 1982: 37-42, Necatigil 1990:179, Sur 2000: 103). By the *external* meaning it's the organization like a state of the community that owns specific objectivity notwithstanding any foreign power (Armaoğlu 1973: 2-3, Pomerance 1982: 37-42, Necatigil 1990: 179, Sur 2000: 103). There are two essential criteria's that can show legitimize the proclamation of TRNC by the law of nations and the principle of self-determination.

One of them is Turkish nation should be founding partner of the Cyprus Republic that established in 1960 and the sovereignty of 1960 Cyprus Republic should be assigned not only to one nation in the island but to both of them jointly. Consequently, we see the Turkish Cypriots as the equal holder of right in the sovereignty of Cyprus Republic (Arsava 1996: 44). 1960's Constitutional Law that based on 1960's Constitutor, Warranty and Alliance Agreements has been ratified and signed by Turkish Cypriots and Greek Cypriots.

Another essential criteria by self-determination is establishment of government of Turkish Cypriots in the north. As then, Greek control in the north cannot represent Turkish nation. That's why Greek executives are not in the

circumstances and position to represent and speak for Turkish Cypriots. Consequently, Cyprus Greek control that has been initiated to EU are not entitled to represent either Turkish Cypriots or rest of the Cyprus. Moreover, existence of TRNC that has constituents for being a state indicates that Greek control has not the right to represent them in the north of island (Reçber 2009: 50).

Specially, Turkish Cypriots, in 1963 after being forcefully excluded from the two nations (bi-communal) Republic, governed themselves and did not take in charge any Greek government except the supreme judicial bodies. These governances named General Committee in 1963-1967, Temporary Turkish Governance in 1967-1974, Autonomous Cyprus Turkish Governance in 1974-1975 and Turkish Federated State of Cyprus in 1975-1983.

In fact, both governors pursued their mission with the condition of just remaining in their territory. Specially, at the end of 1963 Turks had to establish their governance against the Greeks that captured state mechanism (Sarica et al. 1975: 227). This de facto segregation became legal after 1967's conflict with the establishment temporary Turkish governance in Cyprus.

With the 5th article of July 20, 1974's Geneva Treaty, the acceptance of 2 self-governing called *Greek Cypriots and Turkish Cypriots Community* (Tamçelik 2001: 291-293) and with the acceptance of existence and equality of two community in the island with the 3rd and 4th article of November 1, 1974's General Assembly Resolution, the perspective that says *the best solution for the Cyprus issue is federation* (Tamçelik 2001: 297) has been adopted. Indeed, all of these things compose external conditions of Turkish Federated State of Cyprus. In addition, the gathering of on the island in the north caused to housing and employment issue and it necessitated the transition to the democratic life (İsmail 1992: 149). So, transition to the multi-party system and democratic system and achieve to the federative structure in the grounds of equality was possible with the proclamation of Turkish Federated State of Cyprus in February 13th, 1975.

The time period from the establishment of TDSC till TRNC called federative though, caused to the establishment of the state, constitution of political agencies, solution of the problems of people at the short time and procured democratic system in the political life of Turkish Cypriots. It is possible to

see this case in UN reports. On the report of that times' General Secretary U-Thant that submitted to the Security Council in 1965, was stated that decisions of Cyprus Government were not to rule in the territories of Turkish supervision. As its seen in the 1974's Geneva Convention Treaty there are two different governances in Cyprus and Greek Governance does not represent Turkish Cypriots. If the dichotomy in Cyprus is analyzed by the law of nations, it will be able come up to this truth.

Specially, in the law of nations the split of sovereign government is not encouraged by the means of usage self-determination principle. But for the implement of this principle, the non-existence of government that represent all the nations in the country is required. There is no joint government that represent both Greek and Turks in Cyprus. Consequently, there is no any legal obstacle in the usage of self-determination right for Turkish Cypriots.

But despite all the solution efforts, Cyprus Greek Governance does not assent to the agreement that bases on equality and ignores Turkish Cypriots, and this necessitated the establishment of TRNC. So, we see TRNC as ultimate and concrete example where Turkish Cypriots use their right of self-determination. The factual structure after 1974's intervention fulfil all the conditions for being a state and proclamation of state is nothing but obtaining legal character to existential status (Mor 1999: 285).

There was not any *unilateral independence* case in Cyprus like Unilateral Declaration of Independence (UDI) in Southern Rhodesia (Pazarıcı, 1997: 8). Indeed, *unilateral independence* is separation from the legitimate government, but Turkish Cypriots did not separate from the legitimate government (Lütem 1959: 104, Donnely 1995: 158). Consequently, the proclamation of TRNC nothing but announcement to the world the existence of two equal state in Cyprus. But in this way only, the reunion of two states under one federation or confederation will be possible.

UN Security Council made several decisions about the reunion of the island. But *political* preferences take precedence over *legal* principles in most of the decisions that Security Council made about Cyprus problem. In other words, the decisions are based on political perspectives but not to the law principles. For instance, Security Council claims that the proclamation of TRNC is at odds with 1960's Constitutor, Warranty and Alliance Treaty.

Security Council defends it in prospect of existence Cyprus Government and constitutional system that predicts these agreements. The agreements mentioned above do exist and are valid. But unfortunately, the system that predicts these agreements is not seen for now. Two different governances have replaced it.

Turkish Cyprus Governance never claims the invalidity of Guarantee Agreement. But Greek Cyprus Governance proclaimed invalidity of Guarantee Agreement with the justification that it contrasts with Cyprus sovereignty and UN Agreement.

It is stubborn fact that the right of *equality of nations and self-determination* is entitled in UN Agreement and at the “1970’s Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations. Due to this declaration, “all the nations have the self-determination right. By this principle nations have the right designate their politic status without any external intervention” (Necatigil 1990: 178). In 1983, November 15th Turkish Cypriots designated their future and political status through chosen legislative power and proclaimed their *independence*. So, Cyprus Turkish community utilized the right of self-determination in consideration of international legal norms.

Thereon, *Security Council* made a decision where indicates invalidity of the proclamation of TRNC and in this way violated UN Agreement and many tools of international law. Security Council like *judicial organ* made assessments and proclaimed some countries like a legitimate states other illegitimate. But, this decision is not appropriate approach to the international law (Arsava 2009). It can be said that in terms of Security Council this case is *ultra vires*. Because there is no any *international mechanism* that designates if one state is a state in the international law. That is why the decision made by UN Security Council about the *non-acknowledgment* of TRNC due to international law norms is violation of these norms.

Actually, European Council has done the same thing. The decision made by European Council about the *non-acknowledgment TRNC* not only contrasts with the international law norms mentioned below but also with the *self-determination and the right of equality* that states in the VIII. Article

of Helsinki Final Act. Due to this article, all the nations have the right to designate their internal political status without any external intervention. Turkish Cypriots also utilized this right. But it's been seen that the principle of self-determination have been utilized *political* (Tamçelik 2001: 295) but not judicial in the ongoing international Cyprus issue.

This case can be partly correlate with the proclamation of independence of Kosovo. Because when the president of International Court of Justice (ICJ) Hisashi Owada stated that there is no any provision that forbids proclamation of state in the international law, ICJ did not see the proclamation of independence of Kosovo against the law. Consequently, ICJ decided the states that recognized and will recognize Kosovo to legitimate the countries. But the international actors and organizations did not evaluate the proclamation of TRNC in this way.

The Recognition of TRNC due to International Law

The recognition institute which is still mood point in many aspects is one of the hardest issues of international law. Difference of opinion about the nature and judicial impacts of this institute cause to strict disputes. The subject of this declaration, when the Turkic Republics recognize TRNC is about the existence of declaratory or decocker impact of the recognition, existence or non-existence of agreement qualification and about the necessity by other countries caused to difference of opinions. In fact, the debating of recognition specific to TRNC, indicates that there is not one description for recognition.

First of all, if the general description of recognition due to international law is required, it is unilateral *judicial procedure* where *international law actor* designates validity of the situation, document or the claim that occurs without him and pursues its international relations in the consideration of these datas (Schwarzenberger 1950: 27, Vitas 1990: 17, Taylor 1992: 26, Şen 2003: 19). Consequently, it should not be forgotten that the recognition by the Turkic Republics, is a procedure that each state has to constitute itself. The recognition of TRNC does not bring any (legal) obligation to these countries.

It is clear that, the most important document about the recognition of the countries is the one that has been made by the International Law Institu-

tion in 1936. Due to it, “the recognition of a new state is a free seizure of acceptance of the new country with the existence of independent community that can fulfil the obligation that comes from the international law, by other countries and declaration of those states about the new member of the mentioned state in international realm” (Bilsel 1941: 60, Crozat 1953: 2, Mirci 1953: 43, Meray 1968: 267, Eroğlu 1979: 127, Şen 2003: 19). But unfortunately even the description made by International Law Institute cannot annihilate this dissidence. The recognition of the state nothing but the desire of the countries that observe and accept the new state and want to make their relations with the mentioned country through the international law (Schwarzenberger 1950: 28, Moore 1960: 74).

But for the recognition the new established *state* should fulfil some conditions. Then, this news political existence can depend the recognition. These conditions have been mentioned in the League of Nations Permanent Mandate Committee in 1931 (Crozat 1953: 3). They gather after 3 main title.

It should be spoken of about the *Three Element Theory* that was presented by the *George Jellinek* who built a reputation like lawyer of nations in the international realm. Due to this theory that is still valid, it should be evaluated whether three notion that constitute the state, *community*, *country* and *sovereignty* is being performed or not, the existence of *hard-core authority*, if the hard-core authority constitutes the *public order* and if it has the competence to pursue it or not and then give the right for *recognition* or *acknowledgment* to the entity that comes out.

But nowadays there are countries that even they fulfil the conditions they *have not been recognized* and there are countries that even though they do not fulfil the conditions they *have been recognized*. This shows that the recognition that has judicial aftermath and that is the unilateral political will is being utilized lie a political tool. That is why TRNC’s case should be evaluated like this:

TRNC; Country with a Certain Frontier:

One of the notions that constitute the state is existence of the *country* with certain frontier or piece of land with determined frontiers (Göze 1959: 5). One state can indicate its existence and personality with the settlement in certain country. The state that has not certain and constant country should

not be considered that it proved its existence (Eroğlu 1979: 104). It is impossible to think about the state that has no country. Consequently, it's possible for TRNC to claim the recognition in the international realm, specially by Turkic Republics due to this principle. It is constant that TRNC has been established in piece of land with certain frontiers. TRNC has 3.355 km² square measure and has the land, air and sea predominance and it is sufficient for the recognition of TRNC.

Existence of Sovereign and Superior Authority in TRNC (Government):

For the claim of recognition one political unity has to obtain the qualification of state and fulfill several conditions. Specially, it has to be talked about the existence of sovereign and superior authority among these conditions. It is not enough talk about the existence of one state when a group of people come together in certain country. Besides that, realization of political and judicial organization is absolute reality (Pazarıcı 1998: 19). That organization is assumed to be manifested like a sovereign and superior *public authority* that can represent them, perform its mission with *submission* and *reliance* of people, and adequate to *fulfil the needs* of people that came together in the country.

It will be clear with analysis of two notions whether this element realizes in TRNC or not. First one is whether there is an independent *government* (Croizat 1953: 3) in TRNC or not. Because this is subject with international obligations for the Turkic Republics that are wanted to recognize. Specially, the recognition of the state without independent government will be interpreted like interfere in the internal affairs of another country and it will international offence (Pazarıcı 1997: 7). In other words, if there is not an independent government, it will mean that Turkic Republics meddle in domestic affair of TRNC. But there is such an organization in TRNC that is why it is not possible to talk about such element of a crime.

Another factor that should be considered is if the government *compliance* and *reliance* one by the population (Croizat 1953: 3). *Because it is very essential for the Turkic Republics if sovereign and superior authority of TRNC is honored with the submission and reliance of the people. It this is fulfilled there is not any obstacle for the recognition by Turkic Republics.*

Capableness of TRNC to Perform the International Obligations:

It is undeniable that these conditions are not sufficient for the recognition of TRNC. That is why it will be asked for the capableness to fulfil *obligations that arise from international law* (Wolfe 2002: 185). Otherwise, the logical result of recognition *having intercourse with the state and interrelation* act will be realized.

In fact, if the main aim of recognition is constitution all sort of international relations with that country, then Turkic Republics will like to see if TRNC has the power (Wolfe 2002: 185) like a state to interrelate thoroughly. The recognition of TRNC that has no capableness to fulfil the international obligations that arise from the international law, will mean nonsense to Turkic Republics.

These all indicate that TRCN has duly fulfilled three liabilities conditions for being a state due to international law. It can be said that TRNC obtained the right to defend its integrity, independence and land, decrease its wealth level, to organize itself as he wants, enact due to its interests, to make services by itself, to defend its law and stand up for the adequacy of the courts'. Consequently, due to international law invoke and implementation of these rights do not differ from the other recognized countries'.

The Political Aspect and Importance of Recognition TRNC by Turkic Republics

There are some conditions in certain cases where recognition is forbidden. Consequently, it can be talked about the three main principles about the *non-acknowledgment* (Croizat 1953: 4, Eroğlu 1979: 128, Pazarıcı 1998: 6, Sur 2000: 121) of TRNC by Turkic Republics. If these three principles will be analyzed by the aspect of recognition by Turkic Republics we will see these realities:

The Principle Prohibition of Appealing to the Force (Stimson Doctrine):

There are several delimitations to recognition due to international law. One of them is the "principle prohibition of power" (Dugard 1987: 25). Then there would be such an aftermath about TRNC case: It is not possible for the Turkic Republics to recognize TRNC that have been establish by the *usage of power to the force* that is contrary to law. From that point, we see the

recognition of TRNC by Turkic Republics like the forbidden case by the international law.

Prohibition to the recognition of the state that has been established *by the usage of force* is directed to two things; to the contrary to the law intervention of the third country or the establishment of the state by the separatist action of the people that do not have the right of self-determination (Dugard 1987: 25, Vitas 1990: 20, Pazarcı 1997: 7). Consequently, due to the principle that is called *Stimson Doctrine*, the states that have been established by the usage of force contrary to law are not being recognized (Croizat 1953: 4, Dugard 1987: 28, Pazarcı 1997: 7, Grant 1999: 130-131, Sur 2000: 121).

But this case is not valid for the proclamation of TRNC. TRNC is a state that was established in 1983. So, it is not right to assert that it was established after 1974's Peace Operation. According to the Stimson Doctrine, TRNC is not a state that established by the use of force and at the same time, it is a self-contained state that was constituted by the cyclic growth and it is a political evolution where the Turkish Cypriots' will be reflected.

The Principle of Not Interfere in the Internal Affairs:

Not interfere to the internal affairs of one country is a norm that brings international obligation. Because interfere in the internal affairs of one country means that you impair the sovereignty of the mentioned country. That is why *not interfere in the internal affairs* is a compulsory case (Sur 2000: 111) of the principle of sovereignty and equality of the states. Consequently, this *principle* is one of the most important principles that should be fulfilled in the recognition of the state. There are some that claim in the not-acknowledgment like an international principle with the justification that TRCN was been established by the "separatist Turkish Cypriots". Actually, it means that international community should not interfere to the subjects about the political regime and sovereignty of Cyprus Republic. So, the recognition of TRNC by the Turkic Republics will be characterized like interfere in the internal affairs. These kinds of cases can be evaluated like interfere in the internal affairs that are why it has been forbidden by the international law. Even these sorts of actions hold the qualification to be an international offense.

But it is not a correct approach to evaluate TRNC's proclamation and existence due to this principle. Because TRNC is not a principle part that separated from the state apparatus of Cyprus Republic. So, it is not possible to claim about the sameness of the piece that did not separate from the whole and talk about the sovereignty of the Cyprus Republic. The beginning date of the separation from 1960's state apparatus that Turkish Cypriots constituted is December 1963's. Constitutor, Warranty and Alliance Agreements that established Republic system in 1964-1967, then was changed unilaterally and Cyprus Republic became monist Greek state mental and ethnic and it not same as it was before. Consequently, Turkish Cypriots did not participate in the begging of this time period and they felt the need of reconstruction due to new conditions and conjuncture and later on established their administrative structure. If it is evaluated under this condition, TRNC should be seen like a state that came up by the evolution of politic identity of Turkish Cypriots. Actually, this case should be evaluated like a need of the way that Turkish Cypriots started from *the autonomy administration* till the *state*.

All these show that, 1960's Cyprus Republic where ethnicity changed, governmental and judicial bureaucracy differentiated and became monist state, should not be considered like *interfere in the internal affairs* of the state if Turkic Republics recognize TRNC.

The Principle of Self-Determination:

The principle of *self-determination* where people can designate their future also means that the individuals that belong to one nation have the right to *establish an independent state* (Cassese 1995: 1-37). Like in Cyprus it is not unexpected and unacceptable thing that Turkish Cypriots that have the right to designate their political regime and constitutional order. Because TRNC is aftermath of Turkish Cypriots will.

But this right that is really essential by the recognition institution in the international law, is repudiated with the justification that it is counter to integrity and even separates it (Cassese 1995: 173). Consequently, in such situations the principle of self-determination is not recognized and is not considered lawful either (Lütem 1959: 104). According to this justification, in the case of recognition of TRNC by Turkic Republics, it is talked

about the abolishment integrity of territory, state and regime of Cyprus Republic. Consequently, Turkish Cypriots are being the ones without right of self-determination, so there is a strong conviction in the aspect of *non-acknowledgement of TRNC*. It is possible to see it in the decisions made by UN Security Council.

That is why rational projection and a plan should be made for the recognition of TRNC by Turkic Republics. The recognition of TRNC by the states, at least by Turkic Republics has to be the main aim of the recognition strategy. If it is not possible then, it must consider importance to the actions that will support and increase the recognition image. The main goal of the recognition strategy does not have to be the absolute recognition of TRNC. Besides of it, the methods that can make *recognition image* like taking steps for the opening representation offices in some countries and international organizations, sending watchdog members to the internal congress should be improved. Decrease foreign investments, providing international business, realizing direct flights and improvement of the tourism will have a huge impact on making recognition image. So with the recognition perception it will be possible enter the Greeks into the rational agreement.

The new strategy about the recognition of TRNC besides of explicit will be implicit recognition and it will be more useful to choose *de facto* (factual) recognition in spite of *de jure* (judicial) recognition. So, Turkic Republics or the other states that want to recognize TRNC will be able to act without repression of the international law and conjuncture.

The implicit recognition of Turkic Republics indicates that the country will be in relations that involves will of recognition. In other words, in *implicit* recognition the recognition of TRNC will not be designated with explicit proclamation. Station of this evolution by the will of recognition will be the main aim.

De facto recognition of TRNC by Turkic Republics is the way that make certain suspicious and that's why presents the will of temporary and limited judicial relations. So with the *de facto* recognition by Turkic Republics it will be assumed that they have certain suspicious about the independence, authority on the country and the continuity of TRNC and that they do not want to entrust themselves completely. In these conditions, this sort

of recognition by Turkic Republics will be useful. By this method it will be possible both interrelate in different realms with TRNC and retract this action when it is necessary.

In addition, there are some other theories that also attribute value to recognition of TRNC. For instance, *Declaratory Theory* bases on the proclamation of political truth (Wolfe 2002: 58-63). According to this theory, TRNC is a state that proclaimed its independence. Consequently, TRNC *existed* and it *obtained the right* of recognition. So, we see TRNC like a state that worth to be recognized.

Due to Constitutive Theory, the establishment of a new state is being asserted and the existence of this state or government being explained (Wolfe 2002: 102-114). From this point of view it will be clear that TRNC has the right of recognition for a long time.

According to the *real politic* perspective, when democratic or the constitutional government of the country is being analyzed, the political reality of the country should be evaluated but not the legal criterias that it was established by. Consequently, due to this perspective the independence and sovereignty of TRNC is acceptable thing.

After these all it can be said that the interrelation of Turkic Republics with independent, sovereign state TRNC is a realistic approach. Whether confirmed or not TRNC does exist like a state. If the international law adjusts the relations among the countries by assigning it then, it definitely should handle common criterias. Especially non-acknowledgment of TRNC does not mean that it does not exist. From this point of view TRNC does not need any approval from the exterior. Due to diplomacy customs, the legality and existence of one state cannot be debated. Specially, inquisition of legality of a new state by other state is contrary to *dominance theory*.

As it is seen, many theories and doctrines indicate the validity of TRNC in the frame of international law and show the necessity of the recognition of TRNC.

Conclusion

The Cyprus issue that does not lose its importance since the first day comes up with two main aspects today. *First one* is not acceptance to the law the

factual situation of Cyprus or non-concurrence of the sides to the agreement under the judicial control. The second is non-formation of one nation in Cyprus and due to this motion, ignorance the right of self-determination of Turkish Cypriots.

Greek Cypriots feel anxious that old government, Cyprus Republic or GKRY will be shown like illegal governance by TRNC and it is contrary to the new system, and it means separation from the legal (!) system. But due to UN Agreement and the 1970's Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations the right of self-determination "in the case of non-existence of the government that leads the people in the country without the distinction of race, belief and colour it is not possible to talk about the sovereign and independent state", so it means it cannot be talked about the legal governance in Cyprus since December 21th, 1963.

In fact, Cyprus Republic Government that did not represent Turkish Cypriots and did not have sovereignty in the north of the island turned on SCGG. Turkish Cypriots that are not being represented by Cyprus Government and that signed the August 16th, 1960's Constitutional and the Agreements that constituted Cyprus Republic Government obtained the right of self-determination and can assert the will of being another state.

Another factor that should not be forgotten is that TRNC was not established by the usage of force. The legal interfere of Turkish Armed Forces was in 1974 and TRNC was established in 1983.

Even though TRCN is not recognized in the international realm, with its land, human potential and organized government it is a political existence. It should not be forgotten that recognition is more political action rather than legal declaration of the will. We can mention that the *political* side of subject so essential that it can require "*non-acknowledgment of TRCN like a state*". That is the reason why TRNC is not recognized by the other countries besides of Turkey.

So, nowadays, the recognition of TRNC is a debated issue from the different aspects. Specially the recognition of TRNC by Turkic Republics will cause to different problems. The recognition of TRNC by Turkic Republics:

- * Whether existence or not of declaratory or decocker impact of the recognition,
- * Whether imperativeness or not of the recognition process,
- * Whether signing or not of the special treaty or unilateral legal process,
- * Will be concentrated in the subject of stipulation of the recognition to the term.

In fact, neither TRNC needs recognition like a state, nor Turkic Republics have the obligations to recognize TRNC like a state. Because recognition *does not make* TRNC a state and *non-existence of recognition* will not be sufficient to consider TRNC like non-existence. But it is not correct to think that: “It has not any importance being recognized by Turkic Republics for TRNC”. It is not a correct approach.

We think that, the recognition of TRNC by Turkic Republics will have an important role in international law, at the same time it will not be stipulated to any condition and will not offer any obligation from the point of other countries. It will be a legal process. Consequently, it is assumed that the recognition of TRNC like a state, by Turkic Republics will terminate the arguments that proceed today and will contribute with its aftermath.

Indeed, the recognition of TRNC by Turkic Republics will provide these benefits to the Turkish Cypriots and the state that they have constituted:

1. The recognition of TRNC, will increase the relations between Turkic Republics and Turkish Cypriots and it will bring judicial aspect to the relations
2. TRNC will take advantage of exemption and jurisdictional immunity by Turkic Republics.
3. Due to national law of Turkic Republics, they will show respect to the public processes of TRNC
4. The recognition of TRNC by Turkic Republics will increase the international responsibilities of TRNC and it will make easier TRCN to include to the global politics.

Additional to all these, in general:

5. It will bring a new aspect to Cyprus issue

6. It will provide dominant, equal and self-determination rights to both nation in the island
7. It will have a huge impact to the solution of issue and lost of the time by the both sides will be prevented.

Though the recognition of TRNC, is the indication of the legal acceptance by the states that recognize TRNC and it is a unilateral judicial process, the Turkic Republics have not realized it yet. That's why, except Turkey TRNC is not recognized by any other country. Indeed, the use forcible means contrarian to the international law and international treaties are the main factors why TRCN is not recognized. Even though TRNC is not recognized by other countries it does not mean the TRNC does not exist like a state.

These justifications are not conformed with moral and judicial factors. Because for analyzing the existence of TRNC like a state, it should be looked if TRNC incorporates the three main justifications in the constitution process of a state: “*Country*”, “*community*” and the “*sovereign authority*”. These three points and the principle of “*self-determination*” are found in the establishment of TRNC and in the state structure. That is why it is possible to recognize TRNC by Turkic Republics through the conditions in fact.

Notes

- ¹ 1960 Cyprus Republic came up with the usage of the principle of self-determination by both community together These two nations accepted to utilize self-governing power in the ethnic, religious and cultural subjects under one state besides of using self-determination separately with the division of the island. Consequently 1960's Republic became partnership state with the use of self-determination.
- ² Look about this subject... “Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations”.
- ³ UN decisions are under the inspection and guide of standing members of Security Council. So recognition of TRNC became subject and acceptor of International law. Non-acknowledgment of TRNC arises from the interest of the powers that mentioned above. UN Security Council decision No 541 that considered invalid the proclamation of TRNC and disapproved it is a huge obstacle in the recognition of TRNC. The decision is partial and it ignores the legal rights of Turkish Cypriots. This decision made a huge impact on neutral states especially. For instance, Pakistan and Bangladesh had

to dispense their decisions about the recognition because of suppression of U.S.A.

- 4 International law evaluates the states as an evolution, history, political and sociological matter of fact. Consequently, International law does not deal with the way of superior authority that comes out. So, the negative decisions of UN Security Council about the recognition of TRNC are considered ultra vires.
- 5 Look about this subject... “Prof. Dr. Hüseyin Pazarıcı ile Söyleşi: İstedığınız Şerhi Düşün, Uyum Protokolü’nün İmzalanması; “Kıbrıs Cumhuriyeti” Adı Altında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni Tanımak Anlamına Gelir”, http://www.2023.gen.tr/tamyazi/ocak05_hp.htm [Erişim Tarihi: 29.9.2010].
- 6 UN Security Council does not have any decision that forbids the recognition of Kosovo. That is why Kosovo is recognized by 69 states so far.
- 7 UN Security Council with decision No1244 (1999) defended the land integrity of Serbia but did not speak about the recognition of Kosovo. International realm’s position about TRNC is different. International realm accepts that decision No 1244 of Security Council does not prevent independence of Kosovo, but it should not be forgotten that 27 years ago decision No 541(1983) and 550 (1984) defends the land integrity of Cyprus Republic and this is a big obstacle in the recognition of TRNC.
- 8 Three Element Theory was confirmed in 1933’s Montevideo declaration, Committee of Mandate during League of Nations and at last in 1991’s Badinter Committee.
- 9 The decisions No 541(1983) and 550 (1984) made by UN Security Council are the evidences for his. UN Security Council with the justification that it was established contrary to law by the usage of force law proclaimed invalid TRNC in its October 18th 1983’s decision No.541 and asked other countries not to recognize other country besides of Cyprus Republic.
- 10 GCSC, opened embassy in Qatar in 2006. Qatar did not want to ruin its relations with Turkey and let TRNC to open representation office. GCSC opened embassy in United Arab Emirates, Jordan, Indonesia, Cuba, Brazil and Bulgaria in 2009. But it was not any action made by TRCN to those states. Greek governance was planning to open embassy in Kuwait and Kazakhstan in 2011 and in 2012 in Canada. The most sensible point for GCSC is to prevent recognition of TRNC in International law and that is why it applied to such ways. Look at embassies that GCSC want to open... Sandıklı, Erişim Tarihi: 29.9.2010.
- 11 All recognition acts in International law are in judicial qualification. But due to International implementation there two sort of recognition. One of them is de facto another one is de jure.

- ¹² Implicit recognition shelters several difficulties. In this kind of recognition, actions realize without suspicions. The permanent example of implicit recognition is making diplomatic relations with one political unity without recognizing it explicitly.
- ¹³ De facto recognition is a limited recognition with three types; temporary, evictor and the one with notional impacts.
- ¹⁴ De jure is divided into two explicit and implicit.
- ¹⁵ For the de facto recognition methods look at... Galpin 1950: 11, Meray 1968: 273, Pazarcı 1997: 8, Schwarzenberger 1950: 28.
- ¹⁶ Hüseyin Pazarcı ile Söyleşi: İstedığınız Şerhi Düşün, Uyum Protokolü'nün İmzalanması; "Kıbrıs Cumhuriyeti" Adı Altında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Tanımak Anlamına Gelir", http://www.2023.gen.tr/tamyazi/ocak05_hp.htm [Erişim Tarihi: 29.9.2010].

References:

- Armaoğlu, Fahir (1973). *Siyasî Tarih 1789-1960*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Arsava, Ayşe Fusun (1996). "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51: 43-51.
- _____. (2010). "Kosova, Güney Osetya, Abhazya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneklerinde Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Değerlendirilmesi". <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/Pk97HxtFHJsbU4MzbhhXE-ibtocoooi.pdf>, [Erişim Tarihi: 29.9.2010].
- Bilsel, Cemil (1941). *Devletler Hukuku*. C.1. İstanbul.
- Cassese, Antonio (1995). *Self Determination of Peoples*. Cambridge.
- Chen, Ti-Chiang (1951). *The International Law of Recognition*. London.
- Crozat, Charles (1953). *Devletler Hukukunda Tanıma*. Çev. Edip F. Çelik. İstanbul.
- Donnelly, Jack (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. Çev. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut. Ankara.
- Dugard, John (1987). *Recognition and United Nations*. Cambridge.
- Emerson, Rubert (1965). *Sömürgelelerin Uluslaşması (Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları)*. Çev. Ataöv Türkkaya. Ankara.
- Eroğlu, Hamza (1979). *Devletler Umumi Hukuku El Kitabı*. C. 1. Ankara.
- Galpin, Brian (1950). *A Manual of International Law*. London.
- Göze, Ayferi (1959). *Devletin Ülke Unsuru*. İstanbul.
- Grant, Thomas D. (1999). *The Recognition of States*. Westport.
- İsmail, Sabahattin (1992). *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*. Lefkoşa.

- Lütem, İlhan (1995). *Devletler Hukuku Dersleri*. C.1. 2.Baskı. Ankara.
- Meray, Seha L. (1968). *Devletler Hukukuna Giriş*. C.1. 3.Baskı. Ankara.
- Mirci, Haşim (1953). *Devletler Hukuku Notları*. 2.Baskı. Ankara.
- Moore, John Basset (1960). *A Digest of International Law*. Vol.1. Washington.
- Mor, Hasan (1999). “AB’nin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Kararları ve Kıbrıs Sorunu”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7: 273-307.
- Necatigil, Zaim M. (1990). *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*. New York.
- Pazarıcı, Hüseyin (1998). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. II. Kitap. 5.Baskı. Ankara.
- _____. (1997). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. III. Kitap. 2.Baskı. Ankara.
- Pomerance, Michla (1982). *Self-Determination in Law and Practise, The New Doctrine in the United Nations*. The Hague.
- “Prof. Dr. Hüseyin Pazarıcı ile Söyleşi: İstedığınız Şerhi Düşün, Uyum Protokolü’nün İmzalanması; “Kıbrıs Cumhuriyeti” Adı Altında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni Tanımak Anlamına Gelir”. http://www.2023.gen.tr/tamyazi/ocak05_hp.htm, [Erişim Tarihi: 29.9.2010].
- Reçber, Kamuran (2009). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Sarica, Murat, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiuyurt (1975). *Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sandıklı, Atilla (2010). “Yeni Kıbrıs Stratejisi ‘Tanıma’”. <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi2/Atilla.pdf>, [Erişim Tarihi: 29.9.2010].
- Schwarzenberger, Georg (1950). *A Manual of International Law*. Second Edition. London.
- Sur, Melda (2000). *Uluslararası Hukukun Esasları*. İzmir.
- Şahin, Mustafa (2000). *Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası*. Ankara.
- Şen, Semin Töner (2003). “Uluslararası Hukukta Tanıma Kavramı ve Kıbrıs’ın Tanınması”. *Balıkesir Barosu Dergisi* 6:19-22.
- Tamçelik, Soyalp (2001). “Değişen Dünya Düzeninde Kıbrıs’ın Yeri ve Self-Determinasyon İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi”. *Manas Sosyal Bilimler Dergisi* 3: 293-298.
- Taylor, Charles (1992). *Multiculturalism and The Politics of Recognition*. New Jersey.
- Toluner, Sevin (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul.
- Vitas, Robert A. (1990). *The United States and Lithuania*. New York.
- Wolfe, James H. (2002). *Modern International Law*. Washington.

Türk Cumhuriyetlerinin KKTC'yi Tanıma Stratejisinin Esasları *

Soyalp Tamçelik**
İsmail Safi***

Öz

Bu çalışmada, Türk Cumhuriyetlerinin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) tanıma olgusu ve esasları üzerinde durulmuştur. Araştırmanın temel amacı, KKTC'nin Türk Cumhuriyetleri tarafından tanınması halinde karşılaşılabilecek sorunların, çözüm önerilerinin ve bunlarla ilgili esasların ne olacağı incelenmeye çalışılmıştır.

Uluslararası hukukta devletlerin tanınması, çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Yapılan birçok tarife göre tanıma, bir veya birden çok devletin, ilgili devleti tüm hukukî sonuçlarıyla birlikte tasdik ettiklerini ve aralarındaki hukukî ilişkileri bu duruma göre sürdüreceklerini, tek taraflı olarak bildirdikleri bir durumdur.

Özellikle Türk Cumhuriyetlerinin KKTC'yi tanıması, birtakım problemleri de beraberinde getirecektir. Buna göre Türk Cumhuriyetlerinin KKTC'yi tanımasında, tanımanın açıklayıcı veya kurucu etkisinin bulunup bulunmayacağı, tanıma işleminin zorunlu olup olmayacağı, tek taraflı hukukî bir işlem yapıp yapılmayacağı, özel bir antlaşma imzalanıp imzalanmayacağı veya tanımanın şarta bağlanıp bağlanmayacağı konusunda yoğunlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler

KKTC, Kıbrıs, Türk Cumhuriyetleri, Tanıma, Uluslararası hukuk, Self-determinasyon.

-
- * Geliş Tarihi: 07 Eylül 2017 – Kabul Tarihi: 03 Mart 2018
Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Tamçelik, Soyalp ve İsmail Safi (2018). "Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Türk Republics". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 1-22.
- ** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/Türkiye.
soyalp@hotmail.com
- *** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm, İstanbul/Türkiye.
ismailsafi99@gmail.com

Стратегические принципы признания Турецкой Республики Северного Кипра тюркскими республиками*

Сойалп Тамчелик**

Исмаил Сафи***

Абстракт

Данное исследование основано на юридических и стратегических принципах признания Турецкой Республики Северного Кипра (ТРСК) тюркскими республиками. Целью исследования является анализ проблем, предложений по решениям и принципов в отношении данных вопросов в случае признания ТРСК тюркскими республиками.

В международном праве признание государств возможно несколькими способами. Согласно этим документам, признание является юридическим процессом, когда одно или несколько государств в одностороннем порядке объявляют легитимным правительство со всеми результатами, удостоверяют это государство и поддерживают все правовые отношения с соответствующим государством в связи с этой ситуацией. В настоящее время признание ТРСК обсуждается с разных сторон.

Признание ТРСК тюркоязычными республиками повлечет за собой несколько проблем. В связи с этим, в вопросе признания ТРСК тюркские республики будут сосредоточены на том, будет ли необходимо объяснительное или конструктивное влияние этого определения, будет ли необходим процесс признания, будет ли предпринят односторонний судебный процесс, будет ли подписан специальный договор.

Ключевые слова

Турецкая Республика Северного Кипра, Кипр, тюркские республики, признание, международное право, самоопределение.

* Поступила в редакцию: 7 сентября 2017 г. – Принято в номер: 3 март 2018 г.
Ссылка на статью:
Tamçelik, Soyalp ve İsmail Safi (2018). "Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 1-22.

** Проф. Д-р, Университет Гази, Факультет экономики и управления, кафедра международных отношений – Анкара / Турция.
soyalp@hotmail.com

*** Д-р, преп., Университет Истинье, Факультет экономики и управления, кафедра политических наук и государственного управления – Стамбул / Турция
ismailsafi99@gmail.com

Revealing Shakarim's Passionate Nature via His Linguistic Personality*

Zhanar Konyratbayeva**

Serikkyl Satenova***

Ordaly Konyratbayev****

Abstract

The article is concerned with revealing Shakarim's passionate nature by means of his linguistic personality. It became possible to study Shakarim's legacy, when Kazakhstan gained independence. Investigating discourse of the poet, we can reveal that he was a writer of passionate personality level Shakarim didn't only describe his epoch, but also predicted the future of the Kazakh people. The purpose of his works is improvement of society, invoking the people to God-fearing, cognition of the God. So he tried to guide people to create passionate society. In this regard, the article analyzes scientific opinions and conclusions about the meaning of the theory of passion.

Keywords

Discourse of Shakarim, the theory of passion, Turkic Nation, ethnolinguistics, linguistic individual, ethno cultural view, Kazakhstan.

* Date of Arrival: 09 Mayıs 2016 – Date of Acceptance: 06 Haziran 2017

You can refer to this article as follows:

Konyratbayeva, Zhanar, Serikkyl Satenova ve Ordaly Konyratbayeva (2018). "Revealing Shakarim's Passionate Nature via His Linguistic Personality". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 23-44.

** Assist. Prof. Dr., Eurasian National University, Faculty of Philology, Astana/Kazakhstan zhanarkon@mail.ru

*** Professor, Eurasian National University, Faculty of Philology, Astana/Kazakhstan satenova@mail.ru

**** Professor, The Scientific Research Center of the History in Turkestan region named after Balassagun Zh., Taraz/Kazakhstan ordaly1962@mail.ru

Introduction

Shakarim Kudaiberdiuly is the son of the Kazakh people, who lived in the second half of the 19th and early 20th centuries (1858-1931), took an active part in social, literary and cultural life and promulgated the ideas of enlightenment, humanity. He was a poet and a novelist, a translator, a philosopher, and a historian-chronicler.

Study of Shakarim's legacy revived lately. The reason is that he was recognized as an "enemy of the nation", was subjected to persecution, the studies of his works were banned. The declining years of his life, Shakarim suffered from victimization and persecution, was forced to leave to the mountains and created his works in solitude. In 1931, soldiers of tsar's army killed him and left his body in a well in a deserted place. Only thirty years later, in 1961, his son Akhat found his body and buried according to the traditions of Muslims. His legacy was under the ban. Soviet communist ideology recognized his works "not suitable". The poet's works were allowed to be taken from the archives, when Kazakhstan gained independence.

Now, the science of Shakarimis rapidly developing. His poetics became a basis for a number of social sciences. Shakarim's discourse was studied in relation to literature by A. Bokeikhanov (Bokeikhanov 1998), K. Mukhamedkhanuly (Mukhamedkhanuly 1995, 2007), M. Maqayin (Maqayin 2007), B. Abdigaziuly (Abdigaziuly 1992, 2008), D. Seysenylu (Seysenylu 2008), S. Iztyleyova (Iztyleyova 2007). Shakarim's discourse was studied by R. Syzdykova (Syzdykova 1995), B. Momunova (Momunova 2008), A. Salkunbay (Salkunbay 2011) in relation to lingvostylistics. G. Yessim (Yessim 2008a, 2008b) studies Shakarim in relation with philosophy. Shakarim's discourse was studied on the basis of historical heritage by E. Sydykov (Sydykov 2007) and in relation to publicist by S. Takhan (Takhan 2015) and other scholars.

The works of scientist K. Mukhamedkhanuly, who is also a specialist in Abay's works, are substantial in defining Shakarim's heritage in the Kazakh science. The scientist's studies created a modern scientific and conceptual system of Shakarim's study.

According to K. Mukhamedkhanuly the significance of studying Shakarim's literary heritage is: "While remembering outstanding writers starting from

ancient times, Shakarim should be mentioned first. He is the real and only heir of Abay. Because, Shakarim is the only one who did and wrote most of all among all Abay's students. He was a lyricist, a writer and a novelist, he was a composer and a musician, a skillful translator who introduced Russian and Oriental Classics to Kazakh students, he was a great nationalist, a talented, big cultural figure" (Mukhamedkhanuly 2007). This is a true assessment showing the passionate personality of Shakarim.

In the work of B. Abdigaziuly aesthetic colors, various genres, thematic schedule, unique sides of Shakarim's works were analyzed from scientific point of view. This work describes the origins of literary traditions that buttresses Shakarim's legacy and considers his literary skills in poetry, prose, literary translation (Abdigaziuly 1992, 2008).

One of works which dealt with Shakarim's creativity in the humanitarian context is E. Sydykov's set of articles "Shakarim and Alashorda". In this research, Shakarim's social and political life is characterized with the help of archive files (Sydykov 2008).

S. Iztyleyova analyzed heavy and excess weight of responsibility for Kazakh future of Shakarim's poetics. The writer considers changing of an individual and the entire society, pushing them forward by means of his words as a civil duty. He works hard in this direction. "Shakarim's worldview overtook the scope of his environment where he grew up, all humane ideas are correlated, and the usage of each word and idea is deep. The necessity to consider the poetics of the writer, who tried to improve the human being through his words, came as urgent. As by, poetic examples describing eternal issues typical to all times (mind and body, life and death, mankind and nature) went through various stages of development (Iztyleyova 2007: 3-4).

In the research of linguist B. Momunova, the language of Shakarim's poetry is considered in the lexico-functional field. The writer's image as "a creative and linguistic person who formed his tradition, developed literary language, enriched Kazakh vocabulary" is analyzed (Momunova 2008: 250). The linguo-conceptual aspect of Shakarim's poetics is studied by A. Salkunbay (Salkunbay 2011).

The conclusion made from the review of research works is that, Shakarim Kudaiberdiuly is the poet who has reached the level of passionate person.

Our objective is to study, analyze the passionate nature of poems devoted to nation and people. Because “the object of literature, from ancient times is man’s nature, upbringing, updating. Shakarim had already demonstrated a prime example of upbringing, changing an entire society by man, lifelong search, the issues of self-updating” (Iztyleyova 2007: 4).

Theoretical Background

The theory of passion is represented in the scientific studies of ethnogenesis by Euroasian scientist L. N. Gumilyov. The word “passio” means “passion”, “affection”, “ardor” from Latin. L. N. Gumilyov explains passion as effort, aspiration, and patience on the way to a goal. The passion of a society is measured by the number of active, resistant people. The scientist named this group *passionarians* (passionate people) (Gumilyov 2010: 271). L.N. Gumilyov considered passionate individuals as powerful people; two are able to change the environment. They have excessive energy. Passionate people live to reach the goals. Their aim is more important than life (Gumilyov 2010: 271-272).

In the western countries, passionary theory was called and considered as the *philosophy of the history*. In the XIV century, the Moroccan Ibn Khaldun noted the epochal and periodic classification in the political development of the nomadic tribes of Africa and Asia (Abdumanapov 2004: 16). Subsequently, the scientists refrained from researches in this area. They considered the development and change of the world as the “work of God”, his mercy. In the XVI century, in the works of the representative of the phylogenetic period, the French philosopher R. Descartes the issues of passion are considered (*aspiration, passion for something*). He refuted the opinion that mouse and man created by God. According to R. Descartes, *passionarity (passion)* is looking for solution and, despite the difficulties, achieving the goals (Descart 1989: 481-530).

The problems of the theory of passionarity were analyzed in the work of the famous British historian, cultural specialist A.J. Toynbee “A study of History”. The work deals with the history of mankind as a cluster of civilizations. In this paper, the term «passionarity» was not used, but opinions, conclusions and main ideas of this theory were analyzed. The author notes the connection between the development of civilizations and the active rule of wise leaders (Toynbee 1946: 35-36).

In the works devoted to the biosphere, V.I. Vernadsky noted the presence of biochemical *energy* in animate creatures. The scientist suggested considering the general laws of the biosphere in connection with the development of society. The role of *active people* is important in the development of the biosphere. “He (man) knows the nature and tries to bring through power from this knowledge, tries to adjust the nature, so that they will be useful to him ...” His power is great, because it is manifested in the most diverse phenomena of nature. The inquisitive mind of man interested in everything, he doesn't leave anything (Vernadsky 1989: 152-154). Scientists note, that V.I. Vernadsky inspired L.N. Gumilyov to create a *passionary theory* (Abdumanapov 2004: 17). Thus, teaching of V.I. Vernadsky on the biosphere (the human society formed under the influence of the active layer of society), more precisely, the first biochemical principle directly influenced the emergence of the *passionary theory* (Abdumanapov 2004: 18-19). Analyzing the ethno genesis, A. Seidimbek gives the following definition to the notion of passionarity: “The origin of an ethnos is influenced by outer space. As a result of this influence, special, strong-willed and “*passionary*” individuals are formed”. In turn, passionate individuals lead society, repel attacks of their rivals (sub-passionate personalities), eradicate the early “cultural foundations”, form a new community named “ethnos”. This process is the part of the environment. That is, *passionarity* – biochemical energy leading the person to the heights of inspiration (Seidimbek 2004: 3).

Historian B. Irmukhanov considering the passionarity of L.N. Gumilyov dwelt on the meaning of the *passionary theory*. The scientist noted that space energy selects only a small number of people, giving them passion. But *passionarity* is not just passion. *Passionary push* is a natural phenomenon, and embraces people regardless of their activities and social ranks. *Passionate personalities* are special, talented, active, gifted and great (Irmukhanov 2012: 108).

The scientist in his *passionary theory* divides people into three big categories according to their behavior: 1. *Congenial people*, they are prevailed. People of this group are sufficiently provided with energy. Thus, they have enough energy frothier everyday needs. They work to live. They do not have other aims. 2. *Passionate people* have extra strength. Passionate people (inspired people) live to achieve their goals. They put their aims higher than their

lives; their aims are thought to be more important than their lives. 3. *Subpassionate people* have less strength, their power is not at a sufficient level for every day needs. People of this group do not want to do anything and intend to live by means of others (Gumilyov 2010: 271-272). In the theory of L.N. Gumilyov, individuals who devote their lives and knowledge to people, nation, state are considered to be passionate people in accordance with their behavioral description. This group put social (spiritual) needs higher than biological (financial) ones. Passionate people have a great desire to change life and they act in this direction. Such individuals may even achieve their goals by sacrificing themselves. This quality may be noticed in childhood. L.N. Gumilyov considered Chingizkhan, Zhanna d'Arc, Alexander the Great, Napoleon as passionate people (Gumilyev 2010: 272).

Certainly, Abay Kunanbaiuly, Shakarim Kudaiberdiuly, Mustafa Kemal Atatürk, Turar Ryskulov, Akhmet Baitursinuly, Mustafa Shokai, Chingiz Aitmatov and other great individuals of the Turkic nation can make up the passionate group. For instance, the ideas of merging all human beings, developing cooperation, focusing on tolerance were expressed by the leaders of the Turkic Integration T. Ryskulov and M.K. Atatürk. In other words, the Great Kazakh genius Abay appealed to all people (including the Turkic Nation) for solidarity by promoting the idea of «loving the entire mankind» (Kunanbaiuly 2004). A. Baitursunuly openly announced that «The nation, who loses a language, eliminates itself» (Baitursunuly 2003). He was acclaimed a reformer of Kazakh education. This quality was in their passionate blood.

It is clear that all people can reach the level of a passionate person. Especially, creative people with high aims inspire society and people to be active, intelligent, passionate. Originally, “the main direction of art of words, which are coming for centuries up to present time out of sieve of feelings, excellent scripts and through’s “alive” volumes which tried to be like excellent scripts, was possibly to decrease the distance between the Mankind and the Heaven, the Mankind and Ephemeral Life, Life and Luck”. See: <<http://turkacadem.kz/kz/vp.php?id=83>> (15.09.2014).

From this point of view, the entire life of Shakarim was certainly given to the future of the Kazakh nation.

Shakarim says: «kindness, *honesty, good will, fair work*, -

Those who follow them are real men» (Kudaiberdiev 1988: 10).

A real man, described by Shakarim, is a passionate person developing society. According to the author's opinion, that man whom these four great qualities are inherent, is a true, real person. They advance society forward (by teaching them fulfillment, honesty, fair work) and influence the nation's passion as well. The proved theory of "passion" in Gumilyov's comprehension is a power of inspiration people (Gumilyov 2010: 276).

Shakarim is The Writer Who Introduced Novelty Into Literary Language

The art of the word of any nation is reflected in an artistic language. Kazakh artistic discourse is a treasure, embracing the people's word. In the work of art, "a writer in any measure admits liberties, deviations from generally accepted norms, non-grammatical (violation of rules), anomalous (non-routine), metabasis (use of parts of speech in a different meaning) phenomena" (Issayev 1996: 31).

Syncretism in phraseology is a special way of creating new images by the author. The author of a work of fiction combines new language units, thereby creating new phrasological units. Syncretism in phraseology is a combination of incompatible linguistic units. This combination always reflects the time, in which the author lives and creates. According to R. Syzdykova, "Authors trying to understand and know the spirit of the times, tried to create new concepts and images corresponding to the time". Having noted the new phrases of the Kazakh language, the scientist added: "To follow the time means to break traditions, to shift the established, to create new combinations and poetic means, which give a qualitative character to the language, its literature" (Syzdykova 1993: 189-190).

Syncretism has become more crucial since the middle of the 19th century (from Dulat's works). R. Syzdykova analyses the «strict» structure of idioms in Kazakh literary word system "broken" by syncretic actions, notably ranking them in Abay's discourse (Syzdykova 1993, 1995).

It should be noted, that the syncretism used by Abay was widely used by subsequent poets and writers. Zh. Konuratbayeva in her research studies of syncretic actions of Abay's language particularly recognized the first Kazakh writers (Konuratbayeva 2005: 112-126).

Syncretism was widely used by Dulat Babataiuly (1802-1874) and Abay Kunanbaiuly (1845-1904). And Shakarim Kudaiberdiuly, who was Abay's apprentice, used it in his own poetic language.

In Shakarim's works one can find "a destructoin" of national use of set expressions and new colors of expressions. The poet applies to set epithets, set metaphors, sometimes periphrases patterns in combining the linguistic units that are uncombinable, very fitting.

In Abay's literary discourse, notion "to use someone's work" has a meaning of "to milk human", "to hunt for man" and it is familiar that usual model is created differently. The syncretism phenomenon in Shakarim's works is "hunting nation", "man-hunt":

Hunting nation, reading Koran,

But you do not do that...

Traps to the Old Testament, the Koran,

Hunting mans that pricking... (Kydaiberdiev 1988)

Ordinarily the verb «to hunt» is combined with "animals", "birds" and is used as free word combination with meaning of establishment of falconry. And here in order to provide a negative picture of society it is combined with "nation", "mankind" forming metaphorical phraseology. With syncretism methods «nation», «mankind» linguistic signs are coordinate with verb "hunting" by metaphorical creation of language, unusual appearance patched, we see there an increase of expression. It is the revival of the tradition of Abay's written literary language. The result of such syncretic acts which is offered in Abay's system became a special tradition in Kazakh artistic expression. For instance, *hunting a girl* belongs to Sultanmakhmut Toraigyrov, *hunting a meat* belongs to Abdilda Tazhibayev and others.

The act, where words with different meanings are combined suitably and used skillfully in artistic speech, is a key to impress the reader. It is clear that the influence of an act, where one word being a base is used as a component to several phraselological units, is essential. This phenomenon, that "is experienced by no poet before Abay" (Syzykova 1995: 126). It was easily accepted by literate, knowledgeable Shakarim, who follows the beautiful pattern of Abay. That poetic trace can be seen in those syncretism acts where

sell is a base. If in Abay's speech new expressions with this word count up to ten, then they are rarely met in Shakarim's discourse. For example: *sell the mind* (in the sense of "to teach, to be an example"), *sell the sweat* (in the sense of "spending power, energy to work"), *sell the faith* (in the sense of "forget God, being obsessed with wealth"), *sell the soul* (in the sense of "donate soul, lie"). However, due to several phrases observed in the poet's speech one can find great ideas about humanity, fair labor and pure intentions:

This is a dealer Abay who sells his mind

Who also has a lot treasures not sold?

Do not *sell the honor*, *sell the sweat* and search for justice,

Honesty and fairness collect conscience...

A fool who *sales his faith*, chases wealth...

Tells lies, sells the soul,

Live the right life!.. (Kudaiberdiev 1988)

In the first two syncretism acts the verb *sell* are used in the positive meaning and in the following it demonstrates negative meaning. For instance the syncretism *sell the mind* skillfully hints for hidden meaning "*to learn from Abay, to follow Abay's study*". Equaling Abay to a dealer, who sells his mind, he is portrayed as a miner of wisdom. It tells that he is ready to share his wisdom for free. And herewith to invite the Kazakh youth to knowledge. And from the construction *sell the sweat* one can understand the commandment *to labour, to spend the power for pure life*. The poet applies the syncretism *sell the faith, sell the soul* for describing negative habits like *to be easily tempted for wealth, to be covered with lie*.

Analyzing Shakarim's set expressions made by syncretism acts thoroughly; we can get familiar that the author uses other linguistic units like *to hunt, to sell*. One of such base pair component is the verb *to tie*.

Shakarim says: Do not tie the eyes of mind

Do not elect the boss as he is just knowledgeable (Kydaiberdiev 1988: 231). The poet combines the abstract concept "*mind*" with process verb "*to tie the eye*" and makes abstract beings alive. One can note that the author applies to personifying. In general, scientists studying Shakarim's poetry note per-

sonifying the abstract things, as one of Shakarim's achievements in field of art (Iztyleyova 2007: 32).

In poetry of Shakarim, *tie the eyes of mind* also used as *tie the mind*. And there are two new syncretism's *like to tie soul to anger* and *tie soul to the body*.

Shakarim's creativity takes important place in Turkic literature. Shakarim by giving special importance to the power of lyrics says:

Gathered and if those wholesome

Clean out your heart when you wash the dirt.

Rotten replenish the wilderness

Poetry summarizes the goods that are being poured – he concluded (Kudai-berdiev 1988: 140). In the verses of poems of the poet, the importance, seriousness rest on the words of the owner. Shakarim here requires to aspect into details of the poetic world. Paying special attention to hearty word the poet uses the abstract word “heart” with “to wash” making abstract alive. In general, according to Shakarim the concept “heart” is one of the special constructions. Philosopher and poet often appeals to the use of linguistic unit *heart* which has conceptual meaning. “In Shakarim's works the use of the word *heart* prevails than in Abay's works. One can meet the use of heart alone and with other combinations in over seventy places” (Momunova 2008: 151). We can say that some of artistic constructions in the discourse of the poet that come with *heart* are the result of syncretic acts. We convince in that while studying the linguistic individuality of the poet. For instance *to write a letter to heart, to open the eyes of heart, to rot the heart, to convey to heart* and others are Shakarim's individual structures.

Discussing challenging problems of society he paid special attention to the appeal of each word. His aim was to reach right to the heart and the mind. His objective was to call people to improve the society and to become a passionate country. The poet recognizes faith, knowledge and recognition of Goads the only one way to passionate society. In considering such issues, the poet attempts to make unexpected images, and through syncretism method he offered sharp and artistic combinations.

The spread of thought from the idea to the mind,

Lightened day of *lamp of hope*...

I have a word not to forget

Do you not observe through your *mind and eyes of thought*?

When *the bird of mind* flies high in the sky

There is nothing in the world

It cannot see

I was watching

Was overcoming the thought of benefit, fame and passion... (Kudaiberdiev 1988). Shakarim's uses *the light of mind, the eyes of mind and thought, the bird of thought, follow the fame* are the results of syncretism method. If we scrutinize each of them separately, we can observe that they conclude whole image thought being adjusted to each other. Here the abstract concept "*hope*" that cannot be held and the noun "*light*" that can be used as every day domestic tool are combined. The "*mind*", "*thought*" being combined with "*eye*" and "*bird*" warns against regrettable situations in life. And in the last fragment, the combination *follow fame* consisting of different semantically un-combinable words as *follow* and *fame* represent the negative moments of society.

Philosopher and poet Shakarim used every word with a special meaning, and thus created the best examples of syncretism in the linguistic-image of the world.

Shakarim is The Scientist and Knowledge Promoter

Secondly, the poet Shakarim is a science and knowledge promoter. In this field the poet is influenced by Great Abay's discourse pragmatics. From an early age, going through Abay's school, Shakarim had a desire to expand self-education, which led to the study of the world literature. "Enhancing wealth of society, improvement of the individual conscience, mind, honor categories, the concept of serving the people defined the scope of the poet's topic" (Abdigaziuly 2008: 124).

Therefore, Shakarim emphasizes the importance of following Abay in the field of knowledge and science:

Here Abay is the scientist, discoverer of the ways,

No coeval who would understand his words.

There was nothing more than follow them. (Kudaiberdiev 1988: 33)

According to the poet, Abay is the treasure of human quality that can be achieved through pure knowledge. The poet told that the start of all knowledge that can improve the society is Abay. His objective was to lead his people, namely Kazakh youth to knowledge and to improve the society. He does not intend to instruct the youth on the contrary he tries to be friendly with them. His intention can be proved with words in the plural form in his verses.

Shakarim openly said, that in order to keep the human relations and the society (civilization) in passionary way, there should be dissatisfaction with some things. The dissatisfaction:

Be thirsty for knowledge,

Being unhappy even for five, being happy just for six (Kudaiberdiev 2000: 86). He said that the only way to be passionate is dissatisfaction with science. The word «science» in the wide abstract meaning of «studies, knowledge» is clearly used in the writer's discourse. Abay says: *search for science, discover science.*

L.N. Gumilyov, in his passionate theory, illustrates passionate people ready for many actions in achieving their goals. They might be strong, even destructive (Gumilyov 2010: 271). The scientist's conclusion is described in Shakarim's beatifying ideas. For instance, the writer starts in his poem «If you are thirsty for science» as follows:

A reformer of the world,

Or the destroyers just science

And unjust and scientist,

That would be he

Who would destroy the people. (Kudaiberdiev 1988: 116)

The ideas represented in the poem are accurate, open. Here the writer warns about the development and usage of science. He shows two types of it. He

warns, if you use it as properly, science will serve as the power changing the society, world, something new. And if you use your knowledge not appropriately, it will negatively influence nations, people's development and step forward. On this account, he reminds that each thing has its own demands.

The phenomenon of Shakarim grew up with Great Teacher Abay's words, with oriental (Turkic), Western education and reached the linguistic peak. The linguistic individuality of Shakarim proved in N.U. Karaulov's works. N.U. Karaulov divided the linguistic personality into three stages: 1) verbal and semantic stage (Zero stage), where it is defined how the linguist masters everyday traditional language (knowledge); 2) lingvocognitive stage (Thesaurus stage), where social and socio-lingvo description of a linguist are illustrated; 3) pragmatic stage (motivational stage), where are studied psychological perceptive features that favored the unique aesthetic, emotional and rhetoric features typical of a linguistic person (Karaulov 1987: 36). The aesthetic discourse of Shakarim Kudaiberdiuly proved the role of all these stages in establishing him as a linguistic person.

Philosophic Image of the World in Shakarim's Poetic Language

Thirdly, Shakarim is the owner of bright, sensible ideas and he uses this for the sake of people. Shakarim's each work is based on philosophic ideas. Dimensions of sensibility, humanism, patience, tolerance are thoroughly analysed in the writer's language. Sensibility is a cross of wisdom and patience in philosophy. Shakarim put forward a great idea: «*A wise man's property is the world*». In other words, the world is a property of a wise man. Sensibility is the first essential thing in the world's changeable twists, not being lost on the clouds, converting it into property. Only sensible people have power to convert the world into property. This way Shakarim explains the world in his philosophy.

The world's philosophic image is versatile. It revealed through various world routine issues, cognitive, ontological, axiological and operative aspects. However, all abovementioned ways serve to study "world-man" relationships in comprehending the environment» (Pimenova 2011: 69). In other words, the world's philosophic image describes interrelations between society and a man, people's attitude to the world. Hence, "human is not a simple phenomenon for philosophy; he is the subject that can change the entire

world and himself". See: <<http://libsib.ru/filosofiya/teoreticheskie-osnovaniya-filosofii-problemi-ponyatiya-printsipi/> Filofofskaya-kartina-mira> (10.09.2014).

The science of philosophy has always been a system of merging human's spiritual life and values. What we are interested in, is the description of the concept "patience". In terms of it, the role of creativity of the Kazakh poet Shakarim Kudaiberdiuly, who introduced the world's philosophic image through analyzing it in the Kazakh poetics is substantial. In this part of the article we will report the world's philosophic image through the concept "patience" that is used in Shakarim's discourse.

"Patience" or "tolerance" is widely used in modern society. Let's consider lexical notions wide spread in Kazakh language: the concept "patience" has a number of equivalents like tolerance, agreement, relevance, belief in God, understanding, politeness and etc.

The cognitive model of «tolerance» in Shakarim poetics is special concept of «patience». The topic of «tolerance» is widely spread in the writer's language. He often reminds about keeping calm and tolerance as an important tool. For instance,

Be tolerant with your work, be skillful,

Patience brings you to gold (Kudaiberdiuly 2000: 34).

By revealing the idea of *doing something skillfully*. Thus, we can rely on conscience in order not to be «*extremely selfish*».

The semantic role of the unit «gratitude» in Kazakh is really high in explaining the concept of «tolerance». This, on the one hand, is the worldview and lifestyle of the Kazakh, the world bound with culture. Logically, a man in order to reach tolerance, patience should be grateful. If human beings are pleased with each other, environment, be grateful in different occasions, they can immediately establish patient, tolerant, enduring behavior. In general, *gratification, contentment, fulfillment* indicate Sufi worldview converted into a national way of thinking. People even converted gratitude into a proverb like: «Stomach can be full with *contentment, discontentment makes the poor's sole horse to be slaughter*». Apart from «fulfillment» there is «contentment». Our ideas are shared by G. Yessim in his book «Bright Shakarim» (Yessim 2008). Shakarim quotes in one of his poems as follows:

- *Don't frown, don't be sad,
Be grateful for what you have.
Don't lose your clear mind,
A road for freedom is not open yet.*

G. Yessim studied this abstract from hermeneutic point of view: «being satisfied with what we have is the tolerance in nation's mind... Here Shakarim wonders if it is a conclusion about typical state of life, in addition, does it give way to incapability or should a person cope with his fate and live getting power from that mind? Probably, we need the last one» (Yessim 2008: 76). Scientist showed, that fulfillment shows the link to the Kazakh ethnocultural tolerance.

The writer mentions the following in his poem «To Youth»:

*Better die of ignorance and disobedience!
Do not followlie, gossip!
No mercy, moderation, conscience,
Do not take a bad name on young body.* (Kudaiberdiuly 2000: 75)

Humanism in the philosophic picture of the world is the phenomenon of tolerance, revealing phenomenon of patience. Since a man should be faithful, he should be loyal to tolerance and patience. If the person is not tolerant, he won't be faithful.

In the language, lexical units describing “humility”, “obedience” have both a positive and a negative meaning. In the first place, these verbs are used in a positive sense to tolerate, to withstand, to restrain; but also have a negative color to obey. The first meaning of verbs was more often used in phraseological units. Negative sense is rare and used due to certain situations. To withstand, to restrain are close in meaning to the concept of «patience.»

Thus, the philosophic image of the world is the main theme of Shakarim's discourse. The writer focuses more on the concept of «tolerance» in order to praise relations between a man and the world, peace and society.

Shakarim's Passionate Goal

Forthly, Shakarim's ideas are devoted to humanism, human values, humanity. The writer says in his poem «Man's Human Debt»:

Your man's debt is work for people.

Just be in the way \ Keep being conscious! (Kudaiberdiuly 2000: 47)

Honesty is the writer's absolute rule in changing the society and people. Shakarim offers science of consciousness in its passionate conformation. He says about pressure on consciousness, mentions it in poems.

Ideas of Shakarim about honesty, fair are similar to the ideas of Leo Tolstoy. In terms of it, K. Mukhamedkhanuly represents the following data: «Shakarim recognized Leo Tolstoy as really honest, fair person, respected his intelligence, his great humane qualities with open heart and with white mood, considered himself as Tolstoy's apprentice» (Mukhamedkhanuly 2007: 85).

The writer's poem "Being just born" has the lines

Don't be selfish, respect others,

All people are your nation (Kudaiberdiuly 2000: 79) is completely related to humanism. The bright idea of Shakarim has a resemblance with the following view of Leo Tolstoy's main religious guidance: «Love people of other nations, be kind to them even if they are bad to you. Germans and Russians believe in one God and his love to everyone is endless; and you are His equally right sons, be kind to all people like God does it». See: <www.writers.kz/journals/?ID=10...183> (14.01.2015).

Also Shakarim shares an idea of Leo Tolstoy about «Any metaphysics does not exist for Christians and will never exist, all so-called metaphysics in Christian guidance consist of simple comprehensible rules to everyone: the entire mankind is God's sons, kinds! Thus, you should love your fathers, siblings. Thus, if you want others treat you with kindness, treat them kindly». See: <www.writers.kz/journals/?ID=10...183> (14.01.2015).

The bright writer uses the whole power of words in saying no matter what genes, appearance people have and they can witness endless respect and love. All human beings have absolute equal rights. These ideas he developed in

the last years of his life. He was very literate in religious matters. He called people to religious literacy. According to S.Tarkhan: “He quite skillfully applies canonic texts from Kuran to the Kazakh culture of textual perception of moral context, writes treatises, articles, essays and poems which provide convincing samples of usage of religious knowledge in dealing with improving interpersonal and social relationships with the law of goodness and love for mankind, reorganization of traditional Kazakh mode of life on genuine religious basics. The world outlook advantages of the writer’s conscience, a bright man, genuine faith in prophet Mohammed are represented in aesthetically attractive poetic genres of Shakarim’s poems and it attracts a reader by supporting harmony between his inner world and the outer one” (Takhan 2015: 168).

The proof of the conclusion can be seen in the writer’s following ideas:

God’s merciful man,

Be kind to man as to yourself.

Tell imperfections of the human soul,

Tell the truth not to mention false.

Sparing, say warmer

Push the man forward. (Kudaiberdiev 1988: 159)

Having put the terms of conscience, mind in the first place, Shakarim considers his honor to serve for mankind and to work for future generations. Delighted by the guidance of his close relative and his prime teacher Abay “One of you who works just for himself is one of animals, You will be one of God’s favourite slaves if you work for human debt”, Shakarim openly says about his lifelong aim as follows (Mukhamedkhanuly 2007: 51):

For man’s debt, for consciousness,

To care for all mankind

I gave a vow to work,

For the coming future (Kudaiberdiuly 2000). The writer’s will, desire in establishing passion in the Kazakh society are reflected in these philosophic lines.

“The subject of knowledge is a social human – man, and aim is life, energy. The tracks of each subject in nature are to be a man; and the writer Shakharim illustrated its basic mechanism: fair employment, big heart and clear mind” (Salkunbay 2011: 169). According to Shakharim, the owner of fair employment, big heart and clear mind is the sole who leaves an indelible mark behind. For instance,

You cannot join the society one more time,

You give everything away, treats while you are alive.

You will be over the moon if you leave someone behind you,

Listen, this is the real happiness and then you will never die! (Kudaiberdiev 1988: 267)

From the writer’s point of view, real happiness is to do useful things for all people, leave behind precious words.

Shakarim led people forward by his teaching, along with poems attempted to change the time, devoted his whole conscious life (works, power, knowledge) in this direction. Extracted sensible lines such as *I wanted to change people; my friend, be a friend to your friend; let love be your friend, be a friend to your rival* and other express the writer’s passionate aim.

Conclusion

In conclusion, Shakharim’s linguistic personality introduces the description of his passionate nature. The basic core of the writer’s works is to nurture a right man. According to his words, right man is a real man. According to Shakharim, the categories of *kindness, honesty, good will, honest employment*—that reveal human’s real nature lead the society to passionate civilization. In terms of it, he offers to develop not under the influence of circumstances taking place in the external environment, but to change inner qualities via world harmony. The writer devoted his life to push forward an individual and the whole society. In other words, Shakharim’s discourse is basically tended to establish a passionate society. The writer’s poetics in this direction is versatile. First, Shakharim was the writer who introduced novelties to the Kazakh literary word, the innovator of syncretism followed by Abay, who was able to beautify the literary language. Second, he was able to make his art speak as a promoter of science, knowledge. He wanted knowledge to be

on top of the future. Third, he was wise and sensible. He aimed at using his sensible ideas for people's welfare. He wanted to introduce the role of the term of humanity in the world of philosophic picture. Forth, the ideas of the writer were focused on establishing humanism, human values, humanity. Abovementioned nature of knowledgeable Shakarim shows him as a passionate individual writer.

To sum up, the poetic language of Shakarim Kudaiberdiulyis a rich unique treasure. Consequently, forthcoming research is ahead in order to be involved in the writer's secrets of words, reveal them in terms of lingvo-hermeneutics, lingvo-concepts, lingvo-psychology. In our research, we intended to analyze his legacy in accordance with our aim.

References

- Abdigaziev, B. (1992). *Abay's Traditions and Shakarim*. Almaty: Kazakh University.
- Abdigaziuly, B. (2008). *Shakarim's World*. Almaty: Raritet.
- Abdumanapov, S. (2004). *Life and Works of L. N. Gumilyov*. Astana: ENU.
- Baitursinuly, A. (2003). *Literary Cognition: Studies and Poems*. Almaty: Atamura.
- _____ (1913). «The Genealogy of Turkic, Kirgiz, Kazakh famous Khans». *Social and Political Newspaper Kazakh* 28: 12.
- Descart, R. (1989). *Works in Two Volumes*. V. 1. Moscow.
- Gumilyov, L. N. (2010). *Ethnogenesis and biosphere of the Earth*. Moscow: AST: Astrel.
- Irmukhanov, B. (2012). «Passionary Leo Gumilyov». *Modern education Scientific Journal* 3: 107-112.
- Issayev, S. (1996). *History of Kazakh Literary Language*. Almaty: Ana Tili.
- Iztyleyova, S. D. (2007). *Shakarim's Poetics*. PhD Thesis. Almaty.
- Karaulov, Yu. N. (1987). *The Russian Language and Linguistic Personality*. Moscow: Science.
- Konuratbayeva, Zh. (2005). *Idioms In The Kazakh Poetic Language at the Beginning of the 20th Century*. Almaty: Arus.
- Kudaiberdiev, Sh. (1988). *Poems, Legends, Instructive Words*. Almaty: Zhazushi.
- Kudaiberdiuly, Sh. (2000). *My Faith*. Almaty: Arus.
- _____ (2004). *A Complete Collection of Poems in Two Volumes 1*. Almaty: Zhazushi.
- Maqayin, M. (2007). «Writer, Historian, Philosopher». *Shakarim's Science* 1: 4-49.
- Momunova, B. (2008). *The Language of Shakarim's Poetry*. Almaty: Arus.
- Mukhamedkhanov, K. (1995). *Abay's Followers*. Almaty: Atamura.
- Mukhamedkhanuly, K. (2007). «Shakhkarim». *The Science of Shakarim* 1: 50-100.
- Mukhamedkhanov, K. (2008). *A Multi-Volume Collection of Stories*. V. 6. Almaty: El- Shezhire.

- Pimenova, M. V. (2011). *The Linguistic Picture of the World*. Saint-Petersburg: Library of the Saint-Petersburg State University. 106.
- Salkunbay, A. (2011). *The Apex Reached by Shakarim*. Almaty: Kazakh University.
- Seidimbek (2004). «Gumilev». *Social and political newspaper The Independent Kazakhstan* 247-248: 3.
- Seysenylu, D. (2008). *Shakarim*. Astana: Foliant.
- Sydykov, E. (2008). *Shakarim and Alashorda*. Almaty: Raritet.
- Syzdykova, R. (1993). *The History of the Kazakh Literary Language*. Almaty: Ana Tili.
- Syzdykova, R. (1995). *The Beauty of Abay's Words*. Almaty: Sanat.
- Syzdyk, R. (2005). *The Power of Words*. Almaty: Atamura.
- Takhan, S. Sh. (2015). *Texts in Sociocultural Dimension*. Astana: Master.
- Toynbee, A. J. (1946). *A Study of History*. Oxford: Oxford University Press.
- Vernadsky, V. I. (1989). *Biosphere and Noosphere*. Moscow: Science.
- Yessim, G. (2008a). *The Science of Conscience*. Almaty: Raritet.
- Yessim, G. (2008b). *Wise Shakarim*. Almaty: Atamura.
- <http://turkacadem.kz/kz/vp.php?idd=83> (15.09.2014).
- www.writers.kz/journals/?ID=10...183 (14.01.2015).
- <http://libsib.ru/filosofiya/teoreticheskie-osnovaniya-filosofii-problemi-ponyatiya-printsipi/> *Filosofskaya-kartina-mira* (10.09.2014).

Şakarim'in Passionerlik Yönünün Dilsel Kimliğinden Yola Çıkararak Tanıtılması*

Zhanar Konyratbayeva**

Serikkyl Satenova***

Ordaly Konyratbayev****

Öz

Makalede dilsel kimliğinden hareketle Kazak şairi Şakarim Kudayberdiulı'nın passionerlik (ihtiraslılık, tutkululuk) yönü araştırılmaktadır. Şakarim'in eserlerini incelemek ancak Kazakistan'ın Bağımsızlık kazanmasından sonra mümkün hale gelmiştir. Şairin söylevi incelendiğinde onun passioner bir kimliğe sahip olduğu görülebilir. Çünkü Şakarim sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp Kazak geleceğinin nasıl olması gerektiğini de belirlemiştir. Şair sözleriyle toplumu düzeltmeyi, insanlara inançlı olmayı, Yaratan'ı tanımayı öğretmeyi amaçlamıştır. Böylelikle passioner toplum kurmaya doğru ulusu yönlendirmek istemiştir. Buna bağlı olarak makalede passionerlik teorisinin anlamıyla ilgili bilimsel açıklamalar ve düşünceler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Şakarim söylevi, passionerlik teorisi, Türk halkı, etnolengüistik, dilsel kimlik, etnokültürel tanım, Kazakistan.

-
- * Geliş Tarihi: 09 Mayıs 2016 – Kabul Tarihi: 06 Haziran 2017
Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Konyratbayeva, Zhanar, Serikkyl Satenova ve Ordaly Konyratbayev (2018). “Revealing Shakarim's Passionate Nature via His Linguistic Personality”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 23-44.
- ** Yrd. Doç. Dr., Eurasian National University, Dil Bilimi Fakültesi, Astana/Kazakistan
zhanarkon@mail.ru
- *** Profesör, Eurasian National University, Dil Bilimi Fakültesi, Astana/Kazakistan
satenova@mail.ru
- **** Profesör, Balasagun Zh Türkistan Bölgesi Tarihi Bilimsel Araştırma Merkezi, Taraz/Kazakistan
ordaly1962@mail.ru

Познание пассионарной природы Шакарима через его языковую личность*

Жанар Коныратбаева**

Сериккул Сатенова***

Ордалы Коныратбаев****

Абстракт

Представители каждой отрасли вносят свою лепту в формирование пассионарного общества. Мы можем утверждать, что среди тех, кто посвятил свою жизнь во благо общества, Шакарим занимает достойное место как мыслитель, мастер слова. Вооружившись словом, песнями с глубоким смыслом, великие сыновья казахской степи боролись за будущую жизнь народа. Явление языка на национальном уровне и его богатство – главный процесс, влияющий на развитие национального сознания. Поэтому то, что делает нацию непобедимой – это единство его слова и действия. Цель данной статьи – исследование наследия великого Шакарима, посвятившего свою жизнь этому сложному пути.

Ключевые слова

Дискурс Шакарима, теория пассионарности, тюркский мир, этнолингвистика, языковая личность, этнокультурное познания, Казахстан.

* Поступила в редакцию: 9 мая 2016 г. – Принято в номер: 6 июня 2017 г.

Ссылка на статью:

Konyratbayeva, Zhanar, Serikkyul Satenova ve Ordaly Konyratbayev (2018). "Revealing Shakarim's Passionate Nature via His Linguistic Personality". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 23-44.

** И.о.проф., Евразийский национальный университет, филологический факультет – Астана / Казахстан zhanarkon@mail.ru

*** Проф., д-р, Евразийский национальный университет, филологический факультет – Астана / Казахстан satenova@mail.ru

**** Проф., Научно-исследовательский центр истории Туркестанского региона имени Юсуфа Баласагуни – Тараз / Казахстан ordaly1962@mail.ru

Bir Osmanlı ve Bir Çerkes: Sergüzeşt Romanında Özgürlüğün Bedeli*

Emine Tuğcu**

Öz

Tanzimat yazarlarının üzerinde durduğu konulardan biri olan esaret sorunu, Osmanlı modernleşme sürecini anlamak ve yorumlamak için önemli veriler sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin esarete yönelik izlediği politikanın Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi, Recaizâde Mahmut Ekrem ve Samipaşazâde Sezai gibi dönemin yazarlarının edebi anlatılarıyla pekiştirildiği görülmektedir. Bu yazıda Samipaşazâde Sezai'nin *Sergüzeşt* romanından hareketle esaret sorununa odaklanılarak Osmanlı modernleşme süreci tartışmaya açılacaktır. Bu çerçevede *Sergüzeşt*'in ön sözünün okura verdiği mesaj tarihsel bir perspektifle değerlendirilecek; Tanzimat döneminde esarete yönelik devletin yaptırımlarına dair genel bir çerçeve çizildikten sonra anlatıda, Çerkes temsillerinin nasıl kurgulandığı sorusu ve bu kurguda üst sınıf Batılılaşmış Osmanlı aydınının yaşadığı çatışma ele alınacaktır. Esaret sorununun Osmanlı modernleşme sürecinde nasıl tanımlandığı ve bu soruna yönelik nasıl bir çözüm üretildiği; romanın karakterleri incelenerek cevap aranacaktır.

Anahtar kelimeler

Samipaşazâde Sezai, Türk romanı Osmanlı modernleşmesi, esaret, özgürlük, Çerkes, Osmanlı aydını.

* Geliş Tarihi: 06 Nisan 2016 – Kabul Tarihi: 21 Haziran 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Tuğcu, Emine (2018). "Bir Osmanlı ve Bir Çerkes: Sergüzeşt Romanında Özgürlüğün Bedeli." *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 45-64.

** Dr. Öğr. Üyesi., Başkent Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı – Ankara/Türkiye
emine_tugcu@yahoo.com

Giriş

Tanzimat dönemi eserlerinden Samipaşazâde Sezai'nin *Sergüzeşt* (1889) adlı romanı, esaret sorunu odağında dönemin İstanbul yaşantısının sosyoekonomik dinamiklerinin değişimini ve bunun kültürel düzlemde dönüşümünü yorumlamaya imkân verecek nitelikte dikkate değer bir yapıttır. *Sergüzeşt* üzerine yapılan çalışmalarda esaret izleği çerçevesinde anlatının realist mi yoksa romantik mi olduğu, hangi eserlerden esinlenerek yazıldığı, anlatıda oryantalist bir bakış açısının ne ölçüde etkili olduğu ve bu bağlamda başarılı bir eser olup olmadığına cevap arandığı dikkati çekmektedir. Taner Timur'un belirttiği üzere "ilk Osmanlı romanlarında köleliğe karşı paradoksal bir tutum takınılmıştır. Bir yandan doğrudan ya da dolaylı yollarla köleliğin toplumsal eleştirisi yapılırken, öte yandan da Batıdaki "ahlakî çöküntüye" karşı sık sık onu savunma durumuna düşülmüştür" (1991: 26-27). *Sergüzeşt* romanı, Timur'un sözünü ettiği bu iki kategoriyi içermektedir; ancak bunu da aşan daha girift bir yapıya sahiptir. Özellikle Sanayi Devrimi'nin etkisiyle kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeninin Osmanlı'ya yansıyan yüzünü göstermesi bakımından tarihsel veriler sunan çarpıcı bir eserdir. Bu yazıda *Sergüzeşt*'in incelemesinden önce eserin ön sözü ele alınacak, 19. yüzyılda kölelik ile ilgili devletin yaptırımları ve uygulama alanları değerlendirilecek; daha sonra romanın dolaylı bir şekilde sözü edilen, ancak yazıya geçirilmeyen özgürlüğe dayalı düşünce sistemi tartışılacaktır.

Sergüzeşt'in Ön Sözüne Dair

Samipaşazâde Sezai, *Sergüzeşt*'in yayımlanmasından otuz beş yıl sonra, yani cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl sonra -4 Mart 1924 tarihinde- esere ilişkin bir ön söz yazar. Bu ön sözde yazar, aradan geçen otuz beş yılın adeta bir değerlendirmesini yapar; otuz üç yılı, yani cumhuriyetin ilanından önceki süreci sabahı olmayan uzun bir geceye benzetir ki bu benzetme, Sezai'nin Osmanlı'nın son dönemini nasıl kavradığının göstergesidir: Karanlık!.. Bu karanlık dönemde yaşanan duygu ve düşünce karmaşasının kişilerden topluma ve oradan bütün bir vatana sirayet ettiğini, edebiyat yapacak bir ortamın bulunmadığını ve hatta ilham perilerini beklerken kapılardan hafiyelerin ayak seslerini, pencereden kendini gözetleyen "kaplan bakış"lara maruz kaldığını ifade eder. İşte böyle bir ortamda *Sergüzeşt*'e "esaret" aleyhinde başladığını "hürriyetine" diye bitirdiğini dile getirir; bu eserin yazıldığı sancılı dönemi, Paris'e gidişini ve içinde bulunduğu mücadeleyi hatırlatır.

“Bunları söylemekten maksat malûm olduğu üzere bir müellifin yazdığı ve daha ehemmiyetli olarak yazamadığı şeyleri anlamak için onun bulunduğu muhiti ve muhat olduğu tesirat ve teessüratın nüfûzunu arz etmektir” (Sazyek 2008: 67). Sezai’nin bu sözü romanla ilgili önemli bir noktaya işaret eder; yazdıklarından ziyade yazamadıklarına, daha açık bir ifadeyle sustuğu ya da susmak zorunda kaldığı yerlere. Bu sebeple romanın yazıldığı tarihsel arka planın okur tarafından göz ardı edilmemesi gerektiğini, yazdıklarına değil yazamadıklarına atıfta bulunarak işaret eder.

Sezai, romanı ile ilgili bir itirafta daha bulunur: Avrupalı yazarlar gibi o dönem içinde roman konusu bulmanın güçlüğü. Ancak burada da bir öz eleştiride bulunur. “Fakat Avrupalılar gibi yazmak ne için?” (Sazyek 2008: 67) Bu noktada kendi yazarlık deneyimi ile olması gerekeni karşılaştırır; hissettiklerini dile getiren bir yazar olduğunu, oysa büyük eserlerin hislerle değil düşüncelerle oluşturulduğuna dikkati çeker. Ona göre hislerin ağır bastığı eserler “kadınılaşıp”. Bu çerçevede Endülüs’teki Arap mimarisinin yüksek ruhların görebileceği akla durgunluk veren bir rüya gibi duygularla oluşturulduğuna dikkati çekerek bu yapıların ancak bu dili bilenlere hitap ettiğini belirtir. Ona göre “dünyanın en büyük ve en câni milleti olan Romalılar”ın sanatını his değil düşünce oluşturmuştur; mermer direkleri, mermer merdivenleriyle gün batımında kırmızı bir renk kazanan mağrur sarayları, sonsuzluğa karşı birer zafer anıtı gibi durmaktadır; tıpkı Namık Kemal’in, Süleyman Nazif’in eserleri gibi. İşte bu noktada Sezai, kendi sanatı ile Namık Kemal ve Süleyman Nazif’in sanatını karşı karşıya getirecek bir zemin yaratır:

Namık Kemal’in üslubunda ecdadından tevarüs eden bir cihangirlik hassası vardır. Kemal, Büyük Britanya sahilindeyken İngiltere’yi tarif için diyor ki: “Bu tasvir harfiyen değil fakat meâli aynıyla böyledir. Denilebilir ki ummanın her meddinde, dünyanın havayıcı küreye İngiltere’den gidiyor, cezrinde dünyanın hazâin-i serveti cezâyre dökülüyor. Kendi de böyledir. Kemal’deki meal: Medhalinde olunca Türk fikir ve kalbinin bütün melâzime ve ihtiyacı olan o menba’-ı dehâdan gidiyor. Cezrinde ilhamın bütün hazain ve cevahiri o irfan âlemine dökülüyor. O cezr-i meâli vü maâninin kemale getirdiği incilerden bir tanesi de Süleyman Nazif’tir. O da ırkının bütün ateşleri kalbinde, şark güneşinden mamul üslûbu kaleminde olduğu hâlde her türlü tecavüze karşı Türk hudûd-ı irfanına vaz’ edilmiş bir nigehebân edebiyatta mektep

gibi gelip geçici modalar, itikadlar gibi efsanelerin fevkinde nümâyan olur. (Sazyek 2008: 68)

Namık Kemal'in üslûbunu atalardan getirdiği "cihangirliğe" dayandıran Sezai'nin, Namık Kemal ile İngiltere arasında bir koşutluk kurması dikkat çekicidir. Yazara göre dünyanın ihtiyaçları nasıl İngiltere'den karşılanıyor ve kazanılan servet de İngiltere'ye dönüyorsa Türk fikir ve kalbinin bütün gereksinimleri de Namık Kemal'den doğmakta ve bilim dünyasına dökülmektedir. Anlam denizi olarak tasavvur ettiği Namık Kemal'in kaynağından çıkan bir inci olarak Süleyman Nazif'i örnek gösteren Sezai, kendi eserinin bu minvalde yer almadığını hem bu sözleri söyleyerek hem de eserini Rezaizâde Mahmut Ekrem'e ithaf ederek açığa çıkarmış olur. Zira bu eseri Namık Kemal'in çizdiği yoldan ziyade Ekrem'in izinden giderek oluşturmuştur ve bu eserin asıl değeri de buradan kaynaklanmaktadır. Böylece tıpkı Endülüste Araplar'ın oluşturduğu mimari eserler gibi *Sergüzeşt* de yazarı tarafından yüksek ruha sahip kimselerin anlayabileceği bir roman olarak sunulur. Dolayısıyla eserin yayımlanmasından otuz beş yıl sonra bu ön sözü kaleme alması, Sezai'nin içinde bulunduğu edebiyat ortamına bir cevap verme ihtiyacı duyduğunun göstergesidir. Sezai, eserini oluşturduğu dönemin şartlarını ve bir yazar olarak sanata yaklaşımının *Sergüzeşt*'in değerlendirilmesinde dikkate alınmasını beklemektedir. Bu çerçevede, romanında anlattıklarından yanı sıra sustuğu ya da kendi tabiriyle susmak zorunda kaldığı yerlere dikkati çeker.

Tanzimat Döneminde Kölelik Sorununa Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde köleliğin bir sorun olarak ele alınması, insan hakları ve özgürlük gibi kavramların da tartışılmaya başlandığı Tanzimat Dönemi'ne (1839-1876) dayanır. 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa'nın kamuoyuna duyurduğu Gülhane Hatt-ı Hümayun, köleliğe doğrudan değinmemesine rağmen kulluk sisteminde sağladığı düzenleme ile devlet geleneğinde büyük bir kırılmaya neden olur. Ancak Hakan Erdem'in belirttiği gibi askeri-idari kulluk düzeninin kalıntıları Tanzimat ve sonrasına dek varlığını korur, hatta köleliğin ilga edilmesi dirençle karşılanır (2013: 63). Tanzimat döneminde yapılan reform hareketleriyle birlikte özellikle İngilizler, Osmanlı'da köle ticaretinin kaldırılmasına yönelik önemli bir rol oynar. 1840'ların başında İngilizlerle yürütülen çalışmalar 1857 yılında köle ticaretinin yasaklanmasına neden olur; ancak siyah köle ticaretinin önüne geçilmesinde etkili olan bu yasak, beyaz köle ticaretini sonlandırmaz, sade-

ce sınırlandırılmasına yol açar (Toledano 1994: 11). Beyaz köle ticaretinin devam etmesinde Osmanlı'nın üst sınıf yaşantısı ve Kırım Savaşı nedeniyle Kafkasya'dan gelen mültecilerin Osmanlı'ya sığınmak istemeleri etkili olur. Dolayısıyla Çerkes köleler Osmanlı topraklarına gelerek “bedeviyetten medeniyete” taşınmış “fakr u ihtiyaç” hâlimden “refah ü saadete” ulaşmış oluyorlardı (Erdem 2013: 140) söylemini pekiştirecek anlatılar geliştirilmeye başlanır. Osmanlı'da köleliğin kaldırılmasına dair yapılan yasal düzenlemelere rağmen varlığını sürdürdüğü edebî anlatılarla da desteklenir. Özellikle Çerkes kadınlarının güzelliği, beyazlığı, itaatkârlığı ve arzulanan bir nesne olarak sunumu Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı yazınına da konu olur. Bununla birlikte Osmanlıdaki kölelik sisteminin Batıdaki kavranışından farklı olduğu Osmanlı'nın İslam dinine yaslanan daha “ılımlı” ve “insancıl” bir uygulama izlediği araştırmacıların hemfikir olduğu bir konu olarak karşımıza çıkar. Batı'da kölelik sömürme, aşağılanma, ırk ayrımı ve eşitsizlik gibi “insan”ı yok sayan olumsuz niteliğiyle ilga edilmeye çalışılırken (Toledano 1994: 3) Osmanlı'da köleliliğin “ikbal yolu” olarak kavrandığı vurgulanır. Zira devletin üst düzey yöneticisi olmaya imkân tanıyan kulluk sistemi ve varlıklı ailelerin evlerinde hizmet gören kölelerin durumları toplumun özgür tebaasına göre köleliğin daha ayrıcalıklı tanımlanmasına yol açar. Bu çerçevede Ahmet Hamdi Tanpınar Osmanlı'daki esaretin toplum genelinde nasıl algılandığını şöyle ifade eder:

Hakikatte erkek, kadın birçok insan için esaret, eski rejimde hattâ yetmiş, seksen sene evveline kadar bir nevi ikbal yolu idi. Osmanlı sarayında vezir, damat bir yığın köle vardır. –Abdülmedid devri ricâlinin birçoğu Hüseyin Paşa yetiştirmeleridir-. Kadın esirlerle gelince, en iyi izdivacı çok defa onlar yaparlardı. Ta Abdülhamid devrine kadar, cariyelerin güzelliği, okuryazarlığı ile meşhur konaklar vardı. Öyle ki, son devirlerde tanınmış hanım efendilerin çoğu, Osmanlı ve Mısır saraylarıyla bu konaklardan gelirdi. (2001: 292)

Tanpınar'ın bu tespitinde Osmanlı'da kölelik sisteminin erkek üzerinden devlet yapısına bağlanan “kul”, kadın için ise aile kurumuna bağlanan “cariye” imgesi açığa çıkar. Tanzimat dönemi romanlarına bakıldığında devlet yapısına bağlanan kulluk sistemine dair bir çatışmaya yer verilmezken özgürlüğün kadının esareti dolayımında tartışıldığı görülür. Bu noktada Şerif Mardin'in, Osmanlı romanlarında kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin Batılılaşması olmak üzere en çok iki sorun üzerinde durulduğuna

dair tespiti önemlidir. Mardin'in belirttiği gibi Tanzimat döneminde kadının özgürleşmesi sorunu, dönemin romanlarında “modernleşme” ideolojisini temsil eden önemli bir göstergedir. Türk edebiyatının ilk modern tiyatro eseri olarak kabul edilen Şinasi'nin Şair *Evlenmesi*'nde geleneksel evlilik anlayışının eleştirilmesinin ardından Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal, Şemseddin Sami gibi dönemin önde gelen yazarları çok eşlilik, esaret eğitim, kadın hukuku, aile, batılı kadın gibi konulardaki görüşlerini pek çok eserde yorumlayarak örneklendirirler. Mardin'in dile getirdiği “üst sınıf erkeklerin Batılılaşması”, “eski” ile “yeni” arasında sıkışıp Batı'nın “günlük hayatını[nın]” yüzeysel bir şekilde alınarak yaşam tarzına dönüştürülmesi, ilk dönem romanlarının eleştiri konusudur (2008: 30-31). Özgürlük sorununun kadın üzerinden ele alınması ise dönemin siyasi ve sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda daha rahat anlaşılabilir. Devlet kademelerinde üst düzey görevlere gelmiş itibar sahibi “kulların” kulluk sistemini eleştirmesi, hem kendilerini hem de devlet yapısıyla çatışmasını doğuracaktır ki bu durum 19. yüzyıl Osmanlı aydını için tarihsel bağlamda pek olası değildir. Bu yüzden kölelik sorunu Tanzimat dönemi romanında kadının özgürleşmesi odağında daha çok aile düzenini sarsan bir olgu olarak ele alınır. Tanzimat romanlarında esaret sorununun “erişme ve ikbal hırsı” gibi daha gerçekçi bir düzlemde işlenmediğine dair Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eleştirisi de bu noktada önemlidir:

[Ç]ocuk yaşında vatanından zorla ayrılmış, yabancı ellere satılmış, dayak yemiş hakaret görmüş bu insanlarda, kökleşen erişmek hırsı, tahakküm etmek arzusu, bunların tatmini için giriştikleri sinsi mücadele, aralarındaki garip tesanüt, sonradan getirdikleri hısım ve akrabalarını –çünkü bu esirlerin mensup oldukları kavim ve kabileye göre talileri çok değişirdi; Kafkas kabilelerinin çoğu, içlerinden çıkarları takip ediyordu: esirciler için bu ayrı bir kazançtı.- Getirmek ve yerleştirmek gayretiyle, kadın ve erkek ayrı ayrı talihleriyle bir romancı için çok değişik ve zengin imkânları. Kaldı ki bunların içinde cinsi hayatlarına kast edilmiş biçareler de vardı. Diğer taraftan bu müesseseye sayesinde tıpkı bir saray gibi evde kıskanç bir ana baba otoritesini muhafaza edebiliyorlardı. (2001: 292)

Tanpınar'ın eleştirisi esaretin toplumsal bir sorun olmasının ötesinde bireyin psikolojisi ve bunun doğurduğu sorunların topluma yansıyan etkisinin Tanzimat yazarlarınca ele alınmadığı düşüncesine dayanır. Bu romanlarda

ikbal hırsının doğurduğu çekişmelereyer verilmemiş midir, yoksa bu çatışma dolaylı bir şekilde mi ele alınmıştır? Bu sorunun cevabı da *Sergüzeşt* romanının incelenmesinde tartışılacak diğer bir konudur.

Sergüzeşt'te Çerkes Temsilleri: Dilber ve Ötekiler

Tanzimat dönemi romanlarında esaret konusu doğrudan politik bir zemine dayandırılmaksızın aile düzeni içindeki konumları, neden olduğu ve olabileceği sorunlarla ele alınır. Özellikle evlilik dışı aşkın konu edilebilmesi için gayrimüslimler ve köleler bu dönem yazarlarının yararlanabilecekleri bir araca dönüşür. *Sergüzeşt*'te üst sınıf Batılılaşmış bir tip olan Celal Bey ile Çerkes köle Dilber'in aşkı çerçevesinde köleliğin yol açabileceği sorunlar “trajik” boyutlarıyla kurgulanır. *Sergüzeşt* romanında olaylar Rus kumpanyasının Batum'dan gelen vapurunun Tophane'ye yanaşmasıyla başlar. Anlatının ilk bölümü Çerkes temsillerinin çizildiği, böylelikle de kölelik algısını şekillendirecek yapının oluşturulduğu bir çerçeve işlevi görür. Çerkes esir satıcısı ile esirleri getiren Çerkesin diyalogu ile başlayan ilk sahnede üç Çerkes güzelin mavi gözlerinin bir hazine değerinde olduğu belirtilir. Anlatının başında geçen bu diyalogda Çerkes esirelerin sesi duyulmaz; sadece fiziksel özelliği olarak mavi gözleri, bu “hazinenin” edeceği değer, bununla birlikte alıcı ve satıcının Çerkes kimliği dile getirilir. Bu bağlamda “cesimül cüsse” olduğu belirtilen esir taciri Hacı Ömer'in tasviri yapılı: “Hacı Ömer isminde bir esirciydi ki, insan ticaretinin kalb-i bî-ruhuna verdiği merhametsizlik, kalbinin o büyük yuvarlak gözlerine aksettirdiği bir nevi vahşilik âsârında olarak, bakışı kaplana benzer, mâna-yı şümulü ile kendisinin de dâhil olduğu insaniyetin menfaat-i şahsiyesinden başka bir kısmına gelen felaketten müteessir olmaz; bir hanendenin sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sedasıyla bir hüsn-i bî-bahanın istirhamını tefrik etmezdi” (2003: 3). Hacı Ömer -ki isminin önündeki Hacı dini mensubiyetini de açığa çıkarır- ruhsuz, merhametsiz, vahşi, bencil, idrak noksanı ve insaniyetten nasibini alamamış bir varlık olarak çizilir. Beden ve ruh arasında kurulan bu ilişki önemlidir; bu kadar olumsuz nitelikleri, bünyesinde barındıran kişi adeta kötülük abidesi gibi heybetli bir bedene haizdir. Kutsal saydığı iki değer ise kırbacı ve kimsesiz esirlerdir. Dolayısıyla anlatıda ikili bir karşıtlık kurularak Çerkes kimliği ele alınmış olur; zulmeden esirci ve zulme uğrayan esirler. Batum'dan gelen üç esireden ikisi on altı, on yedi yaşlarında genç kızlar diğeri ise henüz dokuz yaşında olan bir çocuktur. Genç kızlar için sadece “Kaf-

kasya'nın iki parlak mahsul-i hüsn" tabiri kullanılırken anlatıcının odağına dokuz yaşındaki çocuk girer. Fiziksel özelliklerinin detaylandırıldığı ancak "renği verilmemiş bir tasvir" olarak tanımlanan bu çocuğa rengini verme görevi böylece "efendilerine" verilmiş olur.

Kafkasya'dan getirilen Çerkes kızların esaretlerinin İstanbul'daki ilk günü esircinin evinde geçer, küçük kızın yeni hayatının ilk sarsıntısı da bu evde yaşanır. Esircinin karısı "bu ikisi güzel, bu küçük kız hastalıklı bir şeye benziyor, buraya bunu ölsün diye mi getirdin" dediğinde esircinin cevabı "biz de bunu bin liraya almadık a" olur. Rengi verilmemiş tasvirin ilk renkleri böylece vurulmaya başlanır: Hastalıklı ve değersiz. Küçük kızın esircinin evinde maruz kaldığı bu sözlerin yanına yasaklar gelir: "Çok gülmek, Çerkezce söylemek yasak ve bir müşteriye gidip de her ne sebepten olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on, on beş kırbaç muhakkak" (2003: 4). Çok gülmenin yasaklandığı bu evde sessizliğe itilen esirelere itaat etmeyi öğretmek için cezai yaptırımlar uygulanır. Anlatıda koyduğu kuralları ilk bozan ise Hacı Ömer olur, birkaç hafta sonra Çerkesçe "Haydi kalk gideceğiz" der, "küçücük ruhunun ızdırabına delâlet eden bir damla yaş" ile esircinin "cesim (iri) ellerinden tutarak küçük kız kendini bekleyen "yeni hayatına" doğru yürümeye başlar. Anlatıcı bu sahneyi çizmek için küçük çocuğu sokakta kaderiyle yüzleştirir:

Yürüyorlardı. Çocuk sokakta giderken etrafından geçen arabalara, tramvaylara hayran hayran bakıyordu. Tophane meydanına geldikleri zaman orada bir çok çocukların gülüşerek, haykırarak oynadıklarını görür görmez [...] kendisinden geçerek, yerde koşuşan bu mahlukatın semada uçuşan kuşlara olan münasebeti olmalı [...] onların yanına doğru koşmaya başladı. Birdenbire esircinin o büyük, o korkunç gözlerini açarak "Gel buraya... Şimdi kırbaç çıkarırım." dediğini işitir işitmez, yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gülyabanının ellerini tutarak kendisinin nasıl bir dest-i âhenin-i esaret içinde olduğunu birinci defa olarak hissetti. Yürüyorlardı. (2003: 5)

"Yürümek" bu sahnenin anahtar kelimesi olarak karşımıza çıkar; küçük kız çocukluğuna vurulan darbeye karşı yürümeye devam eder, vapurun sesinin onda çağrıştırdığı ailesinden kopuşa karşı yürümeye devam eder, "karnım aç" dediğinde itilip kakılmaya karşı yürümeye devam eder, ayaklarının sızlamasını dile getirmeye korktuğundan düşe kalka yürümeye devam eder. Artık çevresini sokağı, geldiği ve gittiği yeri görececek mecali kalmadığında Be-

yazıt tramvayına yakın bir kahvehanede dururlar. Bundan sonraki yolculuk “tramvayla” sürer; Aksaray’a oradan Yüksekaldırım’a varan bu yolculuk anlatıcının tabiriyle “Orta Çağa” doğru bir yolculuk hissi vermektedir. Bu sahne yaşanan zamana denk düşmeyen bir olay olarak sunulur, geçmiş zamanlarda kalması gerektiği düşünülen ancak ana taşınan bir ortaçağ zamanı esaret izleği ile tanımlanır. Tophane’den başlayan Yüksekaldırım’a varan mekân da bu “Orta Çağ” çağrışımın yaratılması için zemin yaratır. Dolayısıyla küçük kız için başlayacak “yeni hayat” hem mekân hem de olay akışı ile “Orta Çağ” zamanına ait bir kavram olarak çizilir. Satıldığı ilk ev küçük kızın köle olarak konumunun belirlendiği, sınırlarının çizildiği yer olarak tasarlanır. Yeni sahibesi “baş örtülü, şişman, esmer, kaşlarına bir parmak enliliğinde rastıklar süren, kaba bir hilkat, çirkin bir kıyafet” ile oturmaktadır. Küçük kız kadına sarılmak ister, engellenir, mindere oturduğunda azarlanır, haddi bildirilir. “Senin mindere oturmak haddine mi? Sen esirsin! Kalk ayakta dur” (2003: 6) denilerek köleliğin öğretilmesine ilk adımını atmış olur. Anlatıda ismine yer verilmeyen evin hanımın merhametsiz olarak tasvir edilmesindeki gerekçe kocası ile izah edilir. Kocası tarafından dayak yiyen, kocasının kıskançlığına maruz kalan, rüşvet aldığı gerekçesiyle işinden azledilen böylece itibarı zedelenen bir adamın eşi olarak bu kadının herkese karşı acımasızca davranması bu gerekçelerle olağanlaştırılır. Evin işlerinden sorumlu tutulan Çerkes esir, evin kızı Atiye ile dostluk kurar, ancak Atiye ile oyun oynadığı için evin hanımı tarafından kıza tokat atılır. Arap köle Taravet ve evin hanımının sözlü eziyetlerinin yanında şiddet de devreye girer. Burada asıl dikkati çeken nokta küçük kızın isminin anıldığı ilk yerde şiddete maruz kalmasıdır. Bu olayla birlikte küçük kız artık Dilber olur, uğradığı şiddet ile anılan adı “gönül alan”dır. Dilber’in Atiye ile dostluğu da kalıcı olmaz, o da annesi ve Taravet’ten Dilber’i aşağılamayı öğrenir. Dilber’in bu evde yaşadığı eziyetlere karşılık Atiye ile birlikte gittiği okul günleri tek mutluluk kaynağı olarak belirir. Giderek Türkçeyi öğrenmeyi “başarmıştır”, hatta Latife adlı bir kız ile dostlukta kurabilmiştir. Ancak kurduğu bu dostluğun verdiği mutluluk uzun sürmez. Latife’nin dostluğu Dilber’in cezalandırılmasına neden olur, “pis Çerkes”, sözlerinin yanından bu dostluk ona “murdar dilenci” hakaretini getirir.

Latife’nin Dilber’e verdiği hediyeleri öğrendiğinde evin hanımının tepkisi beklendiği gibidir: “Dilber’in kolundan çekip seng-dilâne bir, iki vurarak “şimdi dilenciligi öğrendin mi?” sualiyle bohçasının içinde ne kadar şeker,

mevve varsa pencereden aşığı attı” (2003: 10). Yaşanan bu olay ile Dilber, kaçmayı düşünür; Çerkes paltosu, kalpağı ve Latife'nin hediye ettiği bebeğı de alarak karanlık geceye teslim olur. Anlatıcının çizdiği gece tasvirinde duyulan ses ve hissedilen soğukluk, korkuyla bütünleşirken bu noktada karanlığı aydınlatan anne görüntüsü belirir. “İmdadına yetiş” sözünü söyler söylemez Dilber, sokak ortasında düşüp bayılır. Anlatıcı bu çağırışı karşılıksız bırakmaz; imdadına annesi değil, ancak Latife'nin büyük annesi yetişir. Büyük anne tanrısal bir işaret olarak algılar Dilber'i, “kandil gecesi azat etmek” böylece kefarecini ödemek ister; ancak o da bu arzusunu gerçekleştiremez ve Dilber'i tekrar sahibine teslim eder. Çocuk olarak kaçtığı eve aynı gün yetişkin olarak döner. Kimsenin karşısında ağlamaz, sessizliğe sığınır, maruz kaldığı her türlü şiddete karşı sükûnetini korumak zorunda hisseder. Ancak odasında tek başına kaldığında annesini anarak özlemle ağlar. Anlatıcının sustuğı yerlerden biri, Dilber'in annesidir. “Eğer hayatta ise validesinin hayali, mezar-ı sükûnete çekilmişse ruhu tarafından bir melek-i müekkelin semadan sukut ederek teselli-bahş-ı ıztırab-ı etfal olan bir nevaziş-i maderâne ile dudaklarından öpmesini bekliyor gibi görünüyordu” (2003: 18). Annesinin hayatta mı yoksa ölmüş mü olduğuna dair bir belirsizlik yaratılmasına rağmen Dilber'in annesinden kendisini kurtarmasını beklemesi, hayatta olduğuna dair bir şüphe uyandırır. Burada anlatıcının sessiz kalması bu dönemde Çerkes ailelerin çocuklarını bizzat kendi elleriyle köle olarak satmak zorunda kalmalarıyla ilişkili olabilir. Hür doğmuş Müslümanların ve zımmî gayrimüslimlerin köleleştirilmesi İslam inancına göre yasaklanmıştır. Ancak Çerkeslerin hür ve köle sınıflarından oluşan ikili yapısı, çocuk ve akrabaların satılmasında bazı yasal boşluklar oluşturmuştur. Kuramsal olarak yalnızca köle sınıfından olanlar alınıp satılabilmesine rağmen hür sınıftan gelen pek çok Çerkes, özellikle göç kargaşasında çocuklarını satmak zorunda kalmıştır (Erdem: 2013: 70). Anlatıcı, Dilber'in ailesi tarafından köle olarak satıldığını söylemez; ancak ailesi ile ilgili belirsizlik hâli ya da bilmezden gelme hâli onun ailesi tarafından satıldığını düşündürmektedir.

Anlatıcı, Dilber'in çaresizliğini esaret meselesinin toplumun bir ürünü olduğunu göstermek ister; “esaretin ezdiği, insanîyetin terk ettiği, ümidin ara sıra okşadığı bu mahluk-ı zaif gecenin âğûş-ı nisyanında uyuyor” (2003: 18). Gecenin sabaha, uykunun uyanışa dönüştüğü sahnede anlatıcı, tabiat tasvirlerine yer verir; yalçın kayalardan, siyah ormanlardan akan nehir, Dilber'in yeni hayatını hazırlayan bir eşik görevi üstlenir. Zira ilk sahibi

Mustafa Efendi'nin tayini Erzurum'a çıktığı için Dilber yeniden bir esirciye "altmış beş lira" karşılığında satılır. "Kırk beş liraya" satın alınan Dilber, çektiği eziyet dolu günlerinde aynı zamanda Türkçeyi konuşmanın yanında okuma yazma da öğrenmiş olarak bu aileye yirmi lira kazanç sağlamış olur. Anlatıcı, esaretin farklı yüzlerini göstermek üzere bu sefer de Dilber'in satıldığı esirci evini mekân olarak kullanır.

Anlatının en çarpıcı bölümlerinden biri, esircinin evinin tasviridir; Ortaçağ zamanlarından kalma korkutucu ve dehşet uyandıran bir harabe görünümünde bu evde baykuş, atmaca ve vahşi kuşların sesleri işitilmekte ve hayaletlerin dolaştığına dair hikâyeler anlatılmaktadır. Mekâna dair dehşet verici görüntünün yanında bu görselliği daha da güçlendirmek için baykuş sesi işitsel bir unsur olarak kullanılır. Dilber'in bu evde kaldığı bir hafta süresince farklı esaret anlatıları ele alınır; efendi ve köle karşıtlığı üzerine kurulan bu anlatılarda sadece esirlerin maruz kaldığı "acıklı" hâllere değil, "efendilerin" de köleleri yüzünden yaşadığı "hüsrana" yer verilir. Esir kızlardan Şayeste, elindeki kitabı bırakarak hizmetinde bulunduğu evin oğlunun arzusunu karşılamadığı için iftiraya uğrayarak evden atıldığını anlatır; ancak kovulduğu ve esirciye satıldığı bu evi özlemle anar; "bahçırlığının hatıratı" dediği çocukluğunun geçtiği evden tanımadığı, bilmediği bir eve satılma korkusunu taşır. Dikiş diken diğer esir, sahibinin dayaklarına daha fazla dayanamayarak evin eşyalarını parçalamış ve hatta evini kundaklamıştır; ut çalan esir kız ise hanımının kocasıyla yaşadığı aşk yüzünden esirciye satılmıştır. Bu anlatılarda esirler, kitap okuyan, müzikle uğraşan, dikiş diken meziyetleriyle aşkın nesnesi olarak maruz bırakıldıkları acıya karşılık efendilerinin de "var olan" aile düzenlerini sarsarak onları hüsrana uğratmışlardır.

Aşkın Hâlleri: Delilik ve Ölüm

Asaf Paşa'nın konağına cariye olarak satılan Dilber burada huzura kavuşmuş görünür; piyano dersleri alır, Fransızca öğrenir, evin oğlu Celal'in resimlerine modellik yapar. Tanzimat romanlarında çizilen aile kurgusunda, Batı yaşantısını öğreten Fransız mürebbiyeler önemli bir kılavuz rolüne sahiptir. Yabancı mürebbiyeler "kültür" aktarımında sadece evin çocuğuna değil, çocuk vesilesiyle tüm aile üyelerinin yaşamını dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Nitekim konağın Fransız mürebbiyesi Dilber'in "romanesk" şeklini kazanmasında önemli bir rol oynar. Dilber, okuduğu *Paul ve Virginie* romanında aşkı öğrenir; masumiyetini korumak için de ölmeyi. *Paul ve Virginie*'ye ya-

pılan atıf ile Dilber'in döktüğü iki damla gözyaşının sonrasında Celal Bey'in tuvaline yansıyan görüntü, efendi ile kölenin aşkını filizlendirir. Kitap, gözyaşı ve resim bu aşkın araçları olarak belirir. Tanzimat dönemi romanlarında kadınlara kitaplardan öğretilen aşk, Nurdan Gürbilek'in "Erkek Yazar, Kadın Okur" adlı yazısında dikkati çektiği gibi sadece romanın kahramanını değil, romanın türsel dinamiğini de belirler. Gürbilek, *Paul ve Virginie*'den asıl etkilenenin Samipaşazâde Sezai olduğunu söylerken haklıdır. Zira *Sergüzeşt* romanı ile *Paul ve Virginie* arasında tematik benzerlik açık ve nettir; Celal Bey ile Dilber'in aşkı Paul ile Virginie gibi tabiatın sunduğu güzellik ile temellük edilir; Virginie nasıl kurtuluşu Hint Okyanusu'na bırakarak bulduysa Dilber de özgürlüğüne Nil'in sularına kendini bırakarak kavuşur. Dolayısıyla Gürbilek'in dediği gibi, Osmanlı yazınında "yazarların edebi borçlanmanın, yabancından etkilenmenin, kültürel melezleşmenin doğurduğu endişeyle "çaktırmadan" baş etmesini, problemi kadın okurla sınırlayıp endişeyi hafifletmesini, tereddüdün ses tonunda yol açabileceği ses kısıklığını gidermesini sağlıyor çoğu örnekte kadın okur" (2004: 39). Celal Bey'in Dilber'e aşkı ise, tahakküm hissini "birdenbire" merhamete dönüşmesinin bir sonucu olarak sunulur. "Oyuncağına" zorla dilenci kıyafetini giydiren onun perişan bir hâlde ağlamasının sanatına kazandıracığı "gerçeklik" ve Dilber'in "Yunan mermerleri" gibi bedeninin verdiği "sanatkârane" hissi bir haz kaynağı olarak görürken duyduğu bu heyecan ve haz, merhamete dönüşür. "Ve bu kısacık müddet-i esaretindeki sergüzeşti, gördüğü şiddet ve hakaretleri... masumane arzuları... küçücük ümitleri, emelleri... velhâsıl bu metrûke-i hasıl olan teessürle iskemleden kalkarak, "Affını rica ederim Kleopatr, Madem ki istemiyorsun, ben de bu fırçayı kırarım... İşte affet diyorum, tarziye veriyorum sana... Yine niçin sessiz ağlıyorsun?" (2003: 32). İskender'in esiri Zavallı Kleopatr olarak tanımlanan Dilber, Celal Bey'in ona duyduğu aşk ile Juliet'e dönüşür. Böylece Celal Bey ile Dilber arasındaki aşkın imkânsızlığı ve bu aşkın doğuracağı trajik son Virginie, Kleopatra ve Juliet'e yapılan atıflarla hazırlanır. Celal Bey, birkaç gün geçirdiği uykusuz geceden sonra Dilber'in yatak odasına girer. Burada da Celal Bey, ahlaki öğretileri ile arzusu arasında "küçük" bir bocalama yaşar. "Genç bir kızın namus ve insaniyetin kapısında beklediği yatak odasına, harem-serâ-yı ismetine, gece yarısı girmek bir haydut gibi vicdanın en pak ve mukaddes olan bu kanununu pâmâl etmek... Cinayet!..." (2003: 33) Cinayet olarak gördüğü suçu işlemekten kendini alamaz Celal Bey, ancak anlatıcı Dilber'e

de cinsel istismara uğrama ihtimaline dair bir korku yaşatmaz, yatağında Meryem'e dönüşen Dilber'in "namusunu" muhafaza eder. Dilber'in aşkı uykusunda "sessizce" açığa çıkarılır; Dilber, "takatsiz" ve "ızdırap" hâlinde uyurken Celal Bey, odada kendi resmini bulur ve böylece aşkının karşılıklı olduğunu bu "fotoğraf" aracılığı ile öğrenmiş olur. Söze dönüştürülmeyen ancak görüntüye yansıtılan bir aşk tasavvuru onaylanır.

Efendi ile köle aşkının yaratacağı kriz, kız kardeşinin zengin bir paşa ile evlendirilmesi bahsinde Celal Bey'in annesi ile geçen diyalogda hazırlanır. Annesi evlilik için asalet ve ikbalin önemli olduğunu, Celal Bey ise güzellik ve erdemın önceliğini savunur; (2003: 36) böylece aşk ve güzellik asalet, masumiyet de servetin yerine konmuş olur. Zehra Hanım, "Ben asilzâdelerin ressam, şair olduklarını hiç istemem. Halk içinde mümtaz olan mevkilerini, haysiyetlerini tenzil edecek birtakım esassız fikirler hâsil ediyorlar." derken Celal Bey, "Asalet, teşrifat ve servete, servet nümâyîş-i asaletle tapıyor. Ben ismet ve muhabbete" sözleriyle ailesinin değer yargılarıyla çatışır. Celal Bey'in evlilik üzerine "romanesk" yaklaşımını annesi onun sanatçı kişiliği ile bağdaştırır. Fransâda aldığı eğitimin verdiği sanatçı duyarlılığı onu aile ve toplum nezdindeki değerlerden uzaklaştırarak "kadınsı" bir kimlik kazandırıp hisleri ile hareket etmesine, dolayısıyla önce iradesini sonra iktidarını kaybetmesine neden olacak bir çöküşün nedeni olarak sunulur. Nitekim Zehra Hanım, oğlu ile Dilber arasındaki aşkı öğrendikten sonra önce hastalanıp yatalara düşer, sonra bir "Roma İmparatoriçesi"ne dönüşerek Dilber'den kurtulmak ister ve onu tekrar satılığa çıkarır. Dilber, bu sefer Mısırlı servet sahibi bir tüccarın kölesi olmuştur, Celal Bey ise Dilber'in gidişiyile birlikte aklını yitirerek "mecnuna" dönüşmüştür. Dilber de Mısırlı efendisinin odalığı olmaya karşı koyarak Celal Bey'in aşkını muhafaza etmek ve böylece masumiyetini korumak için ölümü bir kurtuluş olarak seçer. Parlatır'a göre "yaratılan esaret tipinin hürriyet uğruna can vermesi gerekirdi; yazar da bunu düşünmüş"tür (1987: 137). Nil'in sularına kendini bırakarak "özgürlüğe" ulaşma fikri, uğruna can vermenin erdeme dönüştüğü hürriyet kavramına karşılık düşünülmüş olabilir. Ancak Dilber, Nil'in sularına kendini bırakarak aşk ve güzellik dolayımında asaletini, servet dolayımında ise masumiyetini korumuş olur. Doğu'nun seması gibi saf, Yunan heykelleri gibi beyaz ve tüm kusurlardan azade olan Dilber, özgürlüğün bedelini canıyla öderken, Fransız sanatına kendini kaybedecek kadar kaptıran Celal Bey ise aklını ve itibarını yitirerek öder. Çerkes bir köle olan Dilber bağlamında

esaretin suya gömülmesini, Batılılaşmış bir Osmanlı asilzadesinin de aklını yitirmesini nasıl yorumlamak gerekir?

Tanzimat romanları çerçevesinde düşünüldüğünde *Sergüzeşt*'in türdeşleri ile bir takım benzerlikleri vardır. Tanzimat yazarlarının iyi-kötü, güzel-çirkin, beyaz-siyah gibi net ayrımları vardır. *Sergüzeşt*'te de bu netlik özellikle Dilber tipinin kurgusunda belirginlik kazanır, temiz kalbi ile beyaz bedeni güzelliğin bir timsalidir ve bu yüzden de “Venüs satüsü” ile özdeşleştirilir. Onun kusursuz güzelliği Çerkes ırkına mensubiyeti ile de bütünlük kazanır. Batı ve Doğu metinlerinde oluşturulan “Çerkes güzeli” algısının bir tezahürüdür Dilber; güzel olduğu kadar asil ruhludur da. İrvin Cemil Schick, “Çerkes güzeli” imgesinin sanat ve edebiyatta özellikle 19. yüzyılda “beyazlık” üzerinden temsil edilmesini saydamlığına bağlar: “Beyazın üstünlük kurmasını sağlayan, kendini hiç sorgulanmayan bir model olarak yutturabilme yetisidir. Beyaz ayrıcalığı... Beyazlığı ve ayrıcalıklarını görme yetisini içerir... Hâkim kültür, içindekiler için saydam olmayı sürdürür” (2004: 89) Schick, Çerkeslerin beyazlığı üzerinde bu kadar sık durulmasını ırksallaştırma süreci ile ilişkilendirir. Zira 19. yüzyılda Çerkes kadınlarının beyaz tenli olarak sunulması, beyazlığı dışsallaştırarak Avrupalılar ile Amerikalıları görünür kılarken, beyazların üstünlüğü fikrinin inşa edilmesini kolaylaştırmıştır (2004: 91). Samipaşazâde Sezaî'nin bilinçli bir şekilde “beyaz ırk” fikrini yücelttiği söylenemez, ancak yüceltilmiş bir ahlak sisteminin temsili olarak Dilber tipiyle Batı'da oluşturulmaya çalışan ırksallaştırma sürecine eklemlenmiştir.

Anlatının sonunda Dilber'in Nil'in sularına bırakılması salt *Paul ve Virginie*'ye yapılan atıftan hareketle “taklit bir ölüm” olarak açıklanabilir mi? Tanzimat yazınında esaret temasının ele alındığı anlatılarda cariyelerin ölümüne sürüklendiği görülür. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin *Letâif-i Rivâyât*'ında (1870) yer alan “Esaret” anlatısında Kafkasya'dan küçük yaşta getirilen Fıtnat ile Fatim birbirlerine âşık olurlar ancak gerdek gecesinde kardeş olduklarını öğrendiklerinde intihar ederler. Yine *Letâif-i Rivâyât* serisinde bulunan “Firkat”te Memduh ile Çerkes Guşacuk arasındaki aşk iki sevgiliyi ölüme götürür; zehir içerek intihar eden Guşacuk'un acısına dayanamayan Memduh, önce cinnet geçirir sonra da ölür. *Sergüzeşt* ile Rezaizâde Mahmut Ekrem'in *Vuslat* (1874) oyunu arasında daha belirgin benzerlikler vardır. Asil bir ailenin oğlu Muhsin ile küçük yaşta konağa getirilen Çerkes köle Vuslat'ın aşkına karşı koyan anne imgesi, böylece evden uzaklaştırıl-

mak istenen Vuslat'ın satılması, Muhsin Bey'in hastalanıp yataklara düşmesi, başkasıyla evlendirilmeye çalışan Vuslat'ın aşk ayrılığına dayanamayarak hastalanması ve sonunda bir araya getirilen âşıkların kavuşmalarıyla birlikte ölmeleri iki kurgu arasındaki benzerliği açığa çıkarır. Tanzimat yazınındaki trajik sonla biten bu kurgu, ilk dönem esaret anlatılarının benzer bir yapı sergilendiğini göstermektedir. Esaret sorununa aşk odağında trajik bir son yaratmalarıyla Tanzimat yazarları, bu sorunu toplumun değer yargılarını sarsmadan merhamet hissine dayandırarak “ahlaki” boyutuyla edebi zemine taşıyarak görünür kılmak istemiş gibidirler.

Celal Bey ise “batılılaşan doğulu” kimliği ile Doğu-Batı ikilemini yansıtan bir tip olmasının ötesinde Tanzimat yazınında modernleşme sancısının saydamlaştığı bir konuma sahiptir. Batı'da resim sanatı üzerine eğitim almıştır, ancak hocası Doğu'ya odaklanmış Batılı ressam Gerome'dur. Bu yüzden aldığı resim eğitimi, ona sadece batı sanatını değil Batı'nın Doğu algısını da öğretmiştir; bu çerçevede batıda doğuyu arayan bir Osmanlı asilzadesi olarak İstanbul'a döndüğünde de Batı'yı arar. Sanatına duyduğu tutku, tuvale yansıyan görüntüye âşık olmasına ve efendi-köle aşkının aile ile özellikle devlet düzeninin bir temsilcisi olan baba otoritesi ile çatışmasına neden olur. Dilber'in satılmasından sonra Celal Bey'in hastalanması, annesinin “merhamet” hissi ile geri adım atmasına, Dilber'i tekrar eve getirmek istemesine yol açarken bu çerçevede baba otoritesi aşılamaz. Aşılamayan baba otoritesi de böylece efendi ile köle aşkındaki trajik sonun belirleyicisi olur. Devlet geleneğini temsil eden ailesinin evliliği asalet ve ikbal yuvası olarak tanımlan Celal Bey'in sanatıyla kurguladığı masumiyet ve aşk algısını salt Batı'da aldığı eğitimle izah etmek ise ne ölçüde doğrudur? Osmanlı edebiyat geleneğinde kendinden geçercesine büyük bir aşkla bağlı olunan sevgiliye ulaşamamanın ızdırabıyla aklını yitirerek mecnuna dönüşen âşık imgesi onaylanır. Beşerî aşkın ilahi aşka yönelmesinde aklın devre dışı kalması, İslami geleekten beslenen tasavvufta yüceltilmiş aşkın bir göstergesi kabul edilmektedir. İslam toplumunda *Leyla ile Mecnun* hikâyesi, tıpkı Batı'daki *Romeo ve Juliet* hikâyesi gibi tutkulu aşkın işlendiği metinlerin referans kaynağı gibidir. Mecnun efsanesinin ise erken İslamî dönemde, kuzeyli ve güneyli Araplar arasındaki rekabetten kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

Güneyli Araplar'ın, tıpkı ortaçağ Avrupası'nın troubadourları gibi platonik ve fiziksel aşkı öven “uzri” denilen bir şiir geleneği vardır. Bu

geleneğin en ünlü temsilcisi kavminden Basna adlı bir kadının aşkıyla yanıp tutuşan yedinci yüzyıl şairi Cemil el-Uzri'ydi (ö. 82/701); kızın ailesi onu reddedip kızlarını başkasıyla evlendirmişti. Mutsuzluğuna rağmen aşkın saflığını, sevilen kişiye tapınılmasını ve âşışın kendisinden vazgeçerek acı çekmesinin erdemini yüceltmışti. (Dols 2013: 409)

Bu çerçevede Araplar arasındaki rekabete vurgu yapılmasa da Leyla ve Mecnun hikâyesinin “saray aşkına” dahil olabileceğine dair bir Arap geleneğinin varlığına dikkat çekilmektedir: Dilber'in konaktan uzaklaştırılmak maksadıyla “odalık” olarak satıldığını öğrenmesiyle Celal Bey, sokak sokak gezerek Dilber'i arar, gördüğü kimselere onu sorar, “maksad-ı hayat” olarak tanımladığı Dilber'e ulaşamayacağını anladığında ise Mecnun misali aklını yitirir. Divan edebiyatı geleneğinin âşık tipiyle Celal Bey'in aşkı kavrayışı ve ulaşılamaz olan sevgiliyi arayışı arasında benzerlikler vardır. Bu çerçevede Tanzimat yazarlarının eserlerinde Doğu Batı ikileminin yansıtıldığı yorumunun ve bu ikilemin cumhuriyet ile çözüldüğü yanılması cumhuriyet ideolojisiyle ilişkili olduğunu söyleyen Jale Parla'nın tespiti önemlidir. Parla'ya göre Tanzimat düşünce ve edebiyatına egemen olan özellik ikilem değil, İslam düşünce, felsefe, dünya görüşü ve bilgi kuramının tartışılmaz belirleyiciliğidir (2009: 37). *Sergüzeşt*'in realist bir roman olarak sunulmasına rağmen romantik bulunmasının gerekçesi de burada yatar. Nitekim Samipaşazâde Sezai de esaret sorununa devlet sistemiyle doğrudan çatışmaya girmeden dolayı bir şekilde toplumun vicdanına seslenerek çözüm üretmeye çalışmıştır. Esaretin, kölelerin yanı sıra efendiler için de yarattığı ve yaratabileceği sorunları “edebe uygun” bir imkân-sız aşk söylemi ile göstermek istemiştir.

Sonuç

Tanzimat dönemi yazınında esaret izleği, Osmanlı modernleşme sürecinin yorumlanmasına imkân tanıyan önemli veriler sunar. Tanzimat Fermanı'nın kamuoyuna duyurulması ile birlikte insan haklarına ve özgürlüğe yapılan vurgu, kulluk sisteminin yeniden düzenlenmesine yol açacak süreci başlatır. Nitekim bu düzenlemenin bir parçası olarak köle ticaretinin yasaklanması, esir pazarlarının kapatılması İngilizlerin desteği ile gerçekleşir; ancak bu yasanın uygulanma sürecinde siyasi ve sosyal sorunlar açığa çıkar. Osmanlı üst sınıf aile yaşantısına bağlı olarak ev içi hizmetinde kullanılmak üzere özellikle Kafkasya'dan getirilen esirlerden vazgeçmek kolay olamaz. Özellikle Kırım savaşı sebebiyle Kafkasya'dan gelen mültecilerin Osmanlı'ya sığın-

mak zorunda kalmaları, köle ticaretinin devamlılığını sağlayan önemli bir unsur olarak belirir. Siyah köle ticaretinin önüne geçilmesine ve esir pazarlarının kapatılmasına rağmen esirci evlerinde beyaz köle satışlarına devam edilir. Toplumda yaşanan bu sürece edebî anlatılar da bir anlamda tanıklık eder. Osmanlı'daki kölelik algısının Batı'ya nispetle daha “ılımlı” olduğu algısını sorgulatan Samipaşazâde Sezai, devlet düzeniyle bir çatışmaya girmeden esaretin aile kurumu içinde yarattığı sorunlara odaklanır. *Sergüzeşt* romanında üst sınıf batılılaşmış bir tip olan Celal Bey ile Çerkes köle Dilber aşkı dolayımında esaret konusu toplumsal vicdanı harekete geçirecek şekilde kurgulanır.

Açıklamalar

- ¹ Bkz. Güzin Dino Samipaşazâde “Sezai Bey’in *Sergüzeşt* İsimli Romanında Gerçekçiliğin Payı”, Kenan Akyüz “*Sergüzeşt* Romanı Üzerine”, Ali Şükrü Çoruk “Oryantalizmin *Sergüzeşt*’i”.
- ² Sezai’ye bu sözleri yazdıran diğer bir gerekçe de içinde bulunduğu dönemin edebiyatına hâkim olan “milli edebiyat” zemini olduğu düşünülebilir. Nitekim 1924 yılına kadar geçen süreçte milli bir kimlik inşa etme sürecinde Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem’in kaleme aldığı “Yeni Lisan” (1911) makalesi, Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları* (1923) dönemin edebiyat anlayışını “Türkçülük” düşüncesine göre yapılandırılmasına yol açmış, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Atatürk’ün ilke ve inkılapları doğrultusunda yazarların eserler vermesi beklenmiştir. Bu yüzden Sezai, “milli mücadele ruhunun” egemen olduğu süreçte *Sergüzeşt*’in dönemin beklentilerini karşılamadığının, ancak eserinin yazıldığı dönemin tarihsel perspektifiyle bir değer taşıdığına altını çizmiş olabilir. Bu konu üzerinde yazarın diğer yazılarını değerlendirmek gerektiği ve bu yazının konusu dışında kaldığı için bir hipotez olarak dikkat çekilmiştir.
- ³ İrvin Cemil Schick’in *Çerkes Güzeli: Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni* adlı çalışmasında 13. yüzyılda Venedikliler ve Cenevezliler’in Karadeniz kıyılarında Tatar ve Çerkes kölesi ticareti yaptıklarından, Çerkes kölelerin ev işlerinde çalıştırılmak üzere İtalyan, Fransız ve başka Avrupa şehirlerine getirildiğinden söz edilmektedir (41). Schick, Avrupa’da Çerkes kadınlarından söz eden ilk yapıtlardan birinin 17. yüzyılda Prospero Bonarelli’nin *Il Solimano* (1620; Süleyman) adlı oyunu olduğunu daha sonra buna benzer oyunların da yazıldığını belirtir. Avrupa sanatında Çerkes imgesi için bkz 15-38.
- ⁴ Zeynep Kerman da Tanpınar’ın bu görüşüne katılır, İslam dininin köle ve cariyelere iyi muamele edilmesine sebep olduğunu “kabiliyetli” olanların yüksek makamlara “güzel ve meziyetli” cariyelerin itibara kavuştuğunu dile getirir. “İslamiyet’te ve Osmanlı Devletinde köle ve cariyelere daima iyi

muamele edilmiş, kabiliyetliler iyi mevkilere yükselirken, cariyelerin güzel ve meziyetli olanları da saray ve konakların hanımları sıfatıyla itibarlı bir hayat sürmüşlerdir. Bu bakımdan biz Tanpınar'ın “esaretin eski rejimde bir nevi ikbal yolu” olduğu fikrine iştirak ediyoruz.” (35-36)

Kaynaklar

- Ahmet Mithat Efendi (2001). *Letaif-i Rivayat*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Akyüz, Kenan (1956). “Sergüzeşt Romanı Üzerine”. *Türk Dili* 55 (5).
- Çoruk, Ali Şükrü (2007). “Oryantalizmin Sergüzeşti”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 36: 79-100.
- Dino, Güzin (1952). “Samipaşazâde Sezai Bey'in Sergüzeşt İsimli Romanında Gerçekçiliğin Payı”. *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi* X (1-2).
- Dols W. Michael (2013). *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*. Çev. Didem Gamze Dinç. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Erdem, Hakan (2013). *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1899*. Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gürbilek, Nurdan (2004). “Erkek Yazar, Kadın Okur”. *Kör Ayna, Kayıp Şark Edebiyat ve Endişe*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kerman, Zeynep (1998). “Tanzimat Devri Türk Edebiyatında “Esaret” Temi ve Sergüzeşt Romanı”. *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2003). *Samipaşazade Sezai Bütün Eserleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Mardin, Şerif (1991). “Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma”. *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları. 21-76.
- Parla, Jale (2009). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlatır, İsmail (1987). *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sazyek, Hakan ve Esra Sazyek (2008). *Yeni Türk Edebiyatında Önsözler: Bir 19. Yüzyıl Seçkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Schick, İrvin Cemil (2004). *Çerkes Güzeli Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni*. İstanbul: Oğlak Güzel Kitaplar.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Timur, Taner (1991). *Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kültür*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Toledano, Ehud. R (1994). *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

An Ottoman and A Cherkes: The Cost of Freedom in *Sergüzeşt* Novel*

Emine Tuğcu**

Abstract

One of the issue that Tanzimat writers dwelled on, the enslavement problem, represents important datas to understand and interpret Ottoman modernism period. The policy of Ottoman government through to enslavement can be seen in literary narratives of the period's writers such as Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Recaizâde Mahmut Ekrem and Samipaşazâde Sezai. In this article, based up on Samipaşazade Sezai's *Sergüzeşt* novel, Ottoman modernism period will be brought forward with focusing on enslavement problem. In this frame, the message that is given to reader by preface of *Sergüzeşt*, will be evaluated with historical perspective, after drawing a frame for state enforcement of slavery. In Tanzimat period, fictionalization of Cherkes representations, conflict of high class, westernized Ottoman intellectuals will be discussed. Definition of enslavement problem in the Ottoman modernization process and solutions of this problem will be answered throughout the analyzation of the novel characters.

Keywords

Ottoman modernization, enslavement, freedom, Cherkes, Ottoman intellectual.

* Date of Arrival: 06 April 2016 – Date of Acceptance: 21 June 2016

You can refer to this article as follows:

Tuğcu, Emine (2018). "Bir Osmanlı ve Bir Çerkez: *Sergüzeşt* Romanında Özgürlüğün Bedeli". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 45-64.

** Assist. Prof. Dr., Başkent University, Turkish Language and Literature – Ankara/Türkiye
emine_tugcu@yahoo.com

Османец и черкес: цена свободы в романе «Сергюзешт»*

Эмине Тугджу**

Абстракт

Тема переселенцев, которой уделяли внимание писатели периода Танзимата, дает важный материал для понимания и интерпретации периода модернизации Османской империи. Представления об османской политике в отношении переселенцев подкрепляются литературными описаниями, которые имеются в романах таких писателей того времени, как Намык Кемаль, Ахмет Мидхат Эфенди, Реджаишаде Махмут Экрем и Самипашазаде Сезаи. В данной статье предлагается обсуждение османской модернизации, отталкиваясь от темы переселенцев на материале романа Самипашазаде Сезаи «Сергюзешт». В этом контексте, предлагается анализ в исторической перспективе того послания, которое дается в предисловии к роману; дается общая картина политики государства по отношению к переселению в эпоху Танзимата, характеризуется конфликт, переживаемый высшим классом вестернизированной османской интеллигенции. Исследуя персонажи романа, автор определяет отношение к проблеме переселения в процессе османской модернизации и характеризует предложенные пути решения этой проблемы.

Ключевые слова

Самипашазаде Сезаи, турецкий роман, османская модернизация, переселение, свобода, Черкесы, османская интеллигенция.

* Поступило в редакцию: 6 апреля 2016 г. – Принято в номер: 21 июня 2016 г.
Ссылка на статью:

Tuğcu, Emine (2018). "Bir Osmanlı ve Bir Çerkes: Sergüzeşt Romanında Özgürlüğün Bedeli". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 45-64.

** Д-р, преп., Университет Башкент, кафедра турецкого языка и литературы – Анкара / Турция
emine_tugcu@yahoo.com

Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri*

Mustafa Yıldız**

Öz

Bu makalenin amacı erken dönem Türk-İslam düşüncesinin en önemli kaynakları arasında yer alan Dede Korkut Kitabı'ndaki siyasal yapı ve ilişki biçimlerini ortaya çıkarmak ve siyaset felsefesinin temel problemleri açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda hikâyeler siyasal iktidarın yapısı, kaynağı, kutsiyeti, meşruiyeti ve sürekliliği açısından incelenmiştir. Böylece Türk milli kültürüne etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Makalenin temel tezi, hikâyelerde betimlenen toplumun öncelikle bir siyasal ilişkiler ağı olarak ortaya konulduğudur. Buradaki toplum bir siyasal birliktir ve ekonomik koşullar ve tüm diğer kültürel öğeler toplum ile siyasal birlik arasında kurulan bu eşdeğerlilik göz önüne alındığında anlamlı hale gelmektedir.

Anahtar kelimeler

Dede Korkut, iktidar, töre, toplum, siyaset.

* Geliş Tarihi: 19 Eylül 2016 – Kabul Tarihi: 21 Aralık 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yıldız, Mustafa (2018). "Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 65-88.

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü - Kayseri/Türkiye
mustafayildiz@erciyes.edu.tr

Giriş

Bu makalenin amacı erken dönem Türk-İslam düşüncesinin en önemli kaynakları arasında yer alan Dede Korkut hikâyelerindeki siyasal yapı ve ilişki formlarını ortaya çıkararak, siyaset felsefesinin temel problemleri açısından değerlendirmektir. Bu amaca binaen makalemizde, *Dede Korkut Kitabı*'nın yarı-göçebe ve pastoral toplumsal hayatının kendine özgü koşulları altında birbirinden görece bağımsız, belli bir askeri güce sahip olmaları bakımından sosyo-politik birlik olan Türk boylarının (Kafesoğlu 1986: 219) ortak bir *baş*a ve *töreye* itaatle şekillenen siyasal örgütlenmesini resmettiği ön bilgisinden yola çıkarak şu sorulara cevap aranacaktır:

1. İktidarın biçimsel ve hiyerarşik kuruluşu neye göre belirlenmektedir?
2. İktidarın kaynağı nedir?
3. İktidarın meşruiyetinin ölçütü nedir?
4. İktidarın siyasal kötülük karşısındaki konumu nedir?
5. Kişi, toplum ve iktidar ilişkisini belirleyen koşullar nelerdir?
6. İktidarın sürekliliğinin dayanağı nedir?

Siyaset felsefesinin temel sorularını teşkil eden bu sorulardan hareketle *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne yaklaştığımızda buradaki toplumun, öncelikle bir “siyasal ilişkiler ağı olarak” betimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Sözü edilen toplum bir siyasal birliktir ve ekonomik koşullar, ahlakî yapı ve tüm diğer kültürel öğeler toplum ile siyasal birlik arasında kurulan bu eşdeğerlilik göz önüne alındığında anlamlı hale gelmektedir.

Burada siyasal birlik kavramıyla, toplumun içsel dinamizmi içinde iktidar ilişkilerinin düzenlenişini ve dışa karşı bağımsızlığının kurulması ve sürekliliğini sağlayan örgütlenme biçimini anladığımı belirtmek isterim. Bu örgütlenme biçimini belirleyen şey ise toplumsal dayanışmayı sağlama ve birliği tehdit eden iç ve dış saldırılara karşı korunmayı temin edecek bir iktidarın işlevselliğidir. Bu işlevselliğiyle iktidar, toplumun fiziksel varlığının kurucusu olduğu kadar süreç içerisinde ortaya çıkan problemlerin çözülmesinin merkezinde yer almakla sürekliliğinin de teminatıdır.

İktidarın formel ve hiyerarşik yapısı

Dede Korkut Hikâyeleri'nde iktidar, tüm İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine hükmeden ortak baş, “Hanlar Hanı”, “Boz atlı Kam Gan oğlu”, “Ağ alınlı” gibi unvanlarla nitelenen Bayındır Han'ın merkezinde olduğu bir yapı

sergiler. On iki hikâyeden altısında olay onun meclisini anlatan bir sahne ile başlar. Diğer hikâyelerde de onun adı bir münasebetle geçer. Her ne kadar olaylara doğrudan müdahil olmayan bir hükümdar olarak gösterilse de (Gökyay 2006a: 838-839), Bayındır Han kelimenin tam anlamıyla düzen veren kişidir ve evrensel bir sorumluluğu vardır. Birliğin sembolü ve tüm Oğuzların tartışmasız başı olarak ortaya çıkmaktadır. Onun otoritesi sayesinde tüm Oğuz boyları birik, düzen ve süreklilik halinde tutulur. İç Oğuz ve Dış Oğuz'daki tüm iktidar ilişkileri “Hanlar Hanı Bayındır Han”ın üst otoritesi altında kurulur. Bu bağlamda Bayındır Han bütünüleyici ilkedir ve bu yüzden o, “toplumun üstünde” bir otoriteyi temsil eder (Pehlivan 2015: 370). Senede bir düzenlediği toylarda, iktidarının gücünü simgeleyen büyük bir ziyafet vermesi, yeryüzünü bayındır hale getirdiğini gösteren bin yere ipek halı döşemesi, tek tek boyların birliğini ve bekâsını temin edecek tedbirler alması, adaletini temsilen ganimet ve haraçları boylar arasında paylaşması, gerektiğinde savaş açma yetkisi ve asker göndermesi, askerî ve toplumsal başarı gösterenleri ödüllendirmesi ve mevki vermesi onun üst otorite olma sorumluluğunun gereğidir.

Toy düzeni ayrıca meşveret ilkesini de akla getirir. Hanlar Hanı Bayındır Han'ın senede bir düzenlediği toyun dışında, tüm boy beyleri de zaman zaman düzenlediği toylarda topluma danışmak, meşverette bulunmak durumundadır. Toylar bir anlamda yönetim organı işlevini görür ve merkezîdir. Siyasal görevlerin işleyişi ile ilgili kararlar almak, düzeni ve asayişi koruyucu tedbirler almak, boylar arasındaki ilişkileri düzenlemek, iç anlaşmazlıklara hakemlik etmek, belli kişilerin statü ve mevki kazanımını onaylamak gibi işlevler töreye uygun biçimde toylarda yerine getirir.

Yönetim kademesindeki hiyerarşik yapı da yılda bir düzenlenen toylardaki oturuş düzeninde Bayındır Han'a yakınlığa; bu yakınlık ise kişinin başarılarına göre belirlenir. Ona en yakın ve ikinci sıradaki bey Salur Kazan'dır. Salur Kazan, Bayındır Han'ın damadı ve tüm Oğuz beylerinin başıdır. Onun için “beylerbeyi” unvanı kullanıldığı gibi, “Bayındır Han'ın veziri”, “Kalın Oğuzun paşası” şeklinde unvanlar da kullanılır. Bu bağlamda onun, iktidarın görünen yüzü olduğu söylenebilir. Hiyerarşik düzlemde mevki Salur Kazan'dan sonra gelen has beyler *düp*'te (merkezde), İç-Oğuz Beyleri Salur Kazan'ın *sağ*ında, Dış Oğuz beyleri ise solunda oturur. Buradan Han'ın katında beylerin oturuşunun Türk bayrağına da biçim verecek şekilde bir

yıldız çevrelemiş hilâl biçiminde olduğu anlaşılmaktadır ve bu düzen savaş durumu için de geçerlidir. İç Oğuz beyleri sağdan, dış oğuz beyleri soldan düşmana at sürer, Kazan Bey öncülüğündeki has beyler ise ortadan saldırır (Gökyay 2006b: 1068). Bu bakımdan *Dede Korkut Kitabı*'nda betimlenen iktidarın hiyerarşik yapısı, Yunan ve İran devlet yapısındaki piramitsel görünümünden uzaktır. Hiyerarşi, yatay iletişime imkân verecek ölçüde içkin bir düzlemde kuruludur.

Bayındır Han'ın dikey düzlemde yeryüzü ile gökyüzü arasında bir aracı ve denge unsuru olması ise, toyun düzenlendiği otağa verilen anlamda açığa çıkar: “Boz atlı Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden durmuşıdı. Kara yerün üstüne ağ ban evin diktürmüşıdı, ala sayvan gökyüzüne aşınmışıdı, bin yerde ipek halıcası döşenmişıdı.” (D. 35a: 12-35b:2) ifadelerinde karşımıza çıkan bu anlayışa göre hükümdarın otağı, evreni simgeler. Bu tasvirler bir yandan hükümdarın güç ve kudretine işaret ederken, diğer yandan evrene hâkim olmanın sembolizmini taşır (Duymaz 2005: 41). Nasıl ki hükümdarın otağı evren nizamını temsil ediyorsa, hükümdar da devlet nizamını temsil eder ve onun bu temsiliyeti evrensel nizama uygun bir biçimde hüküm sürmesinde karşılık bulur (Küyel 1984: 490).

İktidarın kaynağı ve kutsiyeti

Dede Korkut Kitabı'nda, Bayındır Han'ın iktidarının kaynağının ne olduğu sorununa İslam-öncesi Türk düşüncesinde olduğu gibi göğe yapılan referansa, yani yönetme yetkisini Tanrı'dan aldığına dair en önemli gösterge, *Begil oğlu Emrenin Boyu*'nda, Begil'in, Oğuz'a başkaldırmaya cüret ettiğinde karısı tarafından “Yigidüm, Beg yigidüm, Padişahlar Tanrının gölgesidür. Padişahına asi olanın işi rast gelmez” (D. 122a: 3) diyerek vazgeçirışinde karşımıza çıkar. Buradan hareketle hikâyelerde dünyevî iktidara bir kutsiyet yüklediğini ve Hunlarda, Göktürklerde ve Uygurlarda karşılaştığımız iktidarın kaynağına yönelik göğe yapılan vurgunun *Dedem Korkudun Kitabı*'nda devam ettiğini görürüz.

Benzer bir durumun *töre* kavramı için de geçerli olduğu söylenebilir. *Orhun Abideleri*'nde *törü* şeklinde geçen töreyi, Türk milletinin bütün olarak toplumsal ve siyasal hayatını düzenleyen Hakan'ın koyduğu kurallar dizgesi olarak tanımlamak mümkündür. Eski Türk siyasî düşüncesine göre, iktidarın Tanrı tarafından verildiği düşüncesi hükümdarın yer ile gök arasında

bir aracı; onun koyduğu törenin de esas itibarıyla kutsiyet yüklü olması anlamına gelmektedir. *Orhun Abideleri*'nde hükümdarın töre-koyucu işlevi, “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş.” (Ergin 1970: 4, 7) ifadeleriyle dile getirilir. Bu bağlamda yönetme yetkisini Tanrı'dan aldığı *kut* aracılığıyla iktidarın koyduğu töre de kutsal bir içeriğe sahiptir ve Eski Türk toplumunda töreye karşı çıkmak Tanrı'ya karşı çıkmakla eşdeğer görülmüştür. Bu yüzden toplumsal buyruk ve yasakların geçerliliği aynı zamanda dinsel bir nitelik arz etmektedir. Başka bir deyişle Kağan'a başkaldırmak ya da töreyi çiğnemek Tanrıya karşı işlenmiş bir suçtur ve bu suçun karşılığı olarak Tanrının gazabının gönderileceğine yönelik bir inanç söz konusudur (Göka 2009: 102).

Buna karşın *Dede Korkut Kitabı*'nda Bayındır Han'ın töre-koyucu işlevi varsa da, bunun sadece kendi karizmatik liderliğine bağlı olduğunu söylemek zordur. Nitekim Türklerin İslam dinini kabulü, toplumsal ve siyasal hayatın düzenlenmesinde hükümdarın koyduğu törenin yanında yeni bir kaynağı gündeme getirmiştir: *Adı görklü Muhammed'in yasaı*. Öyleyse bir uzlaşma gerekecektir. Bir yandan Osmanlı padişahları için de kullanılan “zillullah-ı fi'l-arz” (Allah'ın gölgesi) deyişle hükümdarın kutsiyeti korunurken, diğer yandan da törenin İslam dininin temel ilkelerine uygun olarak yeniden biçimlenmesi ve korunması gerekecektir. Böylece uygulayıcılar değişse de, törenin yeni din ile eşgüdümlü bir biçimde geçerliliğinin süregitmesi sağlanmıştır.

Bu uzlaşma hikâyelerin hem anlatıcısı hem de ana karakterlerinden olan Dede Korkut aracılığıyla sağlanır. Başka bir deyişle kutsalın siyasal alana yansımaları Dede Korkut'un temsil ettiği değerler aracılığıyla gerçekleşir. Bu bakımdan o, hem siyasî hem de dinî bir işleve sahiptir. Hükümdarın koyduğu yasalarla birlikte geçmişten gelen kimi yasa ve uygulamaların da İslam dinine uygun olup olmadığı onun bilgeliğinin süzgecinden geçer. Böylece iktidarı da bağlayan töreye riayet edilmesini ve törenin yeni dinin temel ilkelerine uyacak şekilde uygulanmasını sağlar. Dolayısıyla Reşideddin'in *Câmiü't-Tevârih*'inde ve Ebülğâzi'nin *Şecere-i Terâkime*'sinde ifade edildiği gibi üst düzey bir vezir ve devlet adamı kimliğine sahiptir; “aksakal” olarak manevî kudreti, Bayındır Han'ın maddî kudretiyle eşgüdümlü ve hatta onun üstündedir

(Gökyay 2006a: 817, Abdulla 2015: 175, İbrayev 2000: 215-220, Şişman 1998: 51-53).

Mukaddeme bölümünde Dede Korkut'un, Hz. Muhammed'in zamanına yakın bir zamandan geldiğine atıfta bulunularak, tıpkı Ahmet Yesevi'nin piri Arslan Baba'dan aldığı emânet sembolünde olduğu gibi, dinin orijinal kaynağına yakınlığı ifade edilir. Bu yakınlığın tarihsel gerçekliğe uygun olup olmadığı bir yana bırakılarak vurgulanması önemlidir (Boratav 1958: 37-39). Zira orijinal kaynağa yakın olmak, dinin doğru yorumuna sahip olmak demektir ki, bu durum hikâyelerin dinleyicinde şüphe etkisini ortadan kaldıran bir girişimdir. Dahası yine *Mukaddeme* bölümünde Dede Korkut'un "velâyetinin zâhir olduğu", "gayipten haber söyleyip", "Hak Teâlâ'nın onun gönlüne ilham ettiği" ifade edilerek manevî açıdan yüksek bir konumda olduğu vurgulanır (D. 3a: 2-5). Nitekim *Bamsı Beyrek Boyu*'nda, Deli Kaçar'ın onu öldürmek için elini kaldırdığı sırada Dede Korkut'un "Çalarusan elün kurusun" demesi üzerine Tanrı tarafından cezalandırılarak eli havada asılı kalır. "Çünkü Dede Korkut velâyet ıssı idi, dileği kabul oldu" denilerek manevî otoritesi teyit edilir (D. 44a: 7-44b: 1). Böylece hikâye, kutsiyetiyle devletin âdeta manevî varlığını temsil eden bir kimseye yönelik kötü davranışın ilâhî bir cezaya çarptırılacağı düşüncesini telkin eder.

Hikâyelerin genel kurgusu içinde Dede Korkut herhangi bir boyun üyesi olmayıp tüm boylar için ortak olan törenin manevî boyutunu temsil etmekle, kutsal ile dünyevi arasında bir aracı konumunda bulunduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu konumuyla o, Oğuzların toplumsal hayatını düzene sokan, her işte kendisine danışılan, uzlaşmazlıkları akıl ve sevgi yoluyla çözen ve gerektiğinde velâyetini gösteren bilge tipidir. Begil oğlu Emren'in hikâyesinde olduğu gibi, Bayındır Han'a dahi yol gösterip akıl verir. Gürcistan'dan haraç olarak her yıl boy beyleri arasında paylaşırması kolay olan altın akçe gelirken bu yıl bir at, bir kılıç ve bir çomak gelmesi, bunların boylar arasında adil bir biçimde taksiminin zor olduğu için Bayındır Han'ı öfkelenirse de, Dede Korkut "Hanum, bunun üçünü de bir yiğide verelim, Oğuz iline karavul olsun" diyerek öfkesini yatıştırır. Dahası kılıcı, Begil'in beline kendisi bağlayarak beyliğini onaylamakla devlet adamı olmasına meşruiyet kazandırmış olur. (D. 119b: 12-120a: 8). Aslında bu durumun devlet adamına kutsiyet yüklenmesinin en önemli nedeni olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle önceki dönemde hükümdarın gök ile yer arasında aracı konumda

olması bizzat kendinden kaynaklanırken, artık bu işlevi ancak Dede Korkut gibi manevî bir otorite tarafından onaylanmasıyla elde edebilir olmuştur.

Bu yüzden iktidarın yönetme yetkisi, kutsalla doğrudan ve özel bir ilişkiye girmekle töreyi temsil eden Dede Korkut'un onayına bağlıdır. Böylece iktidar ile toplumsal yapı arasındaki ilişki törenin işleyişiyle eşgüdümlü bir çerçevede gerçekleşir. Önce söylemek gerekirse siyasal alanın boyutlarından biri de kuşkusuz yönetme gücünü kutsala dayandırarak iktidara meşruiyet kazandırmaktır. Yukarıda geçtiği üzere hükümdarın "Tanrının gölgesi" olarak nitelenmesi ile Dede Korkut'un kutsalla doğrudan ilişkisi birbirini tamamlıyıcıdır. Bununla birlikte aralarında bulunan ontolojik ve dolayısıyla hiyerarşik ayrılık, hükümdarın işlevinin dünyevî olana yönelik olması nedeniyle gücü ve yetkesini ancak Dede Korkut aracılığıyla alabileceği sonucunu doğurur. Her şeyden önce o, bilgi ve töreyi temsil eder. İşte bu nedenden dolayı da temel özelliği bilgelik ve erdem sahibi olmasıdır. Bu bağlamda hikâyelerde Dede Korkut'un temsiliyetiyle din ve töre, metafizik ya da etik içeriğinden daha çok siyasal ve hukuksal işleviyle ortaya çıkar. Dolayısıyla Dede Korkut'un temel işlevi, toplumsal hayatın temel ilkelerini bünyesinde barındıran töreyi korumak ve toplumun tüm kesimlerine yaymaktır.

Açıkkçası Dede Korkut iktidar ile toplum arasındaki denge durumunun yaratıcısıdır. Her yeni iktidar, ancak kutsalla doğrudan ilişkisi olan Dede Korkut'un temsil ettiği töreye ve dine referansla kurulabilir. Başka bir deyişle Dede Korkut hikâyelerinde iktidarın yetkesinin artık İslam dininin ilkeleri ile de bütünleşmiş olan töreyle sınırlandırılmasına yönelik bir çabayla karşılaşırız. Dolayısıyla iktidarın, töreyi ve dini elinde tutarak çeşitli koşullarda kendi çıkarına onu kullandığını söyleyemeyiz.

Ancak burada şu anektodu eklemek gerekir ki bu durum, Türk düşüncesinde ciddi bir kırılmaya karşılık gelir. İslam öncesi Türk siyasal düşüncesinde hükümdar hem maddi hem de manevî otoriteyi temsil ederken, manevî otorite ondan koparak bir bölünme/yarılma gerçekleşmiştir. İslam öncesi dönemde siyasal iktidarın aynı zamanda dinsel bir yetkeyi temsil etmesi meşruiyetini kendiliğinden sağlamaya yol açarken, dinsel otoritenin ayrışması siyasal iktidarın meşruiyetinin kendinden ayrı bir kaynağa dayandırma gereksinimi doğurmuştur. Başka bir deyişle İslam öncesi dönemde siyasal iktidar ile dinsel yapı bir bütünlük arz ederken, İslam sonrası dönemde dinsel iktidar siyasal iktidardan bağımsızlaşmaya başlayarak giderek bu iki iktidar

arasındaki ilişkilerin ne olması gerektiği yönünde bir sorun ortaya çıkmıştır. Nitekim Selçuklu-Osmanlı dönemlerinde şeyh, pir, baba, dede, evliya olarak adlandırılan kişiler toplumsal hayatın tüm yönlerinde etkili olmuşlardır. Dede Korkut, Ahmet Yesevî ya da *Kutadgu Bilig*'deki Odgurmuş gibi dinin orijinal kaynağına yakın, hakikat ve erdemi temsil eden kimseler için sorun yoktur. Fakat ne yazık ki siyasal hayatta maddî ve manevî yetke arasındaki ilişki her zaman bu şekilde gerçekleşmemektedir. Tarihsel gerçeklik içinde pek çok kez sahte bir manevî otorite oluşturularak ve bunu kullanarak iktidarı biçimlendirmeye çalışan şeyh, âlim, pir görünümünde isyancıların ortaya çıkışına da tanık olmaktayız. Bu yüzden burada söz geçen iktidarın manevî yönünü temsil eden yetkenin (Dede Korkut, Ahmet Yesevî, Odgurmuş) “hakikat” ve “erdem” adıyla anılan bir ölçüte dayandırılmış olması tesadüfî değildir. Aksi takdirde devlet düzeninde bir tersyüz oluşla karşılaşmamak, yani hükümdarın sözde manevî isyanı bastırarak kendini törenin, hukukun ve dinin üstünde konumlandırmasına yol açacaktır. Bu ise artık törenin/hukukun/dinin hükmünün yitirilmesinden başka bir sonuç doğurmaz.

İktidarın meşruiyetinin maddî ölçütleri

İktidarın kaynağı ile meşruiyeti arasındaki girift ilişki, iktidar için kutsal bir kaynağa dayanma gereksinimini doğurmakla birlikte, yönetme yetkisinin temelinde maddi koşullar ve üretim güçlerinin yer aldığı olgusu yadsınmaz. İşte bu durum iktidarın gücünün sınırları ve kaynağı itibariyle meşruiyetinin maddi ölçütünün ne olduğu sorununu gündeme getirir. Dolayısıyla iktidarın meşruiyeti, sadece dayandığı kutsiyete değil, toplum içindeki maddi üretim koşullarındaki değişime göre belirlenir.

Bu açıdan *Dede Korkut Kitabı*'ndaki sosyo-ekonomik yapının, atlı-göçebe bozkır kültürünün zorlu doğa koşulları ve kıt kaynaklar karşısındaki var olma mücadelesine göre biçimlendiği söylenebilir. Ekonomik hayatın avcılık ve hayvancılığa dayalı olduğu göçebe toplumlarında doğa koşullarının çetin olması, iktidarın güçlü ve savaşçı bir karaktere sahip olmasını gerektirmiştir (Yıldırım 1972: 37). Nitekim doğa koşulları sert ve acımasızdır; her an kuraklık olabilir; hayvanların beslenmesini sağlayacak otlaklar kuruyabilir. Bunun yanısıra çevresi kıt olan kaynaklarda gözü olan düşmanlarla çevrelenmiştir. Dolayısıyla göçebe sürekli doğaya kulak vermek, hayvanlarının ihtiyaçlarını kollamak ve düşmanın saldırılarına karşı tetikte bulunmak zorundadır (Göka 2010: 173-174). Bu yüzden onun için hayatın en önemli

değeri, içten ve dıştan gelen saldırılara karşı varlığını sürdürmesini sağlayacak olan fiziksel güçtür.

Dede Korkut hikâyeleri, iktidarın hem dışarıdan hem de içeriden gelen tehditlere karşı mücadelesini oldukça etkili bir biçimde betimler. İktidar, gerek dışardan gelen saldırılara gerekse içten gelen kötülük ve fitneye karşı salt kendi savunusuyla yetinmeyip, toplumun birliğini ve bütünlüğünü yücelterek tesis eder. Öyleyse iktidar için, siyasal anlamda gücü kendisine rakip olan tüm güçler alt edilmesi gereken içeriden ya da dışarıdan saldıran “düşman”dır. Çünkü iktidarın egemenliği kendi dışında hiçbir erkin, güç kullanmamasına bağlıdır. Böylece iktidarı güçlendiren ve biçim kazandıran en önemli olgu, dışarıdan ve içeriden gelen tehditlerin baskısıdır. Dolayısıyla iktidar, toplum içi nizama ve dışarıya karşı savunduğu toplumsal bütünlüğe göre şekil alır.

Bu bağlamda Dede Korkut hikâyelerinin genel kurgusu içinde, toplumun varlığı ve bekası için karşısındaki iç ve dış kötülüğü etkisizleştirerek kendini yeniden ihya etme mücadelesini görürüz. Söz konusu mücadeleler kimi zaman “kâfir” olarak nitelenen toplumlara karşı olabildiği gibi, toplum içinde töre karşıtı bir eylemin doğurduğu *Tepegöz* gibi yaratığa ya da aynı töreye mensup olmakla birlikte insanî zafiyetlerin ortaya çıkardığı bir fitneye karşı da olabilmektedir. Bu mücadeleler esnasında iktidar ile toplum arasındaki karşılıklı rıza, ortak bir emniyet durumunun yaratılmasına bağlıdır. Bu durum kut şeklinde tezahür eden siyasal iktidara barış ortamının tesisi, adaleti gözetip töreyi ve örfü korumak, bozguncuları cezalandırmak, toplumun ve kişilerin emniyetini sağlamak gibi bir dizi sorumluluk yükler.

İktidarın meşruiyetini de bu bağlamda, yani toplumun dışarıdan ve içeriden gelen saldırı karşısındaki gücü ve toplumsal barışı ve mutluluğu sağlamadaki başarısına göre ele almak mümkündür.

1. *Dışarıyla mücadelesi açısından* bakıldığında, Dede Korkut hikâyelerinde İslam öncesi “Türk Cihan hâkimiyeti”, İslam sonrasında da “fetih” ülküsü şeklinde devam eden düşünce etkili olmakla birlikte, (D. 108a: 7-8) daha ziyade varlığını koruma mücadelesi görülür. Dolayısıyla “düşman”, fethedilecek ve egemen olunacak bir varlık değil, saldırıları karşısında savunulması gereken ve karşılaşıldığında eğer yok edilmezse kendisini yok edecek “keçe börklü, azgın dinli, kızzgın dilli kâfir”dir. Kazan Bey’le oğlu Uruz arasında geçen konuşmada düşmanın bu niteliği şu şekilde ifade edilir:

Berü gelgil ağam Kazan,
Deniz gibi kabarub gelen nedür?
Od gibi şılayup, ılduz gibi parlayup gelen nedür?

...

dedi. Kazan aydur:
Berü gelgil arslanum oğul!
Karadeniz gibi kararup gelen kâfirün leşkerüdür;
Gün gibi şılayup gelen kâfirün başında ışığıdur.
İlduz gibi parlayıp gelen kâfirün cıdasıdur
Azgın dinlü yağı kâfirdir, oğul.

dedi. Oğlan aydur:

Yağı deyü neye derler baba, dedi. Kazan aydur: Oğul, anun için yağı derler ki, biz onlara yetevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür, dedi. Uruz aydur: Baba, ceng içinde beg yiğitler öldürseler kan sorarlar mı, davilerler mi? Kazan aydur: Oğul bin kâfir öldürsen kimse senden kan davilemez... (D. 66a: 1- 13)

Dede Korkut hikâyelerinde yeni toprakları fethetme gibi bir ülkünün zayıf olmasının Oğuzların henüz yerleşik hayata geçmemiş, yarı-göçebe olmasıyla ilgili olduğu açıktır. Göçebelikten yerleşikliğe doğru ilerleyen Türk topluluklarındaki göçebelğe ait özellikler ön plandadır. Bu bağlamda hikâyelerin Türk medeniyet atlasının önemli ölçüde atlı-göçebe kültürüyle ilgili kesimine ait zihniyet, ruh, tecrübe ve algılamalarının anlatımı olduğu söylenebilir (Gümay 1998: 3). Yukarıda belirtildiği gibi fiziksel güç, toplumsal düzenin sürekliliğinin temelidir. Bu yüzden iktidarın, tüm toplum için bir simge olacak şekilde fiziksel güce sahip olması gerekir. İktidar olmak için gerekli olan temel ilke, yarı-göçebe ve pastoral yaşam koşulları içinde hayatta kalabilmeyi temin etmede gerekli olan avlanma, yiyecek ve barınak sağlama, uyanıklık, akıllıca hareket etme gibi gücü temsil eden niteliklere sahip olma da yatmaktadır. Bir şekilde fiziksel güç bakımından zafiyet ortaya çıktığında ise en yakınından bile mümkün olduğunca saklamak esastır. Çünkü normal zamanda yenedemediği Oğuz'u ancak zayıf anını gözetleyerek yenebileceğini düşünen kâfir için bu zafiyet bir fırsat olacaktır.

Begil oğlu Emrenin Boyu'nda Begil, ayağının kırıldığını beş gün boyunca tüm obadan ve karısından saklar. Ancak karısının ısrarıyla sırrını ifşa etmesiyle, onun bu zafiyeti, karısından karavaşa, karavaştan kapıcıya, kapıcıdan bütün orduya ve nihayet ordu içindeki casus aracılığıyla kâfire değin ulaşır ve kâfir saldırıya geçer (D. 123a 6-123b: 4).

Öyleyse toplumun ideal insan tipi Bayındır Han, Kazan Han, Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Kanturalı, Salcan Hatun, Yeğenek, Basat, Seğrek gibi fiziksel gücü ve sağlam bir iradeyi temsil eden şahıslardır. Bu bağlamda güç, nüfuz ve etki demektir ki, toplumu güven ve bayındırlık içinde yaşatabileceğine yönelik fiziksel ve psikolojik araçlarla ikna etmeyi içerir. Dede Korkut ise burada bir erk ideolojisinin topluma yayılması ve dahası bu erkin iktidarın meşruiyeti için bir ölçüt olarak kabulünün aracısı olarak işlev görür.

Açıkcası toplum varlığını sürdürmek için güven içinde yaşayacağı bir düzene sahip olmalıdır ve bu düzen belli bir gücü zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte güç yetirememe gibi bir durum söz konusu olduğunda, Allah'a sığınma ve ondan yardım isteme esastır. Allah'ın yardımıyla zorluğun üstesinden gelinir (D. 127b: 4-128a: 8).

Güç, iktidarın özü ve meşruiyetinin ölçütüdür. Bunun yanı sıra güç, dinî amaçlar ve ahlakî değerlerle tamamlanır. İç ve dış saldırılara karşı toplumsal birliği savunmak ve korumak ve karşı saldırıya geçmek amacıyla yapılacak savaş öncesi, “Kalın Oğuz begleri arı sudan abdest aldılar, ağ alınların yere kodular; iki rekât namaz kıldılar. Atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getirüp, kından kılıç sıyırıp tekbir getirüp kâfire at saldılar” (D. 62a: 3-5) ifadeleriyle betimlenen sahneler, savaşın Tanrı tarafından onaylandığını göstermenin ve meşru hale getirmenin bir yolu olarak görülebilir. Bu yüzden tıpkı iktidar gibi iktidarın eylem ve uygulamaları da meşruiyetini kazanmak için *din-i Muhammed* e referansa ihtiyaç duyar (D. 125a: 3-5). Ayrıca merhamet başta olmak üzere cesaret, adalet, doğruluk, dürüstlük, özgecilik, ileriye görmek, aklını kullanmak, çevresindekilerin zaaf ve meziyetlerini bilmek, duyduklarına muhakeme ettikten sonra inanmak, cömertlik, zayıfa yardım etmek, sadakat gibi ahlaki değerler toplumu bir arada tutmanın gerekleri ve iktidarın temel özellikleri olarak gücü kontrol altında tutmanın temel araçlarıdır (Pehlivan 2015: 368-379).

2. Tüm bu değerlerin karşısında ise, yalan, kıskançlık, nefesine hâkim olama, töreden ayrılma, gâffet, hatır gönül gözetmeme gibi toplumun birliğine ve güvenliğine yönelik tehditler ve zafiyetler yer alır. Aslında tüm bunları toplumun kendi bünyesinden kaynaklanan *iç-saldırı*lar olarak nitelemek de mümkündür.

İlkin *Mukaddeme* bölümünde “Yalan söz bu dünyede olunca olmasa yeg” ifadeleriyle ve daha sonra tüm hikâyelerde bir şekilde karşımıza çıkan farklı türden yalanlar mücadele edilmesi ve üstesinden gelinmesi gereken iç-düşman olarak görülür (Erdal 2016: 83-106). Bu yüzden arka planda, fiziksel güç ile bezenmiş tüm toplumsal değerlere en büyük iç-saldırının yalan olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifade ile bir erk ideolojisini topluma yayma amacıyla olan hikâyelerde yalan, güçsüzün, hainin ve kâfirin işi olarak tanımlanır. Bu yüzden yalana karşı mücadele için fiziksel güç yeterli değildir; akıllı, sabırlı ve uyanık olmak gerekir.

Nitekim *Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu*'nda iktidarın ve dahi toplumun varlığını tehdit eden iç-saldırı, Boğaç Han'ın ad alıp babası Dirse Han tarafından beylikle ödüllendirilmesinden sonra, Dirse Han'ın maiyetindeki kırk yiğidin kıskanmaları ve yalana/iftiraya başvurularında açığa çıkar. Bu ahlakî zafiyet, iki koldan hareket ederek Boğaç'ın töreye destursuzca aykırı davrandığı iftirasıyla Dirse Han'ı kıskırtmalarına neden olur. Dirse Han öylesine öfkelenir ki, haberin doğru olup olmadığını araştırmaksızın, böyle beylik etmenin kendi oğlu da olsa mümkün olamayacağı düşüncesiyle oğlunu öldürmeye kalkar (D. 11b: 1-12b: 5).

Burada önemli olan bir husus da iktidar sahibinin bu gibi haberler karşısında soğukkanlı ve akli başında hareket etmesine yönelik uyarıdır. Yönetim açısından öfkeye kapılma ve bir haberin doğruluğunu araştırmaksızın verilen aceleci kararlar siyasal kötülüğün en temel sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Farabi'nin yaklaşımına benzer biçimde kötülüğün kaynağı sorunu *Dede Korkut Kitabı*'nda da insanî evrene özgü kılınarak çözülür. Kötülük Tanrı'dan, doğadan ya da felekten değil, bizzat insanın kendi zaafı ve düşüncesizce hareket etmesinden gelir. Boğaç'ın anası Kazılık Dağının eteğinde yaralı oğlunun başında, başa gelen kötülüğün nedenini Kazılık Dağı'na hasrederken, Boğaç kötülüğün oradan değil, “aklı şaşmış, bilgisi yitmiş” (D. 19a: 2) babasının gafletinden geldiğini ifade eder (D. 16a: 4-10).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandı Boyu'nda iç-saldırı anlamına gelecek zafiyet töreye aykırı biçimde av kültürünün gerektirdiği saygıya riayet edilmemesidir. Av, içki ve eğlencenin eşlik ettiği dünyevî bir güç gösterisine dönüşmesiyle, bu gaflet anı kâfir tarafından fırsat bilinip, Kazan'ın evi-

nin ve boyunun yağmalanmasıyla sonuçlanır. Oysa Kazan kendi kusurunu gizlemek istercesine suçunun bedelini kendisine söyleyen Karacuk Çoban'a "ağzun kurusun çoban, dilün çürüsün çoban Kadir senün alnuna kada yazsun çoban" diye beddua eder. Bunun üzerine çoban:

Ne kakırsın bana ağam Kazan. Yohsa göğsünde yokmudur iman? Altıyüz kâfir dahı menüm üzerüme geldi. İki kardaşum şehid oldu. Üçyüz kâfir öldürdüm, gaza etdüm. Semüz kayun, arık toklu senün kapundan koyunundan bir koyun vermedüm, kâfire. Üç yerden yaralandum, kara başum bunaldı, yalınız kaldum yolunda, suçum bu mudur? (D. 26a: 4-12)

diyerek uyarır; ama sadakatini de sürdürür. Burada yine siyasal açıdan önemli bir ilkeye işaret edilir: Öz eleştiri. Siyasal kötülüğün nedeni, doğa, felek ya da Tanrı olmadığı gibi halk da değildir. İktidar ilkin kendi eylem ve uygulamalarını göz önüne almakla sorumludur.

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu'nda siyasal kötülüğü yaratan zafiyet Kazan'ın av esnasında uykuya dalmasıdır. Kâfir bunu fırsat bilip saldırır ve Salur Kazan'ı tutsak alır. Biyolojik ihtiyacın ötesinde uzun süreli bir uyku -ki hikâyede Kazan'ın yedi gün uyuduğu ve düşmanın onu uykuda iken derdest ettiği dile getirilir- iktidar için en önemli zafiyetlerden biridir (D. 138a: 12). Uykunun olumsuzlanması *Kanlı Koca Oğlu Kan Turralı Boyu*'nda daha net biçimde vurgulanır: "Ol zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uyhudan gelirdi." (D. 97b: 6).

İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldürüldüğü Boyu'nda ise siyasal zafiyet, Salur Kazan'ın töreye ve geleneğe aykırı biçimde adalet ilkesine uymaması, yılda bir kez düzenlediği yağma toyuna Dış Oğuz beylerini çağırmasında açığa çıkar (D. 148a: 1-4). Gerçekten yağma toyu, dağıtıcı adalet eksenli bir bakış açısından, avdan ya da düşmandan elde edilen bir ganimetin tüm boylar arasında paylaşımıdır. Tanrının adalet ve cömertliğinin timsali olarak Han'ın bu geleneğe aykırı olacak biçimde boylar arasında ayırım yapması meşruiyetine halel getirmiş ve isyana neden olmuştur (Duymaz 2005: 57).

Deli Dumrul Boyu'ndaki siyasal zafiyet ise, Deli Dumrul'un, Tanrı'nın yasasına karşı çıkacak ölçüde kibirlenmesi, gücünün sınırlarını bilmemesinde açığa çıkar. Tanrının birliği ve gücü karşısında insanın gücü hiçtir. Deli Dumrul ancak bunu kabul edince ve Tanrının yasasına teslimiyet gösterince canı kar-

şlığında başka bir can bulması koşuluyla bağışlanır. Bu hikâyede yine ölüme karşı meydan okuyan Deli Dumrul'un cüretinden farklı başka bir zafiyetle de karşılaşırız: Yaşama arzusu. Hayat, genç yaşlı herkes için kolay vazgeçilebilecek bir şey değildir. Hatta tüm insanî mücadelelerin temelinde hayatta kalma ve varlığını sürdürme çabası bulunur. Bununla birlikte doğa, zaman içinde güçten düşenleri eler. Buna karşı durmak da bir zafiyet ve Tanrı yasasına aykırı davranma olur. Bu yüzden hikâyenin sonunda gücü temsilen Deli Dumrul'un canına karşılık, anne ve babasının vermek istemediği canlar alınır. Buna karşın Deli Dumrul'un kendisiyle birlikte, onun gücünün toplum için ne denli önemli olduğu bilincinde olan karısının da tereddüt göstermeksizin vermekten çekinmediği canı bağışlanır. Çünkü toplumun sürekliliği yeni nesillerin gelmesine bağlıdır. Oysa anne ve babası devrini tamamlamış; ne toplumun varlığını koruma bakımından ne de devamını sağlayacak yeni nesilleri dünyaya getirmeleri bakımından katkıları kalmamıştır.

Bu arada şunu da belirtmek faydalı olur ki, Deli Dumrul'un deliliği, doğa yasalarına kayıtsızlığı ve cüretinden ileri gelirken, hikâyelerdeki diğer bir deli karakteri olan Deli Karçar'ın deliliği, töreye yani toplum yasalarına karşı kayıtsızlığından ve cüretinden ileri gelir. Bu bakımdan Deli Dumrul'un haddini doğayı yöneten güçler, Azrail ve Tanrı bildirirken, Deli Karçar'ın haddini töreyi temsilen Dede Korkut bildirir.

*Basat Depegözü Öldürdüğü Boyu'*nda ise iç-saldırı, iktidar hiyerarşisinde en alt sıralarda yer alan Aruz Bey'in çobanının yine töre aykırı davranacak şekilde zaaf göstermesi, arzularına hâkim olamamasında açığa çıkar:

Aruzun bir çobanı vardı. Adına Konur Koca Sarı Çoban derleridi. Oğuzun önünce bundan evvel kimse göçmezidi. Uzun Bınar demek ile meşhur bir bınar vardı. Ol bınara periler konmuşıdı. Nagâhandan koyun ürkdü. Çoban erkece kakıdı, ilerü vardı. Gördü kim peri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepeneğini üzerlerine atdı, peri kızının birini tutdu. Tama edüp derhal cima eyledi. Koyun ürkmeye başladı. Çoban koyunun üzerine segitti. Peri kızı kanat urup uçdu, aydur: Çoban, yıl tamam olıncak, mende emanetün var, gel al, dedi. Amma Oğuzun başına zeval getirdün, dedi. (D. 109a: 10-109b: 9)

Görüldüğü gibi, Aruz'un çobanının kendine hâkim olamayıp, kendi varlık sahasına ait olmayan bir varlıkla çiftleşmesi bakımından doğa yasalarına ve

pınarın eski Türk inanışındaki kutsallığına saygısızca töreye aykırı biçimde davranması sadece kendisi için değil, tüm Oğuz için en büyük toplumsal kötülüğü doğurur. Sarı Çoban sadece sürü otlatan bir çoban değil, aynı zamanda bir göç öncüsüdür. Bu toplumsal/siyasal rolüne rağmen o, Uzun Pınar'ın kutsiyetini, “tama edüp cima eyleyerek” ihlal etmiştir. Bu değersizleştirici ve aşağılayıcı eylem, korunmaya muhtaç su kaynaklarının kirletilmesiyle bir suç niteliğini taşımaktadır (Korkmaz 2000: 261).

Burada dikkat çekici en önemli hususlardan biri de, işlenen suçun bireysel olmasına rağmen karşılığında tüm Oğuz'un ceza görmesidir. Anlatının bu bağlamdaki işlevi, kişinin eylemlerini yöneten en önemli ilkenin, topluma sorumluluk bilincini aşlamak olduğu söylenebilir. Siyasal/yönetimsel anlamda en alt düzeyde bulunan çoban dahi olsa, davranışlarının bedelini tüm toplum çeker. Bu vurgunun toplumsal bir ahlak anlayışı telkin ettiği açıktır. Toplum oluşturana her tekil kişi, tüm toplumun sorumluluğunu üzerinde taşır. Bu durum aynı zamanda tüm siyasî eylemlerin töreye bağlanmış olduğunu da gösterir. Özü bakımından siyasal işlevlere sahip olan kişiler, törenin koyduğu ölçülere uygun eylemde bulunmak zorundadır. Herkes yetkili olduğu işlevi töreye uygun biçimde yerine getirmek durumundadır. Aksi takdirde kutsal Oğuz mekânı kutsallıktan uzaklaşacak (Bayat 2016: 151), düzenin yerini hiçbir işlevin olması gerektiği gibi yerine getirilmediği bir karmaşa alacak ve toplum bir yandan maddi kaynaklarını (sürülerini) bir yandan da tek tek şahıslarını Tepegöz'ün doymak bilmez kursağına vererek yok olmaya yüz tutacaktır.

Birey, toplum ve iktidar ilişkisi

Dede Korkut Kitabı, bireysel arzularla toplumsal değerler arasındaki çatışmayı olabildiğince gidermeye yönelik bir bilgelik geleneği tasvir eder. Bir yandan bireysel kimlik bir kahramanlık sergilemesiyle kazanılır ve topluma sunulur. Dede Korkut, bilge-anlatıcı rolüyle, düşman ya da toplumun yüz yüze kaldığı bir zorluk karşısında iktidara namzet kişinin kendini kanıtlanmasını ve böylece yönetici olarak topluma kabul ettirmesini hikâye eder.

İşte ad almayı sağlayacak faktör bu özellikte mündemiçtir. Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Basat ile Tepegöz hikâyelerinde Dede Korkut'un temel özelliği ad koyucu olmasıdır. “Adını ben verdim. Yaşını Allah versin” der. Ad alma gücü temsil eden bir siyasal simgedir ve iktidara gelecek kimsele-

rin güç bakımından toplumdan farklılaşmasını ve onlar üzerindeki yetkesini temsil eder. Bu bakımdan ad alma, her yeni iktidarın kendini kanıtlama ilkesi olarak açığa çıkar. Boğaç, azgın bir boğayı yenmek gibi olağanüstü güç sergilemekle ad alır (D. 10a: 3-11a: 8). Basat, atlara saldırıp kanlarını içmekle gücünü göstermiştir (D. 108b: 12-109a:10). Bu hikâyelerde bireyin adı üstünlük gösterdiği nesneye atfen verilir. *Bamsı Beyrek Boyu*'nda ise eski bir Oğuz geleneğine gönderme yapılır: “Ol zamanda begler bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlarıdı.” (D. 37a: 7).

Bu bağlamda hikâyeler, iktidara namzet kişinin sergilediği kahramanlık ile aldığı ad birbirinden ayrılmaz niteliktedir. Alpin adı, tüm Oğuzlar arasındaki kişisel ün ve namının temeli olarak addedilir. Kişisel kimliğin bireyin gösterdiği kahramanlıkla eşdeğer olması ilkesi alt düzeylerde bile geçerlidir. Açıkçası, toplumun her bir bireyinden beklenen cesaret erdemidir. Düşmana galip gelmek ya da toplumun varlığını tehdit eden bir kötülüğün üstesinden gelmekle ad olarak seçkinleşen kişiyle toplum arasında sıkı bir ilişki vücuda gelir (Meeker 1992: 397).

Bu bağlamda ad alma, siyasal olduğu kadar ontolojik bir ilke olarak açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla ad almayı kişinin varlık içinde belli bir yer kazanması olarak tanımlayabiliriz. Ad alan bireyin bu dünyadaki yeri, varlıktaki rütbesi belli olmuştur. Buna göre ad alma, ontolojik anlamda bireyin varlıklar içindeki ayrımını, sırası ve rütbesini ifşâ eder. Siyasal anlamda ise toplumsal gerçeklik içinde “alplik” idesi altında bireyin baş edilmesi gereken kötülüğe karşı duruşunda ve başarısında açığa çıkmaktadır.

Dedem Korkut Kitabı'nda bu anlamda ad alma ve iktidar hiyerarşisi içinde bir mevki edinme, yaş ile ilgili görünmektedir ki ergenliğe atfen bu yaş on beştir. Toplum on beş yaşına basan iktidara namzet kişiden gücünü, hünerini ve aklını göstermesini bekler. Yani kişinin iktidara gelmek için liyakatini toplum içinde somut bir başarı ile göstermiş olması gerekir. Bu bağlamda toplum, bireyin yaşamını toplumsal bütünlüğün lehine biçimlendirir. Başka bir deyişle bireyin güç ve hünerini göstermesi, toplumun maddi ve duygusal birliğiyle uyumlu olmalıdır.

Bireyin toplumsal değerlerle uyumlu bir biçimde alplik göstermesi aynı zamanda kişi ile toplum arasında ilginç bir gerilimi ortaya çıkarır. Bireyin kişisel kimliğini ancak ölümcül bir mücadeleyle kazanması, onun saldırma

amacına yönelik patlayıcı bir güç ve enerjinin taşıyıcısı olmasını gerektirir. Fakat aynı zamanda birey, aile ve toplum bağlamında geleneksel bir fedakârlık duygusunun da taşıyıcısıdır. Bu durum, alpe özgü kahramanlığın, ancak aile ve toplumun duygusal birliğini sağlayan bir kendini feda etme eylemi olduğu ölçüde bir değer ifade edeceğini gösterir. Alplık, bir kişiyi diğerlerinin karşısında duran açık bir bireysel kimliğe işaret etmektedir; bununla birlikte kişisel güçle elde edilen bu bireysel kimliğin aile ve toplumsal sınırlamalarla sınırlandırılması gereken bir bağlamı vardır.

Dede Korkut Kitabı'ndaki birey ve toplum arasındaki bu gerilimli ilişki, Oğuzlar gibi ekonomik koşulları avcılık ve hayvancılığa dayalı göçebe kültürünün yapısal özelliğini yansıtır. Bu koşullar alpin güçlü ve savaşçı rolüne özellikle diğer gençler arasında ayrıcalık tanır ve onu otonom ve bağımsız olmaya zorlar. Dolayısıyla göçebe yaşam tarzı onun omuzlarındaki sorumlulukta vücut bulur. Bu yüzden güçlü, otonom ve bağımsız kişi olmak, göçebe yaşam tarzının temelidir ve kavga ve savaş alanındaki başarılarıyla ortaya koyduğu kahramanca kimliği onu tüm toplumun öncüsü ve ideal örneği yapar.

Bu türden bir otonom ve bağımsız birey kavramına rağmen göçebeler aynı zamanda ortak işbirliği ve dayanışmanın normlarına bağlıdır. Sürü, otlak ve su gibi ekonomik kaynakların kıtlığı ve savunulmasının zorluğu nedeniyle göçebe topluluklar sıkı bir biçimde birbirine bağlı olmak durumundadır (Meeker 1992: 398). Başka bir deyişle gücü ile seçkinleşmenin ötesinde alpliğin diğer bir boyutu, gücünü toplumun selâmeti için kullanması ve gerektiğinde toplum için kendini feda etmekten geri durmamasıdır. Başka bir deyişle alplik, toplumsal bağlamda dayanışmayı, ekonomik bağlamda cömertliği, ideolojik bağlamda ise cesareti ifade eder. Dolayısıyla toplum ile birey arasındaki gerilime rağmen bir uyumsuzluk ya da bu ikisinin rolleri arasında bir karşıtlık yoktur. Birey toplumun değer yargılarının bilinçli taşıyıcısıdır. Dahası bu değerler üzerinden kendini gerçekleştirme peşindedir. Başka bir deyişle toplumsal değerler, yani töre kişinin hayatını üzerine bina ettiği hammaddeyi sağlar. Eğer bu değerler yetersizse birey yeni değerlerin yaratımında etkin rol oynar.

Bu bağlamda her bir hikâye yukarıdaki bölümde ifade ettiğimiz üzere içsel bir fitne ya da dışsal bir saldırıdan sonra bozulan ailenin ve toplumun duygusal bağlarının yenilenmesiyle sonuçlanır. Hikâyeler genellikle birbirine oldukça yakın iki şahsın, kaçırılma ve esir alınma, ya da istisnai olarak da

hakaret ya da iftira gibi olay nedeniyle birbirinden ayrılmasıyla, yani iktidarın ve toplumsal düzenin sekteye uğramasıyla başlar. İktidara namzet alpin en temel özelliği, düzeni yeniden yaratma teşebbüsüdür. Onun başarılarının sonucunda ise ayrılan şahıslar yeniden birleşir; toplumsal bağlar duygusal kucaklama üzerinden sağlamlaşır ve iktidar yinelenmiş olur (D. 19a: 9, 34b: 4-9, 61b: 1-5, 78b: 5-7, 102a: 10-12, 108a: 3-6, 137b: 4, 147a: 10-13).

Kimi hikâyelerde bu kavuşmaya uzun süreli ve tüm Oğuz beylerinin katılımında bir tören ve ziyafet eklenir. Kimisinde ise bu ziyafete düğün eşlik eder. Nihayetinde bir bölünme ve kavga sürecinden sonra bütün Oğuz boyları birleşmiştir. Böylece toplumun yeniden güç kazanımı, birlik ve bütünlüğü sağlanmış olur. Dolayısıyla bu toplumsal tören toplumun bütününe kucaklayıcı niteliktedir ve toplumsal ilişkilerin tazelenmesini sağlar; toplum adeta kendini yeniden kuruyor gibidir. Boylar arasındaki gerilimler ortadan kaldırılarak aralarındaki bağı güçlendirir. Bu tür anlarda Dede Kokut merkezi bir figür olarak ortaya çıkar. Eski iktidarın devrinin tamamlandığını ilan ederek yenilenmiş iktidarı kutsar. Yeni iktidarın ilanı, meşruiyetinin ve dolayısıyla toplumsal düzenin teminatıdır. Bozgunluk çıkaran ve toplumun varlığını tehdit eden iç ya da dış düşman ortadan kalkmıştır ve törenin hâkimiyetine dönüş gerçekleşmiştir.

İktidarın sürekliliği

Boğaç Han Boyu'nda, Bayındır Hanın çadırını yeryüzüne kurup gökyüzüne uzanan gölgeliğinin altında şölen verip oğlu olan boy beylerini ak otağa, kızı olanları kızıl otağa oğlu ve kızı olmayanları da “Oğlu kızı olmayanı Allah Teâlâ kargayupdur, biz dahi kargaruz.” (D. 7a: 12) diyerek kara otağa yerleştirmesi, iktidar açısından en temel meselelerden birinin de iktidarın sürekliliği olduğunun tipik bir örneğidir. Aslında mesele boyun başındaki beyin faniliği karşısında kendisinden sonraki nesil için toplumun bekasını sağlayacak bir başın gelip gelmeyeceğidir. Eğer beyin bir sonraki kuşak için halefi yoksa bu durum toplumun bekası için en önemli tehdittir. Bu yüzden Bayındır Han'ın oğlu-kızı olmayanları hor görmesi ve kara otağda ağırlaması Türk mitolojisinde kara renginin anlamı göz önüne alındığında oldukça anlamlıdır. Çünkü kara rengi ölüme, mezara, gelip geçici olana gönderme yapar (Ögel 1971: 328 vd.). Dirse Han ne gücü (kılıcı) ne de erdemi (sofrası) bakımından eksiktir; onun eksikliği soyunu ve dolayısıyla iktidarını sürdürece kimsesinin olmamasıdır.

Aynı durum *Bamsı Beyrek Boyu*'ndaki yine Bayındır Han'ın meclisinde Bay Büre Bey'in ağlayıp Salur Kazan'a iktidarını devredeceği bir oğlunun olmasından dolayı dert yanmasında da görülür (D. 36a: 1-5).

Bu bağlamda iktidarın babadan oğula geçtiği geleneksel yapıyla karşılarız. Bununla birlikte iktidarın sürekliliği açısından Bey'in bir oğlu olmasının, iktidarı ona devretmesi için yeterli olmadığını *Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu*'nda müşahede ederiz. Bey oğlu, “baş kesüp, kan döküp, çuldu alup, ad kazanmadıkça” babasının yerini alamaz. Bu yüzden on altı yaşına gelmiş olmasına rağmen oğlu Uruz'un henüz hünerini göstermemiş olması beyliğinin sonunun geldiğine yönelik Salur Kazan'ı kaygılandırır. (D. 64a: 12-64b: 8). Eğer Uruz iktidarı elde edebilecek bir hüner gösterirse Kazan'ın sonu gelmemiş olacak, iktidarı süreklilik kazanmış olacaktır. Aksi takdirde Kazan'ın yürüttüğü iktidar mücadelesinin sonu gelmiş olacaktır. Bu bağlamda iktidarın sürekliliği, iktidara namzet bey oğullarının ad almasına ve beyliğinin Dede Korkut tarafından onaylanmasına bağlıdır. Nitekim iktidara namzet bu kişiler siyasal işlevlerini yerine getirebilmek için gerekli olan “alplik”te ifadesini bulan gücü sergilemeden ve Dede Korkut'un vereceği adı almadıkları takdirde meşruiyet kazanamazlar.

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu'nda bu geleneksel iktidar anlayışı teyid edilir. Salur Kazan henüz oğlu Uruz yeni doğmuşken tutsak olmuştur ve iktidarın ihyası ancak kendi soyundan gelen oğlunun kurtarıcılığına bağlıdır. Uruz on altı yaşına kadar babasını Bayındır Han bilip, gerçek babasının tutsak olduğundan habersiz yaşar. Gerçek babasının tutsak olduğunu öğrenince de onu kurtarmak için kimi bey oğullarıyla birlikte yola çıkar. Burada dikkat çeken en önemli husus kurtarıcı rolündeki Uruz ile kurtarılan rolündeki Kazan'ın birbirini tanımaksızın cenge tutuşmasıdır. Kazan diğer bey oğullarına galip gelmesine karşın Uruz'a yenilince oğlu olduğunu anlar. Böylece,

Kara dağum yükseği oğul
Karanulu gözlerim aydını oğul
Alpım Uruz, Aslanum Uruz
Ağ sakallu babana kıyma oğul (D. 146b: 12-147a: 2)

diyerek adeta beyliğini de teslim eder. Açık bir ifadeyle iktidarın yinelenmesi, aynı soy içinden, ancak diğer adaylardan daha güçlü bir kurtarıcıya ihtiyaç duyar. Böylece Bayındır Han'ın veziri olacak olan kişinin ancak Ka-

zan'ın oğlu Uruz olabileceği kanıtlanmış olur. Ancak şu ayrımı gözetmek gerekir ki iktidar burada selefinden doğrudan intikal etmemekte, bey oğlu bunu kendi gücüyle kazanmaktadır. Dahası ancak kutsal niteliğiyle töreyi temsil eden Dede Korkut'un onayıyla iktidarı teslim alabilmektedir.

Burada bir devrîlik söz konusudur. Her yeni iktidar önceki iktidara kökensel olarak bağlıdır. (Yalçınkaya 2001: 4). Ancak bu da yeterli değildir. Bu kökensel ilişki *Mukaddeme* bölümünde belirtildiği üzere ancak devlet ile daim olur:

Oğul atanun sırrıdır, iki gözünün biridir;
Devletlü oğul kopsa tirkeşinde tiridür,
Devletsüz oğul kopsa ocağının kürüdür
Oğul dahı neylesün, baba ölüp malı kalmasa;
Baba malından ne fâyide, başda devlet olmasa,
Devletsüz şerrinden Allah saklasun namumuzu
Hanım hey, begüm hey (D. 3b: 13-4a: 4)

Bu yüzden Hanlar Hanı Bayındır Han tüm olup bitenler karşısında sanki kımılısız bir biçimde durur. Devrîlik, onun için söz konusu değildir. Tüm olup bitenler onun etrafında, ancak ondan müstağni bir biçimde gerçekleşmektedir. Nitekim Bayındır Han'ın temsiliyetiyle devlet, adaletin, mal, can ve namus güvenliğinin ve Allah'ın dininin yeryüzüne yayılması için zorunlu bir biçimde dâimîdir. Bu daimîlik içindeki devrîlikte devletin bekâsını sağlayacak olan şey ise, Bayındır Han'ın üst otoritesi altında her yeni iktidarın “ad alma”da ifadesini bulan toplumun doğal üyeliğinden resmî üyeliğine geçişinin aynı zamanda iktidarın yenilenmesi mahiyeti taşımasıdır. Böylece toplumsal düzen yeni bir kuşağa devredilirken mevcut ilkelerin korunması adına gösterilen alpliğin ardından Dede Korkut, toplumun düzenini ve tarihini biçimlendiren toplumsal ilkeleri genç kuşaklara aktararak toplumun sürekliliğini temin eder. Başlangıca ve sona atıfta bulunur. İlk yaratılış ve akıbeti hatırlatır. Böylece toplum devrî bir zaman algısı içinde yenilenir, tazeliğine kavuşur. Alpliğin değer ve normlarına uygun biçimde hayata geçirilmesi ve toplumun bu şekilde yinelenmesine imkân sağlanır.

Burada töreye otomatik bir şekilde uyma da söz konusu değildir. Töre insanî zaafılara ve dış saldırılara karşı mücadelelerin sonunda Dede Korkut'un kopup eşliğindeki iktidara yönelik fanilik uyarısı ve devletin bekâsına yönelik duasıyla kendini kabul ettirir. Tüm hikâyeler küçük değişiklikler içeren şu sahneyle tamamlanır:

Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı. Bu Oğuz-nâme'yi düzdü, koşdu, böyle dedi:

*Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi;
Kervan gibi kondu göçdü.
Anları dahı ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya kime kaldı.
Gelimli gidimli dünya, sonu ucu ölümlü dünya
Kara ölüm geldüğünde geçit versin;
Ağ imandan ayırmasun.
Sağlığıla sağ için devletün Hak arttursun.
Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olubanı meded ersün.*

Yom vereyüm hanum:

*Yerlü kara dağların yıkılmasun.
Gölgelice kaba ağacın kesilmesün
Kamın akan görklü suyun kurumasun
Kanatların uçları kırılmasun.
Çapariken ağ boz atun büdermesün.
Çalışında kara polat öz kılıcın kedilmesün.
Dürtüşüriken ala gönderün ufanmasun. Ağ bürçeklü anan yeribehişt olsun
Ağ sakallu beban yeri uçmağ olsun
Hak yanduran çırağın yana durusun Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eyle-
mesün.
Hanum hey!*

Bu dualara kopuzun eşlik etmesi ise etkileyciliğini arttırmakta ve toplum içinde törenin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece müzik, törenin kabulüne ve yayılmasına eşlik etmesi bakımından kutsal bir içerik taşır. Nitekim kopuz eğlence amacıyla çalınmakla birlikte, bizzat Dede Korkut tarafından çalınması hasebiyle kutsiyet yüklüdür. Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde kopuzun kutsiyetine olan saygı “Mere kâfir, Dedem Korkud kopuzu hürmetine çalmadum, dedi. Eger elinde kopuz olmasaydı ağam başıyıçün seni iki pare kılarıdum”, deyişinde dile getirilir (D. 135b: 13-136a: 4).

İslam öncesi şaman geleneğine bağlanabilecek olan bu özelliğin İslam'dan sonra da sürdüğü, hatta günümüze değin Pir Sultan Abdal'ın sazı, Mevlânâ'nın neyi bağlamında Türk musiki anlayışında önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Duymaz, Ali (2005). “Oğuz Kağan Destanı’ndan Dede Korkut’a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli”. *Karadeniz Araştırmaları* 5: 37-60.
- Bayat, Fuzuli (2016). *Dede Korkut Oğuznâmeleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Abdulla, Kemal (2015). *Mitten Yazıya ya da Gizli Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Boratav, Perrev Naili (1958). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Te’lif Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası* XIII: 31-62.
- Erdal, Tuğçe (2016). “Dede Korkut Kitabı’nda Yalan ve Aldatma Kavramları”. *Milli Folklor* 109: 83-106.
- Ergin, Muharrem (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Göka, Erol (2009). *Türklerde Liderlik ve Fanatizm*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göka, Erol (2010). *Türk’ün Göçebe Rubu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gökay, Orhan Şaik (2006a). “Kişiler”. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 791-883.
- Gökay, Orhan Şaik (2006b). “Motifler-Törelere”. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 985-1190.
- Günay, Umay (1998). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”. *Milli Folklor* 37: 3-12.
- İbrayev, Şakir (2000). “Şaman Korkut”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*. Yay. Haz. Alev Kâhya-Birgül ve Aysu Şimşek-Canbolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 215-220.
- Kafesoğlu, İbrahim (1986). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2000). “Fenomenolojik Açısından Tepegöz Yorumu”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*. Yay. Haz. Alev Kâhya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 259-271.
- Küyel, Mübahat Türkel (1984). “Kut, Farabi ve İbn Sina’daki al-Akl al-Fa’al İçin Bir Temel Oluşturabilir mi?”. *İbn Sina Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*. Der. Aydın Sayılı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 489-590.
- Meeker, Michael E. (1992). “The Dede Korkut Ethic”. *International Journal of Middle East Studies* 24(3): 395-412.
- Ögel, Bahaeddin (1971). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Pehlivan, Gürol (2015). *Dede Korkut Kitabı’nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şişman, Bekir (1998). “Kazakistan’da Korkut Ata ile İlgili Söylenceler”. *Milli Folklor* 37: 395-417
- Yalçınkaya, Ayhan (2001). *Dede Korkut İçin Bir Kırklama Denemesi*. Ankara: AÜ Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, Dursun (1972). “Dede Korkut ve Yunus Emre’de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm”. *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 20 (1): 37-47.

Dede Korkut Stories in terms of Political Philosophy*

Mustafa Yıldız**

Abstract

This article aims to uncover the political structures and the relationships in The Book of Dede Korkut that is one of the most important sources of early Turco-Islamic thought and to evaluate in terms of the basic problems of political philosophy. In this regard, the stories have been examined in terms of the structure of political power and its legitimacy and sanctity and legality and continuity. Thus, it has been tried to determine the impact of the stories on Turkish national culture. The main thesis of the article is that the society depicted in the stories has been revealed as a political relations network. This society is a political union, and the economic conditions and all the other cultural elements are significant considering this equivalence which established between political union and community.

Keywords

Dede Korkut, power, tradition, society, policy.

* Date of Arrival: 19 September 2016 – Date of Acceptance: 21 December 2016

You can refer to this article as follows:

Yıldız, Mustafa (2018). "Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 65-88.

** Assoc. Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü - Kayseri/Türkiye
mustafayildiz@erciyes.edu.tr

Сказания о Деде Коркуте с точки зрения политической философии*

Мустафа Йылдыз**

Абстракт

Целью данной статьи является выявление политической структуры и форм отношений, которые прослеживаются в «Книге Деде Коркута», которая является одним из важнейших источников раннего периода тюрко-исламской мысли, и рассмотрение их с точки зрения основных проблем политической философии. В этом контексте рассказы Деде Коркута истории были рассмотрены с точки зрения структуры, источников, священности, легитимности и преемственности политической власти. Таким образом, было также выявлено их влияние на турецкую национальную культуру. Основным тезисом данной статьи является положение о том, что общество, изображенное в рассказах, было раскрыто как сеть политических отношений. Это общество является политическим объединением, а экономические условия и все другие культурные составляющие приобретают значение с учетом той эквивалентности, которая устанавливается между политическим объединением и обществом.

Ключевые слова

Деде Коркут, власть, обычай, общество, политика.

* Поступило в редакцию: 19 сентября 2016 г. – Принято в номер: 21 декабря 2016 г.
Ссылка на статью:
Yıldız, Mustafa (2018). "Siyaset Felsefesi Açısından Dede Korkut Hikâyeleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 65-88.

** Доц., д-р, Университет Эрджийес, филологический факультет, кафедра философии – Кайсери / Турция
mustafayildiz@erciyes.edu.tr

Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme*

Oğuzhan Aydın**

Öz

Bu makalede 1922-1932 yılları arasını kapsayan Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası başlıklı on sekiz kitabın on birinden yararlanılarak halk kültürü ve halk edebiyatına ait unsurlar ele alınacaktır. TBMM Hükümeti ve Sıhhiye ve İctimaî Muavenet Vekaleti tarafından hazırlanan bu eserlerin seçiminde Türkiye'nin her bölgesinden farklı vilayetlerin olmasına dikkat edilmiştir. 1922 yılının Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı) Dr. Rıza Nur Bey'in döneminde başlayarak yapılan çalışmalarla bu eser hazırlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede özellikle il sağlık müdürlerinden alınan malumat ve raporlarla oluşturulan bu kitaplar dönemin kültürüne ışık tutan resmi kaynaklar olması bakımından önemlidir. Tertip heyetinin başında yer alan Dr. Muhyiddin Celal Bey'in büyük emeği olan bu çalışmanın yalnızca halk kültürü ve halk edebiyatı alanında değil, coğrafya ve tarih araştırmacılarının da ilgi alanında olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler

Kültür, gelenek, inanç, sağlık, Erken Cumhuriyet Dönemi.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Aydın, Oğuzhan (2018). "Türkiye'nin Sıhhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Aydın, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye.
o.aydin@gazi.edu.tr

Giriş

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel resmini ortaya koyan Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası adlı kitap dizisi, erken Cumhuriyet dönemi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kitap dizisinin 7 tanesi (Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Zonguldak, Menteşe, Konya, Isparta) 1922 tarihli, 7 tanesi (Ankara, Bayezid, Çatalca, Gelibolu, Kırkkilise, Kırşehir, Urfa) 1925 tarihli, 2 tanesi (Çankırı, Gazi Antep) 1926 tarihli ve 2 tanesi de (Sivas, Tokat) 1932 tarihli olarak basılmıştır. Bunlar haricinde Erzurum (Şerif Bey 2011: 26) vilayetini muhtevi bir eser daha mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı Milli Mücadele'ye destek veren Öğüd Gazetesi'nin matbaasında basılmış, bir kısmı da ilerleyen yıllarda İstanbul'da neşredilmiştir.

Belirli bir düzende olduğu görülen bu eserlerin merkezde hazırlanan bir formata göre planlanarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Zira genelde kitaplar 6 bölümden müteşekkildir. Birinci kısımda sınırlar ve idari taksimat ile dağlar, nehirler, göller, madenler, ormanlar, tarım ürünleri ve hayvancılık gibi konular ele alınmıştır. İkinci kısımda sıcaklık, nem ve yağış gibi mevsimsel ve iklimsel özellikler ele alınmıştır. Üçüncü kısımda bölgenin nüfusu, dil, kültürel unsurlar, geçim kaynakları ve yolları, aşiret yapısı ve halkın fiziksel özellikleri yer almıştır. Dördüncü kısımda bölgede resmi ve sivil binalar, hastaneler, okullar, fabrikalar, mezarlıklar, şehir ve köylerin durumu ile mimari tarzı incelenmiştir. Beşinci kısımda yöreye ait doğum ve ölüm oranları gösterilmiştir. Altıncı kısımda ise bölgenin halk hekimliğiyle ilgili durumu ve bununla ilgili veriler paylaşılmıştır.

Kitapların bütünü incelendiğinde masa başında bir takım resmi verilerden yararlanılarak hazırlanmaktan ziyade doğrudan inceleme, gezi, gözlem ve derlemeye dayalı olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte resmî kurumlardan ya da kaynak gösterilmek suretiyle farklı eserlerden ictibas edilen bazı malumata da yer verilmiştir. Ayrıca böyle bir çalışmanın Milli Mücadele'nin devam ettiği bir dönemde başlatılması, dönemin devlet adamlarındaki millet, memleket ve kültür konusundaki hassasiyeti göstermesi bakımından önemlidir. TBMM'nin kurulduğu, vatanın işgal edildiği ve otorite boşluğu yaşandığı bir dönemde Ankara Hükümeti'nin gayretleri ile bu bilgilerin derlenmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki taşranın vaziyetinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bununla birlikte eserlerde ekono-

mi, çevre, mimari halk kültürü ve edebiyatı, geleneksel tıp ve halk hekimliği konularının da yer aldığı görülmektedir.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Halk Kültürü

Çalışmamız ilgili kitapların halk kültürüyle alakalı bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda Anadolu'daki gelenek, inanç, giyim, halk hekimliği gibi kültürel unsurlar incelenmiştir. Konuların tanziminde kitapların basım yılı esas alınmıştır.

Sinop Sancağı

Dr. Mehmed Said Bey'in hazırladığı Sinop Sancağı'na ait kitap, 64 sayfa metin ve 17 sayfa fotoğraf, tablo, kroki ve haritalardan oluşmaktadır. Çok büyük kısmının (%87,4) Türk olduğu ilin giyim tarzına bakıldığında yeknesak bir kıyafet-i milliyenin olmadığı anlaşılmaktadır. Zengin ve fakirlerin köy ve kasabalardaki kıyafetleri ayrı ayrı ele alınırken kasabadaki zenginlerin genellikle setre ve pantolon giydikleri ve hocalardan başka sarık takanların nadir olduğu görülmektedir. Boyabat'ta daha çok olmak üzere uzunca bir palto, şalvar, yumuşak bir kuşak, fes üzerinde ağabani sarık veya yazma giyilirdi. Gençler biraz daha gösterişli giyerlerdi. Kasabadaki fakirlerin kıyafetleri de zenginlerden farklı değildi. Çoğunlukla yerli dokuma kumaş giyerlerdi. Zengin köylülerin kıyafetlerinde milli kıyafetlerden ziyade Çerkes ve Abaza kıyafetlerinin izlerini görmek mümkündü. Kadınlar ise umumiyetle üç etekli entari giyerdi.

Sinop ve çevresindeki doğum adetleri şu biçimdedir: Doğumu yaklaşan kadın hısım, akraba, konu-komşuya götürülmek suretiyle teşhir edilir. İlk sancılarının başlamasından önce aile ebisi davet edilir ve yanlış vaziyette bulunması muhtemel olan çocuk vaziyet-i tabiiyeye getirilirdi. Sancılar başladığında ebe hanım doğumla ilgili eşyalarıyla eve gelir, konu-komşuya haber verilir ve tamamı doğum odasında toplanırlardı. Her bir kadın geldikçe hamilenin sırtını sıvayarak ben geldim sen de gel! der. Meryem Analı denilen bir ağaç kökü parçası suya konur, çevresinde kelime-i tevhid yazılı bir namaz bezi hamilenin başına örtülür, kadınların hepsi birden konuşmak suretiyle doğum beklenir. Doğumun gecikmesi birçok şeylere atfolunur: *"Nazar değmesi, çocuğun dünyaya geleceğine pişman olarak geriye çekilmesi ya da misafirler arasında uğursuz bir kadının bulunması gibi. Güç doğumlarda lohusa kusturulur, yüksek bir yerden atılır, doğumdan sonra çocuk derhal yıkanır ve ihzar olunan bezlere sarılır."*

Doğumun ardından bebeğin kundaklanmasının da geleneksel ritüelleri mevcuttur. Akraba ve eş dostun davet edildiği merasimde ebe hanım çocuğu kundağa sararak haziruna ve bilhassa babasına takdim eder ve bahşişler alır. Bu merasimde lohusa mükellef bir yatağa yatırılır, bir hafta boyunca ziyarete gelenlere karanfil ve tarçın kokulu şerbetler ikram edilir. Bebeğin beşiğe yatırmak merasimi de tantanalı olur; çocuk beşiğe yatırıldıktan sonra ebe hanım beşiği oda içerisinde sallayarak gezdirir, hazirundan birisi sual eder:

“-Ebe hanım nereye?

-Kabe'ye.

-Var git yolun açık olsun!

-Allah anasına babasına ve yedi sülalesine Kabe'ye gitmekler, yürüyüp içinden çıkmaklar nasib eylesin!”

Bu esnada ebe hanım eline bir yumurta alarak üç defa beşiğin etrafında dolaştırır. Ba'dehu bu yumurtayı hazirundan uzun boylu bir hanıma verir, bu hanım da yüksek bir yere koyar. Ebe hanım beşiği sıra ile hazirunun önüne getirerek üçer defa sallar ve yeniden bahşiş alır. Lohusa bir hafta on gün yaktakta kalır. Kırk gün dışarı çıkmaz. Kırk gün sonra çocuk da beraber olduğu halde kırk hamamına gidilir. Çocuk bu yumurtalı su ile yıkanır.

Sinop'ta sünnet merasimi senenin Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilirdi. Sünnet için çocuğun yedi yaşına gelmesi beklenirdi. Şehir içinde profesyonel sünnetçiler bulunmadığından bu iş umumiyetle berberler tarafından icra edilirdi. Törenin pazartesi ya da perşembe günlerinde yapılmasına dikkat edilirdi. Burada merasime katılan çocuklara özel kıyafetler giydirilerek ilahiler söylenilirdi. Çocuklar at üzerinde hamama götürülür ve gezdirilirdi. Sünnet sonrasında çocuk uyutulmaz ve yirmi dört saat boyunca su verilmezdi.

Sinop'ta evlenme çağı muayyen değildir. 12-14 yaşlarındaki çocuklarla kırk yaşındaki kadınlar izdivaç ettirildiği gibi yetmiş yaşlarındaki erkeklerin 14-15 yaşındaki kızlarla izdivacı dahi vuku bulmuştur. Merasim ise yalnızca bakirelerin izdivacında yapılırdı.

Düğün merasimi ise sade bir tören şeklinde gerçekleştirilirdi. Düğünler cuma veya pazar günü başlardı. Düğün arasında kına gecesi yapılır, gelin, kız evinden alınarak erkek evine getirilirdi. Evin önüne geldiğinde bir kadın tarafından gelinin ayaklarının altına pirinç taneleri serpilir, diğer bir kadın

tarafından da ibrikle su dökülürdü. Gerdek gecesi genelde cuma gecesiydi. Cuma günü ayrıca gelin bir köşede oturur, yüzü süslenir ve bu işleme “gelin yazması” denilirdi. Bu esnada bazı heveskâr yaşlı kadınların da yazıldıkları görülürdü. Bu arada köy düğünleri şehir düğünlerine göre daha basit bir şekilde yapılırdı.

Şehirde halk hekimliğiyle ilgili bazı uygulamalar da görülmektedir. Mesela kemik hastalıklarına “yılancık” adı verilmiş ve bu hastalığın tedavisinde “yılancıkçı hocalara” ve ocaklara müracaat edilmiştir. Ocakçı, ecdadından kalan küflü, paslı ve siyah saplı bıçağı ile yılancığa okuyarak tedavi ederdi. Bölgede “heva hastalığı” adıyla anılan ve tedavi edilmediği takdirde daha başka hastalıklara davetiye çıkaran marazi bir hastalık da bulunuyordu. Bunun tedavisi için hemen bir koyun kesilir ve derisi tuz ve baharata batırıldıktan sonra hastanın cildine sarılırdı. Hasta bu tulumun içinde bayılmaksızın kaç saat kalabilirse o kadar bırakılırdı. Bu vesileyle hasta bi-iznillah şifa bulurdu.

Sıtma hastalığına yakalanan hastalara sarımsaklı sirkeye batırılmış gömlek giydirilirdi. Halk hekimleri, baş ağrısını ise alnı kara saplı bıçakla keserek def etmeye çalışırlardı. Kabakulağı yazarlar, her nevi kulunçlara okurlar. Nazar değmesin diye mavi boncuk, çörek otu tohumu taşımak; nazar değdiğinde kurşun dökmek Sinop'ta geçerli uygulamalardandır.

“Göze el sürülmez” anlayışının kök saldığı yörede “Vakıf Göz Suyu” tevzi eden ocak aileler vardı. Gözü ağrıyanlar bu ocaklar vasıtasıyla sudan şifa bulurdu. Sinop'taki ilginç inanışlardan biri de ceviz ağacının uğursuzluk alameti olmasıydı. O yüzden de burada ceviz ağacı yetiştiren yok denecek kadar azdır. Yörede güvercin avlamak da iyi karşılanmamıştır. (Mehmet Said 1338: 27-42)

Kayseri Sancağı

Dr. Hıfzı Nuri Bey'in hazırladığı Kayseri Sancağı'na ait kitap, 59 sayfadan müteşekkildir. Bunun 17 sayfasında fotoğraf, tablo, kroki ve haritalar bulunmaktadır. Kitapta, Kayseri nüfusunun 220 binden fazla olduğu, bunların % 85'inin Müslüman, % 11'inin Rum, % 2'sinin de Ermeni olduğu belirtilmiştir.

Şehir ahalisinin kıyafet tarzı İstanbul'a yakındır. Köy ve şehir kıyafetleri arasında bazı küçük farklılıklar olsa da genel de aynıdır. Kayseri halkı oldukça iri yarı, kuvvetli ve teşekkülât-ı bedeniyeleri yerindedir.

Yörede halk hekimliğine ait birçok uygulamalar vardı. Mesela bazı marazi hastalıklardan kurtulmak için mukaddes kabirlere iplik bağlanırdı. Uyku sorunu olan çocukların kafalarını mescit direğine ya da kabirlerin kapı eşiğine vururlardı. Hummaya mübtela olan lohusaların tedavileri için ocaklardan medet umulurdu. Lohusanın yastığına kılıç veya yazmalar konurdu. Çocukların yaşaması için türbe ve kabirlere kurban adanarak mumlar yakılırdı.

Anadolu'da o dönemde yaygın bir şekilde yararlanılan “kocakarı ilaçları” Kayseri'de de hastalıkların tedavisi için başvurulan yöntemlerden biridir. Çok zor durumda kalındığında tabibe giden halk, hastalığın takibi ve devam eden tedavisi için tekrar tabibe gitmemekteydi. Yine dilden dile dolaşan ya da birinin kullanıp iyileştiği “reçetelerin” kendi hastalığına da iyi geleceği düşüncesi yaygındı. Benzer şekilde kinin, aspirin ve İngiliz tozu gibi şeyler, her türlü hastalığın tedavi edici ilacı zannıyla düzensiz bir şekilde tüketilirdi. Bu yapılırken bir yandan da sıtma için “sıtma bağı” takmak, talak kesenlere talak kestirmek, sarılık için hacıbeyn (iki kaş) arasını ustura ile çizdirmek gibi uygulamalar vardı.

Akıl hastalıklarında “hocalara okutma” herkes tarafından bilinen ve uygulanan bir yöntemdi. Bunun yanında muskalar takılır, ziyaretlere gidilir, adaklar adanırdı. Bu tür inanışlar kadınlar arasında daha yaygındı (Hıfzı Nuri 1338: 21-33).

Kastamonu Sancağı

Kastamonu Sıhhiye Müdürü Dr. Kemal Bey'in hazırladığı Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası serisinin Kastamonu Sancağı kitabı, 52 sayfadan oluşmaktadır. Serinin diğer kitapları gibi altı bölümden oluşan kitapta herhangi bir fotoğraf, harita ve kroki yoktur. 424 bini aşan nüfusuyla Kastamonu bir Karadeniz şehridir. Nüfusun 12 bin kadarı (%5) Hıristiyan, kalanı ise Türk ve Müslümandır.

Kastamonu'da giyilen kıyafetlere bakıldığında Doğu ve Batı'nın melezi olan bir tarzın benimsendiği anlaşılmaktadır. Palto, ceket, şalvar ve bele bağlanan şal kuşak ve fesin üstüne sarılan âbani sarık dikkati çekmektedir. Köylerde genellikle yerli yünden dokunmuş cepken gibi dar bir ceket ve dar bir şalvar, ayaklarda da çarık bulunurdu. Kadınların süslediği bilinmekle birlikte Kastamonu Sancağı kitabına göre burada erkekler kadınlardan fazla sürme çekmektedirler. Her memlekette olduğu gibi Kastamonu'da da bir takım ba-

til inançların mevcut olduğu kitapta belirtilirken bu inançların neler olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Aynı şekilde halkın tababete olan rağbeti ile ilgili olarak genel ifadelerle yetinilmiştir. Özellikle kadınların zaruri olmadıkça doktora gösterilmediği bilinmektedir. Halk arasında ebe olarak bilinen kadınlar doğum ve lohusa hastalıklarında en önemli başvuru kaynaklarından biridir. Zührevi hastalıkları bir takım geleneksel yöntemlerle tedavi etmeye çalışan halk, frenginin de “okuma” ile geçeceğine inanmaktaydı. Hüddam çağırın muskacılar olduğu gibi, dalak ve sarılık kesenler, ayak ağrısını “bakarak” iyi eden halk hekimleri de mevcuttur. Halk bir hastalığın tedavisi için bir yere müracaat etmeden önce kendi sorununu çözmeye çalışırdı. Mesela idrarı tutulan biri gazyağı içmiş, boynunda bir şişlik olan köstebek ölüsünü oraya koymuş, karnı ağrıyan henüz kesilmiş kara doğanın cesedini yapıştırmış, ağrıyan gözlerine soğan suyu sıkmış, deşilen ve kesilen yaraların üzerine bal ile çam sakızı veya örümcek yapıştırılmıştır (Kemal 1338: 15-19).

Zonguldak Sancağı

Zonguldak Sıhhiye Müdürü Abdullah Cemal Bey'in kaleme aldığı Zonguldak Sancağı ile ilgili kitapta 6 bölüm bulunmaktadır. 3 sayfasında fotoğraf bulunmakla birlikte eser 48 sayfadan müteşekkildir. 200 bin civarında nüfusu olan Zonguldak'ta 2 bin civarında Ermeni, 2 bin civarında da Rum yaşamaktadır. O dönemde Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Zonguldak'ta da kıyafet konusunda kat'i bir şekil yoktur.

Kitapta “Ahlak” başlığı altında yalnızca “*Halk arasında ananevi ve mahalli bir seciye yoktur*” gibi yasak savma kabilinden bir cümle dikkati çekmektedir. Bununla birlikte gelenek, görenek, sağlık uygulamaları ve bir takım inanışlarla ilgili nispeten geniş izahata yer verilmiştir.

Yazara göre, Halk ananevi bir hayat yaşamazdı. Bu yalnız düğün ve eyyam-ı diniye ile mübarekeye mahsus bazı hayat şekillerinden ibaret bir tezahür göstermekteydi ki ve bunun da sabit bir şekli yoktu. Mesela izdivaç konusunda Bartın civarında kadim bir gelenek dikkati çekmektedir. Belli bir yaşa gelen kızlar mesire yerlerine giderler, çiçek demetleri taşırlar ve genç bekârlarla “manî” tarzında karşılıklı söyledikleri dörtlüklerle evliliğe zemin hazırlarlardı. Zonguldak yöresinde düğün merasimi yeknesak bir şekilde icra edilirdi. Yörede içgüveylik ise neredeyse yoktu ve bu durum ayıp karşılanırdı (Abdullah Cemal 1338: 17-21).

Hamidâbad (Isparta) Sancağı

Isparta Sıhhiye Müdürü Dr. Besim Zühdü Bey'in imzasını taşıyan Hamidâbad (Isparta) Sancağı kitabı serinin diğer kitaplarından farklı olarak beş kısımdan müteşekkildir. 50 sayfadan oluşan kitaba göre Isparta'nın nüfusu 150 bin civarındadır. Saçkaralı, Karakoyunlu, Sarıkeçili, Eskiyörük, Fetahlı, Karatekeli gibi yörük aşiretlerin de bulunduğu Isparta'nın giyim tarzı kısmen sivildir. Esasen kasabalı veya köylü kıyafetlerinde keskin hatlarla ayrılmış farklılıklar bulunmamakla birlikte şalvar, palto, ceket, üç etek, çarşaf, takke, sarık gibi kıyafetlerin giyildiğine dair bilgiler verilmektedir. Kitapta isimleri yöreden yöreye farklılık gösteren bazı kıyafetlere de yer verilmektedir: *“Karaağaç ve Yalvaç kazalarında erkekler elfiye tabir edilen şalvar ile büyük bel kuşağı, mintan, ve üstüne uzunca ceket “abdestlik” “late” fes üzerine ağabani sarık ve mest kundura, kadınlar da uzun paçalı yörük biçimi şalvar, başlarında üzeri ziynet altını dizilmiş püsküllü fes, şaldan bel kuşağı, kadife işlemeli kısa mintan ve haricen başlarına omuz havlusu örtünmek suretiyle tesettür etmektedirler.”*

Kitapta Isparta'daki gelenek, görenek ve inanışlarla ilgili bilgilere de verilmiştir. Düğün olduğunda oğlan evi kız evine çalgı ile çerez ve kına gönderirdi. Kadınlar geline kına yakar ve kına gecesi yaparlardı. Gelin bu esnada çalgı ile hamama götürülürdü. Bir gün evvel nikah akdedilirdi. Damat evdeyken pabuçları saklanır, gerdeğe gireceği zaman arkasına vurulur, düğün ve bayramlarda davul çaldırılır, havaya fişenk atılır, bayram namazlarından sonra kabirler ziyaret edilir, düğünlerde koşu ve cirit oynanırdı. Sanat erbabı ustaların, çıraklarına mevlit okutmak suretiyle icazet verilirdi. Hastalık ve felakete maruz kalındığında türbelerden ya da ulu ağaçlardan medet umulurdu. Adaklardan tesir ve şifa beklenirdi. Kuşlar ve köpekler tefeül edilir, hüsub küsub (ay ve güneş tutulması) zamanlarında hevan çalınırdı. Havanın iyi olmadığı günlerde lodosa tahavvül etmesi için evler dolaşılır, “poyrazın oğluna” lodosun kızı istenir ve evlerden toplanan bulgur ile yemek yapıp dağıtırdı. Çocukları olmayan kadınların bazı maruf dedelerin merkadı üzerine koydukları bezleri bellerine sararak maksadına nail olacağına inanılırdı. Çocuğu olmayanlar “Yatır Kavuk” mevkiinde kurban keserlerdi. Bazı muhitlerde dilek kuyularına rastlanırdı. Bazı ağaçların dallarına çaput bağlanırdı. Yatırların bulunduğu korulardan odun kesmek meş'um sayılırdı (Besim Zühdü 1338: 19-29).

Bayezid Vilayeti

Serinin bu kitabı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdür Vekili merkez tabibi Dr. İbrahim Edhem Bey tarafından 6 kısım halinde hazırlanmıştır. Yaklaşık 75 bin kişilik nüfusu olduğu tahmin edilen Bayezid 1925'e kadar Erzurum Vilayetinin bir sancağı idi. Osmanlı'dan kalma diğer sancaklar gibi Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sancaklar vilayet haline dönüştürülmüştür. Bayazıt da aynı isimle vilayet olmuş, 1927'de il merkezi Karaköse'ye nakledilmiştir. Bayazıt da ilçe haline getirilmiştir. 1935'te adı Doğubayazıt olarak değiştirilmiştir. Karaköse ilinin adı 1938'de Ağrı olmuştur (Kaya vd. 2015: 161).

Bayezid vilayetinde tarz-ı telebüs çeşitlilik göstermektedir. Halkın giyimi başta Erzurum olmak üzere diğer vilayetlere benzemektedir. Aşiretlerin giyim tarzı ise kendi örf, adet ve geleneklerine göre şekillenmiştir. Dışarıdan bakıldığında kıyafetlerine göre insanların hangi aşirete mensup olduğu anlaşılabilir. Yazara göre bölgenin ahlak anlayışı savaş öncesine göre değişiklik göstererek tedenni etmiştir. Savaşın halk üzerinde –özellikle de eğitim konusunda- bırakmış olduğu olumsuz etki cehaletin ve ahlaki bozulmanın artmasına neden olmuştur. Zaten vilayette eğitim yok denecek kadar az olduğu da dile getirilmektedir. Bununla birlikte aşiretler bu bozulmanın önüne geçmek ve asıl hüviyetlerini korumak gayreti içindedirler. Bölgede yaşayan Azerbaycan kökenli Türkler ise ahlak noktasında bizim halkımıza nispetle daha dün bir derecededir. Ruslar, Azeri-Türk halkının (vatan, millet, mevcudiyet, insaniyet, din ve ırk) duygularını söndürmeye ve kendilerini cahil bırakmaya azmetmiş ve bu arzularına muvaffak olmak derecesinde yaklaşmıştır.

Bayezid vilayetindeki örf, adet, gelenek ve inanışlara bakıldığında ise şunlar dikkati celb etmektedir: Vilayet halkının aneleri dini ve milli şekildedir. Aşiretler aralarında kan bedeli alıp vermektedirler. Kabile ve taifecilik mevcuttur. Bir aşiretin mensubuna karşı yapılan bir davranış o aşiretin tamamına karşı yapılmış şekilde anlaşılmaktadır. Kan davaları görülmektedir. Aradaki düşmanlığın kaldırılması için her iki kabilenin büyükleri bir araya gelip ölen kişinin kan bedelini öldüren kişiden alarak ölen kişinin ailesine vermektedirler. Kan bedeli, kişinin fakir, zengin ya da kabilenin önde gelen birisi olup olmamasına göre değişebilmektedir. Herhangi hatırı sayılır biri zor duruma düştüğünde aşiretler arasında yardım toplanarak o kişinin sıkın-

tısı giderilmeye çalışılır. Yöre halkında evlilik yaşı küçüktür. Zira kız çocukları 12-14, erkek çocukları da 15-16 yaşlarında evlendirilirler. Başlık parası yaygın bir gelenektir. Aşiretler arasında genel olarak kız çocuklarına miras bırakmama gibi bir gelenek de söz konusudur. Bu bölgede içgüveyliğine pek rastlanmamaktadır.

Bayram günlerinde ziyaretlere ve yemek ikramına ehemmiyet gösterilirdi. Aşiretlerde ata binmek, at koşturmak (eskiden cirit oynamak), silah kullanmak ve nişan atmak yaygındı. Erkeklerin saçlarının bir kısmını tamamen kestikleri bir kısmını da tamamen uzatmak ve bu uzun saçlarını keçe külahlarının yanlarından kulaklarına kadar örtmek üzere çıkarmaları mutad bir durumdu. Ölen kimsenin iyi sözlerle anılması ve taziye evine koç, koyun ve öküz gibi malların götürülmesi gelenekler arasında yer almaktaydı. Bölgede yaşayan Azeri Türkleri, Şii mezhebine mensup olması hasebiyle Muharrem ayının ilk on günü yas tutarlardı. Nevruz bayramı bölgede önem verilen bayramlardan biriydi.

Halk hekimliği uygulamalarında farklı yöntemler mevcuttu. Aşiret mensuplarından biri hastalandığı takdirde “deriye çekme” işlemine tabi tutulurdu. Deriye çekme, genellikle bir koyunun kesildikten sonra derisinin soyularak sıcak sığağına hastaya giydirilmesi şeklinde gerçekleştiriliyordu. Aynı şekilde kırık, çıkık ve kemik ezilmeleri de deriye sarılmak suretiyle tedavi edilmeye çalışılırdı. Bu süreçte hastanın burnu kanar veya aksırırsa iyileşeceği düşünülürdü. Hasta kendinden geçer, sayıklar ya da saçma sapan şeyler konuşursa “Fakih”e götürülürdü. Burada muska yazılarak hastanın boynuna asması istenirdi. Göz hastalığına yakalananlar da kaşları üzerine gelecek şekilde fesine ya da külahına asılmış siyah muskalar taşırdı. Hastanın kafasından kan aldirmek da şifa beklenen hususlar arasındaydı. Kulağı ağrıyanlar Halk hekimlerine götürülürdü. Bu hekim kulak ağrısı hakkında basur diye teşhis koyarsa boz renkli serçe kuşlarından birkaç tane tutularak serçenin ağrıyan kulağa tatbik edilmesi ve kuşun ölmesi ile diğer bir kuşun ve bunun da ölmesi ile diğerinin tatbiki suretiyle o basurun şifası aranırdu. Benzer şekilde orta kulak iltihabının da kulağa dışardan giren kurtçukların sebep olduğuna inanılırdı. Tedavisi için kulağa peynir konurdu. Karnı ağrıyanlara bir ekmek ya da kuru üzümün içine yarım nohut tanesi kadar kükürt konularak yutturulurdu. Çocuğu olmayan kadınların hocaya okutturulması da yaygın inanışlar arasındaydı. Hamile olduğunu söyleyen kadının yanına

mahreminden başka erkeğin gitmemesi gerektiği zira çocuğun tersine döneneğine inanılırdı. Sıtma gibi bazı hastalıkların geçmesi ve bazı dileklerin gerçekleşmesi için kabristan ve yol kenarlarındaki ağaçlara bez bağlanırdı (İbrahim Edhem 1341: 8-18).

Çatalca Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaye Müdürü Dr. Mehmed Ali Bey'in hazırladığı bu eser de yine 6 kısımdan oluşmaktadır. Kitapta 49 sayfalık metin kısmının içerisinde fotoğraflar ve tablolar da yer almaktadır. Bunun haricinde kitabın 8 sayfasında da tablo, kroki ve haritalardan müteşekkil olmak üzere ekler bulunmaktadır.

Bugünkü Çatalca, Silivri ve Büyükçekmece ilçelerinden mürekkep vilayetin nüfusunun üçte biri gayrimüslim, kalanı Türk ve Müslümandı ve nüfusu da 50 bin civarındaydı. Vilayet dâhilinde aşiretler yoktur ve genel olarak lisan Türkçe'dir. Ekseriyet itibariyle Türk olmalarına rağmen muhtelif tarihlerde farklı bölgelerden gelmiş olmaları hasebiyle halkın giymiş olduğu elbiseler farklılık arz etmektedir. Halk dinî, ictimai ve örfi terbiyeye sahiptir. Fakirlere yemek yedirmek, muhtaçlara yardım etmek gibi meziyetlere sahip olan halk, mütevekkil, sabırlı, cesur iseler de ilim, irfan ve bazı faziletler konusunda biraz geri kalmıştı.

Çatalca vilayetinde okuyup yazabilenler Köroğlu, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Timurlenk hikâye ve eserlerini, Sufi kısmı ise Ahmediye, Muhammediye ve akaid-i diniyenin muhtelif safahat-ı ilmiyesini okurlar, kasideler, ilahiler söylerlerdi. Köy geleneğinde ihtiyarlar, yanlış hareket eden gençleri tevbih ve takdir ederek nasihatlerde bulunurlardı.

Her yerde olduğu gibi bu havalide de “görücülük” devam etmektedir. “*Hak yazdı ise çizgi silinmez, kısmet varsa olur inşallah*” anlayışı ile evliliğe atılan ilk adımlar komşulardan tahkikata ve ağız aramaya çıkılmasıyla devam ederdi. Düğün merasiminde Çarşamba akşamı kına gecesi yapılırdı.

Uğrama ve cin çarpma gibi durumlarla karşılaşıldığında kurşun döktürülürdü. “*Benim değil Fatıma Anamızın eli*”, “*Benim elim kara Fatıma Anamızın beyaz*” diyerek su içine sıcak ve erimiş kurşunu dökerler ve oradaki şekillere göre anlam çıkarırlardı. Sıtma hastalarına sü kud dalı usaresi içirirler, bazen hocaya okuturlar, kollarına ve ayaklarına iplik bağlardı. Dalakçık denilen şarbon hastalığını önceleri ocakların kızgın demirlerle yaktıkları rivayet

edilse de bu usul terk edilmiştir. Sarılığın tedavisinde “yalın ağızlı bıçak” tabir edilen usturalarla kan akıtılırdı. “Sarılık kesmek” tabir olunan bu usul Çatalca vilayeti dâhilinde mevcuttur.

Halk, bölgenin önde gelen manevi mihmandarlarına muhabbetle bağlan-
mıştı. “Garip Dede”, “Emir Sultan”, “Kasım Baba”, “Hadim Baba”, “Dur-
sun Dede”, “Şeyh Senan Dede”, “Murad Fakih”, “Kara Baba”, “Pasbal
Dede” ve Nakkaş Baba” kendisine muhabbet edilen büyük zatlarındandı.
Bunlarla ilgili hikâye ve menkıbeler dilden dile dolaşmaktaydı (Mehmet Ali
1341: 17-30).

Gelibolu Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaie Müdür Vekili Hükümet Tabibi Dr. Fahri
Cemal Bey tarafından hazırlanan serinin Gelibolu Vilayeti ile ilgili bu eseri
34 sayfa metin ve tabloları muhtevi 5 sayfalık eklerden müteşekkildir. Har-
bi-i Umumi'den sonra 40 bin civarına inen nüfusunun % 97'den fazlası
Müslüman, % 2,5'i Musevi ve çok azı da Ermeni'dir. Müslüman nüfusun
da % 93'ü Türk, % 7'si de Pomaktır. Vilayette göçebelikle yaşayan ahali
yoktur. Yalnız takriben bin kadar Çingene vardır ki bunlar yazın çergelerde,
kışın da köylerde yaşarlardı.

Gelibolu dâhilinde yeknesak ve milli bir kıyafet yoktur. Dönemin genel kıya-
fet anlayışının burada da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yöredeki gelenek ve
inanışlar arasında şunlar dikkati çekmektedir: Yazıcızade Türbesi, Mevleviha-
ne ve diğer büyük tarikatlar, dergâhlar mübarek addolunan günlerde genellik-
le halkın ziyaret yerleri arasındaydı. Kadınların ananeye daha fazla riâyetkar
oldukları görülmektedir. Hatta “izdivacı teshil ve teksir için hükümetin vaz'
ettiği (Men'i Mesarif Kanunu) kadınların muhafazakârlığı karşısında akamete
mahkûm kalmıştır. Düğünler masraflı ve külfetli olup bir hafta devam etmek-
tedir. Perşembe günü gelin alma günüdür. Ondan sonra da damadın evinde
“koltuk merasimi” icra edilir, bu esnada çok para serpilir.

Yörede sünnet 8-10 yaşlarında yapılır. Sünnetçiler “ağaç tozu” denilen bir
toz kullanırlardı. Sünnet düğününde çocuk at üzerinde çarşı pazar gezdiri-
lirdi. Evinin önüne geldiğinde çocuğun velisi tarafından çocuğa tarla ya da
ev bağışlanırdı.

Hamile kadınların doğumu yaklaştığında akrabalar toplanır, sancı devam
ederken lohusanın arkasını sıvazlarlar ve ‘ben geldim sen de gel’ derler. Ço-

cuğa meme verileceği zaman bir baş soğanı kesip memeye sürerler. Sonra soğana bir şiş takıp lohusanın oda kapısına asarlar. Lohusayı ve çocuğu 'iyi saatte olsunlar' götürmesin diye kırk gün yalnız bırakmazlar. Haftasında mevlit okunup yatak kaldırırlar. Üç dört gün sonra da hamam yapılır. Orada kadına güve otu serpilir. Sonra peştamal ile başından ayağına kadar ayrılan kemikleri birleştirmek maksadıyla sıkırlar. Çocuğa gelince, evvela tuzlanır, sonra şekerli su ile yıkanır. Pudrayı gül suyuna karıştırıp sürerler. Bir altını kırk kere bir bardak suya batırıp çocuğun başından dökmek suretiyle kırklarlar.

Ölümler ve kabirlere hürmet gösterilirdi. Ancak bazı ölümleri hortlak, karakonculuz veya çarşamba karısı şeklinde tahayyül edip bunların bilhassa geceleri dolaştığını farz eden bir itikat da vardı. Bu itikatlar eski Yunan ve Roma'dan tevarüs etmişti. Bir muradın gerçekleşmesi için velilerin türbelerinde mum yakmanın yanında kurban adamak gibi ananeler de mevcuttu. Gelibolu halkı memleketin ilk fatihlerine veli sıfatı izafe ederlerdi. Yaramaz çocuklar Fikri Sinan'ın yatırına götürülür ve burada okunmuş kırk üzüm yedirilen çocukların uslanacağı düşünülürdü.

Halk arasında bazı taşlara kutsiyet atfetmek de vakidir. Merkezde bir taş vardır ki buna bir derviş bastığı için ayak şeklini aldığı rivayet edilmektedir. "İslamiyet'in nehyettiği bu gibi itikatların ya İslamiyet'ten kadim dinlere tabi ecdattan veyahut mücavir milletlerden geçtiği şüphesizdir.

Gelibolu'da -özellikle de- kadınlar arasında büyücülüğün hususi bir yeri vardır. Fakat bu da dinin tesiri altına girmiş ve halkın itikadına göre az çok dinî bir şekil almıştır. Büyücülük iptidai cemiyetlerde halkın felsefesi demektir. Gelibolu sakinlerinde ise bu iptidai felsefe din ile karışmıştır. Bu arada kocasının karısını sevmesi için, kocasını başka sevdiği kadından soğutmak için, çocuk yapmak için, kıskançlık sebebiyle ölmesi için, kadını kocasından boşatmak için, fena huylu bir erkek veya kadının huyunu değiştirmek için, cin çarpmasından kurtarmak gibi meseleler için büyü yapılırdı. Örneğin bir kimsenin ölmesi isteniyorsa büyücü bir kalıp sabunu kefenleyip kuyuya atar ve bu esnada büyücü sabunu okur, sabun kuyuda eridikçe büyü yapılan şahıs da erimekte devam eder ve nihayet ölür zannolunurdu.

Gelibolu ahalisinde cinlerin erkek gibi, perilerin de güzel bir kadın gibi tahayyül edildiği anlaşılmaktadır. Cin korkutur ve çarpar, peri ise şen ve şuttur.

Ateşe pislik atmak iyi görülmez. Uzak yola giden yolcunun arkasından çabuk gelsin diye su dökülür. Tırnaklar çarşamba günü kesilirse zenginliğe sebep olur. Pazar günleri kesilirse hediye gelir. Çamaşır yıkamak ve temizlik yapmak tercihen pazartesi ya da perşembe günleri yapılırdı. Cuma namazından sonra temizlik yapmak doğru değildi. Güvercin ve leylek öldürmek iyi sayılmadığı gibi kuğunun ötmesi de uğursuzluğa delalet ederdi. Bir insan ayağının altına katran sürerse büyü tutmazdı. Karı koca arasında soğukluk olursa bir ayetin yetmiş kere okunması ile bu durumun düzeleceği düşünülürdü. Büyü tutmasın diye kapılara tavşan kafası asılırdı (Fahri Cemal 1341: 10-23).

Kırkkilise (Kırklareli) Vilayeti

Kırklareli (Doğrusöz 2011: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Ahmed Hamdi Bey'in hazırladığı eser, 45 sayfa metin ve tablonun yanında bir sayfa da haritadan müteşekkildir. Nüfusun % 83'ü Türk'tür. Kırklareli'de nüfusun % 97'si Müslüman, % 1 civarı Bulgar, % 1 civarı da Musevi'dir. Vilayet mıntıkası dâhilinde göçebelikle yaşayan ahali yoktur.

Ekseriyet itibariyle Türk olan Kırklareli vilayetinde yeknesak bir milli kıyafet yoktur. Kasaba ve köylerdeki kıyafet farklılığının yanında zengin-fakir kıyafetleri de bazı farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte hoca gibi meslek erbabının belli başlı giydiği kıyafetlerden başka dikkat çekici ve ilginç denilebilecek özelliklere sahip bir kıyafet tarzı yaygın değildir. Bu konuyla ilgili kitapta “maalesef son zamanlarda halk tarafından yerli mallara rağbet gösterilmemekte ve Avrupa'nın süslü; fakat kıymetsiz, çürük kumaşları yavaş yavaş köylere de sokulmaktadır” ifadesi dikkati çekmektedir.

Kırklareli vilayetinde halk arasında türbelerin büyük bir önemi vardı. Ahalinin büyük çoğunluğu türbelere son derece riayet ve itina gösterirlerdi. Kasabada mahalle içerisinde bir hanede 'Muradiye' Baba namıyla bir ziyaretgâh mevcut olup halk murad için buraya müracaat ve niyazda bulunarak mum yakarlardı. Babaeski'de 'Kaygusuz' Baba, Merkez vilayette Gül Baba, Ahmed Baba, Hamza Baba, türbeleri olup bunlardan da hacet için, sıtma için toprak alır ve pencerelerine iplik ve paçavra parçaları bağlarlardı. Keza Helva Baba vardır ki burada dahi halk, çocukları üç aylık oldukları zaman helva yaparlar ve helvayı babanın başı ucunda dağıtırlar ve ziyaretin toprağından bir miktar alarak çocuğun üzerine serperler, bu da çocuğun vakt-i zamanıyla yürümesine delalet içindir.

Bunun yanında Kırklar ve Çömlek Baba vardır ki buraya da kırk günlük be-beği hastalandığı zaman getirirlerdi. Halk ellerindeki bir desti suyu türbelerin üzerine dökerek şifa aramaktaydı. Merkeze tabi İnce Nahiyesi'nde de hasta olanların uğrak yeri olan Arız Baba Türbesi vardı. Pınarhisar'da da "Bin bir Oklu Ahmed Baba" Türbesi vardır ve bir hastanın ayakları tutmadığı zaman iyi olması için ayaklarını türbe sandukasının içine sokarak bir müddet tuttuktan sonra kurban kesip Kur'an okunurdu. Genel olarak halk -özellikle cuma ve pazar geceleri- mübarek gün ve gecelerde bu türbelere gelirler ve mum yakarlardı. Ayrıca vilayetin kuzeyine yakın bir mevkide "Balaban Baba" adı verilen etrafı ceviz ve badem ağaçları ile çevrili bir mesire alanı vardı. İlkbaharda bütün halk öğleden sonra buraya giderler, akşama kadar eğlenirler ve türbeyi mumlarla tenvir ederek evlerine dönerlerdi. Bölgede Hızır Baba, Mahya Baba gibi türbeler de mevcuttur. Bütün bu türbelere halkın rağbeti pek fazla olmakla birlikte ahalinin burada metfun zatları Kırklareli'nin ve civarının fatihi addettikleri bilinmektedir (Ahmet Hamdi 1341: 20-30).

Kırşehir Vilayeti

Kırşehir Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. İbrahim İsmail Bey'in imzasıyla çıkan 55 sayfalık kitaba göre 130 bin civarında nüfusa sahip olan Kırşehir'de 800 civarında Ermeni olduğu ve yörede 10 aşiretin mevcut olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti kitabına göre bölgedeki ahlaki yapı, gelenek, görenek ve inanışlarla ilgili sunlar söylenebilir:

Ahalisi oldukça mütedeyyin olan Kırşehir'de evlilikte hiçbir zaman yaşca nispet gözetilmez. Ekseriya kızlar erkeklerin yaşında ve bazen birkaç yaş büyük olur. Eşler arasında imtizaçsızlık zuhur ederse ikinci üçüncü ve de bazen dördüncü defa evlenilir. Bu kadınların hepsi bir arada bulunur. Boşanma azdır. Bu çok eşle evlilikte nüfus artırma gibi bir emel asla akla getirilmez.

Anadolu'nun her tarafında özellikle de hastalıklar ile ilgili olan inanışlar bazı farklılıklarla Kırşehir'de de benzer şekilde cereyan etmektedir. Cuma günü ev süpürmemek, makas, bıçak, sabun ve eşyayı elden ele almamak, lohusaların yanına kırk gün boyunca kırkı geçmiş diğer bir lohusayı bırakmamak gibi çeşitli adetler söz konusudur.

Yılancık tabir olunan hastalığın tedavisi için yılancık yazan ya da okuyan ocaklar burada da vardır. Bunun gibi pek çok hastalık için halkın ocaklara

gittikleri vakidir. Sıtmayı muska ile iyi edenler bulunduğu gibi sıtma suyundan şifa bekleyenler de mevcuttur. Sarılık hastalığına yakalananlara beline sarıya boyanmış seccadeyi dolayarak dil altından veya iki kaşın arasından bıçak ya da ustura ile çizerler ve kan akıtırlar. Boğmaca öksürüğü salgın halinde olduğu zamanlarda henüz buna yakalanmamış çocukları kırk gün müddetle hocalara okuturlar.

Evlilikle ilgili adetlere bakıldığında “şerbet merasimi” adı altında ebeveyni tarafından evlenme kararı alınan delikanlının akrabasından birkaç kadının kasabada bulunan evleri aldıkları malumat üzerine geldikleri ve buna “görücü” veya “düğün gezmesi” adı verildiği anlaşılmaktadır. Günlerce dolaşım alacakları kızın ahvali ve ahlakı dahi iyice tetkik edildikten sonra kız evine gidilip kızı annesinden isterler. Annesi bunu kabul etse dahi bunun kararının babaya ait olduğunu belirtir. “Erkek dünürü” denilen ve delikanlının en yakın akrabalarından mürekkep bir heyet kız evine gider. İsteme ve kabul süreci bittikten sonra şerbetler içilir. Bu şerbeti akrabadan ve genç olanlardan biri büyük bir tepsi içinde birçok bardak bulunduğu halde sırayla hazır bulunanlara ikram eder. Arkadan biri de hem bardağı alır hem de elinde tuttuğu peşkir ile içenlere ağzlarını sildirir. Şerbetler ikmal olunduktan sonra bu evlenme akdini haziruna ilan için içlerinden biri umuma hitaben “*biz bu şerbetleri içtik ama bir şey anlayamadık, bunun aslını anlamak isteriz*” der. İçlerinden en yaşlı olanı cevap vererek “... *Efendi'nin keremesi Hanımla ... Efendi'nin mahdumu ... Efendi'nin akdi icra edildikten dolayı bu şerbetler içilmiştir*” der. Umum cemaat “öyleyse, Cenabı Hak tarafeyn hakkında hayırlısını ihsan buyursun ve mübarek olsun” der. Bir sürahi içinde ve kırmızı tüllere sarılı olarak oğlana da şerbet gönderilir. Merasimin sonunda kızın kayınpederi ve namahrem olmayan yakın akrabası kalırlar ve el öpme ve kıza hediyeler verildiği görülür. O gece kayınvalide ve yakın akrabası kız evinde kalırlar ve gelin kız da orada kalanlara ayrı ayrı birer çorap giydirir. Misafirler ertesi gün öğle yemeğinden sonra evden ayrılırlar. Bu akd icra edildiği gündünden itibaren gelin olacak kız, oğlan tarafı hanesine ve yakın akrabalarına “gelinlik ediyor” tabiriyle hiçbir şey söylemez. Yani sesini işittirmez, cevap vermek mecburiyetinde kalırsa yalnız el baş ve göz işaretleriyle cevap verir. Gelinin bu sessizliği bazen yirmi sene bazen ilelnihaye devam eder. Kayınpederin müsaade ve ısrarı ile gelin söyleyebilir. Bu surette ise mutlaka gelin kıza bir hediye vermek mecburiyeti vardır. Öyle aileler vardır ki evlerinde gelinleri adeta ihtiyarladığı ve birçok çocuk sahibi olduğu halde hala büyük-

lerine yani kayınpederine sesini işittirmeden yaşar giderler (İbrahim İsmail 1341: 28-41).

Urfa Vilayeti

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Şefik Arif Bey'in hazırladığı 43 sayfa metin ve 3 sayfa haritadan oluşan kitaba göre Urfa vilayeti merkez kazasıyla beraber, Harran, Suruç ve Birecik kazalarından ibarettir. Serinin diğer kitaplarının üçüncü bölümlerinden farklı olarak vilayetin tarihi, ilçelere göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Âsâr-ı atıkası ve tarihi yerleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş hatta bir taşın üzerinde bulunan Hiyeroglif yazılarına dair örnekler kitapta yer bulmuştur. Urfa'nın nüfusu 128 bin civarındadır. Nüfusun % 62'sini Türkler teşkil etmektedir. Vilayetin seknesi Türk, Kürt, Arap, Yahudi, Süryani ve Ermenilerden ibarettir. Vilayet dâhilinde Türk ve Arap olmak üzere iki kısım aşiret mevcuttur. Türk aşiretlerinin bir kısmı lisan, adât ve ananelerini tamamen muhafaza ettikleri halde diğer bir kısmı Arap, Türk ve İran medeniyetlerinin tesiri altında kalarak lisanlarını, adâtlarını, ananatını ve milliyetini kaybedip hakikatte tarihen ve aslen Türk oldukları halde Kürt namını almıştır. Arap aşiretleri Urfa mıntikasının şark ve cenup cihetlerinde meskûndur. Türk ve Kürt aşair ise şark ve garp cihetlerinde yerleşiktir.

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Urfâ'da da giyim tarzı yeknesak değildir. Köylü ve kasabalı kıyafet tarzı ayrı ayrı olduğu gibi kasabalılar dahi tek tip bir elbise giymezler. Atık ve kadim Türk tarz-ı telebbüsü halen ekseriyetle hâkimdir. Kasabalıların giyim tarzı eşraf, memurlar ve işçi olmak üzere üç sınıfa ayrılabilir. Kasabada ceket, pantolon, fes, bot, iskarpin, entari, şal, ipek kuşak, dokuma kuşak, Diyarbakır kumaşından mamul belden büzgülü çarşaf, üç etekli entari ve hırka gibi giyim unsurları bulunur.

Lisan-ı umumi Türkçe'dir. Zaza, Arap ve Kürt lisanı dahi tekellüm edilir. Urfâ'da konuşulan Türkçe Azerbaycan Türkçesine yakın bir şive arz etmektedir. Çağatay Türkçesine nazaran azıcık kaba görünürse de millîği itibarıyla hakiki ve ana diline yakındır. Türk musikisinin tekamülü açısından şehrin ayrı bir önemi vardır. Türk musikisi ve makamatı arasında sırf Urfâ'nın mahsulü olan rehavi makamı ahenktar, belîğ ve fasih makamatı bulunmaktadır. Yine Urfâ'ya has hoyrat adı verilerek söylenen eserler de mevcuttur. Halkın hissiyatına tercüman olan şiirlerinden birkaçına şu örnekler verilebilir:

*“Seher oldu uyan yâr
Bağrıma kan koyan yâr
Beni berbad eyledin
El sözüne uyan yâr*

*Başımın bahtı yârim
Gönlümün tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Kim sana bahtı yârim*

*Ahşamın vahtı geçti
Bir güzel yahtı geçti
Zülfünü kement etmiş
Gönlüme tahtı geçti*

*Aşık naçar ağlama
Gündür geçer ağlama
Bu kapıyı kapayan
Bir gün açar ağlama”*

Urfa vilayeti dâhilinde bazı adet, gelenek ve inanışlarla ilgili şunlar söylenebilir: Misafire hürmet, ağırlama ve ikram, fakirlere yardım etmek, doğum, sünnet, izdivaç ve ölüm hadiseleri ile ilgili ayrı ayrı merasimler düzenlemek gibi uygulamalar vardır. Doğumu yaklaşan kadın yatağa girer ve doğurana kadar gezinmesi ya da iş görmesi men edilir. Doğum esnasında ebe bulunmazsa birkaç defa doğumda bulunmuş kadınlar çağrılır. Çocuk doğduktan sonra tuzlu suda yıkanıp kundaklanır ve ebe hanım çocuğu babasının kucağına kadar götürürdü. Oğlan çocuğu için ebe hanıma daha fazla bahşiş verilirdi. Sonra yakın akrabadan başlayarak sırayla çocuk gezdirilir ve bahşiş alınırdı. Yedi ve kırk hamamı kadınların önem verdiği ve toplu halde katıldığı zılgıtlarla kutlanan bir adetti.

Evlenecek delikanlı beğendiği kızın babasına ve yakın akrabasına özel bir heyet gönderirdi. Bu heyet kızı isterdi. Kızın velisi bu talebi hiç istememiş gibi ses çıkarmazdı. Bu talep iki defa daha tekrarlanırdı. Hazır bulunanlardan biri “kısmet işi ne diyelim” cevabıyla kızın velisini uyarırdı. Kızın babası ya da akrabaları kendi mal ve mülklerini sayarak -biraz da övünerek- damadın servet ve iktidarını sorardı. Damat tarafı kız için takdir ettikleri meblağı

bildirirlerdi. İki taraf pazarlıkta uyuştuktan en geç iki hafta sonra düğün merasimine mübâşeret olunurdu. Kıza takdir edilen hediye en fakiri için üç adet beşi bir yerde, bir takım çamaşır ve elbise ile düğün masarifi olarak on beş adet altındı.

Kına gecesinde de kadınlar ve erkekler ayrı ayrı olarak toplanırdı. Gelinin el ve ayaklarına kına konulurdu. Sabaha kadar eğlenilirdi. Sabah namazı vaktinden bir saat önce erkekler önde, kadınlar arkada ve en arkada da iki üç kadın arasında gelin kendi evinden kaldırılarak özel bir merasimle sokaklar dolaştırıldıktan sonra damadın evine götürülürdü. Çocuklar da özel bir makam ile şu sözleri söylerlerdi:

“Çinili hamam
Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam
Ala ala hey

Çarşıda meşe
Okkası beşe
Ağlıyor gelin
Şaşdım bu işe
Ala ala hey

Elinde maşa
Altında başa
Gelin ağlama
Güveyi paşa
Ala ala hey”

Her maniden sonra kadınlar zılgıt çekerlerdi. Gelini damadın evine getirdikten sonra bir odaya kapatırlar ve üzerini bir çarşafı örterlerdi. Zifafa kadar gelin odasına hiç kimse girmezdi. Yatsı namazından çıkıldıktan sonra “kirve” tabir ettikleri damadın öğütçüsü ve arkadaşları damadı evine kadar uğurlar ve duadan sonra dağılırlardı.

Yöredeki bazı inanışlara bakıldığında şunlar dikkati çekmektedir: İki bayram arasında nikâh kıyılmazdı. Tekkelerden türbelerden hastalar için şifa beklemek, üfürükçülük ve türbelere kutsiyet atfetmek gibi inanışlar da vardı.

Güneş ve ay tutulmalarında silah atılırdı. Sıtma için pamuk bağlatmak, cinli veya perili olduğu zannedilen mahallere gece karanlıkta helva ve benzeri tatlı bırakmak suretiyle cinlerin perilerin teveccühünü celbetmek gibi uygulamalar mevcuttu. Yeni doğmuş bir çocuğun üzerine kırkını ikmal etmemiş diğer bir çocuğu havale gelmesin diye getirmemek, kurak mevsimlerde yağmur duasına çıkmak, çocuk doğurmayanları ziyaretgâha götürüp ziyaretgâhın toprağını suya koyup içirmek gibi adetler de vardı (Şefik Arif 1341: 11-30).

Sonuç

Türkiye'nin Sıhhi İctimaî Coğrafyası adlı eserler serisinin on bir kitabında Anadolu coğrafyasının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk halk kültürü ve halk edebiyatına ait unsurların uzun uzun ele alındığı görülmektedir. Buna göre giyim tarzı Anadolu'da genel hatlarıyla köylü ve kasabalı olarak ayrılmaktadır. Fakir ve zenginlerin kıyafetleri de belirgin şekilde farklılık göstermektedir.

Halkın belirli gün ve olaylarda ortaya koyduğu gelenek ve adetler bölgeden bölgeye bazı değişiklikler gösterse de genel itibarıyla benzer özellikler taşımaktadır. Okula başlama, sünnet ve düğün merasimlerindeki uygulamalar aşağı yukarı birbirine benzemektedir. Çocukların sünnetini berberler yapmaktadır. Aynı anda birkaç çocuk birlikte sünnet edilmektedir. Evlenecek delikanlının görücülük ve kına gecesi gibi düğünle ilgili pek çok husus Anadolu'nun her tarafında birbirine benzemektedir. Çatalca'daki "Hak yazdı ise çizgi silinmez, kısmet varsa olur inşallah" anlayışı Urfâda "Kısmet işi ne diyelim" sözüyle ifade edilmektedir.

Doğum işini ebe olarak addedilen tecrübeli olan kadınlar gerçekleştirmektedir. Doğum sancısı başladığında ebe gelene kadar akrabalar hamile kadının yanına toplanır ve sırtını sıvazlarlar. Sinop'ta da Gelibolu'da da hamile kadının yanına gelen bu kadınlar "ben geldim sen de gel" diyerek bebeğin doğumuna işaret etmektedirler. Bayezid'de hamile olduğunu söyleyen kadının yanına mahreminden başka erkeğin girmemesi gerektiği aksi takdirde çocuğun tersine döneceğine inanılırdı. Urfâ da ise doğuma iki ay kala hamile kadın yatağa girer ve iş görmesi istenmezdi. Çocuğun kundaklanması Anadolu'da özel bir yeri olan önemli bir olay olarak görülürdü. Kundaklanıp aile büyüklerine takdim edilen çocuk için ebe hanıma bahşişler verilirdi. Benzer şekilde çocuğun "kırkını çıkarmak, kırklamak" maksadıyla kırk günlükken

çeşitli örf ve adetler yapıldı. Özellikle hamama ve bazı türbelere götürme bunlardan bazılarıydı. Kırk gün içinde doğan çocuklar “kırkları karışmasın” diye bir yaşına kadar bir arada bulundurulmazdı. Lohusa kadın da kırk gün boyunca dışarı çıkmaz ve yalnız bırakılmazdı.

Yine halkın genel itibariyle hekime “son çare” olarak gittiği anlaşılmaktadır. Zira insanlar hastalıklarına kendi geleneksel yöntemleriyle çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Doktora son çare olarak müracaat eden halkın bazen doktorun tavsiyelerine de tam olarak riayet etmediği bilinmektedir. Hemen hemen her şehirde “yılancık” adı verilen hastalık için “yılancıkçı hocalara veya ocaklara” müracaat edilirdi. Sıtma için sarımsaklı sirkeye batırılmış gömlek giydirmek, mukaddes sayılan kabirlerin taş ve pencerelerine ip ve bez bağlamak, muska yazdırmak ve “sıtma suyu” kullanmak gibi uygulamalar görülmektedir. Uyku sorunu olan çocukların bazı mescitlerdeki direk ve kabirlerin kapı eşiklerine başını koydurmak, baş ağrısını kara saplı bıçakla keserek def etmeye çalışmak, kabakulağı yazmak, akıl hastalarını ve zührevi hastalıkları “hocalara okutmak”, verem hastasının sırtına akciğer koymak gibi uygulamalar da dikkati çeken gelenekler arasında yer almaktadır. Sarılıkla ilgili tedavi yöntemlerine bakıldığında genel itibariyle ortak bir metot kullanıldığı görülmektedir. Dil altı ve iki kaş arasından kan aldırarak gibi neredeyse bütün şehirlerde uygulanan bu ortak tedavi modelinin yanında sidik içirmek, beline sarıya boyanmış seccade dolamak ve derininde bir miktar su ve beş on tane iğne bulunan sarı bir tas içine baktırmak gibi farklı yöntemler de dikkati çekmektedir.

Genelde bütün vilayetlerde kutsal sayılan türbe ve kabirler bulunmaktadır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde buralara gelinip dua etmek, mum yakmak, kurban kesmek gibi adetler uygulandığı gibi bazı isteklerin gerçekleşmesi için de bu tür yerlere müracaat olunurdu. Efsanevi hikâyelerle desteklenen ve farklı adlarla anılan bu yerlere karşı halkın saygısı eski Türk inanışlarıyla paralellik arz etmektedir. Esasen Anadolu'nun dört bir yanında benzer sorunlar karşısında benzer uygulamaların bulunması bir yandan ortak bir tarih ve kültüre işaret etmektedir.

Anadolu halkının yöreden yöreye değişiklik gösteren bazı batıl inanışları da dikkati çekmektedir. Halkın -özellikle de kadınların- cin, peri ve cadı hikâyeleri gibi efsanevi olaylara inancı olduğu görülmektedir. Bunların yanında havaların sert olduğu dönemlerde lodosun gelmesi için kadınların

evleri dolaşarak “poyrazın oğluna” “İodosun kızını” istemek şeklindeki bir anlayışla evlerden toplanan bulgur ve benzeri yiyeceklerle yemek yapıp dağıtmak gibi inanışların varlığı dikkati çekmektedir. Kırşehir’de Cuma günü ev süpürmek, makas, bıçak, sabun ve eşyayı elden ele almamak gibi inanışın bir benzeri Gelibolu’da görülmektedir. Orada da Cuma namazından sonra ortalık süpürmenin uygun olmadığına inanılmaktadır. Bunun yanında bazı özel günler, çeşitli yerler, hayvanlar ve bazı doğa olaylarına özel önem atfedilmektedir. Çoğunlukla İslamiyet’in yasakladığı bu gibi itikatların Anadolu’daki kadim din, kültür ve milletlere ait unsurların etkisiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bununlar birlikte bazı uygulama ve inanışlarda eski Türk geleneklerinin etkisi olduğu bilinmekle birlikte Anadolu’nun kadim halklarından kalma uygulamalar ile eski Yunan ve Roma geleneklerinin de etkisi olduğu söylenebilir.

Açıklamalar

- ¹ Ayrıntılı olarak bkz. Doktor Mehmet Hayri (2016). *Türkiye'nin Sıhhi İctimâî Coğrafyası Niğde Sancağı*. Yay. Haz. Nevzat Topal ve Gülen Öztürk. Konya.
- ² Bu eserden yararlanılarak hazırlanmış bir makale için bkz. Osman Gümüşçü, Abdullah Uğur ve Seda Önger (2008). “Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası, Muğla (Menteşe) Sancağı (1922)'ye Göre Bodrum”. *Osmanlı'dan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu*. Bodrum.
- ³ Ayrıntılı olarak bkz. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti*. Yay. Haz. Komisyon. Konya: Çizgi Kitabevi.
- ⁴ Bu eserin Latin Alfabesiyle basımı için bkz. Nazmi (2009). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*. Yay. Haz. İzzet Öztoprak, Murat Karataş ve Güneş Şahin. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- ⁵ Eserin yeni harflerle basımı için bkz. İbrahim İsmail (2003). *Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti*. Ankara: Ocak Yayınları.
- ⁶ Bu eserden de yararlanılarak hazırlanan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Gülpinar Akbulut (2009). “Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2).
- ⁷ Eserle ilgili genel bir araştırma ve kısa örnekler için bkz. M. Sabri Koz (1992). “Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: ‘Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası’”. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. C. I. Ankara. 37-58; Osman Gümüşçü (1999). “Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak”. *ATAM Dergisi* 45.

- 8 Kayseri Sancağı ile ilgili tıpkıbasımı için bkz. Hıfzı Nuri (1995). *Kayseri Sancağı 1922. Sadeleştiren Zübeyir Kars. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.*
- 9 Bu kitap serisinden yararlanarak Batı Karadeniz'in sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla ilgili geniş bir araştırma için bkz. Burhan Sayılır (2013). "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)". *Akademik Bakış Dergisi* 38.
- 10 Eserle ilgili yeni bir çalışma için bkz. Fahri Cemal (2017). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti. Der. Şükrü Baştürk ve Ömer Düzba-
kar. Bursa: Emin Yayınları.*
- 11 Eserden yararlanarak Kırklareli'nin genel hususiyetleri ile ilgili ayrıca bkz. Tür-
kan Doğrusöz (2011). "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin
Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti". *History Studies* 3/1: 39-42.

Kaynaklar

- Abdullah Cemal (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Zonguldak Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- Ahmed Hamdi (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırkkilise "Kırklareli" Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Akbulut, Gülpınar (2009). "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2): 212-222.
- Besim Zühdü (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Hamidâbad (Isparta) Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- Doğrusöz, Türkan (2011). "Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti". *History Studies* 3/1: 275-284.
- Fahri Cemal (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Gümüşçü, Osman (1999). "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak". *ATAM Dergisi* 45: 939-968.
- Gümüşçü, Osman, Abdullah Uğur ve Seda Önger (2008). "Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası, Muğla (Menteşe) Sancağı (1922)'ye Göre Bodrum". *Osmanlı'dan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu.* Bodrum. 415-438.
- Hıfzı Nuri (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kayseri Sancağı.* Ankara: Öğüd Matbaası.
- İbrahim Edhem (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- İbrahim İsmail (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kırşehir Vilayeti.* İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.

- Kaya, Faruk ve Yakup Karataş (2015). "Bayezid (Ağrı) Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (30): 158-180.
- Kemal (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Kastamonu Sancağı*. Ankara: Ögüd Matbaası.
- Koz, M. Sabri (1992). "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: 'Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası'. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. C. I. Ankara. 37-59.
- Mehmed Ali (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Çatalca Vilayeti*. İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Mehmet Hayri (2016). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Niğde Sancağı*. Yay. Haz. Nevzat Topal ve Gülen Öztürk. Konya.
- Mehmed Said (1338). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Sinop Sancağı*. Ankara: Ögüd Matbaası.
- Nazmi (2005). *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası: Ankara Vilayeti*. Yay. Haz. İz-zet Öztoprak, Murat Karataş ve Güneş Şahin. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Şefik, Arif (1341). *Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Urfa Vilayeti*. İstanbul: İstanbul Kağıtçılık ve Matbaacılık.
- Sayılır, Burhan (2013). "Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre)". *Akademik Bakış Dergisi* 38. 1-30. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti*. Konya: Çizgi Kitabevi.

On the Culture, Belief, and Custom in Anatolia in accordance with Turkey's Health Geography*

Oğuzhan Aydın**

Abstract

In this article, the elements belonging to folk culture and literature will be analyzed by reviewing eleven out of eighteen books covering the years 1922-1932 on Turkey's Health Geography. When choosing these books which were prepared by the Government of Grand National Assembly of Turkey and the Ministry of Health and Social Aid, a special attention was paid to add different cities from each region of Turkey. This article begins with the works done during Dr. Rıza Nur Bey, the Minister of Health and Social Aid in 1922. In this respect, especially these books that were prepared in accordance with the reports and information received by provincial health director are vital because they are the official documents that enlighten the culture of the period. It is believed that this study - which Dr. Muhyiddin Celal Bey, the head of the organizing committee, made a great effort for - concerns not only those interested in folk culture and literature but also those researching on geography and history..

Keywords

Culture, custom, belief, health, The Early Republican Era.

* You can refer to this article as follows:

Aydın, Oğuzhan (2018). "Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Assist. Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt University, Faculty of human and social sciences, Department of Turkish language and literature - Ankara/Turkey
o.aydin@gazi.edu.tr

О традициях, верованиях и культуре в Анатолии в контексте истории здравоохранения в Турции*

Огузхан Айдын**

Абстракт

В данной статье будут рассмотрены элементы народной культуры и народной литературы Турции 1922-1932 годов основываясь на одиннадцати из восемнадцати книг “Географии здравоохранения Турции”. Работа над этими книгами была начата в период министра здравоохранения и социальной помощи доктора Ризы Нур Бея в 1922 году правительством Великого Национального Собрания Турции и Министерством Здравоохранения и Социальной Помощи. Особое внимание было уделено включению в эти книги провинций из всех областей Турции. Книги были основаны, в том числе, на медицинских отчетах из региональных больниц, что делает их важным источником информации о культуре того времени. Данное издание, большую помощь в подготовке которого оказал доктор Мюхиддин Джелал бей, может быть интересно не только исследователям народной культуры и народной литературы, но и географии и истории.

Ключевые слова

Культура, традиции, вероисповедание, здоровье, эпоха ранней республики.

* Ссылка на статью:
Aydın, Oğuzhan (2018). “Türkiye'nin Sıhî İctimaî Coğrafyası'na Göre Anadolu'da Gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 89-114.

** Университет им. Йылдырыма Баязида, гуманитарный факультет, кафедра турецкого языка и литературы, Доктор наук Огузхан Айдын.
o.aydin@gazi.edu.tr

On Single Argument Verbs in Turkish*

Semra Baturay Meral**

Hasan Mesut Meral***

Abstract

The article discusses how split intransitivity phenomenon is observed in Turkish in terms of aspectual notions such as agentivity and telicity; different grammatical constructions such as impersonal passives and adjectival passives, and derivational morphology. It observes that agentivity is the key factor affecting split intransitivity in Turkish alongside telicity and these determine the unaccusative-unergative distinction of verbs of manner of motion, verbs of emission and reflexive verbs in Turkish. The article proposes that verbs of emission seem to be unaccusative while reflexives behave more like unergatives. Our findings imply that variable behavior of intransitive verbs can be handled under an event structure analysis where different functional heads give theta role to a NP merged in their domain. Thus, there is no need for a lexical derivation or rule for accounting the facts on unaccusativity.

Keywords

split intransitivity, unaccusative, unergative, telicity, agentivity, impersonal passives.

* Date of Arrival: 17 December 2014 – Date of Acceptance: 07 May 2015

You can refer to this article as follows:

Baturay Meral, Semra ve Hasan Mesut Meral (2018). "On Single Argument Verbs in Turkish". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 115-136.

** Res. Asst., Yıldız Technical University, Faculty of Arts & Science, Department of Western Languages & Literatures – Istanbul/Turkey

semra_baturay@yahoo.com

*** Dr. Lecturer, Yıldız Technical University, Faculty of Education, Department of Social Science and Turkish Language Education – Istanbul/Turkey

hmeral@yildiz.edu.tr

Introduction

This article discusses how split intransitivity phenomenon is observed in Turkish in terms of agentivity, telicity, impersonal passive structures, adjectival passives and X's way constructions. We observe that agentivity and telicity are two crucial phenomena which determine the unaccusative-unergative distinction of verbs of manner of motion, verbs of emission and reflexive verbs in Turkish. Contra Rappaport-Hovav and Levin (2000) who argue that telicity is the key factor for determining split intransitivity, and agentivity does not matter unless the verb has an atelic interpretation; we propose that agentivity is the key factor affecting split intransitivity in Turkish. We also propose (contra Nakipoğlu-Demiralp 1998, 2001) that verbs of emission seem to be unaccusative rather than unergative in Turkish. As for the reflexive verbs, we argue that they behave more like unergatives due to their agentivity.

Our findings imply that the variable behavior of intransitive verbs can be handled under an event structure analysis where different functional heads are present in the structure and give theta role to a NP merged in their domain (cf. Öztürk 2005). Thus, a NP is merged in the domain of the relevant functional projection to get its *Theme* theta role, or it is merged in another suitable position to get its *Agent* theta role. This implies that there is no need for a lexical derivation or rule for accounting the facts on unaccusativity.

The paper is organized as follows. Section 2 provides a brief discussion of split intransitivity phenomenon in language. The third section deals with the issue of split intransitivity in Turkish in terms of agentivity, telicity, impersonal passives and adjectival passives constructions. Conclusion part summarizes the points made in the article and their implications on event structure.

Split Intransitivity

The issue of single argument verbs has been on the research agenda of linguistics for a long time. Perlmutter's (1978) influential distinction between unaccusative and unergative verbs is the topic which drew a great amount of attention in the past literature. This distinction is called *split intransitivity* and based on the semantics of verbs: the syntactic expression of the arguments is predictable from the meaning of the verb (Perlmutter 1978: 161). In other words, it is the verb's meaning which determines whether the single argument of an intransitive verb will be interpreted as

the subject of the verb (unergative) or the object of the verb (unaccusative).

On the one side, Perlmutter's (1978) claim has been challenged cross-linguistically, and on the other side, it has been supported by studies which focus on the semantic notions such as telicity, agentivity, control and volitionality which are argued to be responsible for the distinction between unaccusatives and unergatives. Accordingly, the compatibility of a verb with telic interpretation, i.e., the delimitedness of event, goes with unaccusative verbs while the presence of an agent subject is important for unergatives, and other notions such as volitionality and control are associated with agentivity in the literature (Rosen 1984, Dowty 1991, Nakipoğlu-Demiralp 1998, Rappaport-Hovav and Levin 2000).

According to Rappaport-Hovav and Levin (2000), verbs are defined aspectually and divided into different classes as Lexical Semantic Representation which is linked to the argument structure via some operations called linking rules. The classification of intransitive verbs as unergative vs. unaccusative is based on the inherent aspectual properties of these verbs: telicity, agentivity and stativity. These aspectual notions are not directly engaged in the classification. Agentivity is subsumed under the notion *immediate cause* and telicity is subsumed under the notion *direct change*. Stativity is totally irrelevant for the verb classification.

Discussions on the split intransitivity in Turkish mainly focus on how intransitive verbs are interpreted in different structural environments such as impersonal passives, adjectival passives, double causatives, stativization, etc. Özkaragöz (1986) proposes that in *-(y)ArAk* constructions, both target and control verbs must either be unergative or unaccusative. It is not allowed that the target verb is unergative and control verb is unaccusative or vice versa. She also notes that when the loan words in Turkish are used with *ol-* 'be', the result is an unaccusative verb (*hasta ol-* 'get sick'). However, when they are used with *et-* 'make', the result is an unergative verb (*dans et-* 'dance'). With respect to double causatives, she states that unaccusative verbs allow double causatives while unergatives do not. In another study, Taneri (1993: 149-50) observes that impersonal passivization as an indication of unergativity is problematic given that some unaccusative verbs are compatible with impersonal passivization in Turkish. According to her, what is important in impersonal passivization is that the single argument must bear the feature *+human* (Taneri 1993: 159).

Nakipoğlu-Demiralp (1998, 2001) provides comprehensive studies on the split intransitivity in Turkish from an aspectual point of view and following Perlmutter (1978), she argues that unaccusativity is syntactically represented but semantically determined in Turkish. Nakipoğlu-Demiralp (1998) argues that impersonal passivization in past tense is a reliable test for unaccusativity in that verbs allowing impersonal passivization are unergative while those which do not allow it are unaccusative. This distinction is based on the idea that intransitive verbs aspectually fall into two broad classes as *internally instigated* and *externally instigated*. In internally instigated verbs, the argument instigates the action denoted by the verb (unergative). In externally instigated verbs, however, the argument has not an instigation role on the action (unaccusative).

According to Nakipoğlu-Demiralp, adjectival passive constructions formed via the participle suffix *-mİş* singles out unaccusatives. Likewise, *-Ik* stativization is only compatible with unaccusative verbs in that unergative verbs cannot take *-Ik* suffix. Finally, *-tI* nominalization is compatible only with unergatives. Nakipoğlu-Demiralp (2001) offers a continuum whose one end corresponds to unaccusatives and the other end to unergatives.

(1) Nakipoğlu-Demiralp's (2001) continuum

<i>Internally instigated</i>			<i>Externally instigated</i>	
1	2	3	4	5
atla 'jump'	ağla 'cry'	öl 'die'	büyü 'grow'	bat 'sink'
çalış 'work'	gül 'laugh'	boğul 'drawn'	yaşlan 'age'	çürü 'decay'
düşün 'think'	hapşır 'sneeze'	bayıl 'faint'	buna 'get senile'	don 'freeze'
koş 'run'	hıçkır 'hiccup'	doğ 'be born'		eri 'melt'
konuş 'talk'	horla 'snore'			karar 'blacken'
oyna 'play'	kızır 'blush'			kırıl 'break'
yürü 'walk'	öksür 'cough'			patla 'explode'
yüz 'swim'	uyu 'sleep'			sol 'wilt'
<i>Unergative</i>				<i>Unaccusative</i>

Nakipoğlu-Demiralp (2001: 144)

According to the continuum above, the verbs are placed in accordance with their compatibility with impersonal passivization. The left end of the continuum hosts pure unergative verbs whose arguments internally instigate the action. The right end of the continuum corresponds to unaccusatives whose argument has no role of instigation. These results are supported by computer aided tests provided in Acartürk (2005) where unergative and unaccusative verbs are tested in adjectival passive and impersonal passive constructions on grammaticality judgments of native speakers. The results show that unergative-unaccusative distinction in Turkish shows gradience: While change-of-state verbs in Turkish are closer to the unaccusative end than change-of-location verbs which are inherently telic, controlled motion verbs and non-controlled motion verbs are close to the unergative end.

Studies based on testing unaccusativity with computer aided software programs are not limited to Acartürk (2005). Acartürk and Zeyrek (2010) and Güner et. al. (2012) are other studies in this respect. The results of both works support the split behavior of intransitives in Turkish and find correlations between semantic and syntactic determinants of unaccusativity.

Split Intransitivity in Turkish

Our discussion on split intransitivity focuses on different behaviors of verbs of manner of motion, verbs of emission and reflexive verbs. Verbs of manner of motion are verbs which denote the characteristics of an action such as *koş-* ‘run’, *yürü-* ‘walk’, etc. Verbs of emission are verbs which express emission of a physical object such as light and sound (*parılda-* ‘glisten’, *kişne-* ‘neigh’). Reflexive verbs are verbs which denote an action whose doer is also its patient such as *sevin-* ‘be pleased’, *giyin-* ‘dress’. In the following, we will discuss different behaviors of these verbs in different structural environments with respect to the unaccusative-unergative distinction.

Verbs of Manner of Motion

According to Rappaport-Hovav and Levin (2000), verbs of manner of motion show variable behavior: they are basically unergative but due to their derived meaning (directed motion meaning), they are also considered unaccusative. They propose that if such verb has telic interpretation, it is unaccusative even if it has an agent argument. Agentivity is important for only atelic verbs in that when the verb is atelic, it is unergative with animate subject, unaccusative with inanimate subject. We propose that Turkish does

not seem to employ such a strategy. Instead, telic verbs in Turkish seem to be unergative when they are interpreted agentive.

Verbs of manner of motion such as *koş-* ‘run’, *yürü-* ‘walk’, *yüz-* ‘swim’ in Turkish show atelic behavior in terms of telicity, i.e., there is not an end point for the action described by the verb. Moreover, they have agentive interpretations in various contexts. Thus, these verbs should be classified as unergative in Rappaport-Hovav and Levin’s (2000) system. Let us observe their atelic status in (2a-c).

- (2) a. Adam *iki saat içinde/iki saat boyunca yürüdü.
man in.two.hours/for.two.hours walked
“The man walked for two hours/*in two hours.”
- b. Adam *beş dakika içinde/beş dakika boyunca koştu.
man in.five.minutes/for.five.minutes ran
“The man ran for five minutes/*in five minutes.”
- c. Adam *iki dakika içinde/iki dakika boyunca yüzdü.
man in.two.minutes/for.two.minutes swam
“The man swam for two minutes/*in two minutes.”

In (2a-c) all verbs are compatible with “for x time” modification, but not with “in x time” modification. This shows that these verbs have atelic interpretation (no end point) and should be treated as unergative. Moreover, we observe that the verbs have agentive interpretation, hence should be classified as unergative.

However, telic interpretation is available when these verbs of manner of motion are used with a directional postpositional phrase or an accusative marked non-theme object. These verbs are *yürü-* ‘walk’, *koş-* ‘ran’, *yüz-* ‘swim’, *tırman-* ‘climb’, *uç-* ‘fly’, *yuvarlan-* ‘roll’, *gez-* ‘wander’, *dolaş-* ‘go along’, *dolan-* ‘walk’, *turla-* ‘tour around’, *adımla-* ‘step’. Consider (3a-c) for the telic interpretation of these verbs.

- (3) a. Adam yol-u iki saat içinde/iki saat boyunca yürüdü.
man road-ACC in.two.hours/for.two.hours walked
“The man walked the entire road for two hours/in two hours.”
- b. Adam parkur-u beş dakika içinde/beş dakika boyunca koştu.
man track-ACC in.five.minutes/for.five.minutes ran
“The man ran the entire track for five minutes/in five minutes.”

- c. Adam iki dakika içinde/iki dakika boyunca karşı kıyıya yüzdü.
man in.two.minutes/for.two.minutes across swam
“The man swam across (the river) for two minutes/in two minutes.”

The compatibility of “in x time” modification with these verbs shows that these verbs have telic interpretation (end point denotation) and hence should be classified as unaccusative when they are used with directed change and delimitation. Directed change comes with a directional postpositional phrase, *karşı kıyıya* ‘across the river’ and delimitation comes with the accusative marked non-theme object, *yolu* ‘road’.

Rappaport-Hovav and Levin (2000) discuss a similar set of examples and conclude that verbs of manner of motion are unaccusative if they have telic interpretation. The evidence for their claim comes with the auxiliary selection in Italian and Dutch according to which telic and atelic verbs select different auxiliaries. We propose that this is not the case in Turkish. Verbs of manner of motion are unergative if they have an agentive argument. The telicity of these verbs is only a property of the syntactic configuration in which they occur. Now, let us try to support our claim by applying other unaccusativity diagnostics used in Turkish.

Nakipoğlu-Demiralp (1998) proposes that Perlmutter’s (1978) impersonal passivization is a valid diagnostic for split intransitivity in that only unergatives can occur in impersonal passivization. The availability of impersonal passivization examples indicates that these verbs should be classified as unergative.

- (4) a. Yol iki saat içinde yüründü.
road in.two.hours walked
“*The road was walked in two hours.”
- b. Parkur beş dakika içinde koşuldu.
track in.five.minutes run
“*The track was run in five minutes.”
- c. İki dakika içinde karşı kıyıya yüzüldü.
in.two.minutes across swum
“*It was swum across in two minutes.”

(4a-c) show that the verbs which have telic interpretation due to delimitedness coming with the presence of end point or directed motion can occur in

impersonal passivization. Thus, according to impersonal passivization, verbs of manner of motion should be classified as unergative.

The second test for the unergativity comes with agent indicating words such as *gönüllü olarak* ‘voluntarily’, *kendi yöntemiyle* ‘his/her own way’, *kendi çabasıyla* ‘by him/herself’. The compatibility of verbs with these words speaks for an unergative classification according to Rappaport-Hovav and Levin (2000). Consider (5a-c).

- (5) a. Adam yol-u iki saat içinde kendi çabasıyla yürüdü.
man road-ACC in.two.hours by.himself walked
“The man walked the entire road by himself in two hours.”
- b. Adam parkur-u beş dakika içinde kendi yöntemiyle koştu.
man track-ACC in.five.minutes his.own.way ran
“The man ran the entire track in his own way in five minutes.”
- c. Adam gönüllü olarak iki dakika içinde karşı kıyıya yüzdü.
man voluntarily in.two.minutes across swam
“The man voluntarily swam across (the river) in two minutes.”

(5a-c) have agent oriented expressions *kendi çabasıyla* ‘by him/herself’, *kendi yöntemiyle* ‘his own way’, *gönüllü olarak* ‘voluntarily’ respectively. The grammaticality of these examples shows that these verbs should be classified as unergative in spite of their compatibility with the telic interpretation.

Another test offered in Nakipoğlu-Demiralp (1998) is *-Ik* stativization by which a verb becomes adjective indicating the state of the sole argument of an intransitive verb. Note that *-Ik* suffix can attach to unaccusatives, but not unergatives.

- (6) a. *koş-ık b. *gez-ik c. *yüz-ük d. *tırman-ık
*run *walked *swum *climbed
e. bat-ık f. eri-yık
sunk melted

In (6a-d) unergative verbs attached by *-Ik* are ungrammatical whereas those unaccusative verbs in (6e-f) are grammatical. Another morphological support for the idea that verbs of manner of motion are unergatives comes with the agent indicating derivational suffix *-(y)İcl*. This suffix attaches to verb roots and derives nouns/adjectives. Observe the difference between (7a-d) and (7e-f).

(7)	a. koş-ucu
runner	b. gez-ici
walker	c. yüz-ücü
swimmer	d. tırman-ıcı
climber
	e. *bat-ıcı
*sinker	f. *eri-yici
*melter		

We observe that verbs of manner of motion in (7a-d) are compatible with $-(y)IcI$ suffix while unaccusatives in (7e-f) are not, given that they are true unaccusatives. The only unaccusative verb which can take $-(y)IcI$ suffix is *patla-* ‘to explode’. Another diagnostic offered by Nakipoğlu-Demiralp (1998) for unaccusativity is the use of $-mİş$ in adjectival passives. Nakipoğlu-Demiralp (1998: 139-40) points out that the compatibility with an adjectival passive is a property of unaccusatives, but not unergatives.

(8)	a. *koş-muş
*run	adam
man	d. bat-mış gemi
sunk ship
	b. *yürü-müş
*walked	adam
man	e. eri-miş dondurma
melted icecream
	c. *yüz-müş
*swum	adam
man	

While unergatives (8a-c) are not compatible with adjectival passive constructions, unaccusatives in (8d-e) are. The important point however is related to telicity again. When these verbs are used alone, they have atelic interpretation as expected. However, when the verbs are used with directed motion interpretation or delimitedness, they become compatible with adjectival passives (Nakipoğlu-Demiralp 1998: 130).

- (9) a. maraton koş-muş atlet
‘The athlete who has run a marathon’

Nakipoğlu-Demiralp (1998: 130) Example (43b)

- b. Kuzey Denizi’nde yüz-müş adam
In.North.Sea swum man
‘The man who has swum in North Sea’

To sum up, we can say that verbs of manner of motion show conflicting properties and this indicates their variable behavior as already pointed out by Acartürk and Zeyrek (2010: 115). Contra Rappaport-Hovav and Levin (2000), we argue that verbs of manner of motion in Turkish behave similar to unergatives despite the availability of delimitedness. This suggests that

Turkish does not seem to take telicity before agentivity into the account in the classification of intransitives as unergative or unaccusative. While telicity is considered as the key factor in Rappaport-Hovav and Levin (2000) for determining unaccusativity, Turkish data seem to present evidence to the contrary. In other words, both agentivity and telicity seem to have the key role in determining unaccusativity.

So far, we have discussed agentive telic and agentive atelic verbs. What happens when the single argument of verbs of manner of motion is inanimate, i.e., not agentive? This question is valid since the interaction between agentivity and telicity can have different combinations. Let us examine the following examples where the verbs of manner of motion take an inanimate subject.

- (10) a. Kamyon dağ-ı beş dakikada tırmandı.
truck hill-ACC in.five.minutes climbed
“The truck has climbed up the entire hill in five minutes.”
- b. Top karşı kaldırıma on saniyede yuvarlandı.
ball across in.ten.seconds rolled
“The ball rolled across the street in ten seconds.”
- c. Uçak İstanbul-Berlin arasını iki saatte uçtu.
plane İstanbul-Berlin-ACC in.two.hours flew
“The plane flew İstanbul-Berlin in two hours.”

In these examples, verbs of manner of motion take inanimate subjects. We observe that telic reading is available in these cases as well as cases where an animate subject is present. The crucial point here is that the impersonal passivization of these examples is not interpreted. In other words, these examples do not have agentive interpretation. Thus, in the absence of agentivity, we consider these examples as unaccusative.

In order to check the effect of agentivity, let us examine another set of example. In Turkish, the verb deriving suffix *-laş* derives unaccusatives out of adjectives as also pointed out by Nakipoğlu-Demiralp (1998: 85).

- (11) a. katı-laş c. başka-laş b. bronz-laş d. güzel-leş
solidify be different suntan be beautiful

In (11a-d) the adjective roots take *-lAş* and become unaccusative verbs denoting change-of-state processes. Thus, the compatibility of these verbs with “in x time” modification and adjectival passive construction is not a surprise, as exemplified in (12a-b) respectively.

- (12) a. Hamur iki dakikada katılaştı.
dough in.two.minutes solidified
“The dough solidified in two minutes.”
- b. Bronzlaşmış cilt
suntanned skin

The two diagnostics, telicity and adjectival passivization prove that these verbs are unaccusative. However, when we change the inanimate subject of these verbs into an animate subject, we observe that the impersonal passivization of these examples is available as also noted by Özsoy (2009) and Gürer et. al. (2012). Consider (13a-b).

- (13) a. Solaryum sayesinde iki dakikada bronzlaşıl-dı.
solarium thanks.to in.two.minutes suntanned
“*Thanks to solarium, it was suntanned in two minutes.”
- b. İğneler sayesinde iki günde iyileş-il-di.
injections thanks.to in.two.days got well
“*Thanks to the injections, it was got well in two days.”

Thus, these examples suggest that agentivity is an important factor in determining the split intransitivity in Turkish. Specifically, what is important seems to be the semantics of the single argument of the verb. When this argument is a human being, the verb allows impersonal passivization and this speaks for the unergative classification. However, this does not mean that telicity is not active in determining split intransitivity.

Verbs of Emission

In this section, we discuss verbs of emission with respect to the unaccusativity tests and try to see how they behave in Turkish. Contra Rappaport-Hovav and Levin (2000), who argue that verbs of emission are unergative, we will argue that verbs of emission seem to behave similar to unaccusatives in Turkish (cf. Perlmutter 1978).

Levin and Rappaport (1995) and Rappaport-Hovav and Levin (2000) divide emission verbs into four classes: light emission verbs such as *shine*,

smell emission verbs such as *stink*, sound emission verbs such as *moan* and substance emission verbs such as *bleed*. The puzzling behavior of verbs of emission is that these verbs lack an agentive subject, hence not similar to unergatives. Also, their single argument does not undergo a change-of-state, hence they are not similar to unaccusatives. Rappaport-Hovav and Levin (2000) take these verbs as unergative and support their claim with *-er* nominals in English and auxiliary selection in Dutch. Moreover, Levin and Rappaport (1995: 138-9) discuss X's way constructions in English as a diagnostic for their unergative status.

Nakipoğlu-Demiralp (1998:138) observes the same puzzling behavior of verbs of emission in Turkish. Due to their incompatibility with impersonal passivization, they do not behave in the same way with unergatives and due to their incompatibility with adjectival passives and *-Ik* nominalizations; they do not behave similar to unaccusatives.

Aspectually speaking, these verbs are incompatible with “in x time” modification hence have atelic rather than telic interpretation. Thus, their atelic status speaks for the unergative classification.

- (14) a. Parfüm iki saat boyunca/*iki saat içinde koktu. (smell emission)
 perfume for.two.hours / in.two.hours smelled
 “The perfume smelled for two hours.”
- b. At iki saat boyunca / *iki saat içinde kişnedi. (sound emission)
 horse for.two.hours / in.two.hours neighed
 “The horse neighed for two hours.”
- c. Ayakkabı iki saat boyunca / *iki saat içinde parıldadı. (light emission)
 shoe for.two.hours / in.two.hours glistened
 “The shoes glistened for two hours.”
- d. Su iki saat boyunca / *iki saat içinde köpürdü. (substance emission)
 water for.two.hours / in.two.hours bubbled
 “The water bubbled for two hours.”

(14a-d) show that verbs of emission are incompatible with end point interpretation, i.e., they are atelic. Thus, verbs of emission behave similar to unergatives in Turkish. With respect to impersonal passivization, we observe that verbs of emission do not undergo impersonal passivization unlike verbs of manner of motion. Consider (15a-d).

(15)	a. *Kokuldu.
“*It was smelled.”	c. *Parıldandı.
“*It was glistened.”
	b. *Kişnendi.
“*It was neighed.”	d. *Köpürüldü.
“*It was bubbled.”

The ungrammaticality of (15a-d) indicates that verbs of emission do not undergo impersonal passivization. As we have stated before, impersonal passivization is subject to animacy condition on the implicit subject as noted by Taneri (1993), Özsoy (2009), Acartürk and Zeyrek (2010) and Gürer et. al. (2012). Since the implicit subject of the impersonal passivization examples in (15a-d) is not animate, impersonal passivization is not possible.

Thus, telicity and impersonal passivization diagnostics do not work for verbs of emission in Turkish. How about other tests? Recall that Nakipoğlu-Demiralp (1998) provides adjectival passives formed with *-miş* as a test for unaccusativity in that only unaccusatives are compatible with adjectival passives. Nakipoğlu-Demiralp (1998: 141-2) notes that substance emission verbs differ from the rest of verbs of emission in that they are compatible with adjectival passives. See (16a-d).

(16)	a. kanamış yara
blooded wound	c. *ışımış gün
shone day
	b. dökülmüş saç
fallen hair	d. *kişnemiş at
neighed horse

(16a-b) which include substance emission verbs are grammatical while (16c-d) which include light and sound emission verbs respectively are not. Thus, substance emission verbs are unaccusative while the rest of emission verbs are unergative.

However, there is one problem with Nakipoğlu-Demiralp's classification of smell, sound and light emission verbs as unergative. Nakipoğlu-Demiralp (1998) proposes that smell, sound and light emission verbs are unergative since they are compatible with 'for x time' modification (atelic reading) and *-tI* nominalization. Substance emission verbs, on the other hand, are unaccusative due to their compatibility with adjectival passives. However, a closer examination of her data reveals that the compatibility with *-tI* nominalization does not seem to be the result of unergativity, but the fact

that these verbs are derived from onomatopoeic words. Verbs derived from onomatopoeic roots via the verb deriving suffix *-dA* take the suffixes ‘-*Il*’ or ‘-*In*’ before *-dA* suffix. The verb deriving suffix *-dA* is deleted if the word is attached by the noun deriving suffix *-tI*. Nakipoğlu-Demiralp’s examples following this pattern are given below:

- (17) a. par-ıl-da par-ıl-tı d. gümbür-de gümbür-tü
 verb *noun* ‘twinkle’ *verb* *noun* ‘rumble’
- b. ışıl-l-da ışıl-l-tı e. vız-ıl-da vız-ıl-tı
 verb *noun* ‘gleam’ *verb* *noun* ‘buzz’
- c. şır-ıl-da şır-ıl-tı f. çıt-ır-da çıt-ır-tı
 verb *noun* ‘burble’ *verb* *noun* ‘crackle’

What these examples suggest is that onomatopoeic roots become noun via the noun deriving suffix *-tI*, but not that noun deriving suffix *-tI* derives nouns out of unergative verbs. Moreover, this *-tI* suffix cannot attach to a set of verbs derived from onomatopoeic roots via the verb deriving suffix *-dA*. Note that these verbs are among the light and sound emission verbs in Nakipoğlu-Demiralp’s list.

- (18) a. par-la b. *par-la-tı c. çın-la d. *çın-la-tı
 verb *noun* ‘shimmer’ *verb* *noun* ‘clang’

As the ungrammaticality of (18b and 18d) shows, *-tI* nominalization is not applied to whole set of emission verbs listed by Nakipoğlu-Demiralp (1998). We conclude from this discussion that light, smell and sound emission verbs are not unergative but are unaccusative. The reason behind this is that verbs of emission seem to be change-of-state verbs rather than ‘true’ verbs of emission which require some activity involved. Change-of-state verbs are among unaccusatives according to Sorace’s (2000) Auxiliary selection hierarchy.

Do we have any evidence for the claim that the so called verbs of emission are unaccusative? We propose that being derived via *-dA* suffix can be considered as evidence in that *-dA* suffix usually derives unaccusative verbs. Consider the forms in (19a-d).

- (19) a. şişman-la b. çat-la c. geri-le d. yavru-la
 ‘get.fat’ ‘crack’ ‘step back’ ‘calve’

The verbs listed in (19a-d) are all unaccusatives. The unaccusative status of these verbs can be supported by their compatibility with telic reading coming with “in x time” modification:

- (20) a. İnek on dakikada yavrula-dı.
cow in.ten.minutes calved
“The cow calved in ten minutes.”
- b. Tavuk iki dakikada yumurtla-dı.
chicken in.two.minutes laid.eggs
“The chicken laid eggs in two minutes.”

The compatibility of these verbs with “in x time” adverbial suggests that they are indeed unaccusatives. One problem with the analysis provided here is the incompatibility of these verbs with the adjectival passive construction which is argued to be the diagnostic for unaccusatives (Nakipoğlu-Demiralp 2001). We suggest that not all unaccusatives are compatible with adjectival passive constructions and this is obvious for change of location verbs which constitute the core unaccusatives in Horace’s (2000) hierarchy, as already pointed out by Zeyrek (2004). Consider the examples in (21a-b) where change of location verbs are incompatible with adjectival passives.

- (21) a. *gel-miş adam b. *gir-miş adam
‘*come man’ ‘*entered man’

In (21a-b) there are two change-of-location verbs which are necessarily unaccusatives due to their inherent telicity. However, as the ungrammaticality of the examples shows, these unaccusatives are not compatible with adjectival passives. Thus, the incompatibility with adjectival passives does not seem to be a problem for a verb which is unaccusative due to other tests.

Reflexive Verbs

Reflexive verbs have been discussed in the literature due to their paradoxical nature: Their single argument is interpreted as both the object and the subject of the verb. The null hypothesis is that reflexives behave similar to unaccusatives given that the sole argument, i.e., the subject of reflexives, is an underlying object (Reinhart and Siloni 2004). The unaccusative treatment of reflexives finds evidence from auxiliary selection in Italian (Burzio 1986). That reflexives do not trigger *ne*-cliticization unlike unaccusatives in Italian, however, supports the unergative treatment (Reinhart and Siloni 2004).

Reflexive verbs discussed here are formed with the suffix *-In: övün-* ‘praise oneself’, *dövün-* ‘lament’, *yıkan-* ‘have bath’, *taran-* ‘comb’, *giyin-* ‘dress’, *sevin-* ‘be pleased’, *süslen-* ‘dress up’, *avun-* ‘consolidate oneself’, *söylen-* ‘grumble’ *yakın-* ‘complaint’. These verbs, similar to other verb types, show conflicting behavior with respect to split intransitivity. First, reflexives are available in impersonal passivization structures.

(22) a. Hızlıca giyin-il-di.
fast dressed
“*It was dressed fast.”

b. İyiye yıkan-ıl-dı.
well had.shower
“*It was had shower well.”

(22a-b) involve grammatical instances of impersonal passivization with reflexive verbs, indicating that these verbs behave in the same with unergatives. Second, these verbs are also compatible with agent indicating words, hence have agentive interpretation. Consider (23a-b).

(23) a. ?Ali bile isteye kirlen-di.
Ali on.purpose became.dirty
“Ali got dirty on purpose.”

b. Adam kendi kendine alın-dı.
man himself offended
“The man offended himself.”

(23a-b) show that reflexive verbs are compatible with agent indicating words, hence behave in the same way with unergatives in Turkish. However, Turkish also provides evidence for the unaccusative treatment of the reflexive verbs. Consider the examples below where the reflexive verbs are checked for their compatibility with “in x time” modification.

(24) a. Beş dakika boyunca / *Beş dakika içinde övün-ül-dü.
for.five.minutes / in.five.minutes it.was.praised
“*It was praised for five minutes.”

b. Beş dakika boyunca / Beş dakika içinde giyin-il-di.
for.five.minutes / in.five.minutes it.was.dressed
“*It was dressed in five minutes.”

(24a) shows that reflexive verbs are not compatible with “in x time” modification, a fact which shows their atelic status, hence their unergative nature. However, (24b) allows “in x time” modification, hence reflexive verbs receive telic reading as well. What is the difference between (24a) and (24b)?

A closer examination of (24a) vs. (24b) reveals that the verb in (24b) is actually a change-of-state verb and change-of-state verbs are compatible with a telic reading. Moreover, the verb in (24b) is compatible with *-Ik* stativization, unlike the one in (24a). Consider (25a-d) below.

- (25) a. *sevinik b. *övünük c. süslenik d. giyinik
 ‘pleased’ ‘praised’ ‘dressed up’ ‘dressed’

The grammaticality difference between the examples above can be explained with the fact that examples in (25a-b) are reflexive verbs while those in (25c-d) are change-of-state verbs. Thus, verbs in (25c-d) show unaccusative-like property while true reflexives in (25a-b) show unergative-like property.

Conclusion

This paper has shown that agentivity is as important factor as telicity in determining the split intransitivity phenomenon in Turkish. Discussing the aspectual notions such as telicity and agentivity, the paper argued that verbs of manner of motion in Turkish are unergative when they have an agentive interpretation. For verbs classified as verbs of emission in Rappaport-Hovav and Levin (2000), the paper argued that these verbs are unaccusatives. Finally, reflexives in Turkish are more like to be unergatives.

The findings of the article imply that the variable behavior of intransitive verbs as unergative and unaccusative is problematic for any lexical account of the issue given that verb’s semantics alone does not provide sufficient information for the successful classification. For example, many verbs are not inherently telic and they receive telic interpretation in different syntactic contexts. Thus, aspectual notions such as telicity are provided in the syntactic configuration in which the verbs occur rather than verb’s internal semantics.

More importantly, the variable behavior of verbs in different contexts is problematic in terms of theta roles. First, which theta role, *Theme* or *Agent* will the single argument of an intransitive bear? Second, how many theta roles are there in the event structure of an intransitive? This question be-

comes important when we observe that an unergative verb can be used with an accusative marked object. For reflexives, the situation is more obscure given that the argument NP has a potential to bear both *Theme* and *Agent* theta roles. Obviously, this is not related to the lexical-semantic features of the verb, but the syntactic context in which the verb occurs.

One possibility is providing an event structure where functional projections which are responsible for different theta roles are present (Öztürk 2005). The related theta role is given to the NP in the structure by this head. In other words, a NP is merged in a position suitable for *Theme* theta role or in a different position suitable for *Agent* theta role.

Notes

- 1 Impersonal passivization in Turkish is a debated issue in that some authors argue that it can apply to unaccusatives as well (Taneri 1993). Nakipoğlu-Demiralp (1998, 2001) admits that impersonal passivization applies to some unaccusative verbs, but only in the aorist form, as also pointed out by Sezer (1991) (cited in Acartürk 2005: 63). However, we show throughout the paper that impersonal passivization is compatible with unaccusative-like verbs when they are in past form too. Moreover, contra Özkarağöz (1986), Taneri (1993: 157-8) argues that impersonal passives in Turkish allow by-phrases unlike many other languages, as long as the subject has the feature *+human*.
- 2 The possibility of *patla-yıcı* ‘explosive’ weakens our assumption that $-(y)IcI$ attaches to unergatives, but not to unaccusatives. However, we state that $-(y)IcI$ in this case has *property of* interpretation instead of *agentive* interpretation which is present in more usual instances of the suffix *koş-ucu* ‘runner’, *yüz-ücü* ‘swimmer’ etc.
- 3 There are other participles in Turkish which can possibly single out unaccusatives ($-mAz$ and $-AsI$ are two candidates). These suffixes seem to attach to unaccusative verbs but not to unergatives. (i) shows adjectival participles derived by $-mAz$ out of unaccusatives and (ii) shows derived participles which are used in curse words.

(i)	eski-mez çorap durable sock	paslan-maz çelik rust-free steel	bat-maz gemi unsinkable ship
(ii)	bat-ası ev sink house “damn house”	yıkıl-ası ocak collapse house “damn house”	kahr ol-ası adam damn man “damn man”

- 4 The derivational domain of this suffix is not limited to unaccusatives. See Göksel and Kerslake (2005: 56) for other forms derived by this suffix.
- 5 According to Taneri (1993), the reflexive suffix *-In* is a syntactic expression of the implicit argument referring to the internal argument in reflexive constructions. Taneri's proposal supports the idea that NP argument in reflexive constructions is actually subject, not the object. The object is expressed by the reflexive morpheme.

References

- Acartürk, Cengiz (2005). *Gradient Characteristics of the Unaccusative/Unergative Distinction in Turkish: An Experimental Investigation*. M.A. Thesis. Ankara: METU.
- Acartürk, Cengiz and Deniz Zeyrek (2010). "Unaccusative/Unergative Distinction in Turkish: A Connectionist Approach." *Proceedings of the 8th Workshop on Asian Language Resources*. 111-119.
- Burzio, Luigi (1986). *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht: Reidel.
- Dowty, David (1991). "Thematic Proto-roles and Argument Selection." *Language* 67: 547- 619.
- Göksel, Aslı and Celia Kerslake (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Gürer, Aslı et. al. (2012). "Dil Cambazı ve Türkçede Geçişsiz Eylemler". 26. *Ulusal Dilbilim Kurultayı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Levin, Beth and Malka Rappaport (1995). *Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Nakipoğlu-Demiralp, Mine (1998). *Split Intransitivity and the Syntax-Semantics Interface In Turkish*. Ph.D. Dissertation. Minnesota: University of Minnesota.
- _____(2001). "The Referential Properties of the Implicit Arguments of Impersonal Passives in Turkish". *The Verb in Turkish*. Ed. Eser Taylan. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 129-150.
- Özkaragöz, İnci (1986). *The Relational Structure of Turkish Syntax*. Ph.D. Dissertation. San Diego: University of California.
- Özsoy, A. Sumru (2009). "Argument Structure, Animacy, Syntax and Semantics of Passivization in Turkish: A Corpus-based Approach". *Corpus Analysis and Variation in Linguistics*. Eds. Yuji Kawaguchi, Makoto Minegishi and Jacques Durand. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 259-279.
- Öztürk, Balkız (2005). *Case, Referentiality and Phrase Structure*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

- Perlmutter, David (1978). "Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis". *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. California: Berkeley Linguistics Society. 157-189.
- Rappaport-Hovav, Malka and Beth Levin (2000). "Classifying Single Argument Verbs". *Lexical Specification and Insertion*. Eds. Peter Coopmans, Martin Everaert and Jane Grimshaw. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 269-304.
- Reinhart, Tanya and Tal Siloni (2004). "Against the Unaccusative Analysis of Reflexives". *Unaccusativity Puzzle: Explorations of the Syntax-Lexicon Interface*. Eds. Artemis Alexiadou, Elena Anagnostopoulou and Martin Everaert. Oxford: Oxford University Press. 159-180.
- Rosen, Carol (1984). "The Interface between Semantic Roles and Initial Grammatical Relations". *Studies in Relational Grammar 2*. Eds. David Perlmutter and Carol Rosen. Chicago: University of Chicago Press.
- Sorace, Antonella (2000). "Gradients in Auxiliary Selection with Intransitive Verbs". *Language* 76: 859-90.
- Taneri, Mübecceçel (1993). *Morpheme -(I)l(I)n: The Syntax of Personal Passives, Impersonal Passives and Middles in Turkish*. Ph.D. Dissertation. Kansas: University of Kansas.
- Zeyrek, Deniz (2004). "The Role of Lexical Semantics in Unaccusative-Unergative Distinction in Turkish". *Argument Structure and Grammatical Relations: A Cross-linguistic Perspective*. Eds. Bernard Comrie, Valery Solovey and Pirkko Suihkonen. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 134-135.

Türkçede Geçişsiz Fiiller Üzerine Bazı Gözlemler*

Semra Baturay Meral**

Hasan Mesut Meral***

Öz

Bu makale Türkçede ayrıık geçişsizlik konusunu bitmişlik ve kılıcılık gibi görünüş kavramları ışığında tartışmakta; edensiz-edilgen, sıfat fiil yapıları ve sözcük türetimi ile ayrıık geçişsizlik arasındaki ilişkileri incelemektedir. Makale, bitmişlik kavramının yanı sıra kılıcılık kavramının, hareket doğası fiilleri, salınım fiilleri ve dönüşlü fiillerdeki ayrıık geçişsizliği belirlemede önemli bir etken olduğunu gözlemlemektedir. Makale hareket doğası fiillerinde kılıcılığın önemli olduğunu, salınım fiillerinin öznesiz-geçişsiz, dönüşlü fiillerin ise özneli-geçişsiz olduğunu savunmaktadır. Makaledeki bulgular, geçişsiz fiillerin farklı yapılarıdaki farklı davranışlarında, işlevsel ulam baş öğelerinin geçişsiz fiillerin tek katılanına kılıcı ya da etkilenen rolünü verdiği olay yapısı temelli bir türetimin geçerli olduğunu işaret etmektedir. Bu fiillerin tek katılanının cümlede hangi anlamsal rolü üstleneceğinin zihinsel sözlükte ayrıca kodlanmasına gerek yoktur.

Anahtar Kelimeler

ayrıık geçişsizlik, özneli geçişsiz, öznesiz geçişsiz, bitmişlik, kılıcılık, edensiz edilgen.

* Geliş Tarihi: 17 Aralık 2014 – Kabul Tarihi: 07 Mayıs 2015

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Baturay Meral, Semra ve Hasan Mesut Meral (2018). "On Single Argument Verbs in Turkish". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 115-136.

** Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü – İstanbul/Türkiye
semra_baturay@yahoo.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitim Bölümü – İstanbul/Türkiye
hmeral@yildiz.edu.tr

О непереходных глаголах в турецком языке*

Семра Батурай Мераль**

Хасан Месут Мераль***

Абстракт

Статья рассматривает феномен раздвоенной непереходности в турецком языке с точки зрения таких концептуальных понятий, как агентивность и предельность; разные грамматические конструкции, такие как безличные пассивы и адъективные пассивы, а также деривационная морфология. Наблюдается, что агентивность является ключевым фактором, влияющим на раздвоенную непереходность в турецком языке, наряду с предельностью. Эти два понятия определяют не-винительность и не-эргативность, которые отличают глаголы движения, глаголы излучения и рефлексивные глаголы в турецком языке. Статья предполагает, что глаголы излучения являются не-винительными, в то время как рефлексивные глаголы ведут себя как не-эргативы. Прослеживается, что в разных ролях непереходных глаголов, существует производная форма, в которой глаголам придается не-винительность или не-эргативность. В таком случае глаголам не нужно отдельное определение.

Ключевые слова

раздвоенная непереходность, не-винительность, не-эргативы, предельность, агентивность, безличные пассивные пассивы.

* Поступила в редакцию: 17 декабря 2014 г. – Принято в номер: 7 мая 2015 г.

Ссылка на статью:

Baturay Meral, Semra ve Hasan Mesut Meral (2018). "On Single Argument Verbs in Turkish". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 115-136.

** Научный сотр., Технический университет Йылдыз, Факультет естественных наук и филологии, отделение западных языков и литературы – Стамбул / Турция
semra_baturay@yahoo.com

*** Д-р, преп., Технический университет Йылдыз, педагогический факультет, отделение турецкого языка и общественных дисциплин – Стамбул / Турция
hmeral@yildiz.edu.tr

İsrail Tarih Ders Kitaplarında Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi*

Selim Tezcan**

Mehmet Sadık Gür***

Alper Sarıbaş****

Öz

Bu makale, 1948'den beri yayınlanan İsrail tarih ders kitaplarında İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet döneminin nasıl işlendiğini incelemektedir. Kitaplarda İstiklal Savaşı'nın yürütülmesi ve sonunda Lozan Antlaşması'nın imzalanması olumsuz bir tarzda anlatılmakta, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'nın mağlupları arasında kendisine ilk dayatılan anlaşmayı başarıyla reddeden yegâne örnek olduğu vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal zamanında gerçekleştirilen reformlar da müspet bir yaklaşımla aktarılmakta, rejimin otoriter yüzü eleştirilmekle beraber çağdaş Avrupa'daki faşist rejimlere benzemediği ve otoriterliğin reformları gerçekleştirmeye yönelik geçici bir tedbir olduğu ileri sürülmektedir. Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye ABD'nin inisiyatif ve mali yardımlarıyla Batı kampına dâhil edilen, edilgen rolde bir ülke olarak resmedilmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi Türk demokrasisinin olgunluğuna yönelik bir işaret olarak yorumlansa da 27 Mayıs askeri darbesi demokrasinin zedelenmesinden çok özgürlüklerin sınırlandırılması ve yolsuzluklardan beslenen bir gelişme olarak sunulmaktadır. Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki Yahudiler hakkındaki bilgiler de çok kısıtlı kalmakta, Lozan'la sağlanan azınlık statüsünden vazgeçmeleri ve nüfusları hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar kelimeler

İsrail, Türkiye Cumhuriyeti, tarih öğretimi, tarih ders kitapları.

- * Geliş Tarihi: 12 Şubat 2017 – Kabul Tarihi: 28 Kasım 2017
Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Tezcan, Selim, Mehmet Sadık Gür ve Alper Sarıbaş (2018). "İsrail Tarih Ders Kitaplarında Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 137-167.
- Bu makaleye temel oluşturan araştırma, Selim Tezcan'ın yürütücülüğünde gerçekleştirilen "İsrail ve Türkiye'deki İlk ve Ortaöğretim Seviyesi Tarih Kitaplarında Sırasıyla Türkler ve Yahudiler ile İlgili Konuların İşlenişi, 1948-2014" başlıklı, 214K010 numaralı TÜBİTAK projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya verdiği destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.
- ** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye
selimte76@gmail.com
- *** Öğr. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye
gur.sadik@gmail.com
- **** Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/Türkiye
alper.saribas@hotmail.com

Giriş

Dünyada ders kitabı çalışmaları II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış, ders kitaplarının toplumun komşu ülkelere bakışının biçimlenmesinde önemli bir etkisi olduğu ve içerdikleri açık ve örtük öğeler ile milletler arasındaki düşmanlığı besleyebildikleri göz önüne alınarak bu tür öğelerin ayıklanmasına önem verilmiştir. Böylece iç ve dış çatışmaların önlenmesine daha müsait bir toplumsal ortamın şekilleneceği ümit edilmektedir. İnternet ve kitle iletişim araçları her ne kadar çocuk ve gençlerin bilgilenme kanallarını eskisine göre arttırmışsa da küçük yaşta okullarda sunulan, onaylanmış yazılı metinlerin hâlâ toplumsal benliğin şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğu kabul edilmektedir (Slater 1995, Stradling 2001, Pingel 2000, 2010). Türkiye Cumhuriyeti'yle ilgili konuların İsrail tarih ders kitaplarında nasıl işlendiği konusu da bu bakımdan iki ülke arasındaki ilişkiler bağlamında önem arz etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuş, akabinde bu ülke Türkiye'den çok sayıda göç almış, 1990'larda iki devlet arasında yakın stratejik ve askeri ilişkiler kurulmuş, bunu takip eden daha mesafeli, ancak ekonomik ilişkilerin de gelişerek sürdüğü bir dönemin ardından yakın zamanda tekrar karşılıklı elçi atamaları yapılmıştır. Ders kitaplarının Türkiye Cumhuriyeti konusunda İsrail'deki öğrenci nesillerinin zihniyetini nasıl şekillendirdiğini görmek de bu ülkedeki kamuoyunun Türkiye'ye bakışını ve söz konusu bakışın ilişkilerin bundan sonraki seyrini nasıl etkileyebileceğini anlamak bakımından önemlidir.

İsrail'deki tarih eğitimi başlangıcından beri Siyonist bir çerçeveye oturmaktadır; buna göre Yahudiler vatanları olan Filistin'den 2000 yıl önce sürülmüşler, ancak ne Avrupa ne de İslam ülkelerinde toplumun geneli tarafından hiçbir zaman tam bir kabul görmemişler ve nihayet 19. yüzyılın sonlarında Siyonizm'in ortaya çıkışı sayesinde önce diasporadan vatanlarına geri dönmeyi, daha sonra da burada başlangıçta olduğu gibi bir Yahudi devleti kurmayı başarmışlardır. Her ne kadar 1948'den beri tarih eğitiminin bu genel çerçevesi değişmemişse de 1954'te yayınlanan müfredatın sıkı sıkıya etnosentrik ve milliyetçi yapısı 1975'te yayınlanan müfredatla birlikte gevsemeye başlamış, 1995 ve 2000'lerde yayınlanan müfredatlarla birlikte de daha çoğulcu, farklı perspektifleri de sunmaya gayret eder bir hale gelmiştir. Tarih ders kitapları da müfredattaki bu değişimleri izlemiştir. Kitaplar 1992'ye kadar doğrudan devlet kurumları tarafından yazdırılıp basılır ve 1980'lere kadar hiçbir resim veya şekil barındırmazken artık özel kuruluş-

lar tarafından modern bir formatta hazırlanıp yayınlanmakta, ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi onay sürecinden geçmektedirler. Lise seviyesine kadar tarih konuları kitaplarda Eskiçağdan Yeniçağa kadar kronolojik sırayla işlenmekte, lise seviyesinde ise milliyetçilik veya Soykırım gibi belli temalar derinlemesine ele alınmaktadır (Poddeh 2000, Naveh 2008).

Literatür

Ülkemizde son yıllarda ders kitapları konusunda pek çok araştırma yapılmış, bunların bir kısmı Türk tarih ders kitaplarında başka milletlerin tarihini ve Türkler ile ilişkilerinin, başka bir kısmı da yabancı ülkelerin tarih ders kitaplarında Türk tarihinin nasıl işlendiği konusuna eğilmişlerdir. Kimisi de karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsemiştir. İlk kategoride Ruslar (Akalin 2007), Ermeniler (Yıldırım 2007, Metin 2015), İranlılar (Alaca 2015), Araplar (Turan 2009, Uzun 2009, Çiçek 2012, Akbaba 2014), Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Karakuzu ve Limon 2012) ve genel olarak Avrupa (Dinç 2006, Ersanlı 2008, Çayır 2009, Şimşek 2013) ile ilgili konuların Türk ders kitaplarında nasıl incelendiğini ele alan çalışmalar mevcuttur. İkinci kategoride yer alan, diğer ülkelerin ders kitaplarında Türkiye tarihinin nasıl işlendiğini araştıran çalışmalar ise Almanya (Davarcı 2006), Rusya (Kınıklıoğlu 2007, Gatina 2009, Kapar 2016, Balta ve Demir 2016, Şimşek ve Maharramova Cengiz 2015, Maharramova Cengiz 2016), Kırgızistan (Aizharkyn 2012), ABD (Ulubaş 2009), İran (Batan 2011, Çelik ve Çelik 2015), Kıbrıs (Erdönmez 2007, Köstüklü 2013) ve Ermenistan'ın (Deveci Bozkuş 2014, 2015, 2016) yanısıra Bulgaristan (Yıldız 2008, Tak ve Yıldız 2014, İsov 2014), Kosova (Tuncer 2012), Makedonya (Biljali 2007, Ural 2014), Bosna-Hersek (Alibašić 2007, Muhasilović 2015), Hırvatistan (Žunić 2008, Erözden 2014) gibi Balkan ülkeleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Pirický 2013) ve Suriye (Göksun 2011, Yiğit 2009), Ürdün (Yiğit 2009) ve Suudi Arabistan (Gökdemir 2010) gibi Arap ülkelerinin kitaplarını konu edinmişlerdir. Üçüncü kategoride ise Türkiye ile Yunanistan (Ayanoğlu 2011; Koçoğlu 2014) ve Türkiye ile Azerbaycan (Alpargu 2007) kitapları üzerine karşılaştırmalı çalışmalar vardır. Ayrıca yabancı ülkelerin kitapları hakkında yapılmış olan çalışmaları değerlendiren bir inceleme de mevcuttur (Şimşek 2016). İsrail'de kullanılan ders kitapları ise Türkiye'de henüz bu açıdan kendi başına veya Türk kitaplarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiş değildir.

İsrail’de de ders kitaplarını Filistinli/Arap imajı ve İsrail-Arap çatışmaları bağlamında inceleyen birçok çalışma olmasına (Bar-Gal 1994, Bar-Tal 2001, Bar-Tal ve Teichmann 2005, Podeh 2000, 2002, 2010, Al-Haj 2005, Abu-Saad 2007, Yogev 2010, 2012, Peled-Elhanan 2012, Nets-Zehngut 2013), Almanya imgesi hakkında da bir çalışma (Schatzker 1976) bulunmasına rağmen söz konusu kitaplarda Türkiye tarihinin nasıl işlendiğine odaklanan müstakil bir araştırmaya rastlanmamaktadır.

İsrail tarih ders kitaplarında Cumhuriyet öncesi Türkiye tarihinin işlenişine kısaca değinen iki eser vardır. Elie Podeh, *The Arab-Israeli Conflict in Israeli History Textbooks, 1948-2000* adlı kitabının üçüncü bölümünde konuya üç sayfalık, “The Ottoman Empire and the Image of the Turks” başlıklı bir kısım ayırmıştır (Podeh 2002: 77-80). Yazar burada Osmanlı döneminin tarih ders kitaplarında çoğunlukla ihmale uğradığını, 1990’ların başına kadar son derece olumsuz bir şekilde ele alınsa da o zamandan bu yana durumun bir miktar iyileşme gösterdiğini söylemektedir. İsrail ders kitaplarında Osmanlı tarihinin nasıl işlendiğine değinen ikinci pasaj ise Eyal Naveh’nin “La imagen de Europa y del mundo árabe-islámico en el currículo escolar y los libros de texto de historia en Israel” [İsrail’deki Okul Müfredatı ve Tarih Ders Kitaplarında Avrupa ve Arap-İslam Dünyası İmgesi] başlıklı makalesinde yer almaktadır (Naveh 2008: 197-198). Yazar özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine ve reform çabalarına odaklanan pasajlar üzerinde durarak İmparatorluğun kitaplarda bizzat İslam dünyasının içinde bulunduğu zayıflığın bir örneği olarak boy gösterdiğini kaydetmektedir. Kitaplarda reform çabalarının Müslüman nüfusun muhalefeti yüzünden çoğunlukla kâğıt üzerinde kaldığı ve Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne kadar seküler ve modern olmayı başaramadığı savının ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Buna karşılık söz konusu iki eserde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin İsrail tarih ders kitaplarında nasıl işlendiğine değinilmemektedir.

Yöntem

Çalışmada incelenecek İsrail tarih ders kitapları belirlenirken esas olarak üç kaynaktan yararlanıldı. Bunlardan birincisi, ders kitaplarının incelenmesi ve ıslahıyla ilişki olarak UNESCO ile yakın işbirliği içinde çalışan ve dünyanın dört bir tarafından geniş bir ders kitapları arşivine sahip olan Uluslararası George Eckert Enstitüsü’nün kütüphane kataloğu idi. Bu kapsamlı katalog sayesinde 1948’den bugüne yayınlanmış bulunan ders kitaplarının önemli

bir kısmının listesi oluşturulabilirdi. İkinci kaynak, İsrail Milli Eğitim Bakanlığı'nın onaylanmış ders kitapları listesiydi ki son dönem yayınlanmış bulunan ve bazıları henüz George Eckert Enstitüsü'nün kataloglarına girmemiş güncel İbranice kitapların tespitine yardımcı oldu. Nihayet, yine geniş bir ders kitapları koleksiyonuna sahip İsrail Milli Kütüphanesi'nin kataloglarından da ilk iki kaynaktaki bulunmayan kitapların künye bilgilerine ulaşıldı. Bu kitaplar Georg Eckert Enstitüsü'nden, İsrail Milli Kütüphanesi'nden ve İsrail'deki kitabevlerinden temin edildi.

Daha sonra bu farklı kaynaklardan bulunan İsrail ders kitapları incelenerek konuyla ilgili malzeme içerenleri saptandı ve temin edildi. İsrail'in kuruluş yılı olan ve projenin kapsadığı periyodun başlangıcını teşkil eden, 1948 yılından sonra yayınlanmış tarih ders kitapları arasında birbirinden farklı 49 İbranice kitabın genel olarak Türkler ve Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı veya Selçuklu tarihi ile ilgili pasajlar içerdiği görüldü. Bunlar arasında mevcut çalışmanın ele aldığı konulara, en eskisi 1958'de, en yenisi 2009'da basılmış olan toplam dokuz cilt İbranice kitapta önemli bir yer ayrıldığı tespit edildi: Michael Ziv ve Jacob Toury, *Divrey ha-Yamim - ha-Zeman ha-Hadaş* [Kronikler - Yakınçağ], Cilt 2 (Tel Aviv: Yavneh, 1958); Michael Ziv, Samuel Ettinger ve M. Jacob Landau, *Divrey ha-Yamim* [Kronikler], Cilt 4, Bölüm 1 ve Cilt 4, Bölüm 2 (Haifa: Yuval, 1963, 1964); Jacob Toury ve Dan Helmut Schmidt, *Toldot ha-'Amim ba-Zeman ha-Hadaş* [Yakınçağda Halkların Tarihi], Cilt 3 (Tel Aviv: Yavneh, 1967); Eyal Naveh, *ha-Mea ha-20: Mea şe-hafka Sidrey 'Olam* [20. Yüzyıl: Dünyanın Düzenini Değiştiren Yüzyıl] (Tel Aviv: Sifre, 1995); Israel Zingrov ve David Shaha, *'Am ve-'Olam* [Halk ve Dünya], Cilt 3 (Rehovot: 'Idan, 1998); Eli'ezer Domkeh, *ha-'Olam veba-Yehudim ba-Dorot ha-Aharonim* [Günümüzde Dünya ve Yahudiler], Bölüm 2 Cilt 1 (Kudüs: Zalman Shazar Center, 1999); Ketsi'ah Avieli-Tabibiyani, *'Idan ha-Ema veba-Tikhva, 1870 – 1970* [Korku ve Umut Çağı, 1870 – 1970] (Ramat Aviv: Matach, 2001) ve Ketsi'ah Avieli-Tabibiyani, *Masa'ot ba-Zeman: Bonim Medina ba-Mizrah ha-Tikhon* [Geçmiş Yolculuklar: Orta Doğu'da Bir Devlet Kuruluyor] (Ramat Aviv: Matach, 2009).

Bu ders kitaplarının yazarları arasında Eyal Naveh ve Samuel Ettinger tarih profesörü, Jacob M. Landau siyaset bilimi ve Orta Doğu çalışmaları profesörü, Jacob Toury doktoralı bir sosyal tarihçi ve tarih öğretmeni, Michael Ziv ta-

rih doktoru ve İsrail Eğitim Bakanlığında eski Tarih Eğitimi müdürü, Ketsi'ah Avieli-Tabibiyen tarih doktoru, Eli'ezer Domkeh ve Israel Zingrov tarih öğretmeni, David Shaha da öğretmen, çevirmen ve yazardır. Böylece incelenen ders kitaplarını yazanların, elliler ve altmışlarda yayınlanmış kitaplarda imzası bulunan Eğitim Bakanlığı bürokrati Ziv dışında hep tarih alanında uzman akademisyen veya öğretmenler olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada doküman incelemesi modeli uygulandı. Veri toplama aşamasında, yukarıda geçen ders kitapları tetkik edilerek içerdikleri konuyla ilgili pasajlar önem derecesine göre doğrudan veya özetlenerek çevrildi. Analiz yöntemi olarak ise betimleme ve içerik analizi kullanıldı. İçerik analizi kapsamında kodlar belirlenirken tümevarımsal yöntem başvuruldu. Veriler ilgili kodlarla etiketlendikten sonra kronoloji ve bağlam açısından birbirleriyle ilişkili kodlar bir araya getirilerek temalaştırıldı. İncelenen metinler Cumhuriyet dönemi Türkiye'si'ni konu alan tarihyazımı ürünleri olduğu için ortaya çıkan temalar; savaş ve antlaşmalar gibi önemli olaylar, çeşitli alanlardaki reformlar, Cumhuriyetin kurucusunun şahsiyeti, rejimin siyasi niteliği, sekülerleşme ve modernleşme süreçleri, iç ve dış siyasi gelişmeler ve Musevi Cemaati gibi konular etrafında oluştu. Temaların da makalenin bundan sonraki kısımlarında sırasıyla inceleyeceğimiz dört ana başlık altında toplanabileceği görüldü: İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması; Atatürk Reformları ve Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye; Atatürk Sonrası Türkiye ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler.

İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması

İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması konusunda 1950'ler, 60'lar ve 90'ların sonlarında basılmış altı kitapta kayda değer ölçüde bilgi verilmektedir; eski tarihli kitaplarda verilen bilgilerin çok daha detaylı ve uzun olduğu göze çarpmaktadır.

Milli Mücadelenin Başlangıcı

Milli Mücadelenin başlangıcı anlatılırken İsrail tarih ders kitaplarında Sultan ile hükümetinin düşman işgali ve Sevr Antlaşması karşısındaki tutumuyla Mustafa Kemal ve milliyetçilerin tutumu arasındaki tezada dikkat çekilmektedir. 1967 tarihli *Toldot ha-Amim ba-Zeman ha-Hadaş* kitabında 1920 Ağustosunda anlaşmayı imzalamak zorunda kalan Sultan ile hükümetinin dayatılan koşullara karşı çıktılarsa da onları hükümsüz kılmak için hiç-

bir şey yapmadıkları vurgulanmakta ve “Antlaşmaya karşı acil eyleme Mustafa Kemal’in ulusal hareketi geçti ve Anadolu’nun bütünlüğünü kurtararak baştan yenilenmiş ve güçlü bir Türk devleti kuran da o oldu” denmektedir (Tourey ve Schmidt 1967: 138). 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim* kitabında da Türkler başlangıçta savaş yorgunluğu, gıda maddeleri spekülasyonu ve salgın hastalıklar gibi nedenler yüzünden Mondros Mütarekesi’ni olumlu karşılasalar ve Sultan işgal ordularıyla işbirliği yapsa da Türkiye’deki milliyetçi çevrelerin işgal ordularının ülkenin geleceği hakkındaki niyetlerinden şüphelendikleri, hakikaten de Britanya ve Fransa’nın Arap eyaletlerinden sonra Anadolu’yu da paylaşmaya niyetlendikleri anlatılmaktadır. Yunan yönetiminin işgal ettiği topraklarda sergilediği zorbalığın pek çok Türkü Mustafa Kemal’in etrafında birleşmeye ittiği kaydedilmektedir. Sultan Türkiye’nin Anadolu’daki kimi topraklarının Yunanistan’a verilmesini ve diğer topraklarda da bağımsız Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmasını öngören Sevr Antlaşması’na razı olduğu için de pek çok kişinin Mustafa Kemal’in tarafına geçtiği ilave edilmektedir (Ziv vd. 1964: 106-107). Böylece bir yandan Sultan ve hükümetinin atalet içinde bulunduğu, hatta işgal ordularıyla işbirliği yaptığı mesajı verilirken diğer yandan da Kuvâ-yı Milliyecilerin onların tersine düşman işgaline razı olmayıp direnişe geçtikleri ve bu sayede toplumun desteğini kazandıkları vurgulanmaktadır.

Mustafa Kemal Portresi

İncelenen kitaplarda Milli Mücadele bağlamında Mustafa Kemal tanıtılırken özellikle onun I. Dünya Savaşı esnasında komutan olarak göstermiş olduğu başarılar vurgulanmaktadır. Yeni kitaplardan 1998 tarihli ‘Am ve-‘Olam’da Mustafa Kemal için “I. Dünya Savaşı’nda üstün başarı göstermiş az sayıdaki kıdemli subay arasında bulunan askeri önder” tanımlaması kullanılmaktadır (Zingrov ve Shahr 1998: 213). 1963 basımı *Divrey ha-Yamim* kitabında ise Atatürk “Gelibolu muharebelerinde, Rus cephesinde ve Filistin cephesinde üstün başarı göstermiş olan Mustafa Kemal” şeklinde tanıtıldığı gibi onun için “Sağlam bir iradeye, büyük dinamizme ve kişisel dürüstlüğe sahip ateşli bir milliyetçi” tanımlaması yapılmaktadır (Ziv vd. 1963: 231-232).

1967 tarihli *Toldot ha-Amim ba-Zeman ha-Hadaş* kitabında Mustafa Kemal’in adının ilk geçtiği yerde de bir dipnotla kısa biyografisi verilmekte, askeri başarılarını vurgulamanın yanısıra kaynak vermeden Arnavut kökenli olduğu öne sürülmektedir:

1881’de Selanik’te Arnavut bir ailede doğdu, Türk askeri akademisinde eğitim aldı, Jön Türk devrimine iştirak etti ve Libya’da İtalyanlara karşı verilen savaşta, Balkan savaşlarında, I. Dünya Savaşı sırasında Gelibolu’daki muharebelerde ve nihayet Türklerin Eretz İsrail’den Suriye’ye çekilmeleri esnasında cereyan eden son çarpışmalarda üstün başarı gösterdi. (Toury ve Schmidt 1967: 139, not 1)

Kitaplarda Mustafa Kemal’in İstiklal Savaşı’nın ardından kendisini Türkiye’nin modernleşmesine adanması da üzerinde durulan bir konudur ve hakkında sunulan portreyi tamamlamaktadır. 1998 tarihli *‘Am ve-‘Olam* kitabında İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması anlatıldıktan sonra “Mustafa Kemal savaş sahasında zafere ulaşmıştı. Bir sonraki adım ne olacaktı? Bilineçli bir şekilde Türkiye’nin ulusal topraklarıyla ilgili faaliyet ve arzularını gemledi ve hayatının geri kalanını Türkiye’nin restorasyonu işine adamaya girişti” ifadeleri yer almaktadır (Zingrov ve Shahaar 1998: 213). 2001 tarihli *‘Idan ha-Ema vaha-Tikhva, 1870-1970* kitabında da Mustafa Kemal için “Modern Türkiye’nin kurucusudur... Türkiye’yi çağdaş, seküler, Batılı bir devlet olarak tasarlamıştır... 15 yıllık cumhurbaşkanlığı boyunca ülkenin görüntüsünü değiştiren devrimler yapmıştır” denmektedir. 1958 tarihli *Divrey ha-Yamim - ha-Zeman ha-Hadaş* kitabında da benzeri biçimde “Kemal zaman içinde Türkiye’nin yüzünü yenileyerek onu modern ve güçlü bir ülkeye dönüştürmeyi başardı” sözlerine yer verilmektedir (Ziv ve Toury 1958: 139). Böylece kitaplarda çizilen Mustafa Kemal portresi onu hem üstün başarılı bir asker, hem de ülkesinin modernleşmesinde başı çeken bir devlet adamı olarak göstermektedir.

İstiklal Savaşı

Kitaplarda İstiklal Savaşı anlatılırken Kuvâ-yı Milliyecilerin askeri zaferlerinin yanısıra diğer ülkelerle yaptıkları anlaşmalar ve girdikleri ittifaklara da değinilmekte, diplomatik manevralarının nihai başarıdaki rolü vurgulanmaktadır. 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim* kitabında Türklerin savaşın başında vurucu güçlerinin büyük kısmını doğu sınırına sevk ederek Sovyetler Birliği’yle yaptıkları bir işbirliği anlaşması dâhilinde bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti’ni yıktıkları not edilmektedir. Yunanlılar ile yapılan savaş nakledilirken de Kuvâ-yı Milliyecilerin isabetli diplomatik hamleleri ön plana çıkartılmaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşın Yunanlılar Britanya’nın yardımıyla Anadolu’da geniş topraklara hâkim olduklarında pat-

lak verdiği, Türklerin 1920-1922 arasında “üslerinden uzaklaşmış bulunan, Yunan Kralı ile Başbakanı arasındaki görüş ayrılıklarından muzdarip olan ve bu görüş ayrılıkları yüzünden Britanyalılar, Fransızlar ve İtalyanlardan vadettikleri yardımı alamayan” Yunanlılara karşı bir dizi zafer kazandıkları anlatılmaktadır. Bu zaferleri başarılı bir şekilde kendi lehlerine kullanan Türklerin Yunanlıların baş destekçisi Britanya’nın arkasından dolaşarak onunla çıkar çatışması içindeki Fransızlar ve İtalyanlarla müzakere yürüttükleri, onlardan taleplerine destek sözü aldıkları belirtilmektedir (Ziv vd. 1964: 106-107).

Dolayısıyla gerek bu gerek başka kitaplarda (bkz. Toury ve Schmidt 1967: 139-140) Türklerin İstiklal Savaşı mücadelesi olumlu bir tavırla aktarılmakta, bileklerinin gücüyle savaş sahasında işgalcileri yendikleri ve geri püskürttükleri mesajı verilmektedir. Ancak aynı zamanda Kuvâ-yı Milliyecilerin diplomatik becerileriyle İtalya, Fransa ve Sovyetler Birliği ile anlaşmaya vararak Yunanlıları ve arkalarındaki Britanya’yı izole etmeyi başardıkları da vurgulanmakta ve nihai zaferleri bu diplomatik manevralara da bağlanmaktadır.

Lozan Antlaşması

Kitapların İstiklal Savaşı’na yönelik olumlu tavrı, Lozan Konferansı ve Antlaşması’nın anlatımında da sürmektedir. Yeni kitaplardan 1998 tarihli ‘*Am ve-Olam*’da, antlaşmanın temel öneminin “Türklerin yaşadığı neredeyse tüm topraklar üzerinde tam ve bölünmemiş bir Türk egemenliğini yeniden tesis etmesinde” yattığı vurgulanmakta ve Türkiye’nin bu başarısının yegâneliği şu sözlerle vurgulanmaktadır: “Türkiye böylece I. Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrılan güçler içinde küllerinden doğma, galiplerin barış şartlarını reddetme ve kendi şartlarının kabulünü sağlama başarısını gösteren tek ülke oldu” (Zingrov ve Shahar 1998: 213). *Divrey ha-Yamim* kitabının 1964 tarihli 4. Cilt, 2. Bölümünde de Lozan ile kazanılan başarının Versailles Antlaşmaları’nda açılan ilk gedik olduğu ve Asya’da güçlü bir yankı uyardığı vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kitapta her ne kadar Türkiye eski İmparatorluğun Türk nüfuslu olmayan bölgelerinden ve Kıbrıs, Rodos ve Ege Denizi’ndeki adalardan feragat ettiyse de Anadolu’da Türklerin yaşadığı tüm toprakların elinde kaldığı vurgulanmaktadır. Lozan Antlaşması’nın diğer maddeleri sıralanırken de Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesini düzenleyen maddenin Türkiye’ye “açıkça Türkî karaktere sahip bir devlet olma imkânını tanıdığına” dikkat çekilmektedir (Ziv vd. 1964: 107).

Kitaplarda böylece Lozan Antlaşması ile ulaşılan sonuçlar övücü bir dille aktarılmaktadır. Lozan Antlaşması, öncelikle Sevr'in Milli Mücadele sonucunda hükümsüz kalması bakımından önemli sayılmakta ve bu açıdan savaş sonrası imzalanan antlaşmalar arasında yegâne örneği oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Antlaşmanın içeriğine ilişkin olarak da her ne kadar eski İmparatorluğun gayrı-Müslim nüfuslu bölgeleri elden gitse de Anadolu'daki Türk nüfus çoğunluğuna sahip yerlerin elde tutulması ve mübadele sonucu devletin Türki bir niteliğe kavuşması önemli bir kazanım olarak sunulmaktadır.

Atatürk Reformları ve Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye

Bu bölümde önce siyaset ve idare alanındaki reformlar ile rejimin niteliği hakkında İsrail ders kitaplarında ne söylendiğine eğilecek, daha sonra da sırasıyla dönemdeki sekülerleşme ve modernleşme hamleleri ile hukuk, toplum, eğitim, kültür ve ekonomi alanlarındaki reformların bu kitaplarda nasıl ele alındığı üzerinde duracağız.

Siyaset ve İdare Alanındaki Reformlar

Siyasi ve idari reformlar bağlamında kitaplar özellikle saltanat ve hilafetin kaldırılmasına odaklanmakta, bazıları bu adımı Sultanın Milli Mücadele sırasındaki olumsuz tutumuna işaret ederek gerekçelendirmektedir. Bu sonuncular arasından 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim* kitabında, dikkati ilk çeken siyasi reformun Saltanat makamının kaldırılması olduğu belirtilmektedir. “Daha 1922 senesinde, Sultanın Lozan'daki Türkiye karşıtlarına el uzattığı Mustafa Kemal önderliğindeki milliyetçiler için açık bir hale geldiği zaman onun görevinden azledilmesi ve yerine milliyetçilerin güvendiği birisinin getirilmesi kararlaştırılmıştı” denmektedir. Saltanat makamı kaldırılarak bu kişinin elinde “halife” sıfatıyla yalnızca dini ve manevi yetkilerin bırakıldığı, 1924'te hilafetin de kaldırıldığı kaydedilmektedir. Ancak yanlış olarak hilafetin kaldırılması gibi Cumhuriyetin ilanının da 1924 Anayasasıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Ziv vd. 1964: 107-108). Daha önce kitaplarda Milli Mücadele'nin başlangıcı anlatılırken Sultan ile hükümetinin düşman işgaline ve Sevr'e razı olduğu, hatta işgal ordularıyla işbirliği yaptığı gerekçesiyle eleştirildiğini görmüştük. Burada da aynı doğrultuda Sultanın Lozan'da Türk karşıtlarına yardım ettiği, bunu öğrenen Mustafa Kemal ve Kuvâcılarının da henüz 1922'de saltanatı kaldırma kararına varmış

oldukları belirtilmektedir. Böylece saltanatın kaldırılması açıkça destek verir bir yaklaşımla aktarılmaktadır.

Rejimin Niteliği

Erken Cumhuriyet dönemindeki rejimin niteliği konusuna değinen üç kitapta da rejimin otoriter bir nitelik taşıdığı, ancak Avrupa'daki diktatörlüklere benzemediği ve otoriterliğin reformların gerçekleştirilmesi için zorunlu bir geçici önlem olduğu belirtilmektedir. 1998 tarihli *Am ve-Olam*'da "Gerçekte rejim otoriterdi ve Mustafa Kemal tüm gücü elinde bulunduran bir yöneticiydi. Siyasi enstrümanı, Türkiye'deki tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'ydi. Bununla birlikte, Mustafa Kemal'in rejimi o zamanlar Avrupa'da yaygınlaşan diktatörlüklere benzemekten uzaktı ve gerçekleştirdiği reformun temelinde yatan Batılı siyasi değerlere bağlılığını muhafaza ediyordu" denmektedir (Zingrov ve Shahaar 1998: 214). 1964 basımı *Divrey ha-Yamim*'de ise yeni tesis edilen rejimden bir "başkanlık rejimi" olarak söz edilmekte, Meclisin aldığı kararlar ve bunların icrasında geniş yetkili cumhurbaşkanının iradesine tabi olduğu vurgulanmaktadır. Bu mutlakiyetçi yönetimin Mustafa Kemal'e salt siyaset alanında değil, aynı zamanda ekonomi, toplum, din ve kültür sahalarında da reformlar gerçekleştirme imkânını verdiği belirtilmektedir (Ziv vd. 1964: 108). Bu iki pasajda da görüldüğü kadarıyla erken dönem Cumhuriyet rejiminin otoriter, mutlakiyetçi bir nitelik taşıdığı ve bir tek parti rejimi olduğu kabul edilmekte, buna karşılık rejim çağdaş Avrupa diktatörlüklerinden özenle ayırt edilerek otoriterliğin reformların konsolidasyonu amacına yönelik olduğu vurgulanmakta, destekleyici bir tavır sergilenmektedir.

1967 basımı *Toldot ha-Amim ba-Zeman ha-Hadaş*'ta kullanılan terminoloji ise ilk bakışta daha olumsuzdur; Sevr Antlaşması'ndan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve Atatürklü yıllarını da anlatan bölüm, doğrudan "Türkiye'de Kemal Atatürk'ün Diktatörlüğü" başlığını taşımakta ve hemen başlangıcında Türkiye "Batı dünyasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra boy gösteren ilk diktatörlük" olarak tanımlanmaktadır. Ancak Türkiye'deki bu "diktatörlüğün" esas itibarıyla faşist olmayıp Türkiye savaştan yenik çıktığı zaman içinde bulunduğu ciddi siyasi ve toplumsal krizden doğduğu belirtilmektedir (Toury ve Schmidt 1967: 138). Bunun gibi Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yılları konu alan pasajda da "Her ne kadar tek listeden seçimlere göre bir meclis toplasa ve planlarını gerçekleştirmek için bir ka-

bineden yararlı olsa da Kemal aslında bir diktatördü” denmekte ve “rejimin diktatöryel niteliğinin” her türlü siyasi hareketin ve grevin yasaklanmasında da kendini gösterdiğine işaret edilmektedir. Ancak daha önceki gibi tüm bunlara rağmen Türkiye’de ne bir gizli polis örgütü, ne de herhangi bir tür siyasi terörün mevcut olmadığına dikkat çekilmekte ve “Kemal Atatürk her zaman ülkesini ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi yönlerden tekrar sağlığına kavuşturmayı amaçlayan diktatöryel yönetiminin geçici niteliğini vurgulamıştır” denmektedir (Tourey ve Schmidt 1967: 141). Bu kitapta da doğrudan “diktatörlük” gibi sert bir terim kullanılmasına karşın son tahlilde önceki iki kitabın yaklaşımından önemli bir farklılık gözlenmemekte, yine diktatörlüğün faşist olmadığına ve ülkenin restorasyonunu konsolide etmeye yönelik geçici bir önlem niteliği taşıdığına vurgu yapılmaktadır. Kitaplarda böylece erken dönem Cumhuriyet rejiminin otoriter özellikleri kabul edilmekle birlikte hoşgörüsüyle karşılanmaktadır.

Sekülerleşme ve Modernleşme

Kitaplarda Mustafa Kemal Atatürk’ün sekülerleşme ve modernleşmeye dönük reformlarına vurgu yapılmakta, Atatürk’ün dine karşı olmamakla beraber onu bireysel sahayla sınırlandırarak toplumsal ve kültürel yaşamı belirleyici olmaktan çıkarmaya çalıştığı ve bu şekilde Türkiye’yi çağdaş Batılı ülkeler gibi modern bir devlete dönüştürmeye giriştiği belirtilmektedir. 2001 tarihli *İdan ha-Ema vaha-Tikhva, 1870-1970* kitabında ülkesinin ayakta kalmak için modern dünyanın bir parçası olması gerektiğini düşünen Atatürk’ün Türk toplumu ve kültüründe temel nitelikte değişiklikler gerçekleştirdiği, bunların sonucunda Türkiye’nin modern ve laik bir ülkeye dönüştüğü, Osmanlı döneminde etkin olan din adamlarına artık kültürel, toplumsal ve siyasi meselelere müdahil olma fırsatının verilmediği kaydedilmektedir (Avieli-Tabibiyan 2001: 273-274).

1998 tarihli *‘Am ve-‘Olam*’da ise Mustafa Kemal’in Türkiye’yi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerine dayanan modern bir Avrupa ülkesine dönüştürmeyi hedeflediği belirtildikten sonra Laikliğin Mustafa Kemal’in reformları arasında merkezi bir yer işgal ettiği vurgulanmaktadır. Atatürk’ün “Medeni olmayan milletler, medeni olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdur” sözüne atıfta bulunulmakta ve burada liderin medeniyet kelimesiyle kastettiğinin Batı medeniyeti, yani kendisine göre Türkiye’nin

varlığını sürdürebilmek için bir parçası olmayı gereksindiği modern dünya olduğu kaydedilmektedir. Mustafa Kemal'in hedefinin "İslamiyet'i değil onun resmi statüsünü ortadan kaldırmak; yani siyasi, toplumsal ve kültürel meselelerde din ile temsilcilerinin egemenliğine son vermek ve dini inanç ve ritüel meseleleriyle sınırlandırmak" olduğu, İslamiyet'e bu şekilde Batılı modern bir ulus devlette dinin oynayacağı rolü biçmenin aynı zamanda ona "daha modern ve ulusal bir görünüm kazandırma" amacını da taşıdığı belirtilmektedir (Zingrov ve Shahar 1998: 214). Bu kısmı takip eden "Mustafa Kemal'in Yaptığının Değerlendirmesi" başlıklı kaynak okumasında da "Mustafa Kemal'in politikalarının belli yönlerinin başarısı ve yerindeliği konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur; ancak eşsiz liderliği ve Türkiye'yi modernleşmeye taşıması şüphe götürmemektedir" dendiikten sonra Bernard Lewis'in *Modern Türkiye'nin Doğuşu* kitabından "Kemal Atatürk çabuk ve kesin hareket, ani ve çok kez sert karar adamıydı" sözleriyle başlayan, bir sayfayı aşkın bir alıntıya yer verilmektedir (Zingrov ve Shahar 1998: 215-217, Lewis 1993: 289-291).

1999 tarihli *ha-'Olam veba-Yehudim ba-Dorot ha-Aharonim* kitabında da saltanatın kaldırılmasına ve Cumhuriyetin ilanına değinildikten sonra "Atatürk, savaşlar döneminden ve sınırların belirlenmesinden sonra ağırlığı iç politikaya ve ülkenin birliğine verdi. O, açıkça *seküler* ["özgün metinde koyu vurgulu] bir iç politika izledi" denmekte ve kadılık gibi dini makamları kaldırdığı, dinî okullar ile mahkemeleri kapattığı, fes ve çarşaf giymeyi yasaklattığı, anayasadan İslamiyet'i devletin resmi dini olarak belirleyen maddeyi çıkarttığı ve Latin alfabesini getirdiği anlatılmaktadır. Daha sonra da önceki kitapta alıntılanan Bernard Lewis metninden daha kısa bir alıntıya yer verilmektedir (Domkeh 1999: 79).

Kitaplarda böylece Mustafa Kemal'in ülkesini modernleştirip sekülerleştirerek çağdaş Batı ülkelerine benzetmek istediği vurgulanmakta, İslam dininin siyasi, toplumsal ve kültürel sahalarda üstlendiği rolü sınırlandırmaya girişmesi de bu temelde açıklanmaktadır. Söz konusu politikalara herhangi bir eleştiri yöneltilmemekte, destekleyici bir tavır sergilenmekte ve Mustafa Kemal yukarıda gördüğümüz gibi modernleşme politikaları dolayısıyla Türkiye'nin yüzünü yenileyen bir lider olarak övülmektedir.

Hukuk, Toplum, Kültür ve Eğitim Alanındaki Reformlar

Kitaplarda hukuk, toplum, kültür ve eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar üzerinde de ayrıca durulmakta ve bunlar olumlu bir tavırla nakledilmektedir. 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim*, söz konusu reformların en detaylı şekilde işlendiği kitaptır. Toplum ve kültür alanlarındaki değişimlerin geniş kapsamlı olup Türkiye'nin yüzünü yenilemeye, onun kadim gelenekle bağlarını kesmeye yöneldiği belirtilen kitapta fes yerine şapka giyme kanununun getirildiği, ibadethaneler dışında dini kıyafetlerin yasaklandığı ve hafta sonu tatilinin cumadan pazara alındığı nakledilmektedir. Ardından önemce bunlardan geri kalmayan bir reformun da kadınların özgürleştirilmesi olduğu kaydedilmekte ve kadınlarla ilgili siyaset, hukuk ve eğitim alanlarındaki reformlar detaylı bir şekilde sıralanmaktadır (Ziv vd. 1964: 108). 1998 tarihli *'Am ve-'Olam* kitabında ise bu reformların yanısıra hukuk alanındaki reformlara da değinilmekte, dinî mahkemelerin kaldırılarak İsviçre medeni hukuku, İtalya ceza hukuku ve Almanya ticaret hukuku modellerine göre çağdaş Avrupa hukukunun yürürlüğe konduğu anlatılmaktadır (Zingrov ve Shahar 1998: 214-215). Bu pasajların gösterdiği üzere kitaplarda kıyafet, takvim ve hukuk gibi konulardaki reformların Türkiye'nin kadim gelenekle bağını kesmeye yönelik olduğu açıkça söylene de buna yönelik herhangi bir yorum getirilmemekte ve söz konusu reformlar Türkiye'nin yüzünü yenilemenin bir parçası olarak, daha önce görmüş olduğumuz olumlayıcı tavırla koştur biçimde değerlendirilmektedir.

Benzer bir yaklaşım, eğitim ve dil alanlarındaki reformlar için de söz konusudur. 1998 tarihli *'Am ve-'Olam* kitabında dinî okulların önce devlet denetimine alındığı, daha sonra da kapatıldığı belirtilmekte (Zingrov ve Shahar 1998: 214-215); 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim*'de de eğitimin çerçevesinin “ilkokuldan üniversiteye kadar genişletildiği” kaydedilmektedir. Din öğretimine son verilerek eğitimin sekülerleştirilmesi konusunda doğrudan bir yorum yapılmazken örgün eğitimin ilköğretimden yükseköğretim kadar genişletilmesi üzerinde olumlu bir gelişme olarak durulmaktadır. İkinci kitapta bundan sonra ilginç bir gözlemlerle tarih eğitiminde yürütülen yenilenmeye odaklanılmaktadır. “Mustafa Kemal'in açık emirleri uyarınca” Türk tarihinin artık yalnızca İslam tarihinin bir cüzü olarak okutulmadığı ve tam tersine Türkiye'nin İslamlaşmasının dünya ve Türk tarihi çerçevesinde “rastgele ve fazla değer taşımayan bir olay” olarak öğretilmeye başlandığı belirtilmektedir (Ziv vd. 1964: 108-109). Kitapta böylece İslam'ın siyasi,

toplumsal ve kültürel alanlardaki etkisinin sınırlandırılmasına koşut olarak tarihin de dinin geçmişte oynadığı rolü önemce indirgeyecek şekilde yeniden yazıldığına işaret edilmektedir. Bu kritik adımın doğrudan Mustafa Kemal'in emirleri doğrultusunda atıldığıının vurgulanması da dikkat çekici bir husustur.

Dil ve alfabe reformu, kitaplarda en açıkça destek verilen reformlardan birisidir. 1964 tarihli *Divrey ha-Yamim* kitabında Türk dilinde de önemli değişikliklerin meydana geldiği vurgulanmaktadır. Bu değişikliklerden önce Türkçenin Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğundan muzdarip olduğu ve Türklerin zamanında “birçok sesliye sahip bulunan dillerine kesinlikle uymayan Arap alfabesini seçmiş oldukları” belirtilmekte, böylece okuyucuya dil reformunun gerekli ve yerinde olduğu mesajı verilmektedir. Arap alfabesinden Latin alfabesine geçildiği ve Türkçede kök salmış olan Arapça ve Farsça kelimelerin atıldığı, yerlerine eski Türkçe kelimelerin ikame edildiği anlatılmaktadır. Kitaba göre tüm bu reformların başlıca üç amacı vardı: Okuma-yazma öğretimini hızlandırarak cehaletle mücadele etmek, akraba Türk topluluklarıyla iletişim kurmak ve Batı kültürüyle aşinalığı geliştirmek (Ziv vd. 1964: 109). Böylece dil reformu ve hedefleri de olumlayıcı bir tarzda ve Türkiye'deki resmi anlatıya paralel bir şekilde aktarılmakta, daha önce kullanılan ifadeyle “kadim gelenekle bağları kesmeye yönelik” tarafına değinilmediği göze çarpmaktadır.

Ekonomi Alanındaki Reformlar

Kitaplarda Cumhuriyetin ilk dönemindeki kalkınma hamleleri de konu edinilmekte, Devletçilik ilkesinin nasıl ve hangi amaçlarla uygulamaya konduğu irdelenmektedir. 1967 tarihli *Toldot ha-Amim ba-Zeman ha-Hadaş* kitabında Rumlar mübadeyle Türkiye'den ayrıldığı ve pek çok Avrupalı da işyerlerini tasfiye ettiği için ticaret, bankacılık ve sanayinin durma noktasına geldiği, bu ortamda Atatürk'ün devlet planlaması ve teşebbüsü yoluyla tam bir iktisadi yeterliliğe kavuşmak yönünde detaylı bir planı hayata geçirdiği anlatılmaktadır:

Önce ulaşım sistemi onarılıp genişletildi ve daha sonra da sanayi ve tarım kalkındırıldı. Bunun için gerekli sermaye içerideki kaynaklardan bulundu ve yabancı yatırımcılar teşvik görmediler. Devletin kilit endüstrilerde, esas itibarıyla de kömür, ateşli silahlar ve kâğıt endüstrilerinde fiili tekeli vardı. Tüm çiftçiler küçük arazilerin sahibiydiler ve

devlet bankasından yardım görüyorlardı. Bu ekonomik plan, yoksul düşmüş bulunan Anadolu'ya yeni, mütevazı olsa da istikrarlı bir ekonomik temel sağladı. (Toury ve Schmidt 1967: 140-141)

Diğer reformlarda olduğu gibi ekonomik reformlar konusunda da kitaplar böylece olumlu bir yaklaşım sergilemekte, savaş ve mübadele sonrası fakir düşmüş Anadolu'nun ekonomik açıdan yeniden ayağa kaldırılması için Devletçilik ilkesi uygulanarak planlı bir faaliyete girişildiğini ve başarıya ulaşıldığını kaydetmektedirler.

Atatürk Sonrası Türkiye

İbranice kitaplarda Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonraki Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında verilen sınırlı miktardaki bilgiler, iki ana grupta toplanmaktadır. Bunlardan birisi Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir politika izlemesi, Soğuk Savaş döneminde Marshall Yardımı gibi Amerikan girişimlerinin etkisiyle Batı kampına dâhil olması ve NATO'ya katılımıdır. Diğerisi ise Türkiye'de çok partili yaşama geçilmesi, Demokrat Parti iktidarı dönemi ve 27 Mayıs darbesi ile darbenin hemen ertesidir. Sonraki gelişmelerden ise yalnızca bir kitapta ve bir iki cümleyle söz edilmektedir.

II. Dünya Savaşı Sırasında Tarafsızlık, Soğuk Savaş Döneminde Batı'yla Yakınlaşma

Konuyu "Atatürk'ten Sonra Türkiye" başlığı altında işleyen 1998 tarihli *'Am ve-'Olam'*da Atatürk'ün geride düzenli ve istikrarlı bir devlet bırakarak 1938 Kasım'ında ölmesinden sonra ülkedeki durumun dünyadaki koşulların kötüleşmesine ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine karşın çok değişmediği, yeni cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ülkenin tarafsızlığını koruyarak iki tarafla da ticaret yaptığı ve böylece sağladığı bütçe fazlasıyla eski borçları ödediği kaydedilmektedir. Savaşın bitiminden birkaç ay önce ise müttefiklere katılarak Almanya'ya savaş ilan ettiği ve bu sayede Türkiye'ye Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri olma hakkını kazandırdığı belirtilmektedir (Zingrov ve Shahar 1998: 217). Böylece İsmet İnönü'nün savaşta tarafsız kalma kararı desteklenmekte, savaşın iki tarafla da ilişkilerini sürdürmesi olumlu karşılanmakta ve ülkenin ekonomik toparlanmasına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Zamanında savaşa girerek Türkiye'ye BM'nin kurucu üyesi olması imkânını sağlaması da usturlu bir manevra olarak değerlendirilmektedir.

2001 tarihli *‘Idan ha-Ema veba-Tikhva* kitabı ise “Batı ile Yakınlaşma” başlığı altında doğrudan bu konuya eğilmektedir: Türkiye’nin savaş yıllarında ekonomisini güçlendirmek için tarafsızlık politikasını benimsediği, ancak izleyen Soğuk Savaş döneminde ABD’nin Orta Doğu’daki Sovyet etkisini kırma çabasıyla Türkiye’de Batı yanlısı bir rejimin pekişmesini sağladığı ve Marshall Yardımı çerçevesinde verdiği; ulaşım, sanayi ve tarım altyapılarının kurulmasına imkân tanıyan büyük ekonomik destekle ülkeyi Batı kampına çektiği anlatılmaktadır. Türkiye’nin bundan bir süre sonra NATO’ya, daha sonraları da Avrupa Ortak Pazarı’na katıldığı not edilmektedir (Avieli-Tabibiyen 2001: 274). Burada dikkati çeken nokta; Türkiye’nin kendi iradesi ve arzusuyla Batı’ya yaklaşan bir özne olarak değil, ABD’nin Marshall Yardımı gibi adımlarıyla Batı kampına dâhil edilen pasif bir rolde tasvir edilmesidir. Bu yaklaşım, Milli Mücadeleden II. Dünya Savaşı’nın sonuna uzanan dönemi anlatan pasajların ülkeyi gayet aktif ve bağımsız bir rolde gösterdiği göz önünde tutulursa önceki yaklaşımla dikkate değer bir tezat oluşturmaktadır. Aynı doğrultuda Marshall Yardımı’nın ülkeye sağladığı ekonomik katkının da pek çok kitapta vurgulandığı gözden kaçmamakta, ülkedeki sanayi ve tarım altyapılarının inşasının ve 1950’lerin ilk yarısındaki hızlı kalkınmanın bu sayede mümkün olduğu vurgulanmaktadır (Zingrov ve Shahar 1998: 217, Avieli-Tabibiyen 2001: 274, Avieli-Tabibiyen 2009: 138-139).

Çok Partili Hayata Geçiş, Demokrat Parti Dönemi, 27 Mayıs ve Ertesi

Bir önceki kısımda gördüğümüz, Türkiye’yi Batı kampının içinde edilgen bir rolde gösteren yaklaşım çok partili demokrasiye geçiş konusu işlenirken de sergilenmekte, bu adımın sebebi büyük oranda ABD ve aynı kamptaki ülkelerin etkisine atfedilmektedir. 1998 tarihli *‘Am ve-‘Olam*’da İsmet İnönü’nün ya demokrat ülkelerin II. Dünya Savaşı’nda kazandığı zaferin ve ABD ile kurulan ilk ilişkilerin etkisi altında, ya da belki sahiden de Türkiye’nin artık demokratik bir rejime hazır olduğuna inandığı için 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasına izin verdiği belirtilmektedir. Aynı sene düzenlenen seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını korusa da 1950’deki seçimlerde Demokrat Parti’nin büyük bir zafer kazandığı anlatılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin aralıksız 27 yıllık yönetiminden sonra gelen iktidar devri için “Bu Türkiye’nin siyasi hayatında önemli bir olaydı ve Türk halkının erişmiş olduğu siyasi olgunluğa delalet ediyordu” denmektedir (Zingrov ve Shahar 1998: 217). Böylece Demokrat Parti’nin

iktidara gelişi, Türk demokrasisinin gençliğine rağmen olgunluğa eriştiğini gösteren müspet bir gelişme olarak takdim edilmektedir.

Kitapta konuya devamla 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren yüksek enflasyonun baş gösterdiği, israf ve yolsuzluk sorunlarının toplumda güçlü bir hoşnutsuzluk duygusu uyandırdığı, muhalefetin sert hücumları neticesinde siyasi faaliyetleri ve basın özgürlüğünü sınırlandıran yasaların çıkarıldığı anlatılmaktadır. “1960’ta, Demokrat Parti hükümetinin siyasetine, kimi hükümet ileri gelenlerinin yolsuzluklarına ve hükümetin ekonomik politikalarının başarısızlığına karşı duyulan hoşnutsuzluktan beslenen bir askeri darbe oldu” denmektedir (Zingrov ve Shahar 1998: 217). 2001 basımı *‘Idan ha-Ema veba-Tikhva’* da 1950’lerin ilk yarısında Türkiye’nin gelecekte de demokratik bir ülke olmaya devam edecekmiş gibi görüldüğü, ancak ekonomi politikasının iflası ve yönetimdeki ahlaki çöküntü sonrası 1960 yılında bir askeri darbenin gerçekleştiği anlatılmaktadır. İdareyi ele alan subayların yönetiminde sadece bir yıl kaldıkları vurgulanmaktadır (Avieli-Tabibiyan 2001: 274). Böylece kitaplarda 27 Mayıs 1960 Darbesi olgunluğa eriştiği söylenen demokrasisinin akamete uğratılması olarak takdim edilmekte, daha ziyade ekonomik bozulmadan israf ve yolsuzluğa, oradan basın ve siyaset özgürlüklerinin sınırlandırılmasına uzanan bir dizi gerekçe sıralanmakta, darbe bu faktörlerin yarattığı hoşnutsuzluktan beslenmiş olduğuna işaret edilerek bir bakıma meşrulaştırılmaktadır.

Darbe sonrasındaki dönemlerin Türkiye’si hakkında yalnızca bir kitapta, 1995 tarihli *ha-Mea ha-20: Mea še-hafka Sidrey ‘Olam’* da bilgi verilmektedir. Kitapta Türkiye’nin bu yıllarda Avrupa Ortak Pazarı’na girdiği ve Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üyelik için başvurduğu, ayrıca Müslüman bir ülke olarak Arap ülkeleri ve İsrail ile iyi ilişkiler kurduğu söylenmekte, genel olarak olumlu bir tablo çizilmektedir (Naveh 1995: 190).

Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler

İncelenen İsrail ders kitaplarında Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki Musevi Cemaati hakkında çok kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Az da olsa bilgi veren iki kitaptan biri olan 1999 basımı *ha-‘Olam veba-Yehudim ba-Dorot ha-Aharonim’* de 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nın Yahudileri diğer gayrı-Müslimler ile birlikte ulusal bir azınlık olarak tanımladığı, ancak Yahudilerin 1926 Temmuz’unda kendi arzularıyla özel statülerinden feragat etmeye karar ve-

rerek eşit haklara sahip Türk vatandaşları olmayı istedikleri belirtilmektedir (Domkeh 1999: 83). Hem bu kitapta, hem de 2009 basımı *Masa'ot ba-Zeman: Bonim Medina ba-Mizrah ha-Tikhon*'da yer alan tablolarda (Domkeh 1999: 82, 88, Avieli-Tabibiyan 2009: 143) diğer ülkelerin yanında Türkiye'deki Yahudi nüfusuna ait istatistikler de paylaşılmakta, ancak tablolardan nüfusun dış göçlerle tedricen azaldığı görülse de buna yönelik bir açıklama getirilmemektedir. Böylece kitapların Türkiye Yahudileri hakkında içerdiği bilginin azlığı, bu konuda ortaya herhangi bir bütünsel resmin çıkmasını engellemektedir. Değinilmeyen gelişmeler arasında 1934 Trakya olayları ve Varlık Vergisi gibi erken dönem Cumhuriyet rejimini olumsuz bir ışıkta gösterecek olanlar da vardır. Genel itibariyle konuya fazla önem verilmediği veya bu tür sorunlu başlıklara değinmemek açısından konunun işlenmesinden kaçınıldığı izlenimi uyanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, İsrail tarih ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti ve kurucularına yönelik olarak Milli Mücadele döneminin en başından beri gayet olumlu ve destekleyici bir tavrın sergilendiği göze çarpmaktadır. Milli Mücadelenin başlangıcı anlatılırken Sultan ile hükümetinin atalet içinde kaldığından, Sevr'e razı olduğu gibi Türkiye karşıtlarına da el uzattığından bahsedilmekte, buna karşılık Mustafa Kemal ve takipçilerinin inisiyatifi ele alıp direniş hareketini örgütleyerek ülkeyi kurtardığı vurgulanmaktadır. İstiklal Savaşı nakledilirken ise Kuvâ-yı Milliyecilerin savaş alanındaki başarıları kadar Sovyetler, İtalya ve Fransa ile anlaşarak Yunanistan ve arkasındaki Britanya'yı izole etmekte gösterdikleri diplomatik beceri de vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal'in kendisi hem cephede üstün başarılı bir asker, hem de sırası geldiğinde bu kimliğini geri plana iterek ülkesinin yüzünü yenilemek, onu medeni dünyanın parçası kılmak için çaba gösteren bir devlet adamı olarak tasvir edilmektedir. Lozan Antlaşması da son derece olumlayıcı bir dille aktarılmakta, I. Dünya savaşı sonrası mağlup ülkelerin imzaladığı antlaşmalardan birinin hükümsüz kılınıp yerine yenisinin imzalanmasının yegâne örneğini teşkil ettiğine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk nüfus ağırlıklı topraklarının elde kalmasını sağladığına işaret edilmektedir.

Bunun gibi Atatürk dönemi reformlarına da açık veya örtük biçimde destek verilmektedir. Saltanatın kaldırılması, Sultanın Sevr Antlaşması ve İstiklal

Savaşı sırasındaki tutumuna işaret edilerek meşrulaştırılmaktadır. Sekülerleşme doğrultusunda dinin siyasi, sosyal ve kültürel rolünün sınırlanması ve modernleşme çerçevesinde de tek medeniyet sayılan Batı medeniyetinin bir parçası olma yönünde çaba gösterilmesi, Türkiye'nin "yüzünün yenilenmesi" olarak takdim edilmekte ve olumlayıcı bir şekilde sunulmaktadır. Rejimin otoriter, hatta "diktatöryel" bir niteliğe sahip olduğu kabul edilse de çağdaş Avrupa'daki faşist rejimlerden özenle ayırt edilmekte ve otoriterlik reformların gerçekleştirilip kalıcı kılınması için gerekli, her hâlükârda geçici bir önlem olarak takdim edilmektedir. Hukuk, gündelik yaşam, eğitim ve kültür gibi sahalardaki reformlar ise kadim gelenek ve İslami geçmişle bağları koparmaya yönelik oldukları kabul edilmekle beraber bu "yüz yenileme"-nin bileşenleri şeklinde, olumlu bir bakışla aktarılmaktadır. Ekonomideki devletçilik de savaş ve mübadele sonucu fakir düşmüş Anadolu'nun yeniden ayağa kaldırılması için başarıyla uygulanmış bir yöntem olarak sunulmaktadır. Bu olumlu yaklaşım İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı dönemi anlatılırken de sürmektedir. Dünyada koşulların kötüleşmesine ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine karşın Atatürk dönemindeki düzen ve istikrarın sürdürdüğü belirtilmektedir. İnönü'nün savaş sırasında uzun süre ülkenin tarafsızlığını koruması; savaşan her iki tarafla da ticaret yaparak bütçe fazlası verdirdiğine ve eski borçları ödediğine işaret edilerek usturuplu bir politika olarak sunulmakta, ayrıca Almanya'ya zamanında savaş ilan etmesi sayesinde ülkeyi BM'nin kurucu üyesi yaptığına dikkat çekilmektedir.

Türkiye'yi Mili Mücadele'nin başından itibaren etken bir özne olarak gösteren bu olumlu yaklaşım Soğuk Savaş döneminin anlatımına geçilmesiyle beraber değişmekte, ülke artık daha ziyade edilgen bir rolde gösterilmektedir. Türkiye'nin Batı kampına dâhil olması, ABD'nin Türkiye'nin Sovyet etkisinde kalması tehlikesine karşı yaptığı hamlelerin bir sonucu olarak sunulmaktadır. Bu hamleler arasında bilhassa Marshall Yardımı vurgulanmakta, Türkiye'nin savaş sonrasındaki kalkınması da bu dış yardıma bağlanmaktadır. Benzeri şekilde, çok partili demokrasiye geçiş kararı da yine ABD'nin etkisine atfedilmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi demokrasinin olgunluğuna eriştiğinin göstergesi olarak sunulsa da 27 Mayıs 1960 askeri darbesi demokraside geri gidiş olarak değerlendirilmeyip toplumda ekonomik darlık, yolsuzluklar ve siyasi baskılara karşı oluşan hoşnutsuzluktan beslenen bir hareket olarak sunulmakta, örtük olarak meşrulaştırılmaktadır. 1960'tan sonraki Türkiye tarihine ise hemen hiç değinilmemektedir. Tür-

kiye'deki Yahudiler bağlamında sadece Lozan'la verilen azınlık statüsünden gönüllü olarak feragat ettiklerinden söz edilmekte, 1934 Trakya Olayları ve Varlık Vergisi benzeri olumsuz gelişmelere ise değinilmemektedir.

Bu bulgular değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti tarihi konusunda İsrail tarih ders kitaplarına hâkim olan anlatının bizzat Türkiye'de geçerli resmi tarih anlatısıyla önemli ölçüde benzerlik sergilediği görülmektedir. Bernard Lewis'in çizdiği çerçeveye sadık kalan bu anlatı, yer yer rejimin otoriterliğine yöneltilen kimi eleştiriler dışında Türkiye Cumhuriyeti tarihini Osmanlı'nın son yüzyılından itibaren başlamış modernleşme sürecinin bir parçası olarak sunmakta, Batılılaşma yönünde yapılan tüm reformları bir "yüz yenileme" olarak desteklemekte ve o dönemki otoriter uygulamaları reformların konsolidasyonu için gerekli oldukları gerekçesiyle meşrulaştırmaktadır. Böylece eleştirel olmayan, idealize edici bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Rejimin kendisini sunuş biçimi olduğu gibi kabul edilmekte; tek parti dönemindeki Cumhuriyet rejimi, dinsel kurum ve geleneklerin modernleşmeye ket vurduğu varsayılan kamusal rolünü sınırlandırmak ve buradan hareketle ülkenin yüzünü yenileyip onu Batı Medeniyetine dâhil etmek misyonunu üstlenmiş bir rejim olarak sunulmaktadır. Söz konusu misyonda da rejimin başarıya ulaştığı mesajı verilmektedir. Bu çerçevede 1920'ler ve 30'lardaki otoriter yönetim yapısı hoşgörüsüyle karşılanmakta, Demokrat Parti'nin 1950'lerdeki otoriter uygulamalarına karşı ise benzer bir anlayış gösterilmediği gibi bunlar darbenin gerekçeleri arasında sayılmaktadır. Türkiye'deki Musevi Cemaatinin ve diğer azınlıkların tarihi hakkında da bu idealize resmi bozucu herhangi bir bilgiye değinilmemektedir. Lozan'daki mübadele maddesi devletin Türkleşmesini sağlayan bir hüküm olarak övülmekte, Musevi Cemaati konusunda neredeyse yalnızca Lozan'ın getirdiği statüden gönüllü olarak vazgeçtiği bilgisi verilmektedir.

Kitaplarda Türkiye Cumhuriyeti tarihine yönelik olarak 1950'lerden 2000'lere kadar fazla bir değişiklik olmadan sergilenen bu olumlayıcı yaklaşımın ve Türkiye'de geçerli resmi tarih anlatısıyla arz ettiği koşutluğun nedenlerini, esas olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel seyrinden hareketle açıklamak yerinde olur. Giriş bölümünde işaret edildiği gibi, Türkiye 28 Mart 1949'da İsrail'i ilk tanıyan ülke olmuş; İsrail Arap komşularıyla 1948 ile 1973 arasında altı büyük savaşa girdiği ve 1987 ile 2005 arasında Filistinlilerin Birinci ve İkinci İntifada hareketleriyle karşı karşıya kaldığı

halde Türkiye ile çok daha ılımlı ilişkiler sürdürmüş, 1980'lerin ortalarından başlayan ve 1990'larda zirvesine ulaşan askeri ve stratejik bir işbirliğine gitme imkânını da bulmuştur. 2000'lerde de bu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler siyasi gerilimlere rağmen gelişerek sürmüştür. Ayrıca Türkiye'deki Musevi Cemaati mübadeleden beri nüfusça en büyük gayrı-Müslim azınlıklardan birini teşkil ettiği gibi Türkiye kökenli İsraili nüfusu da kayda değer bir büyüklüktedir ve özellikle iş dünyasındaki başarıları ile İsrail toplumuna iyi entegre olmuştur (Weiker 1988: 104, 108-109). Bu koşullar altında İsrail tarih ders kitaplarında Türkiye'ye dönük olumlu bir yaklaşım benimsenmesi ve öğrencilerin zihninde Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olumsuz duygu ve önyargılar doğmasına yol açacak, iki ülkenin ilişkilerine menfi etkide bulunabilecek yaklaşımlardan kaçınılması doğal görünmektedir. Ayrıca meselenin tarihyazımsal bir boyutu da vardır: Kitapların ikisinde doğrudan da alıntılanan Bernard Lewis'in yaklaşımının İsrail tarih ders kitabı yazarları üzerinde son derece etkili olduğu, bunun ötesine geçerek Erik Jan Zürcher (1995) gibi tarihçilerin sunduğu daha yeni ve eleştirel yaklaşımlara ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Daha genel bir düzlemde, II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunluk kazanan ders kitabı tetkik çalışmalarından ve bunun sonucunda kitapların içeriğine yönelik olarak gelişen yeni duyarlıktan da söz konusu olumlu yaklaşımın ardında yatan bir faktör olarak söz edilebilir. Ancak Almanya-Fransa, Almanya-Polonya ve Almanya-İsrail Ders Kitabı Komisyonları gibi bu amaca yönelik bir ders kitapları tetkik komisyonu Türkiye ile İsrail arasında kurularak ayıklama faaliyetinde bulunmuş değildir. Ayrıca ders kitaplarının Cumhuriyet öncesi Türkiye'sine yönelik yaklaşımlarının çok farklı olması da bu genel etkenin olası payını azaltmaktadır. Nitekim İsrail tarih ders kitaplarında Osmanlı tarihinin nasıl işlendiğini ele alan Podeh (2002: 77-80) ve Naveh'nin (2008: 197-198) bulgularından gördüğümüz üzere özellikle son dönem Osmanlı İmparatorluğu gayet olumsuz bir biçimde tasvir edilmekte, İslam dünyasının zayıflığına örnek olarak gösterilmekte ve çöküşüne kadar modern olmayı başaramadığı belirtilmektedir. Bu çalışmadaki bulguların da iki yazarın bulgularıyla uyum içinde olduğunu belirtmek gerekir: Osmanlı yönetimi benzeri şekilde olumsuz bir rolde, Sevr'e boyun eğen, Milli Mücadeleye katkıda bulunmadığı gibi köstek olan bir güç olarak gösterilmektedir.

Osmanlı'nın özellikle son dönemi hakkındaki olumsuz yargının konu Türkiye Cumhuriyeti'ne geldiğinde olumluya dönmesi, literatüre göre Rusya ve Kosova ders kitaplarında da gözlemlenmektedir. Rusya kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu tarihi bir hasım olarak boy gösterir ve hakkında çatışmacı bir üslup benimsenirken Atatürk Cumhuriyeti çok daha olumlu bir şekilde yansıtılmakta, özellikle sekülerleşme yönünde attığı adımlar ve Rusya ile İstiklal Savaşı sırasında yaptığı işbirliği ön plana çıkartılmaktadır (Balta ve Demir 2016: 20-21, Şimşek ve Cengiz 2015: 248-250, Gatina 2009: 88-91). Bunun gibi Kosova kitaplarında da Arnavut bağımsızlığı önündeki en büyük iki engelden biri olarak görülen Osmanlı Sultanı ve Devleti gayet olumsuz bir şekilde değerlendirilirken Türkiye Cumhuriyeti hakkında son derece müspet bir tablo çizilmektedir (Tuncer 2012: 58-59). İsrail, Rus ve Kosova kitaplarında gözlemlenen; İmparatorluk ve Cumhuriyetin değerlendirilmesi arasındaki bu tezat, benzer nedenlerden kaynaklanıyor olabilir: İsrail kitaplarında da Osmanlı'nın son döneminde Filistin'de Yahudi iskânına izin verilmemesi ve İttihatçıların savaş sırasında Filistin Yahudilerine karşı uyguladığı politikalar dolayısıyla son dönem Osmanlı İmparatorluğu'na karşı alınan tavır olumsuzken Cumhuriyet döneminde bu sebepler ortadan kalkmış ve yerlerini tersine yukarıda değindiğimiz, ders kitaplarının tavrına da yansıyan olumlu ikili ilişkiler almıştır.

İsrail kitaplarının Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik son derece müspet tutumu, literatüre göre Boşnak ve kimi Hırvat tarih ders kitaplarında da gözlemlenmektedir (Muhasilović 2015: 108-112, Erözden 2014: 50-52). Yine İsrail kitaplarında sekülerleşmeye yapılan vurgu Rus kitaplarının yanısıra Alman kitaplarında da görülmekte, o kitaplarda da Mustafa Kemal'in dinin siyaset, toplum ve kültürde oynadığı başat rolü modernleşme yönünde bir engel olarak göyerek bunu sınırlandırmaya giriştiği vurgulanmaktadır (Davarcı 2006: 69-71). ABD kitaplarında ise İsrail, Rus ve Alman kitaplarından farklı olarak dinin toplumsal ve kültürel boyutunu sınırlandırma yönünde attığı adımlardan dolayı Cumhuriyet yönetimine getirilen eleştirilerin de zikredildiği görülmektedir. Ayrıca rejimin otoriter niteliğine de değinilmekte, buna yönelik daha eleştirel bir tutum takınıldığı ve İsrail kitaplarındaki gibi reformların konsolidasyonu ihtiyacına atıfla meşrulaştırılmadığı görülmektedir. Ancak ABD kitaplarında da İsrail kitaplarındaki gibi Soğuk Savaş dönemi anlatılırken Marshall Yardımı vurgulanmakta, Türkiye bu gibi mali yardım ve politikalarla Batı kampına dâhil edilmiş edilgen rolde bir ülke olarak gösterilmektedir (Ulubaş 2009: 93-99).

Yukarıdaki sonuç ve tartışmalar ışığında, İsrail tarih ders kitaplarının konuyu işleyiş tarzına getirilebilecek eleştirilerin başlıca dört maddede toparlanması mümkün gözükmektedir:

- İstiklal Savaşı ve erken dönem Türkiye Cumhuriyeti konularına en çok 1960'larda ve 1990'larda yayınlanmış kitaplarda değinildiği gözlemlenmektedir; 2001'den 2014'e kadar yayınlanan kitaplarda ise bu konulara hemen hiç yer verilmemiştir. Keza kitaplarda 1960 sonrası Türkiye hakkında da bir iki cümleden başka bilgi yoktur. Bu durumun, İsraili öğrencilerin Türkiye hakkında sağlıklı bir fikir edinmesini zorlaştıracığı söylenebilir.
- Türkiye Cumhuriyeti tarihi, yeni kitaplarda dahi Bernard Lewis'in çizdiği çerçeve içinde sunulmaktadır. İsrail tarih müfredat ve ders kitaplarında özellikle 90'lardan beri çok perspektifli bir eğitim doğrultusunda gerçekleşen değişiklikler göz önüne alınırsa, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin değerlendirilmesinde Zürcher'inki gibi farklı perspektiflere yer verilmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.
- Türkiye Cumhuriyeti'nde hatırı sayılır büyüklükte bir Musevi Cemaati bulunduğu gibi İsrail'de de Türkiye kökenli yüzbinlerce İsrail vatandaşı vardır. Oysa kitaplarda Türkiye Yahudilerinin Cumhuriyet dönemi tarihine toplam bir iki paragraf ve bir iki tablo girdisinden başkaca yer verilmemektedir.
- Kitaplarda yer yer maddi hatalar, özellikle de tarih hataları da mevcuttur; ancak yakın zamanlarda yayınlanan kitaplarda bunların sayısının azaldığını da belirtmek gerekir.

Kaynaklar

İncelenen Ders Kitapları

- Avieli-Tabibiyani, Ketsi'ah (2001). *İdan ha-Ema veba-Tikhva, 1870 – 1970* [Korku ve Umut Çağı, 1870 – 1970]. Ramat Aviv: Matach.
- _____ (2009). *Masa'ot ba-Zeman: Bonim Medina ba-Mizrah ha-Tikhon* [Geçmiş Yolculuklar: Orta Doğu'da Bir Devlet Kuruluyor]. Ramat Aviv: Matach.
- Domkeh, Eli'ezer (1999). *ha-'Olam veba-Yehudim ba-Dorot ha-Aharonim* [Günümüzde Dünya ve Yahudiler]. Bölüm 2. Cilt 1. Kudüs: Zalman Shazar Center.
- Naveh, Eyal (1995). *ha-Mea ha-20: Mea şe-hafka Sidrey 'Olam* [20. Yüzyıl: Dünyanın Düzenini Değiştiren Yüzyıl]. Tel Aviv: Sifre.
- Toury, Jacob ve Dan Helmut Schmidt (1967). *Toldot ha-'Amim ba-Zeman ha-Ha-*

- daş* [Yakınçağda Halkların Tarihi]. Cilt 3. Tel Aviv: Yavneh.
- Zingrov, Israel ve David Shahaar (1998). *Am ve-Olam* [Halk ve Dünya]. Cilt 3. Rehovot: 'Idan.
- Ziv, Michael, Samuel Ettinger ve Jacob M. Landau (1963). *Divrey ha-Yamim* [Kronikler]. Cilt 4. Bölüm 1. Haifa: Yuval.
- _____ (1964). *Divrey ha-Yamim* [Kronikler]. Cilt 4. Bölüm 2. Haifa: Yuval.
- Ziv, Michael ve Jacob Toury (1958). *Divrey ha-Yamim - ha-Zeman ha-Hadaş* [Kronikler - Yakınçağ]. Cilt 2. Tel Aviv: Yavneh.

Araştırma Eserleri

- Abu-Saad, Ismael (2007). "The Portrayal of Arabs in Textbooks in the Jewish School System in Israel". *Arab Studies Quarterly* 29 (1): 21-38.
- Aizharkyn, Alyimidin K. (2012). "Kırgızistan'daki Ortaokul, Lise Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Tarihinin Okutulması". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi* 2 (1): 79-83.
- Akalın, Durmuş (2007). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze (1924-2000) Lise Tarih Ders Kitaplarında Rusya'nın Yeri ve Türk- Rus İlişkilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Akbaba, Bülent (2014). "Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşundan Günümüze Lise Tarih Ders Kitaplarında Türk-Arap İlişkilerinin Sunumu ve Arap İmajı". *GEFAD* 34 (3): 337-356.
- Alaca, Eray (2015). "Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Bir Öteki Olarak İran/ Safeviler". *Turkish Studies* 10/11: 79-96.
- Al-Haj, Majid (2005). "National Ethos, Multicultural Education, and the New History Textbooks in Israel". *Curriculum Inquiry* 35 (1): 47-71.
- Alibašić, Ahmet (2007). "Images of the Ottomans in History Textbooks in Bosnia and Herzegovina". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 17: 103-137.
- Alpargu, Mehmet (2007). "Türkiye ve Azerbaycan Tarih Ders Kitapları Üzerine Bazı Gözlemler". *Atatürk Dergisi* 5 (3): 1-13.
- Ayanoğlu, Betül (2011). *Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Tenik Üniversitesi.
- Balta, Evren ve Süheyla Demir (2016). "Tarih, Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı". *Bilig* 76: 1-31.
- Bar-Gal, Yoram (1994). "The Image of the 'Palestinian' in Geography Textbooks in Israel". *Journal of Geography* 93 (5): 224-232.
- Bar-Tal, Daniel (2001). "The Arab Image in Hebrew School Textbooks". *Palestine-Israel Journal* 8 (2): 5-18.

- Bar-Tal, Daniel ve Yona Teichman (2005). *Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society*. New York: Cambridge University Press.
- Batan, Mehmet (2011). *İran İslâm Cumhuriyeti İlk ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Türkler ve Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Biljali, Şener (2007). *Makedonya Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Kitaplarında Osmanlı İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çayır, Kenan (2009). “‘We Should Be Ourselves before Being a European’: The New Curriculum, New Textbooks and Turkish Modernity”. *Educational Sciences: Theory & Practice* 9 (4): 1681-1690.
- Çelik, Hülya ve M. Bilal Çelik (2015). “Devrim Sonrası İran Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Türklere İlişkin Söylemlerin Analizi”. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi* 4 (2): 202-224.
- Çiçek, M. Talha (2012). “Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve ‘Arap İhaneti’”. *Divân* 17 (32):169-188.
- Davarcı, Âlim (2006). *Alman İlk ve Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajı Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Deveci Bozkuş, Yıldız (2014). “Ermeni Tarih Ders Kitaplarında Türk İmgesi”. *Yeni Türkiye* 60: 1-45.
- _____. (2015). “Ermeni Tarih Ders Kitaplarında 1915 Olayları”. *Tesam Akademi Dergisi* 2 (1): 89-105.
- _____. (2016). *Ermeni Ders Kitaplarında “Türkler”*. Ankara: TEPAV.
- Diñç, Erkan (2006). “Changes in the Turkish History Curriculum and the Place of European History”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 7 (2): 247-261
- Erdönmez, Celâl (2007). “Kıbrıs Tarihi Ders Kitaplarında Osmanlı Devrinde Kıbrıs’a Yapılan Sürgünlerle İlgili Bazı Tespitler”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15: 65-90.
- Erözden, Ozan (2014). “Hırvatistan Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmajı”. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 50: 39-54.
- Ersanlı, Büşra (2008). “La imagen de Europa: fragmentada y estática en los libros de texto recientes de historia en Turquía” [Türkiye’deki Son Dönem Ders Kitaplarında Avrupa İmgesi: Parça-Bölük ve Durağan]. *Conociendo al otro: El islam y Europa en sus manuales de historia*. Ed. Luigi Cajani. Madrid: Fundación ATMAN.
- Gatina, Venera (2009). *Rus Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı / Türk İmgesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gökdemir, Zehra Betül (2010). *Suudi Arabistan Ders Kitaplarında Türkler ve Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- Göksun, Yenal (2011). *Suriye İlk ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında Türkler ve Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- İsoy, Mümin (2014). “Bulgaristan Tarih Ders Kitaplarında Türk Azınlığın Yerine İlişkin Bazı Gözlemler”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 3 (1): 37-51.
- Kapar, Mehmet Ali (2016). “Sovyetler Birliği Dönemi Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi’nin Öğretimi”. *USAD* 5: 239-252.
- Karakuzu, Taner ve İbrahim Limon (2012). “Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Yeri Üzerine Bir Analiz”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 4: 81-103.
- Kınıklıoğlu, Suat (2007). “Images and Representations of Turks and Turkey in Soviet History Textbooks”. *International Textbook Research* 29 (3): 259-271.
- Koçoğlu, Yasemin (2014). “Barışın Aracı Olarak Tarih Ders Kitapları: Türk-Yunan Tarih Ders Kitapları Örnekleme”. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Köstüklü, Nuri (2013). “Kıbrıs Rum Kesimi Tarih Ders Kitaplarında ‘Türk’ Ve ‘Türkiye’ İmajı”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi* (17- 19 Mayıs 2013). Saraybosna, Bosna Hersek.
- Lewis, Bernard (1993). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Çev. M. Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Maharramova Cengiz, Nigar (2016). *Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Metin, Erhan (2015). *Türk Ders Kitaplarında “Ermeniler”: Cumhuriyet’ten Günümüze*. Ankara: TEPAV.
- Muhasilović, Jahja (2015). *Bosna Hersek Güncel Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Naveh, Eyal (2008). “La imagen de Europa y del mundo árabe-islámico en el currículo escolar y los libros de texto de historia en Israel” [İsrail’deki Okul Müfredatı ve Tarih Ders Kitaplarında Avrupa ve Arap-İslam Dünyası İmgesi]. *Conociendo al otro: El islam y Europa en sus manuales de historia*. Ed. Luigi Cajani. Madrid: Fundación ATMAN.
- Nets-Zehngut, Rafi (2013). “Israeli Approved Textbooks and the 1948 Palestinian Exodus”. *Israel Studies* 18 (3): 41-68.
- Peled-Elhanan, Nurit (2012). *Palestine in Israeli School Books: Ideology and Propaganda in Education*. London: I.B. Tauris.
- Pingel, Falk (2000). *The European Home: Representations of 20th Century Europe in History Textbooks*. Strasbourg: Council of Europe.
- _____ (2010). *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. 2nd Edition. Paris and Braunschweig: UNESCO and Georg Eckert Institute.

- Pirický, Gabriel (2013). “The Ottoman Age in Southern Central Europe as Represented in Secondary School History Textbooks in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia”. *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 5 (1): 108-129.
- Podeh, Elie (2000). “History and Memory in the Israeli Educational System: The Portrayal of the Arab-Israeli Conflict in History Textbooks (1948–2000)”. *History & Memory* 12 (1): 65-100.
- _____ (2002). *The Arab-Israeli Conflict in Israeli History Textbooks, 1948-2000*. Westport, CT: Bergin & Garvey.
- _____ (2010). “Univocality within Multivocality: The Israeli-Arab-Palestinian Conflict as Reflected in Israeli History Textbooks, 2000–2010”. *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 2 (2): 46-62.
- Slater, John (1995). *Teaching History in the New Europe*. London and New York: Council of Europe.
- Stradling, Robert (2001). *Teaching 20th Century European History*. Strasbourg: Council of Europe.
- Şimşek, Ahmet. (2013). “Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Avrupamerkezcilik”. *İnsan ve Toplum* 3 (6): 193-222.
- _____ (2016). “Başka Ülkelerin Tarih Ders Kitaplarında Türk/Osmanlı İmajını Konu Eden Tez Araştırmaları Hakkında Bir İnceleme”. *4. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu* (1-3 Eylül 2016). Muğla.
- Şimşek, Ahmet ve Nigar Maharramova Cengiz (2015). “Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk-Osmanlı İmgesi”. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi* 4 (2): 225-258.
- Tak, İsa ve Nurses Yıldız (2014). “1980–1990 Yılları Arasında Bulgaristan’da İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Osmanlı Algısı”. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2 (2): 67-100.
- Tuncer, Fatih Fuat (2012). *Kosova Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Turan, Namık Sinan (2009). “Erken Cumhuriyetin Tarih Kitaplarında ‘Arap’ İmgesinin Oluşumuna Dair Notlar”. *Türkoloji Kültürü* 2 (3): 61-79.
- Ulubaş, Mahmut (2009). *Günümüz Amerikan Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarihi ile İlgili Konuların Ele Alınışı Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Konuya: Selçuk Üniversitesi.
- Ural, Selçuk (2014). “Makedonya’da 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk Algısı”. *Tarih Okulu Dergisi* 7 (19): 797-826.
- Uzun, Hakan (2009). *Lise Cumhuriyet Tarihi Ders Kitaplarında Türk- Arap İlişkileri (1923- 2007)*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi..

- Yıldırım, Murat (2007). “Lise Tarih ve Cumhuriyet Tarihi Ders Kitaplarında Türk-Ermeni İlişkileri (1930-2000)”. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Yıldız, Nurses (2008). *1980-1990 Yılları Arasında Bulgaristan’da İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Osmanlı Algısı*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Yiğit, Mehmet (2009). Arap Ülkelerinde Okutulan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türkler (Ürdün ve Suriye Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yogev, Esther (2010). “A Crossroads: History Textbooks and Curricula in Israel”. *Journal of Peace Education* 7 (1): 1–14.
- _____ (2012). “The Image of the 1967 War in Israeli History Textbooks as Test Case: Studying an Active Past in a Protracted Regional Conflict”. *Oxford Review of Education* 38 (2): 171-188.
- Weiker, Walter F. (1988). *The Unseen Israelis: The Jews from Turkey in Israel*. New York: University Press of America.
- Žunić, Mirna (2008). *Hırvatistan’da Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı İmajı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Zürcher, Erik Jan (1995). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Y. S. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları.

The Turkish War of National Liberation and the Republican Period in Israeli History Textbooks*

Selim Tezcan**

Mehmet Sadık Gür***

Alper Sarıbaş****

Abstract

This article examines how the Turkish War of National Liberation and the Turkish Republic are treated in Israeli history textbooks published since 1948. The books recount the war and the treaty in a positive tone, stressing that Turkey was the only defeated country in World War I that successfully rejected the conditions originally imposed upon it. Mustafa Kemal's reforms are also depicted in a favorable light, and although the authoritarian traits of the regime come under criticism, they are regarded as a temporary measure intended to help consolidate the reforms. In the Cold War era, Turkey is shown as a country passively brought into the Western camp. Although the rise of the Democratic Party to power is interpreted as a sign of maturity for the new-fangled Turkish democracy, the coup in 1960 is presented as a result of corruption and restriction of freedom rather than a blow to democracy.

Keywords

Israel, Turkish Republic, history education, history textbooks.

* Date of Arrival: 12 February 2017 – Date of Acceptance: 28 November 2017

You can refer to this article as follows:

Tezcan, Selim, Mehmet Sadık Gür ve Alper Sarıbaş (2018). "İsrail Tarih Ders Kitaplarında Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 137-167.

The research underlying this article was supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBİTAK) under grant number 214K010, with the project title "The Treatment of the Topics Associated with Turks and Jews in the History Textbooks Used in Primary and Secondary Education in Israel and Turkey, 1948-2014." We would like to thank TUBİTAK for its support.

** Dr. Lecturer, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Ankara/Turkey
selimte76@gmail.com

*** Lecturer, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Eastern Languages and Literature, Ankara/Turkey
gur.sadik@gmail.com

**** Res. Asst., Ankara University, Faculty of Languages History and Geography, Department of Eastern Languages and Literature, Ankara/Turkey
alper.saribas@hotmail.com

Война Турции за национальное освобождение и республиканский период в израильских учебниках истории*

Селим Тезджан**

Мехмет Садык Гюр***

Алпер Сарыбаш****

Абстракт

В этой статье анализируется, как турецкая война за национальное освобождение и Турецкая Республика рассматриваются в израильских учебниках истории, изданных после 1948 года. В книгах в позитивном тоне рассказывается о войне и Лозанском договоре, подчеркивается, что Турция была одной из пострадавших в Первой мировой войне стран, единственной, отвергшей предложенные ей условия принудительного договора. Реформы Мустафы Кемаля также изображены в благоприятном свете, и хотя авторитарные черты режима подвергаются критике, указывается, что он не был подобен фашистским режимам в Европе, но был временной мерой, призванной помочь в консолидации на пути реформ. Во время холодной войны Турция изображается как пассивная сторона, которая была включена в западный лагерь по инициативе с и финансовой помощью США. Хотя приход Демократической партии к власти интерпретируется как признак зрелости для новообретенной турецкой демократии, переворот 1960 года преподносится как результат коррупции и ограничения свобод, а не удар по демократии. Информация о евреях в республиканской Турции представлена в ограниченном объеме; говорится о том, что они отказались от статуса меньшинства, предоставленного Лозанским договором, и присутствуют сведения о количестве населения.

Ключевые слова

Израиль, Турецкая Республика, историческое образование, учебники истории.

* Поступила в редакцию: 12 февраля 2017 г. – Принято в номер: 28 ноября 2017 г.

Ссылка на статью:

Tezcan, Selim, Mehmet Sadık Gür ve Alper Sarıbaş (2018). "İsrail Tarih Ders Kitaplarında Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 137-167. В основу данной статьи положено исследование «Освещение тем, связанных с турками и евреями, в учебниках по истории для начальной и средней школы в Турции и Израиле, 1948-2014», проведенное под руководством Селима Тезджана в рамках проекта (214K010) TÜBİTAK. Благодарим TÜBİTAK за поддержку данного исследовательского проекта.

** Д-р, преп., Анкарский университет общественных наук, факультет общественных и гуманитарных наук, кафедра истории – Анкара / Турция
selimtezt76@gmail.com

*** Преп., Университет Йылдырыма Беязида, Факультет гуманитарных и социальных наук, кафедра восточных языков и литератур – Анкара / Турция
gur.sadik@gmail.com

**** Спец.-иссл., Анкарский университет, факультет языка, истории и географии, кафедра восточных языков и литератур – Анкара / Турция
alper.saribas@hotmail.com

“Mecmû’a” Ve “Mecmû’a-i Eş’âr” Kavramlarının Zübdetü’l-Eş’âr ve Zeyllerindeki Kullanımları Üzerine*

Ayşe Yıldız**

Öz

“Bir araya getirilmiş, derlenmiş, toplanmış” anlamlarında Arapça kökenli bir kelime olan mecmua, Osmanlı dönemi Türk edebiyatında, çoğunlukla bireysel beğeniler ışığında oluşturulmuş her konudan seçkinin genel adıdır. Osmanlı dönemi Türk edebiyatının önemli metinlerinden olan mecmular ve bunların bir grubunu oluşturan şiir mecmuaları (mecmua-i eş’ârlar), kolektif tüketilen ve kendilerini yenileyebilen eserlerdir. Konu yelpazesi çok geniş olan mecmualar içinde özellikle nazire, şiir, inşa ve latife mecmuaları edebiyat biliminin inceleme alanına dâhildir. Şiir mecmualarının genel adı olan mecmua-i eş’âr, döneminde şiir meclislerinde okunan, dolayısıyla döneminin şiir zevkine ışık tutan ve farklı şairlerin şiirlerinin bir mürettep (düzenleyici) tarafından bir araya getirilerek bugünkü antoloji işlevini gören metinlerdir. Bu makalede, mecmua ve mecmua-i eş’ârın, Kafzâde Faizi’nin Zübdetü’l-Eş’âr’ı ve zeyllerinde bilinen terim anlamı dışında kazandığı anlamlar değerlendirilmiş ve şairin kendi şiirlerini topladığı müsvedde hâlindeki divan/defter anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler

mecmua, mecmua-i eş’âr, Zübdetü’l-Eş’âr ve zeylleri, antoloji, tezkire, divan.

* Geliş Tarihi: 27 Haziran 2016 – Kabul Tarihi: 06 Aralık 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yıldız, Ayşe (2018). “Mecmû’a” ve “Mecmû’a-i Eş’âr” Kavramlarının Zübdetü’l-Eş’âr ve Zeyllerindeki Kullanımları Üzerine”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 169-181.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara/Türkiye
yildiz@gazi.edu.tr

Giriş

“Bir araya getirilmiş, derlenmiş, toplanmış” anlamlarında Arapça kökenli bir kelime olan mecmua, Osmanlı dönemi Türk edebiyatında, çoğunlukla bireysel beğeniler ışığında oluşturulmuş her konudan seçkinin genel adıdır (Kut 1986: 170). Ayrıca Osmanlı kültür ve edebiyatında *cüzdan*, *defter*, *cerîde* (Uzun 2003: 265), *sefîne* ve *cönk* kelimeleri de mecmua ile aynı anlamda kullanılmıştır (Gökyay 1993: 73). Danadili ve sığırdili kelimelerinin de şekli benzerlik dolayısıyla cönk karşılığında; hatta Arap edebiyatında *divân* kelimesinin de mecmua-i eş’âr (şiir mecmuası) anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Uzun 2003: 266). Yine, *muhtârât*, *muhtasar*, *telhis*, *hulâsa* ve *zübde* de mecmuaya çok yakın anlamlı terimler olarak yüzyıllar boyunca var olmuştur (Uzun 2006: 28).

Mecmuaların ve düzenleyici(mürettip)lerinin sayıca çokluğu, içerik ve düzenleniş açısından farklılıklar göstermesine sebep olur. Mecmualar üzerinde değişik tasnif denemeleri yapılmıştır. Bu tasnifler ve bunlar üzerindeki tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında olmakla birlikte; makalede, kullanımı ve antolojik tipteki biyografi yazıcılığında kazandığı anlamı irdelenecek olan “mecmua-i eş’âr”, mecmua tasnifinde seçme şiir mecmuaları başlığıyla yer almaktadır (Kut 1986: 170). Mecmualar Osmanlı bilim, kültür ve edebî hayatında çok rağbet görmüş nazire ve şiir mecmuaları kendi dönemlerinde şiir antoloji/seçkilerinin fonksiyonunu üstlenmişlerdir. Bu tarz seçkiler farklı dönemlerde farklı adlarla anılsa da, temelde seçkiyi yapan kişilerin geniş kitlelerin şiir zevkinde ve repertuarında etkisi olduğu ve bir anlamda edebî kanon oluşturdukları kabul edilir (Aynur 2007: 99).

Kitabın Tüketimi

Dünya edebiyatlarında düzyazının modernite ile ilintili olduğu ve modern öncesi anlatıların hâkim formunun manzum olduğu kabul edilmektedir. Bugün düzyazı ile ifade edilen pek çok türün söz konusu dönemlerde nazımla kaleme alınmış olması da geçmiş dönemlerde manzum tür çeşitliliğinin önemli sebeplerindendir. Tanzimat’a kadar devam eden Osmanlı dönemi Türk edebiyatında da nazım hâkim bir formdu ve sadece edebî eserler değil, dinî, tasavvufî, tarihî, biyografik eserler, hatta sözlükler bile kimi zaman manzum olarak kaleme alınmaktaydı. Okuryazarlığın azlığı ve kitaba ulaşmanın zorluğu da akılda kalıcılık özelliği dolayısıyla manzum formlara ilgiyi artırmış ve eserlerin kolektif tüketimine ortam hazırlamıştır. Okuryazarlığın modern öncesi top-

lumlarda geniş halk kitlelerini kapsamadığı çoğunlukla belirli sınıflara özellikle din adamlarının ait olduğu toplumsal sınıfla sınırlı kaldığı bilinmektedir (Ong 2003: 113’ten Tambiah 1968: 113-4). Okuryazarlığın nispeten imtiyazlı sınıflara mensup insanlarda görüldüğü modern öncesi toplumların pek çoğunda yazı yazma bir zanaat olarak toplumda yer bulur (Ong 2003: 114’ten Havelock 1963). Tanzimat’a kadar Osmanlı toplumunda okuma-yazma oranına dair net rakamlar olmasa da, kitabın tüketim tarzı, manzum formların hâkimiyeti, yazı yazma(kitabet)nın bir zanaat olarak toplumda yer bulması vb. sebeplere bu oranın çok yüksek olamayacağı tahmin edilmektedir. Modern dönemlerde bireysel olarak tüketilen kitabın modern öncesi devirlerde tüketim şekli zorunlu sebeplerle kolektifti. Bireysel tüketilen bir kitap, başkasına aktarma zorunluluk ya da gayesi taşımadığı, isteyen herkesin bir şekilde o kitaba ulaşma imkânının olduğu için, yazarın kaleminden çıkmış bir metin olarak kendini korurken, kolektif tüketim, her okunuşta yeni ilavelere açıktır. Bir topluluk önünde okunan kitaplara alınan okuma notları, okunan esere yapılan yorumlar, düzeltmeler ya da nazireler metni genişleten hem de mecmualara kaydedilmesini sağlayan unsurlardır (Değirmenci 2011: 7). Osmanlı dönemi Türk edebiyatının önemli metinlerinden olan mecmular ve bunların bir grubunu oluşturan şiir mecmuaları (mecmua-i eş’ârlar), düzenlenme ve tüketim tarzı açısından kolektif tüketilen ve kendilerini yenileyebilen eserlerdir. Şiir mecmualarının genel adı olan mecmua-i eş’âr, döneminde şiir meclislerinde okunan, dolayısıyla döneminin şiir zevkine ışık tutan ve farklı şairlerin şiirlerinin bir mürettep (düzenleyici) tarafından bir araya getirilerek bugünkü antoloji işlevini gören metinlerdir.

Antolojiler ve Antolojik Tipte Tezkireler

Anadolu sahası Türk edebiyatında şair tezkirelerinin ilk görülmeye başladığı dönem 16. yy.dır. Sehî Bey’den Gelibolulu Mustafa Âlî’ye kadar bu yüzyıl içinde yedi tezkire kaleme alınmıştır. Bu tezkirelerin biyografik hacimleri ve ele aldıkları şair sayıları değişkenlik gösterse de tümünün ortak özelliği, biyografik tipte olmasıdır. Yine bu yüzyılın bir başka özelliği edebiyatımızda nazire mecmualarının en çok görüldüğü yüzyıl olmasıdır. İlki 15.yy. da Ömer b. Mezid tarafından *Mecmûatü’n-Nezâir* adıyla düzenlenen nazire mecmualarının sayısında 16.yy.da ciddi bir artış gözlemlenir. Eğridirli Hacı Kemal’in 1512’de düzenlediği *Câmiu’n-Nezâir*’i; Edirneli Nazmî’nin 1523’te düzenlediği *Mecmau’n-Nezâir*’i; Pervane Bey tarafından 1560’ta dü-

zenlenen *Pervane Bey Mecmûası* (Levend 1998: 167-168) edebiyatımızda mevcut nazire mecmualarının önemli bir kısmının yoğunlaştığı yüzyıl olarak 16.yy.a dikkat çeker. Nazire mecmuaları neden 16.yy.da altın devrini yaşamış ve sonra neredeyse orijinal örneklerinin takibi mümkün olmamıştır? Bu soruya verilebilecek cevapların değişkenliği muhtemel olmakla birlikte, biz tezkire tipiyle alakalı bir sorgulama üzerinden cevap arayacağız. Öncelikle tezkirelerin *Heşt Bihişt*, *Âdâb-ı Zurâfâ*, *Bağçe-i Safâ-endûz* gibi kimi istisnalar hariç hemen tamamı "şiiir", "şair" ya da bu kelimelerle alakalı bir isim taşırlar. Yine adları ne olursa olsun tezkireler aslında dönemin tüm edebiyatçılarını değil, sadece şairlerini konu edinirler. Bu şairlerin tezkireye hangi kıstaslarla dâhil edildikleri de hatırı sayılır bir muğlaklık taşımaktadır. Öte yandan bu kıstasların sübjektif olmaları da olasıdır. Ayrıca şairlerin yazdıkları mensur eserler zikredilmekle birlikte, sadece nâsırlıklarıyla öne çıkan isimler tezkirelerde genellikle yer bulmaz. Yani tezkireler aslında, ele aldığı dönemin tezkire yazarının bakış açısıyla şiiir ortamını yansıtan eserlerdir. 16.yy.da kaleme alınan yedi tezkirede biyografik üslup; şairin hayatına dair Türkçe şair biyografilerinin hemen tamamında görülen bir şablon doğrultusundaki bilgilerin ardından verilen şiiir örneğidir. 16.yy.ın bu tezkirelerinde dikkat çeken en önemli nokta biyografilerin uzun, şiiir örneklerinin ise kısa olmasıdır. Dolayısıyla, 16.yy.ın şair tezkireleri ele aldıkları dönemle ilgili olarak az sayıda şiiir örneği sunarlar. Bu dönemde nazire mecmualarının sayıca fazla olması da kanaatimizce tezkirelerin bu yapısıyla ilişkilidir. Tezkireler üzerinden yeterince dolaşımda ol(a)mayan şiiir, nazire mecmuaları üzerinden tüketilmiştir. 17.yy.a gelindiğinde düzenleyeni belli nazire mecmualarının sadece matlaları toplayan bir örnek dışında devamlılığının olmadığı, buna karşılık tezkirelerin şekil değiştirdiği görülür. Biyografik tarzdaki şair tezkireciliği yerini şiiir antolojileri görünümündeki tezkirelere bırakmıştır. Öyle ki bunlara tezkire demenin doğruluğu tartışılır olmuştur (İsen 1997: 49). Benzer bir durum klasik Türk şiiirine pek çok açıdan modellik eden Fars edebiyatında da mevcuttur. Fars edebiyatının antoloji özellikleri gösteren ilk eseri olarak, şairlerin kısa biyografileri ve şiiir örneklerini bir araya getiren ve daha sonra tezkire olarak adlandırılacak türe öncülük eden Avfi (ö. 629/1232)'nin *Lübâbü'l-Elbâb*'ı kabul edilir (Yazıcı 2006: 30). Fars edebiyatında daha sonra düzenlenen şiiir mecmualarında da verilen kısa biyografik bilgilerin söz konusu mecmualara tezkire özelliği kazandırdığı bilinmektedir (Yazıcı 2006: 30).

Bir önceki yüzyılda nazire mecmuaları üzerinden dolaşımda olan şiir, bu yüzyılda antolojik tipteki bu tezkireler üzerinden yayıldığı için, antolojik tipteki tezkirelere adeta bu işlevi de karşılamış ve nazire mecmualarına olan ihtiyaç da azalmıştır. Antolojik tipteki ilk Türkçe tezkire olan Fâ’izî’nin *Zübdetü’l-Eş’âr*’ı, kendi devrine kadar gelen, şair biyografisini şiir örneğine göre daha ön planda tutan biyografi yazıcılığında çok köklü bir değişiklik yaparak, şiiri merkeze alan bir mecmua/antoloji/tezkire tarzı yaratmıştır. Bugün tezkireler arasında zikredilen bu esere, kendi döneminde tezkire adı verilmediği, eserden “mecmua” olarak bahsedildiği bilinmektedir. Nev’îzâde Âtâyî’nin *Hadâiku’l-Hakâik fi Tekmileti’ş-Şakâik* adlı Şakâiku’n-Nu’maniyye zeylinde de Kafzâde Fâizî’nin sözkonusu eserinden mecmua olarak bahsedilmektedir (Altok 2012: 154). Kendisinden sonraki yüzyıllarda da takipçiler bulan Faizî’nin bu eserine 17.yy.da Âsım *Zeyl-i Zübdetü’l-Eş’âr*’ı ve 18.yy.da İsmail Belig *Nuhbetü’l-Âsâr Li Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*’ı zeyl olarak yazmışlardır. Zeyl bizim kültürümüzde farklı türlerde örneklerine rastlanan, tezkire yazıcılığında ise 17.yy. ve sonrasında geleneksel hâle geldiği görülen bir tarz olmuştur. Tezkirelere yazılan zeylde genellikle tertip tarzı, dil ve üslubun da model alındığı bilinmektedir (İsen-Durmuş 2012: 1324-25).

Zübdetü’l-Eş’âr ve Zeyllerinde Mecmûa ve Mecmûa-i Eş’âr Kavramlarının Kullanımı

Zübdetü’l-Eş’âr ve onun zeylleri olan *Zeyl-i Zübdetü’l-Eş’âr* ve *Nuhbetü’l-Âsâr li Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*’da, aslında bir edebiyat terimi olan “mecmûa-i eş’âr” kavramı kullanımları açısından ele alındığında, bu metinlerde “mecmûa-i eş’âr”ın şiir meraklıları tarafından tertip edilen dönemin revaçta şiirlerini bir araya getiren antoloji anlamının dışında bir kullanıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Kafzâde Fa’izî’nin *Zübdetü’l-Eş’âr*’ında (Kayabaşı 1996) 17 şairden örnek şiirler verilirken örneğin hemen öncesinde, mecmûa-i eş’âr ifadesi aşağıda listelendiği şekilde kullanılmıştır:

Biyografi adı	Sayfa numarası	Mecmûa-i eş’âr ifadesinin geçtiği cümle/ibare
Ümidi	125	bu örnek nuhbe-i mecmûa-i eş’âridur
Câmî	229	müntehâb-ı mecmûa-i eş’ârındandır
Cem’î	240	mecmûa-i eş’ârı görülüp bu beyt ketb olındı
Muhammed Çelebi	670	mecmûa-i eş’ârı görülüp bu beyt ketb olındı”

Hibrî Çelebi, Hisâli, Abdî Çelebi, Nergisi, Vücûdî	322, 343, 501, 756, 821	bu ebyât/eş’âr mecmûa-i eş’ârından intihâb olındı
Hükmi	328	mecmûa-i eş’ârı görülüp bu beyt yazıldı
Subhî, Nesîmî	475, 757	mecmûa-i eş’ârı görülüp bu beyt keth olındı
İnâkî, Avni-i Burusevî, Feridî, Nevîdî	515, 575, 582, 810	mecmûa-i eş’ârından bu beyt/ebyât ihtiyâr/intihâb olındı
Kâbilî	611	mecmûa-i eş’ârı görülüp andan intihâb olınmışdır

Yedi şairin şiirlerinden örnek verilirken de “mecmua” kelimesi mecmua-i eş’âr kastıyla kullanılmıştır. Söz konusu ifadeler şunlardır:

Biyografi adı	Sayfa numarası	Mecmûa ifadesinin geçtiği cümle/ibare
Husrevî	343	mecmûası görülüp bu ebyât andan intihâb olındı.
Râzî	378	mecmûaları görülüp bu beytleri sebt olındı
Reşâdî	381	bu ebyât mecmûasından intihâb olındı
Rızâyî, İsmetî	382, 527	mecmûasından/mecmûalarından intihâb olındı
Rûhî	408	bu beyt nuhbe-i mecmûa-i âsârıdır

Zübdetü’l-Eş’âr’da şiir örnekleri öncesinde kullanılan “mecmua” kelimesi, sadece bir yerde, İnsân biyografisinde, şiir mecmuası anlamını karşılama-maktadır: “... bu ebyât hâsıl-ı mecmû’a-i ömridür” (Kayabaşı 1996: 128). 515 şairin şiirini konu edinmiş bir eserde 25 şairin şiir/ler/i öncesinde gö-rülen bir ifade yaklaşık örneklerin %5’ine tekabül eden ve tezkirenin/anto-lojinin hacmi düşünüldüğünde oldukça küçük bir orandır. Burada dikkati çeken iki nokta bulunmaktadır: İlki mecmua ve mecmua-i eş’âr kavramının şairin henüz tedvin etmediği şiirlerinin toplandığı bir defter anlamında kul-lanılması; bir diğeri de Faizî’nin biyografi yazıcılığındaki bu kişisel kullanı-mın kendisine zeyl yazan tezkire yazarlarının ikisi tarafından da benimsen-miş olmasıdır.

Kafzade Fâizî’nin ilk zeyli olan Âsım’ın *Zeyl-i Zübdetü’l-Eş’âr*’ı, 123 şair içere-mektedir. Eserde, 51 şairin şiirlerinden verilen örnek öncesinde mecmua/ mecmua-i eş’âr ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu Faizî’nin eserine oranla hayli yüksek bir rakamdır. Eserdeki şair sayısına oranı ise %41’dir. Söz konusu eserde geçen mecmua ifadesi de mecmua-i eş’ârı karşılar nite-

liktedir. *Zeyli Zübdetü’l-Eş’âr*’da “mecmûa” ve “mecmûa-i eş’âr” ifadelerinin geçtiği cümleler ve bunların yer aldığı biyografiler şu şekildedir:

Biyografi adı	Sayfa numarası	Mecmûa-i eş’âr ifadesinin geçtiği cümle/ibare
Hamdi-i Diger, Hâmî Beg, , Sebzi-i Bursevî, Sıdkî, Aysî, İffetî, Nergisî Efendi, Nergisî-i Diger, Nehcî Efendi	65, 66, 79, 95, 115, 117, 148, 148, 149	mecmûa-i eş’ârından bu beyt intihâb olındı

Biyografi adı	Sayfa numarası	Mecmûa ifadesinin geçtiği cümle/ibare
Ülfetî, Bezmî Çelebi, Bâkî Uşşâkîzâde, Dâniş Ali, Sa’dî, Şeyhî, Şekib Çelebi, Tab’î Çelebi, Ömrî, Arzî Efendi, Feyzî Çelebi, Mantukî Efendi, Nüzhetî Çelebi, Nazîm Çelebi, Nedîm Efendi, Nutkî Efendi, Velî Efendi	47, 51, 51, 66, 80, 88, 89, 100, 114, 116, 126, 135, 149, 150, 152, 156, 165	bu eş’âr mecmûasından intihâb olındı
Bülendî, Bahrî Efendi, Tâ’ib Çelebi, Zekâyî Efendi, Sûzî, Senâyî, Sükûnî Çelebi, Şef’î Çelebi, Sâbir, Sulhî Efendi, Zamîrî, Tâhir Çelebi, Tarzî Efendi, ‘Avnî, Abdî, Abdî-i Diger, Fennî Çelebi, Fehmî Çelebi, Meyyâl, Meşrebî, Nazîrî Efendi, Vak’î Efendi,	51, 52, 52, 76, 80, 80, 82, 87, 96, 98, 98, 99, 100, 114, 115, 115, 132, 133, 136, 140, 149, 165,	bu beyt mecmûasından intihâb olındı
Kerîmî Efendi, Latîfî, Vâdî Efendi	134, 135, 166	bu nazm mecmûasından intihâb olındı
Yûsuf	176	Bu ruba’î mecmûasından intihâb olındı

Zübdetü’l-Eş’âr’ın son zeyli ise İsmail Belîğ’in 1727’de kaleme aldığı 413 şairden bahseden *Nubbetü’l-Âsâr Li Zeyli Zübdeti’l-Eş’âr*’dır. Eserde 17 şairin şiir/ler/inden örnek verilirken şiir örneğinin hemen öncesinde mecmua ifadesi yer alır. Diğer iki tezkirede mecmûa/mecmûa-i eş’âr ifadesi kullanılmışken Belîğ’de, mecmûa-i güftâr, mecmûa-i âsâr, mecmûa-i eş’âr, ifadeleri görülür. Bu ifadeler de örnek şiiri verilen şairin tedvin edilmemiş şiirlerini karşılamaktadır.

Biyografi adı	Sayfa numarası	Mecmûa-i güftâr/âsâr/eş’âr ifadesinin geçtiği cümle/ibare
Ahmed Efendi	5	mecmûa-i güftâr-ı mu’ciz-âsârından numûnedir
Edib	9	mecmûa-i âsârından nuhbedür
Erib, Ünsî, Re’feti, Şehrî, Kâtib	11, 22, 102, 193, 343	mecmûa-i güftârından nümûnedür
Emin Efendi	20	mecmûa-i güftâr-ı dürer-bârından nümûnedür
Şeyh Enis	24	mecmûa-i güftâr-ı hâlet-nümâlarından nümûnedür
Tâ’ib, Hasib, Sâmî, Şekîb, Vâsîf	36, 67, 144, 180, 503	mecmûa-i güftârından nuhbedür
Enis	23	mecmûa-i eş’âr-ı belâgat-şî’ârından nümûnedür
Şeyh Sâkîb	53	mecmûa-i eş’âr-ı belâgat-âsârından nümûnedür
Selim Efendi	163	mecmûa-i eş’âr-ı selâset-şî’ârından nümûnedür

Zübdetü’l-Eş’âr zeyllerinden olan *Tezkire-i Şu’arâ-yı Yümnî* (Erdem 2013) ve *Silahdarzâde Tezkiresi*’nde mecmûa/mecmûa-i eş’âr kelimelerine rastlanmaz. Biyografilerinde *Silahdarzâde Tezkiresi*’nden yararlanan *Şefkat Tezkiresi*’nde (Kılıç 2005) de mecmûa kavramının böylesi bir kullanımı söz konusu değildir.

Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik bağlamdan hareketle, mecmûa kelimesinin “derleme eser”, “şairin kendi şiirlerinin müsveddesi”, “defter” ve “divan” anlamlarına ulaşmış (Kurnaz vd 2013: 23); Leskofçalı Galib’in mecmûa kavramına yüklenen anlamı daha da genişleterek “külliyyat” manasıyla şiirinde kullandığını tespit etmişlerdir (Kurnaz vd 2013: 28). Ancak biyografi yazıcılığında özellikle de Türkçe şair biyografilerinde tedvin edilmemiş şiir müsveddeleri için mecmua ve mecmua-i eş’âr kelimelerinin kullanımı *Zübdetü’l-Eş’âr* ile Âsım ve İsmail Belîğ tarafından kaleme alınan iki zeylinde görülmektedir. Bu eserler dışında Türkçe şair tezkirelerinde “mecmûa”/”mecmûa-i eş’âr” kelimelerinin kullanımına ender olarak rastlansa da bu kullanım, biyografisi yazılan şairin şiirlerini topladığı müsvedde anlamında

değildir. Mesela Râmiz’in *Âdâb-ı Zurâfâ*’sında (Erdem 1994: 273) ve Âşık Çelebi’nin *Meşâirü’ş-Şu’arâ*’sında (Kılıç 2010: 286, 1096) yazar kendi tezkiresinden “mecnûâ” olarak bahsetmiştir. Esrar Dede Tezkiresi olarak da bilinen *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*’de ise üç yerde mecnûâ kelimesi kullanılmış. Bir yerde çokluk yapıda ve cins isim olarak (Genç 2000: 482); iki yerde ise şiir mecnûası anlamında kullanılmıştır (Genç 2000: 22, 33). *Hâtîmetü’l-Eş’âr*’da “nâzım-ı mecnûâ-i hünermendî” ve “nâzım-ı mecnûâ-i serbülendî” ibarelerinde mecnûâ kelimesinin kullanımına rastlanmaktadır (Fatin 1855). Ancak söz konusu ibareler, *Hâtîmetü’l-Eş’âr*’ın bir özelliği olan şiir örneğinin biyografinin başına alınması sebebiyle örnek şiirle başlayan maddenin hemen başında yer alarak, tezkirede örneklenen şiirleri işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Bunun dışında Anadolu sahasında kaleme alınmış antolojik ve biyografik tipteki tüm tezkireler taranmış fakat mecnûâ ve mecnûâ-i eş’âr kavramlarına Fâizî, Âsım ve İsmail Belîğ’in tezkirelerinde görülen anlamların verildiği tespit edilememiştir.

Sonuç

Bir edebiyat terimi olarak bir araya getirilmiş her tür ve konudan metnin genel adı olan mecnûâ ve onun içerisinde bir alt grup oluşturan mecnûâ-i eş’âr, yaygın anlamlarının dışında bir şairin kendi şiirlerini divan haline getirmeden önce yazdığı müsvedde anlamında kullanımına bireysel örneklerde daha önce de denk gelinmiştir. Ancak bir şiir mecnûası görünümünde olan ve birbirine zeyl olarak yazılan antolojik tipteki üç tezkirede bunun bilinçli bir tercih ve üslup özelliği olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum hem zeyl geleneğinde kendisine zeyl yazılan metnin üslubunun da örnek alındığını göstermekte hem de bir tezkire terminolojisinin izi sürülecekse, kendi devrinde mecnûâ olarak adlandırılan antolojik tipteki tezkirelerin ilki olan Faizî ve onun takipçilerinin mecnûâ ve mecnûâ-i eş’âr kavramlarına yükledikleri anlamlara dikkat çekmektedir.

Açıklamalar

- ¹ Mecnûâ tasnifi ile ilgili ayrıntılı bilgi ve tasnif denemeleri için bkz. (Levend 1998: 170-174); (Kut 1986: 166-167); (Kılıç 2012: 75-96); (Köksal 2012: 409-431); (Gürbüz 2012: 97-113).
- ² Yümnî’nin Tezkire-i Şu’arâ’sının da Fâizî’ye zeyl olduğu kabul edilmektedir. Toplam 29 şair içeren bu eser, bu çalışmada değerlendirilmeye alınmamıştır.

Kaynaklar

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (1999). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübde-ti'l-Eş'âr*. Ankara: AKM Yay.
- Altok, Zeynep (2012). "Nazire Mecmualarına Tarihselci Bir Yaklaşım". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Turkuaz Yay. 137-155.
- Aynur, Hatice (2007). "Mecmuadan Müntahabât'a Geçiş Örneği Olarak Müntahabât-ı Mir Nazîf". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII- Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Turkuaz Yay.
- Coşkun, Ali Osman (1985). *Seyrek-âde Mehmed Âsım'ın Hayatı ve Zeyli Zübde-tü'l-Eş'ârı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Değirmenci, Tülün (2011). "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Bazı Okuma Biçimleri Hakkında Bazı Gözlemler". *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar* 1: 7-43.
- Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı –İnceleme-Tenkidli Metin- İndeks-Sözlük*. Ankara: AKM Yay.
- _____ (2013). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Yümnî-İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım*. Ankara: TTK Yay.
- Fatin Efendi (1855). *Tezkire-i Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*. İstanbul: yyy.
- Genç, İlhan (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. Ankara: AKM Yay.
- Gökay, Orhan Şaik (1993). "Cönk". *İslam Ansiklopedisi*. C.8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Gürbüz, Mehmet (2012). "Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Turkuaz Yay. 97-113.
- Havelock, Eric A (1963). *Preface to Plato*. Cambridge, Mass: Belknap Pres of Harvard University Pres.
- İsen, Mustafa (1997). "Türk Tezkireciliğinde Antoloji Tipi Örnekler". *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ Yay.
- İsen-Durmuş, Tuba Işınsu (2012). "Osmanlı Şuarâ Tezkirelerinde Zeyl Geleneği". *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/1: 1319-1329.
- Kayabaşı, Bekir (1996). *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Kılıç, Atabey (2012). "Mecmua Tasnifine Dair". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Turkuaz Yay. 75-96.
- Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-Şu'arâ*. C. 1-2-3. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.

- Köksal, M. Fatih (2012). “Şiir Mecmûalarının Önemi ve ‘Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi’ (MESTAP)”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. Haz. Hatice Aynur vd. İstanbul: Turkuaz Yay. 409-431.
- Kurnaz, Cemal ve Halil Çeltik (2013). “Şairlerin Gözüyle Mecmua”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/1: 21-49.
- Kut, Günay (1986). “Mecmua”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.6. İstanbul: Dergâh Yay.
- Levend, Ağâh Sırı (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*. C.1. Ankara: TTK Yay.
- Ong, Walter J. (2003) *Sözlü ve Yazılı Kültür*. İstanbul: Metis Yay.
- Silahdarzâde Mehmed Emin. *Tezkire-i Şu’arâ*. İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. Nu: 2557.
- Tambiah, S. J. (1968) “Literacy in Buddhist Village in North-East Thailand”. *Literacy in Traditional Societies*. Der. Jack Goody. Cambridge, İngiltere: Cambridge Pres.
- Uzun, Mustafa (2003). “Mecmûa”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- _____ (2006). “Müntehabât”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yazıcı, Tahsin (2006). “Müntehabât -Fars Edebiyatı-”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

On the Use of The Terms “Macmua” and “Mecmu’a-ı Eş’âr” in Zübdetü’l-Eş’âr and Supplementary Works*

Ayşe Yıldız**

Abstract

As Arabic originated word (macmua), magazine means “collected or compiled” and it is the umbrella term for any anthology in the Ottoman era Turkish literature, created mostly in the light of personal appreciation. Considered significant texts in the Ottoman era Turkish literature, magazines and poetry journals (mecmua-i eş’âr) are collectively consumed and renewable sources. Among those with a rich range of themes, nazire (an integral part of Divan poetry writing), poetry, construction and humour magazines are involved in literary analyses. Mecmua-i eş’âr, the general name of poetry journals, is considered as today’s anthology, covering various works of different poets and compiled by an arranger (murettip) to reveal poetry recited in poetry assemblies and to provide an insight for the taste of poetry of the time. The article discusses the attributed meanings of magazines and Mecmua-i Eş’âr besides the well-known ones in Zübdetü’l-Eş’âr and supplementary works (zeyl) by Kafzâde Faizî and concludes that they were used to mean divan/private poetry scrapbook in which a poet kept his works in manuscript at that period.

Keywords

magazine, mecmua-i eş’âr, Zübdetü’l-Eş’âr and supplementary works (zeyl), anthology, collection of biographies (tezkire), divan.

* Date of Arrival: 27 June 2016 – Date of Acceptance: 06 December 2016

You can refer to this article as follows:

Yıldız, Ayşe (2018). “Mecmû’a” Ve “Mecmû’a-i Eş’âr” Kavramlarının Zübdetü’l-Eş’âr ve Zeyllerindeki Kullanımları Üzerine”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 169-181.

** Assoc. Prof. Dr., Gazi University, Turkish Language and Literature – Ankara/Türkiye
yildiz@gazi.edu.tr

Об использовании терминов «меджмуа» и «меджмуа-и ашаир» в «Зубдетуль-Ашаир» и других сочинениях*

Айше Йилдиз**

Абстракт

Слово «меджмуа», имеющее арабское происхождение, означает «собранный в одном месте, отобранный», и в турецкой литературе как термин используется для обозначения любой антологии, созданной на основе личных предпочтений в османский период. Данные антиологии и журналы, а также составляющие отдельную группу поэтические сборники (местуа-и еш'âr) представляют собой важные тексты для исследования турецкой литературы османского времени, они были очень популярны и неоднократно обновлялись. Тематика журналов была широкой, среди них были поэтические сборники и новеллистика, юмористические журналы и сборники поэтических подражаний-назире, которые исследуются литературоведами. «Меджмуа-и ашаир» (Местуа-и еш'âr) было общим названием поэтических журналов, которые являлись игрой роль современных антологий, они собирались составителем (murettip) и включали произведения разных поэтов, давая представление о вкусах эпохи и поэзии, которая звучала на поэтических меджлисах того времени. В настоящей статье рассматриваются значения «меджмуа» и «меджмуа-и ашаир», выходящие за рамки термина, которые описаны в «Зубдетуль-Ашаир» и добавлениях (zeul), составленных Кафзаде Фаизи (Kafzâde Faizî). Сделан вывод о том, что поэт использовал их для обозначения дивана / личной поэтической тетради, в которых поэт хранил свои стихи.

Ключевые слова

журнал, меджмуа-и ашаир, «Зубдетуль-Ашаир» и добавления (зейль), антология, собрание биографий (тезкире), диван.

* Поступило в редакцию: 27 июня 2016 г. – Принято в номер: 6 декабря 2016 г.
Ссылка на данную статью:

Yıldız, Ayşe (2018). "Mecmû'a" ve "Mecmû'a-i Eş'âr" Kavramlarının Zübdetü'l-Eş'âr ve Zeyllerindeki Kullanımları Üzerine". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 169-181.

** Доцент, д-р, Университет Гази, кафедра турецкого языка и литературы – Анкара / Турция
yildiz@gazi.edu.tr

Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi*

Tuğba Barutcu**
Fatma Açık***

Öz

Söz varlığı içinde deyimler, ait oldukları toplumun kültürünü kuşaktan kuşağa aktaran önemli bir araçtır. Deyimler, çocuğun günlük hayatı içinde yaşadığı toplumun kültürüyle pratik bir bağ kurmasını sağlar. Edebî eserler ve ders kitapları ise eğitim ortamlarında deyim kazanımını gerçekleştiren öncelikli materyaller olarak karşımıza çıkar. Bu materyallerin etkin bir şekilde kullanımı deyim edinimini kolaylaştırır. Araştırmamız kapsamında dört çocuk edebiyatı yazarının hikâye ve romanlardan oluşan toplam on dokuz eser içerdikleri deyimler açısından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda tespit edilen deyimler millî ve kültürel unsurları içerme durumuna göre değerlendirilmiş ve çalışmamızın son aşamasında MEB yayınları 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan deyimlerle karşılaştırılmıştır. Ders kitapları ve incelediğimiz çocuk kitaplarında ortak olan ve olmayan deyimler belirlenmiştir. Böylece bir Türkçe öğretmenin ders kitabı dışında roman, hikâye ve şiir kitapları ile çocukların dil gelişimine ve toplumun kültür aktarımına katkılar sunabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler

Çocuk edebiyatı, Türkçe ders kitapları, söz varlığı, deyimler, kültür.

-
- * Geliş Tarihi: 03 Şubat 2017 – Kabul Tarihi: 20 Ekim 2017
Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Barutcu, Tuğba ve Fatma Açık (2018). “Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 183-209.
- ** Araş. Gör. Dr., Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD – Kars/Türkiye
tugba.barutcu@kafkas.edu.tr
- *** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD – Ankara/Türkiye
fatmaacik1@yahoo.com

Giriş

Topluluk hâlinde sürdürülen yaşantılar bireyi, ortak bir gelecek kurma arzusuyla zaman içinde yaşadığı gruba ait kılar. Birlik duygusu, o grubu birbirine bağlayan özellikleri sonraki kuşaklara aktarma ihtiyacını doğurur. Bir arada geçirilen zaman; çeşitli araç ve gereçleri, kuralları, topluma ait anlam bütünlüklerini ve değerleri üretmeye başlar. Meriç (1979: 104) kültürü, hayatın ortaya koyduğu bir kalıp şeklinde tanımlarken; Kongar (1982: 16) toplum tarafından oluşturulan her ürünü kültür kavramı içinde ele alır. Ona göre maddî ve manevî olmak üzere iki boyuttan oluşan kültür, insan tarafından oluşturulan soyut ve somut tüm ürünleri bünyesinde barındırır. Ortaya çıkan ürünlerin gelişmesi, farklı dönemler içinde ele alınıp döneme uygun bir yapıya bürünmesi ancak nesiller arasında aktarılmasıyla mümkün olur. Dil bir yandan bu aktarımı sağlayan araçken diğer yandan kültürel varlıklar arasında yer alır. Onan (2012: 73) dil kavramına ilişkin yaptığı alan yazın taramasında dilin belirli temel özelliklerinden biri olarak kültür taşıyıcısı rolüne işaret eder.

Akarsu (1984), Humboldt'un dil-kültür bağlantısı üzerine düşüncelerinden yola çıkarak hazırladığı kitabın "Dil ve Dünya Görüşü" adlı bölümünde özetle; dillerde ulusların bütün özelliklerinin, karakterlerinin ortaya çıktığı gibi, ulusların dünya görüşlerini de dillerinden ortaya çıkarmanın mümkün olduğundan bahseder. Ona göre ulusların dünyaya dönük farklı algılayışları, karakterleri sözcüklerin anlamında ifadesini bulur. Bir sözcük, kavramın sadece maddesel göstergesi olduğundan, bireyler tarafından aynı biçimde tasarlanamaz. Birçok dilin sözcükleri, bütünde aynı kavramları gösterebilirler bile hiçbir zaman gerçekte eş anlamlı değildir. Humboldt'a göre aynı dilde bile sözcükler değişik kimseler tarafından çeşitli anlamlarda kullanılabilir. Nesnenin her türlü öznel algısı zorunlu olarak dilin kurulmasına ve kullanılmasına yol açar. Çünkü bir algıdan meydana gelen sözcük, nesnenin bir izlenimi değil, nesne tarafından ruhta uyandırılmış tasarımın bir izlenimidir. Her nesnel algıya kaçınılmaz bir öznellik katıldığından her insan nesne karşısında bir dünya görüşünün merkez noktası olarak bulunur. Çünkü sözcük, nesneye kendi anlamını da katarak kendini yeniden ruhun karşısına koyar ve nesneye bir özellik verir. Her dilde özel bir dünya görüşü vardır. Kaplan'a göre (21. Baskı 2006: 39) fert konuştuğu dili hazır bulur. Dil ferde cemiyetin bağışladığı en büyük miras ve donatımdır. Ana, baba, çevre, okul, çocuğa dil vasıtasıyla cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini

ve kültürünü de aktarır. Kültür aktarımı yazılı ve sözlü dil sayesinde sağlanır. Böylece nesiller arasında uçurumlar oluşmaz. Bu noktada evde başlayan, sokakla ve örgün eğitim kurumlarında sistemli bir şekilde devam eden dil edinimi ve öğretiminin bireyin kimlik kazanımındaki önemi ortaya çıkar. Anadili öğretiminin dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerini kazandırmanın yanında kültür aktarımı ve kimlik kazandırma gibi bir görevi de üstlenmesi gerekmektedir. Eğitim kurumlarında anadili kapsamında kültür aktarımı yazılı ve sözlü ürünlerin okutulması, incelenmesi şeklinde yani metinler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Metinlerde geçen sözcükler, deyimler, atasözleri vb. üzerindeki uygulamalarla birey hem kim olduğu sorusunun cevabını, bu cevaptan yola çıkarak içinde bulunduğu toplumun kimliği hakkında sorularına cevap bulabilir.

Dil, kültür, mantık, tecrübe, zevk ve muhakemenin en özlü ifadelerinden biri olan deyimler nesiller arasında köprü vazifesi görür. Deyimler, bir ulusun ortak kültür mirası içinde kendilerine özgü yeri, değeri ve önemi olan kalıp ifadelerdir. Bu ifadeler aracılığıyla yüzyıllar içerisinde o ulusun bir parçası hâline gelmiş birçok değeri birkaç kelime ile günümüze ve geleceğe taşımak mümkündür. Bu nedenle deyimler yazar ve şairlerin eserlerinde de vücut bulurlar.

Dil; kültürel değerleri ya da değersizlikleri, toplumun geçmişiyile ilgili olayları, ulusal ve yerli birikimi genç kuşaklara aktararak bilginin nesiller arası sürekliliğini sağlar. Bu yönüyle bireyin kimlik oluşumunu destekleyen önemli bir etkidir (Kula 2012: 13). Birey; içine doğduğu toplumun hayata bakışını, dünya görüşünü, ruhunu, tarihî macerasını dil üzerinden edinir. Kişinin kim olduğu, nerede doğduğu, nasıl bir hayat sürdürdüğü bireysel kimliğini oluştururken kültürel öğelerle şekillenen millî kimliği bu sürece eşlik eder (Ercilasun 2009: 24). Bağlı olduğumuz kültürel özellikler ve kullandığımız dil millî kimliğin iki önemli unsurudur. Bireysel yaşantımız, ait olduğumuz toplumun tanışma fırsatı bulduğumuz tüm değerleriyle harmanlanarak millî kimliğimizi meydana getirir. Bu bağlamda dil ve kültürle ilgili her çalışma alanı bireyin millî kimliğiyle olan köklerini kuvvetlendirici özelliğe sahiptir. Bu sebeple de önemlidir. Deyim, atasözü, masal, ninni, efsane, tekerleme, bilmece gibi halk bilimi öğeleri de dil aracılığıyla aktarılan ve toplumun kültürüne ait yapıların başında gelir. Söz varlığı içinde yer alan deyimler, günlük yaşama pratik bir biçimde dâhil olarak bireyler arasında ortak bir algı, düşünce ve duygu sistemini inşa eder.

Deyim, atasözü ve çeşitli anlatım kalıplarından oluşan bütün, Aksan (2006a: 7-11) tarafından söz varlığı olarak tanımlanır. Ona göre dilin tarihî evrelerine, gelişim süreçlerine ışık tutan bu bütünsel yapı yıllar içinde dilde ve üretildiği toplumda ortaya çıkan değişimleri yansıtır. Söz varlığı kaynağını aldığı toplumun dünya görüşü ve yaşam biçiminin açıklayıcısıdır. Bu bütünlük içinde yer alan deyim ve atasözleri diğer dillerdeki kalıp ifadelerle nitelik açısından ortak özelliklere sahip olsa da üretildikleri topluma aittir (Aksan 2006b: 171). Deyimler ve atasözleri işlendikleri kültür gibidir ve millî kimliğin önemli birer unsurunu oluşturur. Aksan'a (2001:92) göre deyimler, ait olduğu dilin iç yapısına ve anlam özelliklerine dair önemli ipuçları barındırır. Bununla birlikte üretildiği dile özgüdür ve o dili diğer dillerden ayıran özelliklere sahiptir. Bu sebeple halk bilimi ve dil bilimi alanında çalışan araştırmacılar, sadece deyimleri inceleyerek bir toplumun kültürüne dair pek çok bilgiye sahip olabilirler.

Deyimler, yaygın tanıma göre en az iki kelimedenden oluşan ve genel olarak kelimelerin anlam değişmesine uğrayıp yeni bir anlam kazandıkları kalıplaşmış söz öbekleridir (TDK 2011, Çotuksöken 2004: 83, Parlatır 2008: 1). Aksoy'a (2016: 52) göre deyimler bir kavramı, durumu dikkat çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde ifade eden ve kelimelerin çoğunun gerçek anlamı dışında başka bir anlamda kullanıldığı kalıplaşmış kelime gruplarıdır. Deyimler, kullanıldığı dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, göreneklerini ve inançlarını, nükte eğilimini, düşünce yapısını, imgelem, algılama ve anlatım gücünü yansıtmaya sebebiyle millî kimliğin bir parçasıdır (Aksan 2001: 90). Deyim gibi söz varlıkları, toplumun geçmişinde ürettiği sözlü ürünleri yaşanan zaman dilimine taşınması itibarıyla aynı kaynaktan beslenen bireyleri ortak bir paydada birleştirir. Böylece millî bir kimliğin tasarlanması ve geleceğe aktarılmasına katkıda bulunur.

Deyim ve atasözü gibi kültürden kaynağını alan her ürünün edinimi kişinin yaşadığı toplumla olan bağına kuvvetlendirir. Konuşulan dilin incelikleri, renkli ve yaşayan tarafı formel ya da informel yollarla bireye temas eder. Örneğin bazı deyimler, okul çağına kadar aile ve yakın çevreyle kurulan iletişim sonucu edinilirken bazı deyimler de okul çağının başlamasıyla çeşitli öğretim programları aracılığıyla planlı bir şekilde bireyin zihninde yer etmeye başlar. Bu noktada ders kitapları deyimlerin edinimini düzenleyen

öncelikli kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Bu edinim süreci, dil gelişimine bağlı olarak bireyin bilişsel gelişim evreleriyle uyumlu bir ilerleyiş arz eder.

Bireyler, içinde bulunduğu gelişim dönemine göre dili farklı boyutlarıyla yeterlilik kazanarak kullanmaya başlar. Örneğin 7-11 yaş aralığı somut işlemler dönemi olarak adlandırılır ve daha çok sınıflama, somut bir bakış açısıyla düşünme becerilerinin kazanıldığı bir evredir (Bacanlı 2003). Bu evre soyut becerilerin geliştiği bir dönemin alt yapısını oluşturur. Piaget, 11-15 yaş aralığını bilişsel gelişim sürecinin soyut işlemler dönemi olarak adlandırır. Bu dönemde bireyin yaşamı algılayışı somut ve gerçek deneyimlerle sınırlı değildir (Santrock 2014a: 95). Düşünceleri ve zihinsel yapısı soyut bir düzlemde ilerlemeye başlayan birey, dili de farklı boyutlarıyla idrak etmeye başlar. Bu süreçte özellikle söz varlığı açısından bir gelişme söz konusudur. Santrock (2014b: 303) 6 yaşındaki bir çocuğun söz varlığının ortalama 14.000 kelimedenden oluştuğunu, bunu takiben 11 yaşındaki bir çocuğun söz varlığının ortalama 40.000 kelimeyi bulduğunu söyler. Bu artışta bireyin edindiği soyut söz varlığının önemli bir katkısı vardır.

Deyim edinimi somut ve soyut bilişsel evrelerin niteliklerine göre ilerler. Somut yönü ağır basan deyimler birey tarafından öncelikli olarak algılanır. Soyut anlatımı ağırlıkta olanlar ise ortaokul dönemiyle birlikte daha verimli bir biçimde algılanıp yorumlanabilir. Eğitim öğretim içerisinde hangi deyimlerin hangi basamaklarda verilmesi gerektiği konusu oldukça önemli bir meseledir. Deyimlerin derecelerine göre sınıflandırılıp öğretilmesi daha bilimsel bir yaklaşım olacaktır. Uzun (1988), deyimlerin derecelerinin belirlenmesine yönelik çalışmasında, deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergelerin taşıdıkları anlam değerlerini ölçüt olarak almış ve deyimlerde üçlü bir derecelenmenin varlığını ortaya koymuştur. Buna göre *tam ya da birinci derece deyimler*, *yarı ya da ikinci derece deyimler* ve *üçüncü derece deyimlerden* söz etmek mümkündür. Deyimlerin derecelenmesinde anlam aktarımlarının rolünü şu şekilde göstermiştir: *Birinci derece deyimlerde*, deyim anlamı yapılanması içindeki bileşenler, göndergesel anlamlarıyla deyimleşme olgusuna girmektedir. Yani deyim anlamını oluşturan sözcükler, çeşitli anlam aktarımı olaylarının etkisiyle kendi anlamlarından sıyrılarak, birlikte bir deyim anlamı yansıtır duruma gelmektedir. Böyle bir yapıda, söz konusu deyim anlamıyla deyimlik anlam yapılanması arasında doğrudan hiçbir ilişki yoktur. Bu özellik, çözümlenemeyen deyimlerle paralellik göstermektedir.

Örneğin, *deneyimsiz olmak*, *çok genç olmak* anlamına gelen *ağzı süt kokmak* deyiminde deyim bileşenleriyle tüm deyim anlamı arasında ilişki bulunmamaktadır. İkinci derece ya da yarı deyim kavramıyla karşılanan deyimlerde, öğelerden biri, çoğunlukla ilk öğe, yan anlamında kullanıldığında, yan anlamlı gösterge, kendi anlamıyla birlikte ikinci öğenin göndergesel anlamını da deyim anlamı içine taşımaktadır. Örneğin, *işe yarar kimsenin az bulunduğu zaman* anlamına gelen *adam kıtlığında* deyiminde deyim bileşenlerinden sadece birisi sözlüksel anlamını korumaktadır. Üçüncü derece deyimlerde, deyim bileşenlerinin tümü, yan anlamlı olma özelliğini göstermektedir. Bu özellik çözümlenebilirlik ya da normal çözümlenebilirlik kavramıyla karşılanmaktadır. Örneğin, *bir konuda düşünmek* anlamına gelen *kafa yormak* deyiminde her iki bileşen de sözlüksel anlamını korumaktadır.

Deyimler, bireylerin kavramsal sisteminin bir ürünü olarak kabul edilmesinden dolayı, çoğu araştırmacı imgesel anlamlı dil öğelerinin öğretiminin kavramsal bilgiyi geliştirmede bir aracı olduğunu öne sürmüştür (Kövecses ve Szabo 1996, Boers 2000, Bailey 2003 Aktaran Arıca-Akkök 2008: 55). Ayrıca eğitim hayatı boyunca olabildiğince çok deyimle, sistemli bir şekilde karşılaşan bireyin söz varlığı içinde deyimlerin yeri elbette önemli bir boyutta temsil edilecektir. Kişinin sahip olduğu söz varlığındaki artış öncelikle bireysel kimliği üzerinde etkili olmaktadır. Konuyu deyimler açısından ele alacak olursak artan deyim bilgisinin bireyin kendini ifade ederken kullandığı ince ve zengin anlatımla açığa çıkacağını söyleyebiliriz. Bununla birlikte kültürel yapıyı, ortak paydaları ifade eden millî kimlik de artan deyim bilgisinin etkisiyle yeniden yapılır. Birey, söz varlığına kattığı deyimler aracılığıyla içinde yaşadığı toplumun mecaz kabiliyeti, ifade becerisi ve pratik anlatımlarıyla ilgili bakış açısını genişletir. Böylece birey, ait olduğu kültürün parçalarını daha iyi kavrama ve yorumlama fırsatını elde eder.

Bireyin toplumla, ona özgü olan değerlerle bütünleşmesi olarak da ifade edilen millî kimlik, bu bağlamda inşa edilmeye çalışılan çocuk figürüyle de ilişkilidir. Öztan (2012: 3) çocukluğun biyolojik anlamı dışında toplumsal ve siyasal bir tahayyül olduğunu belirtir. Ona göre çocukluk ekonomik, sosyal ve politik açılardan farklı şekillerde algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır. Bu çalışma kapsamında çocukluktan başlayan kimlik edinimi ilk ve ortaokulda şekillenen bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu noktada mevcut öğretim programlarının ve edebî eserlerin kimliğin oluşumu için kullanılan kaynak-

lar olduğu söylenebilir. Edebî eserler tasarlanan kimliği somutlaştırmak ve standartlaştırmak için kullanılan etkin ve destekleyici bir güçtür.

Yukarıda bahsedildiği üzere ilk ve ortaokul döneminde çocuk, söz varlığı aracılığıyla kültürel açıdan bağlı olduğu yapıyı tanımaya çalışır. Deyimler ise söz varlığı içinde, çocuğun günlük yaşamda kültürle ilişkilendirebileceği en pratik yoldur. Çocuk günlük konuşmalar, ders kitaplarındaki metinler ve edebî eserler aracılığıyla deyimlerle karşılaşmaktadır. Özellikle edebî eserler, deyim olarak adlandırdığımız kalıp ifadeleri bir kurgu içinde verdiği için öğrenimi kolaylaştırmaktadır. Çocuğun hayal gücünü harekete geçiren hikâye, roman, masal gibi türler akışı içinde hem kalıp ifadelerin edinimini sağlamakta hem de kelime hazinesini geliştirmektedir. Çocuğun söz varlığı kapasitesini artırmaya da katkıda bulunmaktadır.

Edebî eserlerin söz varlığı üzerindeki etkisine ek olarak Türkçe dersleri de çocuğa ana dilini etkili bir şekilde kullanmayı öğretirken bir yandan da aidiyet duygusu kazandırıp bu duyguyu geliştirme işlevi üstlenir. Bu işlevi yerine getirmek için yazılı ve sözlü kültüre ait malzemenin tamamından faydalanmaya çalışır. Özellikle deyimler aidiyet duygusunun oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda çalışmamız kapsamında MEB yayınları Türkçe ders kitaplarındaki deyimlerle, araştırmamıza konu olan yazarların eserlerindeki deyimlerin sayı ve ortaklık açısından da bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda çocuk edebiyatı alanında eserler veren dört yazarın toplam on dokuz eseri (hikâye, roman) içerdikleri deyimler açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmamızın amacı, incelenen edebî eserlerde yer alan deyimleri belirlemek ve bu deyimlerin çocuğun millî kimlik veya kişilik gelişiminde üstlenebileceği rolü değerlendirmektir. Bu değerlendirme şu araştırma soruları çerçevesinde geliştirilmiştir:

1. Belirlenen eserlerde bulunan deyimlerin içeriği nedir? Söz konusu deyimlerin çocuğun ait olduğu kültürü temsil etme düzeyi nasıldır?
2. Belirlenen eserlerde ve MEB yayınları ders kitaplarında bulunan deyimlerin ortaklık düzeyi nedir?

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma nitel bir yaklaşımla şekillendirilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen on dokuz çocuk edebiyatı ürünü, içerdikleri deyimler açısından doküman incelemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntemle belirli bir belgeyi ya da metni çeşitli ölçütler çerçevesinde sistematik bir şekilde incelemek mümkün olmaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2011: 187) araştırılmak istenen bir olgu hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların analiz edilmesini doküman incelemesi olarak tanımlamışlardır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın ilk aşaması eserleri incelenecek olan yazarların belirlenmesidir. Yazar belirlemede aşağıdaki ölçütler dikkate alınmıştır:

1. İlk olarak ülkemizde okuyucunun en fazla talep ettiği çocuk kitapları incelenmiştir. Bu kitaplar arasında ilk sıralarda yer alan Antonie de Saint-Exupery, Jeff Kinney gibi yabancı yazarlara ait olanlar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.
2. Daha sonraki aşamada ağırlıklı olarak çocuk ve gençlik yazını alanında eserler veren yerli yazarlara odaklanılmıştır. Bunlar arasından ortaokul düzeyine (11-15 yaş aralığı) hitap eden eserlere sahip olan yazarlar belirlenmiştir.
3. Belirlenen yazarların dünyaya farklı pencerelerden bakan ve bu bakış açılarını eserlerine yansıtan sanatçılar olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin toplumcu-gerçekçiliğin temsilcilerinden olan Cemil Kavukçu'nun karşısında II. Yeni'nin temsilcisi olan Cahit Zarifoğlu'nun eserleri de incelemeye dâhil edilmiştir. Böylelikle birbirinden farklı bakış açılarıyla oluşturulmuş eserleri incelemek mümkün olmuştur.
4. Seçilen yazarların çocuk okuyucular tarafından talep gören eserlere sahip ya da bu alanda ödüllü bir yazar olmaları, çocuk yazınına ait eserlerinin *100 Temel Eser* kapsamında yer alma durumu da göz önünde bulundurulmuştur. Behiç Ak, Cahit Zarifoğlu, Cemil Kavukçu ve Mavisel Yener ifade edilen sebeplerle araştırma kapsamında incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması bahsi geçen yazarların hangi eserlerinin çalışmaya dâhil edileceğine karar verme sürecidir. Yazarların hem gençlik hem de

çocukluk dönemine ait eserleri bulunmaktadır. Bu noktada, eserlerden 11-15 yaş aralığına hitap eden ve bu okuyucu grubu tarafından talep görenler ön planda tutulmuştur. Seçilen eserlerin baskı sayılarını Tablo 1’de görmek mümkündür.

Tablo 1. *Araştırma kapsamında incelenen çocuk edebiyatı yazarları ve ürünleri*

Yazar Adı	Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
	Yaşasın “Ç” Harfi Kardeşliği (roman-104s.) 13.Baskı	Küçük Şehzade (hikâye-95s.) 1.Baskı	Bir Öykü Yazalım Mı? (roman-93s.) 13.Baskı	Dolunay Dedektifleri (roman-134s.) 15.Baskı
	Postayla Gelen Deniz Kabuğu (roman-160s.) 10.Baskı	Motorlu Kuş (hikâye-69s.) 1.Baskı	Masal Kurma Oyunu (roman-93s.) 1.Baskı	Hayaletten Mektuplar (hikâye-65s.) 2.Baskı
	Eve Giden Küçük Tren (roman-144s.) 6.Baskı	Katıraslan (hikâye-64s.) 1.Baskı	Selo’nun Kuşları (hikâye-105s.) 9.Baskı	Öğretmen Neden Çıldırıldı (hikâye-71s.) 7.Baskı
Kitap Adı	Bebek Annem (roman-164s.) 2.Baskı	Yürek Dede İle Padişah (hikâye- 88s.) 1.Baskı	Yeşilcik (roman-102s.) 3.Baskı	Karamelli Akide Şekeri (hikâye-104s.) 1.Baskı
		Ağaçkakanlar (hikâye-92s.) 1.Baskı		Gitme Dönemzsin (hikâye-103s.) 1.Baskı
		Serçekuş (hikâye-96s.)1.Baskı		

Yazar seçim sürecinin sonunda dört alan uzmanından her biri, belirlenen yazarlar arasından tesadüfi olarak seçtiği bir yazarın çocuk edebiyatı alanındaki ürünlerini okumuştur. Bu ürünler arasından yapısal ve içerik özellikleri bakımından 11-15 yaş aralığına uygun olan eserler seçilmiştir. İnceleme sonucu ortaokul düzeyinin ihtiyaçları ve özellikleri de düşünülerek her yazardan 4 ilâ 6 kitap, içerdikleri deyimler açısından araştırma kapsamında taranmıştır. İncelenen eserlerin türü hikâye ve romandır. Seçilen türler arasında şiir yoktur. Buradaki amaç, deyim gibi kalıplaşmış söz öbeklerini kurgusal metinler üzerinde şiire göre daha zengin bir içerikle tarayabilmektir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Eserlerde yer alan deyimler listelenmiş ve içerdikleri kültürel unsurlara göre değerlendirilmiştir. İncelenen eserlerde yer alan kelime ya da kelime grupları, Aksoy (2016) tarafından oluşturulan deyim özelliklerine ilişkin sınıflama ölçüt alınarak listelere eklenmiştir. Veri toplama sürecini yapılandıran ölçütler şu şekilde sıralanabilir:

1. *Deyimler, kavramları mecazlar yoluyla belirten kalıplaşmış yapılardır.*
2. *Deyimler bazen bir hikâyeden ya da olaydan kaynağını alabilir.*
3. *Bazı deyimler bir kelimenin yardımcı fiille kuruluşundan meydana gelebilir.*
4. *Deyimler bazen bir inanışı ya da geleneği ifade edebilir.*
5. *İkilemelerden oluşan deyimler de vardır.*
6. *Eksilteli anlatım biçimleri de deyim olarak kullanılabilir.*

Değerlendirme sonrasında her alan uzmanı tespit ettiği deyimleri listelemiş ve listelenen deyimler, araştırmacılar tarafından Aksoy'un (2016) deyimler sözlüğünde taranmıştır. Bu kaynakta bulunamayanlar Püsküllüoğlu'nun (2006) deyimler sözlüğünden ikinci bir taramaya tabi tutulmuştur. Sözlüklerde yer alan ve almayan deyimler araştırmacılar tarafından ayrıca listelenmiştir. Bu listeler MEB yayınlarının 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan deyimlerle karşılaştırılmıştır (Apaydın 2010, Daharlı 2012, Uluçay 2011, Uludağ 2010). İncelenen eserlerde ve MEB yayınlarında ortak kullanılan deyimler sınıf düzeylerine göre tablolaştırılmıştır. Bu analiz süreci, verilerin araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilip yorumlanmasını kolaylaştırmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve bulgulara dair yorumlar şu şekildedir:

Bulgular ve Yorumlar

Yapılan betimsel analiz sonrasında Behiç Ak, Cahit Zarifoğlu, Cemil Kavukçu ve Mavisel Yener'e ait eserler incelenmiş ve bahsi geçen eserlerde yer alan deyimler araştırmanın amaçları doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Belirlenen eserlerde bulunan deyimlerin içeriği nedir? Söz konusu deyimlerin çoğunun ait olduğu kültürü temsil etme düzeyi nasıldır?

a. Behiç Ak'ın eserlerinde bulunan deyimlerin değerlendirilmesi:

Behiç Ak'ın dört eserinde toplam iki yüz kırk altı (246) deyim tespit edilmiştir. Ak'ın kullandığı toplam yüz seksen dört (184) deyim, Aksoy (2016)

ve Püsküllüoğlu'nun (2006) deyimler sözlüklerinde yer almaktadır. Bununla birlikte eserlerde tespit edilen altmış iki (62) deyime bu sözlüklerde rastlanmamıştır.

Ak'ın dört eserinde kullandığı toplam 246 deyim arasında doğrudan çocukla ilgili deyim bulunmamaktadır. Tespit edilen deyimler genel olarak incelendiğinde yapılan bir iş ya da gerçekleşen bir durum veya olay karşında öfke, pişmanlık, mutsuzluk gibi ruh hallerini ortaya koyan *sinirden kprmek*, *kan beynine sıçramak*, *burnundan solumak*, *cinleri tepesinde olmak*, *ileden çıkmak*, *beyninden vurulmuşa dönmek*, *savaş alanına çevirmek*, *gözlerinden kıvılcımlar çıkmak*, *bir bardak suda fırtına koparmak*, *bin pişman olmak*, *bam teline basmak* gibi deyimlere rastlanır. Bu deyimler Türk insanının çeşitli ruhsal durumlarda nasıl tepkiler verdiğini göstermesi ve duygusal yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Bununla birlikte söz konusu hikâye kitaplarında yer alan *akıl etmek*, *altından kalkmak*, *düşünüp taşınmak*, *elinden iş gelmek*, *kafa patlatmak*, *kafa yormak*, *şıp diye anlamak*, *stesinden gelmek*, *kolları sıvamak*, *leb demeden leblebiyi anlamak*, *şıp diye bulmak/bilmek*, *işe koyulmak*, *oyunu nde götürmek* gibi deyimlerle çocuğa çalışmanın ve azmin önemiyle ilişkili olarak başarılı olma durumu işaret ederken, ait olduğu toplumu tanınması açısından önem arz etmektedir.

dmen çevirmek, *ukala dmbeleği*, *burnu büyüklük taslamak*, *katır inadı*, *doğrucu Davut*, *iğneyle kuyu kazmak*, *pestil gibi ezilmek* deyimleri ise olumsuz durum ya da olayların ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu deyimler olaylar ve kişiler karşısında Türk insanının takındığı tavrı göstermesi açısından değerlidir.

Behiç Ak'ın eserlerinde yer alan deyimler millî kimliğe ilişkin çeşitli unsurları barındırmaları açısından da önem taşımaktadır. Yazarın kullandığı deyimler arasında Türk kültüründe yer alan, bizim için bir değer ifade eden *kırk sayısı* ve *ok/yay* kavramlarıyla ilgili *kırk yıl düşünse aklına gelmemek*, *kırk yıllık dostlar gibi*, *kılı kırk yarmak*, *kırk dereden su getirmek*, *yay gibi gerilmek*, *okun yaydan çıkması* gibi deyimler bulunmaktadır. *Yarasına tuz biber ekmek*, *pabucu dama atılmak*, *nalları dikmek*, *orbada tuzunun olması*, *eli boş gitmemek* gibi deyimler de yine kültürel yapımızı temsil eden kalıp ifadelerdir.

Bir ocuk aile ve yakın çevreyle iletişimi sonucunda Ak'ta tespit ettiğimiz *burnu büyüklük taslamak*, *katır inadı*, *doğrucu Davut*, *ileden çıkmak* vb.

deyimleri edinmiş olabilir ancak aynı yazarda tespit ettiğimiz *yay gibi gerilmek, haklılığı su götürmemek, yüreği buz kesmek, kargaların bile gülmesi* vb. deyimleri de okul çağının başlamasıyla öğrenmektedir.

b. Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde bulunan deyimlerin değerlendirilmesi:

Cahit Zarifoğlu'nun dört eserinde toplam yüz altmış altı (166) deyim tespit edilmiştir. Zarifoğlu'nun kullandığı toplam yüz on sekiz (118) deyim, Aksoy (2016) ve Püsküllüoğlu'nun (2006) deyimler sözlüklerinde yer almaktadır. Bununla birlikte kırk sekiz (48) deyim bu sözlüklerde rastlanmamıştır.

Zarifoğlu'nun hikâyelerinde yer alan yukarıdaki deyimlerden yola çıkarak bu kalıp ifadelerde dinî-tasavvufî unsurlara referansların olduğunu söylenebilir. *Allah'a şükretmek, Allah'ın ipine sarılmak, hayra yormak, ağzını hayra açmak, kemal bulmak, kemale ermek, pir bellemek* gibi deyimler dinî kavramlar içinde değerlendirilebilir. Bireyin söz konusu hikâyelerde yer alan bu deyimleri edinerek dinine, milletine, kültürüne özgü bilgileri içselleştirebileceği söyleyebilir. Ergenlik, gelişim dönemleri içerisinde bireylerin ahlâkî konularda hassas oldukları bir dönemin ilk yıllarını temsil eder (Koç 2004: 236-237). Bu tespit dikkate alındığında söz konusu hikâye kitapları ve deyimler aracılığıyla içinde bulunulan toplumun ahlâkî-dinî değerleri baskıcı bir tutum sergilemeden ve dolaylı yoldan bireye aktarılmış olur.

Bu deyimlerin yanında Zarifoğlu'nun eserlerinde bir şeyler yapmak için çalışmanın gerekliliğini hatırlatan *baş etmek, ekmeğini çıkarmak, iş tutmak, kafa patlatmak, mesafe almak, cin gibi olmak, ayakları üzerinde durmak* gibi deyimler de kullanılmıştır. Olumsuz durumları ya da olayları ifade eden *har vurup harman savurmak, kuyruklu yalan, gözü dönmek, göz dikmek, nalları dikmek, ödü patlamak, sırtı yere gelmek, postu kaptırmak, aklını oynatmak, kötü yola düşmek* gibi deyimler de incelenen eserler içinde yer almaktadır. Olumsuz karakter özelliklerini anlatan *kendini küçük görmek, baş belası, anasının ipliğini pazarda satmak* ve olumsuz duyguları yansıtan *diş bilemek, dik dik bakmak, ipe yollamak, deli gibi olmak, ar etmek* deyimleri de yazar tarafından kurgu içinde aktarılmıştır. Bu deyimler duyguların dışı vurumunu sağlamak ve görünür olmasına izin vermek açısından önemlidir.

Zarifoğlu'nun eserlerinde Türk kültürünü yansıtan deyimler de yer alır. Kültürel değerlerimiz *ağzındaki baklayı çıkarmak, ayağının türabı olmak, başına*

devlet kuşu konmak, etek öpmek, har vurup harman savurmak, kırk katır mı kırk satır mı, mürekkep yalamak, öpüp başına koymak, postu kaptırmak, ar etmek, pir bellemek, nalları havada olmak, başına devlet böceği (kuşu) konmak, aman dilemek, ağzını hayra açmak gibi deyimlerle temsil edilir. Bu gibi deyimler, arka planlarında bulunan hikâyelerle öğrencilere aktarıldığında öğretmenlerimiz tarafından Türk kültürünü ve sahip olduğu değerleri ifade etmek için bir kaynak olarak kullanılabilir. Aktarılan hikâyeler ve bu hikâyelerde yer alan deyimler aracılığıyla öğrencilerin kültürle, millî kimlikle olan bağı kuvvetlendirilebilir.

Çocuk, aile ve yakın çevreyle iletişimi sonucunda Zarifoğlu'nda tespit ettiğimiz *bön bön bakmak, meraktan ölmek, tur atmak, cıyak cıyak bağtırmak* vb. deyimleri edinmiş olabilir ancak aynı yazarda tespit ettiğimiz *postu kaptırmak, ağzındaki baklayı çıkarmak, eteğinin altına saklanmak* vb. deyimleri de okul çağının başlamasıyla öğrenmektedir.

c. Cemil Kavukçu'nun eserlerinde bulunan deyimlerin değerlendirilmesi:

Cemil Kavukçu'nun dört eserinde toplam doksan yedi (97) deyim tespit edilmiştir. Kavukçu'nun kullandığı toplam yetmiş dokuz (79) deyim, Aksoy (2016) ve Püsküllüoğlu'nun (2006) deyimler sözlüklerinde yer almaktadır. Bununla birlikte on sekiz (18) deyime bu sözlüklerde rastlanmamıştır.

Yazara ait hikâyelerde yer alan deyimler *el atmak, üstesinden gelmek, canı pahasına kurtarmak, kafa kafaya vermek, akıl vermek, elinden geleni yapmak, gözü pek, gözünü dört açmak, hal hatır sormak, kader arkadaşı olmak* gibi olumlu mesajlar iletirken aynı zamanda *kara kara düşünmek, işin içinden çıkamamak, akıl erdirememek, akli hiç yatmamak* gibi bireyin çaresizliğini ifade eden anlamlar da içermektedir. Bunun yanı sıra bahsi geçen deyimlerde fedakarlık (*canı pahasına kurtarmak*) ve ortak duygulara sahip olma (*kader arkadaşı olmak*) özelliklerinin ön plana çıkarıldığını görmekteyiz.

Hikâyelerde olumsuz karakter özelliklerini ya da durumları ifade eden *dalga geçmek, eli uzun olmak, boyun eğmek, tongaya basmak, yakayı ele vermek, telaşa kapılmak, hapı yutmak, gözdağı vermek, göz yummak, dünyayı başına yıkmak, eşek sudan gelinceye kadar dövmek, bir işte parmağı olmak, küplere binmek* gibi deyimlere de rastlamaktayız. Bununla birlikte bireyin yaşadığı olumlu duygu durumları da *koltukları kabarmak, gün doğmak, ağzı kulak-*

larına varmak, gözleri ışıltılamak, içini bir sevinç kaplamak, yüzünde güller açmak, tadını çıkarmak, can atmak deyimleriyle temsil edilmektedir.

Tespit edilen bu deyimlere ek olarak Kavukçu'nun söz konusu eserlerinde çeşitli olay ve durumlarda duygu ve düşüncelerin ifadesi olarak kullanılan deyimler mevcutken kimliğe ve kültürel yapımıza vurgu yapan *yüreği cız etmek, içi sızlamak, hapyı yutmak* gibi deyimler de tespit edilmiştir.

Çocuk, aile ve yakın çevreyle iletişimi sonucunda Kavukçu'da tespit ettiğimiz *canı çekmek, canı sıkılmak, kafu tutmak* vb. deyimleri edinmiş olabilir ancak aynı yazarda tespit ettiğimiz *kulak asmak, işin tuzu biberi olmak, dizlerinin bağı çözülmek* vb. deyimleri de okul çağının başlamasıyla öğrenmektedir.

d. Mavisel Yener'in eserlerinde bulunan deyimlerin değerlendirilmesi:

Mavisel Yener'in dört eserinde toplam seksen (80) deyim tespit edilmiştir. Yener'in kullandığı toplam elli dokuz (59) deyim, Aksoy (2016) ve Püsküllüoğlu'nun (2006) deyimler sözlüklerinde yer almaktadır. Bununla birlikte yirmi iki (22) deyime bu sözlüklerde rastlanmamıştır.

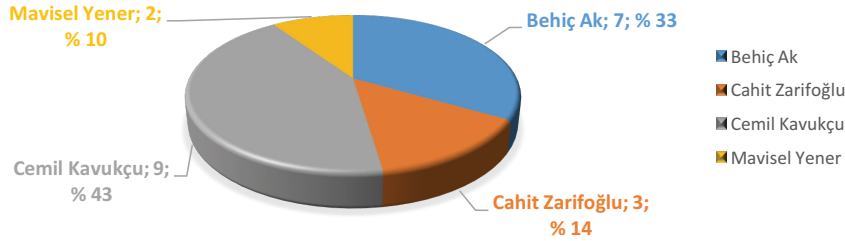
Yener tarafından kullanılan deyimler arasında *çenesi düşük, soyup soğana çevirmek, kuru güriültü yapmak, suratı sirke satmak, kul olmak, alık alık bakmak, akıl erdirememek, baştan savma, bin dereden su getirmek, gıcık olmak, iğne ile kuyu kazmak, kendini beğenmek, zeytinyağı gibi üste çıkmak* gibi ifadeler dikkati çeker. Bu deyimler olumsuz karakter özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlar çok konuşmak, birini dolandırmak, mutsuz olmak, bahane üretmek, kibirli olmak, bir işle boşu boşuna uğraşmak anlamlarında kullanılan kalıp ifadelerdir. Bunlara ek olarak *dikkat kesilmek, can kulağıyla dinlemek, akıl vermek, tek yumruk olmak* gibi deyimler de olumlu karakter özelliklerini yansıtmaktadır. Çocuğun bir parçası olduğu toplumu tanıması açısından bu deyimler önemlidir.

Bununla birlikte Yener *muştı vermek, kurban olmak, afyonu patlamak* gibi kültürel unsurları ortaya koyan deyimlere de yer vermiştir. Ancak bu deyimlerden yola çıkarak kimlikle ve kültürel yapımızla ilgili çok az unsura değinilebilir.

Belirlenen eserlerde ve MEB yayınları ders kitaplarında bulunan deyimlerin ortaklık düzeyi nedir?

Araştırmamızın birinci aşamasında tespit edilen deyimler, bu soru kapsamında MEB yayınları 5, 6, 7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler-

de yer alan deyimlerle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonunda ortak olan ve olmayan deyimler listelenmiştir. Ortak olanlar, öğrencilerin ders kitapları aracılığıyla edindikleri deyimleri pekiştirmelerine imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte iki kaynak arasında ortak olmayan deyimlerin daha fazla olduğu görülür. Bu bulguya göre incelediğimiz eserler, deyim edinimi açısından ders kitaplarını tamamlayan ek kaynaklar olarak önerilebilir. Eserler, öğrencilere ders kitaplarında gördüklerinden farklı olarak birçok deyimle karşılaşma fırsatı sunar. Böylelikle kültürel yapımız ve değerlerimizle ilişkili unsurlar bireylere farklı kaynaklardan ulaşmış olur. Bu başlık altında ifade edilen bulgular, belirlenen her sınıf düzeyi için ayrı bir pasta grafiğinde gösterilmiştir:

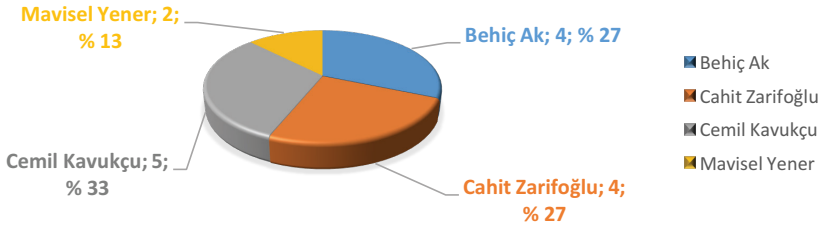

Grafik 1. 5.sınıf düzeyinde kullanılan ortak deyimler.

MEB yayınlarının 5.sınıf düzeyi Türkçe ders kitabında toplam 70 deyim bulunmaktadır (Daharlı 2012). Bu deyimlerle araştırmamız kapsamında incelenen eserlerde yer alan deyimlerin ortaklık düzeyine bakıldığında Cemil Kavukçu'nun eserleri, diğer eserler içinde %43'lük bir orana sahiptir. Bu veriyi sırasıyla Behiç Ak (7; % 33), Cahit Zarifoğlu (3; % 14) ve Mavisel Yener (2; % 10)'in eserleri takip eder. Kavukçu 9 ortak deyimle MEB yayınlarını destekler durumdadır. Bununla birlikte geneli itibarıyla incelenen eserlerde yer alan deyimler, MEB yayınları 5.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan deyimlerden farklıdır. İncelenen eserler bu yönleriyle öğrencilerin yeni deyimlerle karşılaşmalarını mümkün kılmaktadır. Yazarların eserlerinde geçen ve MEB yayınları 5.sınıf Türkçe ders kitabında da yer alan deyimler Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6. Yazarlara göre MEB yayınları 5.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ortak deyimler

Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
ıçı içine sığmamak	can atmak	can atmak	göz kırpmak
can atmak	göz kırpmak	canı sıkılmak	ödü patlamak
gözleri parlamak (gözleri ışıldamak)	ödü kopmak	gözdağı vermek	
içini çekmek		gözden geçirmek	
ıçı içine sığmamak		gözleri parlamak (gözleri ışıldamak)	
ödü kopmak		iç çekmek (içini çekmek)	
göze çarpmak		ödünü koparmak (ödü kopmak)	
		paniğe kapılmak	
		tadını çıkarmak	

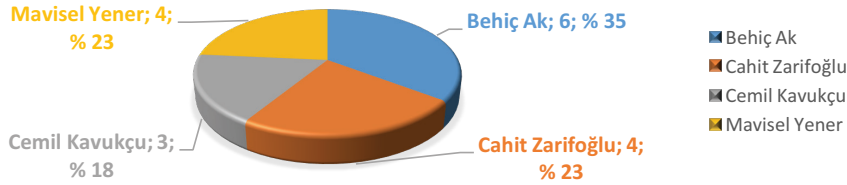

Grafik 2. 6.sınıf düzeyinde kullanılan ortak deyimler.

MEB yayınlarının 6.sınıf düzeyi Türkçe ders kitabında toplam 127 deyim bulunmaktadır (Apaydın, 2010). Bu bağlamda Cemil Kavukçu 5 ortak deyimle %33'lük bir orana sahiptir. Behiç Ak (4; %27) ve Cahit Zarifoğlu'nun (4; %27) eserlerinde yer alan deyimler MEB yayınlarıyla karşılaştırıldığında aynı düzeyde ortaklığa sahiptirler. Bu sıralamayı Mavisel Yener (2; %13) takip etmektedir. İncelenen eserlerde yer alan deyimler, genel itibarıyla 6.sınıf Türkçe ders kitabında kullanılan deyimlerden farklıdır. Bu durumda, bahsi geçen eserleri okuyan öğrencilerin okulda öğrendikleri deyimlerin dışında birçok deyimle karşılaşması mümkündür. Pasta grafiğinde rakamla ifade edilen ortak deyimlere Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7. Yazarlara göre MEB yayınları 6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ortak deyimler

Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
ağzını açmak	boy atmak	bir deri bir kemik kalmak	dikkat kesilmek
göze almak	göze almak	boyun eğmek	kolaçan etmek
imdadına yetişmek	renği atmak (renği solmak)	canı sıkılmak	
sözünü kesmek	yüreği sızlamak	dikkat kesilmek kan dökmek	

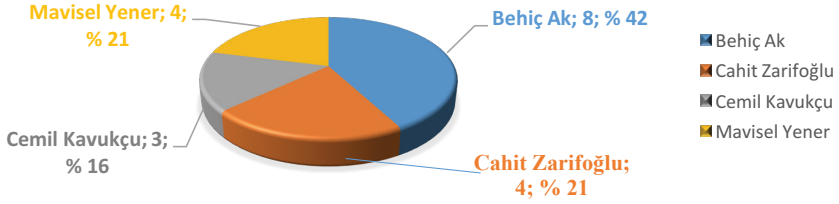

Grafik 3. 7.sınıf düzeyinde kullanılan ortak deyimler.

MEB yayınlarının 7.sınıf düzeyi Türkçe ders kitabında toplam 197 deyim bulunmaktadır (Uludağ, 2010). Bu deyimlerle karşılaştırıldığında Behiç Ak'ın eserlerinde kullanılan deyimler, diğer eserler içinde %35'lik bir oranla MEB yayınlarıyla ortaklık göstermektedir. Mavisel Yener (4; %23) ve Cahit Zarifoğlu'nun (4; %23) eserleri ise aynı oranlara sahiptir. Cemil Kavukçu'nun eserleri (3; %18) 7.sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan deyimlerle düşük oranda bir ortaklık sergilemektedir. Kullanılan ortak deyimler Tablo 8'de gösterilmiştir:

Tablo 8. Yazarlara göre MEB yayınları 7.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ortak deyimler

Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
foyası meydana çıkmak	aklı takılmak (aklına takılmak)	gözden geçirmek	aklı takılmak
bucak bucak kaçmak	ekmeğini kazanmak (ekmeğini çıkarmak)	gözleri parlamak (gözleri ışıldamak)	göz kırpmak
gözleri parlamak (gözleri ışıldamak)	göz kırpmak	kara kara düşünmek	gözlerine inanamamak
sözünü kesmek	tur atmak		tir tir titremek
elinden gelmek (elinden iş gelmek)			
gözlerine inanamamak			

Grafik 4. 8. sınıf düzeyinde kullanılan ortak deyimler.

MEB yayınlarının 8. sınıf düzeyi Türkçe ders kitabında toplam 197 deyim bulunmaktadır (Uluçay, 2011). Behiç Ak'ın eserlerinde yer alan deyimler ortak kullanım açısından yüksek bir orana sahiptir (8; % 42). Bu eserler 8. sınıf düzeyinde deyim öğretimi açısından destekleyici eserler olarak kullanılabilir. Cahit Zarifoğlu (% 21) ve Mavisel Yener (% 21) kullanılan 4 ortak deyimle aynı orana sahiptir. Cemil Kavukçu'nun eserleri ise 7.sınıf düzeyinde olduğu gibi 8. sınıf düzeyinde de düşük bir orana sahiptir (3; % 16). Kavukçu'nun eserleri bu düzeyde yeni deyimlerin öğretimi için bir fırsat sunabilir. Ders kitabı ile yazarların eserlerinde ortak kullanılan deyimler Tablo 9'da yer almaktadır:

Tablo 9. Yazarlara göre MEB yayınları 8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan ortak deyimler

Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
kestirip atmak	aklı takılmak (aklına takılmak)	gözden geçirmek	aklı takılmak
göze almak	ekmeğini kazanmak (ekmeğini çıkarmak)	gözleri parlamak (gözleri ışıldamak)	göz kırpmak
içi açılmak(iç açıcı)	göz kırpmak	kara kara düşünmek	gözlerine inanamamak
içini dökmek	tur atmak		tir tir titremek
üstesinden gelmek			
elinden gelmek (elinden iş gelmek)			
göze çarpmak			
hafife almak			

Araştırma kapsamında 4 yazarın toplam 19 eseri içerdikleri deyimler açısından incelenmiş ve kullanılan deyimler MEB yayınları 5, 6, 7 ve 8. sınıf

Türkçe ders kitaplarında yer alan deyimlerle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonrasında her sınıf düzeyine göre yazarların kullandığı ortak deyimler listelenmiştir. Yapılan inceleme sırasında dikkati çeken bir nokta, yazarların kullandığı deyimlerin her sınıf düzeyine göre farklılaşmasıdır. Bu listeler ışığında Behiç Ak'ın kullandığı deyimlerin ağırlıklı olarak 5, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan deyimlerle ortaklık gösterdiği söylenebilir. Kavukçu 5 ve 6.sınıf düzeyinde ortaklığa sahipken Yener, daha çok 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarıyla benzer deyimler kullanmıştır. Zarifoğlu genel olarak sınıf düzeylerinde dengeli bir dağılıma sahiptir.

Bununla birlikte sınıf düzeylerine göre genel olarak incelendiğinde MEB yayınları ve yazar eserlerinde en fazla 8-9 deyim ortak kullanımı söz konusudur. Bu durum, incelediğimiz eserlerin deyim öğretimi açısından MEB yayınlarını destekleyici kaynaklar olarak önerilmelerini zorlaştırmaktadır. Ortak olan deyimleri sınıf düzeylerine ayırmadan destekleyici kaynaklar olarak kullanmak daha faydalı bir yol olabilir. Bununla birlikte aşağıdaki tablo göz önünde bulundurulduğunda ele alınan eserlerin öğrencilerin daha önce karşılaşmadıkları deyimler açısından oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 10. *Yazarların kullandığı MEB yayınlarıyla ortak olan ve olmayan deyim sayıları*

	Behiç Ak	Cahit Zarifoğlu	Cemil Kavukçu	Mavisel Yener
MEB ile ortak olanlar	21	10	15	7
MEB ile ortak olmayanlar	225	156	82	73

Bu tabloda yazarların kullandığı deyimler içinde MEB yayınlarıyla ortak olanlar/olmayanlar sınıf düzeyi gözetilmeden toplam sayılarıyla verilmiştir. 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde Behiç Ak'a ait toplam 21 deyim bulunmaktadır. Bu sayıyı 15 deyimle Kavukçu, 10 deyimle Zarifoğlu, 7 deyimle Yener takip eder. Bu ortak kullanımlar üzerinden incelenen eserlerin ortaokul düzeyinde, deyim öğretimi açısından MEB yayınlarını destekleyen kaynaklar olduğu düşünülebilir. Böylece öğrencilere öğrendikleri deyimlerle yeniden karşılaşabilecekleri güncel okuma kaynakları sağlanabilir.

Ortak kullanımı olmayan deyimlere ait rakamlar özellikle Ak ve Zarifoğlu'nda oldukça yüksektir. Ak 225, Zarifoğlu 156, Kavukçu 82, Yener 73 adet MEB ile ortak olmayan deyim kullanmıştır. Bu rakamlar, incelenen

eserlerin ortaokul düzeyinde deyim öğretimi açısından ek kaynak olarak önerilmesine imkân verir. Bu sayede öğrenciler daha önce ders kapsamında karşılaşmadıkları deyimlerin kullanım alanlarına ilişkin fikir geliştirebilirler. Çalışmamız kapsamında incelenen eserler öğrencilerin söz varlığını geliştirmek doğrultusunda Türkçe öğretmenlerine de ek bir kaynak sağlayabilir.

Sonuç

Ülkemizde diğer ülkelerde de olduğu gibi çocuklar için yazılmış ya da tercüme edilmiş birçok kitap mevcuttur. Ancak bu kitapların acaba ne kadarı çocuğu ve onun ruh dünyasını psikolojik, sosyolojik ve toplumsal açıdan geliştirmeye, zenginleştirmeye yönelik yayınlardır? Bu soru, alanda çalışanlar tarafından tartışılan ve güncelliğini yitirmeyen konuların başında gelmektedir. Telif, tercüme ve adapte eserlerin bazılarında içerik açısından zararlı hususlar dikkati çekerken bazıları da sadece zararsız olarak nitelendirebileceğimiz özelliktedir. Bu eserlerin bir kısmı ise hem çocuğun ruh dünyasına uygundur hem de çocuğa kendiyle barışık, içinde yaşadığı toplumla uyumlu bir birey hâline gelmesi için yardımcı olacak niteliktedir. Arolat (1976: 17) “Çocuk Beyinlerine Saldırı Var” adlı makalesinde “Benim en korktuğum sözcüklerden biridir sansür. Ancak çocuk beyinlerini tahrip için kullanılan dergileri ve kitapları gördüğümde ilk aklıma gelen sözcük bu olmaktadır: sansür.” derken çocuğun içini karartacak, onu zararlı alışkanlıklara itecek, ruh dünyasını sığlaştıracak eserlere vurgu yapmaktadır. Bir kitabın çok satılması başarı ölçütü değildir. Çocukların kelime hazinesini zenginleştiren, bu hazineye yüklenmiş millî, tarihî, dinî ve insanî kavramları kazandıran; güzeli, iyiyi, doğruyu bulmalarına yardımcı olan eserler başarının ölçütü olmalıdır.

Mete (1983: 24-25); “Geleneğe yaslanmayan bir edebiyatın Andersen’i, Grimm Kardeşler’i de olmaz tabii ki...” diyor. Gerçekten de çocuğun çok renkli ve hareketli hayatının içinden, çocuğun bakış açısından çıkan, çocuğu konu edinen geniş bir dünyada gelenekten yararlanmak oldukça önemlidir. Bu çalışma kapsamında kitaplarını incelediğimiz dört yazardan biri olan Zarifoğlu’nun eserlerinde geleneğin izlerini açıkça takip edebiliyorken aynı şeye Kavukçu, Ak ve Yener’de çok az rastlıyoruz. Ancak bu söz konusu yazarlarımızla kültür aktarımı sağlanmayacak anlamına gelmemektedir. Söz varlığı kaynağını aldığı toplumun dünya görüşü ve yaşam biçiminin açıklayıcısıdır. Bununla birlikte deyimler üretildikleri topluma ait temel dilsel

öğelerdir. Bu bağlamda incelediğimiz dört yazarımızın da farklı oranlarda çocukların topluma bütünleşmesinde katkı sağladığı söylenebilir.

Deyim kullanımının yoğunluğu açısından değerlendirdiğimiz dört yazar içerisinde Ak, 246 deyim ile ilk sırada yer almaktadır. Onu 166 deyim ile Zarifoğlu izlemekte, Kavukçu 97 ve Yener 80 deyimle bu yazarlarımızı takip etmektedirler. MEB 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde Ak'ta 21, Kavukçu'da 15, Zarifoğlu'nda 10 ve Yener'de 7 deyim ortak kullanıldığı düşünülürse bu yazarların eserleri aracılığıyla 11-15 yaş aralığında yer alan çocuklar birçok yeni deyimle karşılaşmış olacaktır. Bu deyimlerin kazanımı çocukların duyu ve düşünce dünyalarındaki yeni kazanımları da beraberinde getirecektir. Bireyin; içine doğduğu toplumun hayata bakışını, dünya görüşünü, ruhunu, tarihî macerasını dil üzerinden edindiği gerçeğinden yola çıkarak ders kitaplarındaki sınırlı sayıda otantik metin dikkate alındığında, ders dışı hikâye ve romanlarla bir yandan okuma becerisi geliştirilirken öte yandan söz dağarcığı zenginleştirilecek, aynı zamanda deyim ve atasözleri açısından zengin metinlerle millî kimlik bu sürece eşlik edecektir.

Çocuk edebiyatı ideolojiden uzak olmalıdır, ancak sadece zevk verici özelliklerle de yetinmemelidir. Sosyal ve kültürel değerlerin aktarılması hususunda özellikle çocuklara kazandırılacak davranışların çok iyi belirlenmesi gerekir. Millî Eğitim politikaları elbette toplumun kültürünü yansıtan ideal bireyi tanımlamakta ve eğitim öğretim uygulamalarıyla her çocuğu bu ideal tanıma göre şekillendirmeye çalışmaktadır. Fakat teorilerle uygulamalar arasında her daim istenen örtüşme sağlanamayabilir. Ders kitapları ve sınıf içi etkinliklere ek olarak ders dışı materyallerin uygulamada ortaya çıkan açığı kapatmak amacıyla kullanılması öğrenme süreçlerine önemli bir katkı sağlar. Bu doğrultuda kültürel ve sosyal normların çocuklarımız tarafından daha kolay edinilmesinde çocuk edebiyatı ürünlerinden yararlanılabilir. Çocuklar devletin ve milletin devamlılığı noktasında çok önemlidir. Genç nesillerimizde kültürel değerlerimizi özümseyen bir bilincin ortaya çıkması, ancak ana dili bilinciyle sağlanabilir. Bu sayede sosyal ve kültürel değerlerimizin tanınması ve öneminin kavranması, korunarak gelecek nesillere aktarılması mümkün olacaktır. Değerlerimizi yaş ve seviye gözeterek, propagandasız vermek de özellikle çocukluk çağındaki bireyler için elzemdir. Bu çalışmada incelenen yazarlardan Zarifoğlu ve Ak'ın genel söylemlerinde

çeşitli ideolojilerin yansımalarına rastlanmıştır. Cahit Zarifoğlu'nun, İslamcı- muhafazakâr bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu bilgi yazarın çocuklar için yazdığı eserlerindeki metinlerin konusunda, karakter seçiminde ve söyleminde kendini göstermektedir. Bununla birlikte yazarın *kemal eirmek, kemal bulmak, Allah'ın ipine sarılmak* vb. deyimleri kullanması da net bir şekilde çocuğun dinî, ahlâkî gelişimine katkıda bulunmaya öncelik verdiğini göstermektedir. Behiç Ak'ta ise toplumcu gerçekçi bir bakış açısına rastlanmaktadır. İncelenen eserlerde toplumsal dayanışma ve iş birliği çoğunlukla yazarın ana konusu olarak karşımıza çıkar. Buna ek olarak toplumsal birlik beraberlik ve yardımlaşma metinler boyunca vurgulanmıştır. Yazarımızın kullandığı *çorbada tuzunun olması, imdadına yetişmek* vb. deyimleri eserlerine hâkim olan söylemle bir arada değerlendirmek mümkündür.

Sever (2013:25) "Edebiyat yapıtları çocukların duyu algılarını eğitir, kavram tasarımı sürecini devindirir..." başlıklı söyleşisinde kitapların ilköğretim çağındaki çocukların gelişimine katkı sağlayabilmesi için sahip olması gereken özelliklerden bahseder. Ona göre yazınsal kurgular çocukların yaşları ve gelişim özellikleriyle ilişkili olarak çocuğu bir bütünün içine çekebilmedir. Böylece çocuklar, ihtiyaçları doğrultusunda duygu ve düşüncelerini besleyen birikimlerini de ortaya koyarak kurgu içinde oluşacak anlamın bir parçası olurlar. Bununla birlikte edebî bir ürün, çocuklara günlük yaşamlarında karşılaşacakları çeşitli problemleri çözmek noktasında katkı sağlayabilmelidir. Çalışmamıza konu edindiğimiz bazı eserler bu bağlamda öncelikle çocukların insan ilişkilerini yönetme kabiliyetlerine katkı sağlamaktadır. Anne, baba, anneanne gibi büyüklerle kurulan iletişimin yanında arkadaşlarla kurulan iletişimde ortaya çıkan sorunlar da çeşitli örnek olaylar aracılığıyla bu eserlerde temsil edilmektedir. Eserlerin çocuklar tarafından okunması ve ortak bir anlama ulaşılmasıyla günlük hayatta karşılaşılabilecek bazı sorunlara daha zengin içerikli çözümler üretilebilir.

Bu çalışmaya konu olan hikâyeler genel olarak değerlendirildiğinde Ak'ın çocuğa çağının gerektirdiği beceri ve yetenekleri kazandırma, özellikle iletişim teknolojilerini kullanma noktasında ışık tuttuğu görülmektedir. Zarifoğlu, Kavukçu ve Ak çocuğa sorumluluk almayı öğretme noktasında öne çıkarlar. Eserlerin geneli itibarıyla çocuğun ruh sağlığına uygun özellikler

taşınması da dikkate değerdir. Bununla birlikte eserlerin çocuğu gerçeklerden uzak tutmamak için olumlu ve olumsuz durumlarda kullanılan, güzel ve çirkin davranışları, karakter özelliklerini de ortaya koyan deyimler içermesi açısından başarılı olduğu söylenebilir.

Çocuklara didaktik birtakım unsurlardan hareketle nasihat vermek, bazı davranış kalıplarını rol model olarak göstermek, anlatımı kuvvetlendirmek, ispat edilmek istenen düşünceleri pekiştirmek gibi işlevleri yerine getirmede deyimler ve atasözlerinin etkisi göz ardı edilmemelidir. Halk kültürünün öğelerinden biri olan deyimler, toplumun çeşitli inançları, gelenekleri, yaşam biçimi hakkında bilgiler verir. Bunun yanında göz ardı edilmemesi gereken başka bir husus da deyimlerin çocuğun düşünme ve muhakeme yeteneğini geliştirdiği gerçeğidir. Bu anlamda araştırmamız kapsamında incelenen toplam 19 eserin deyimlerin nicelikleri açısından yeterli olduğu ifade edebilir.

Bunlara ek olarak yapılan tarama sonrasında dört yazarın 19 eserinde Aksoy (2016) ve Püsküllüoğlu'nun (2006) sözlüklerinde yer almayan toplam 150 deyim tespit edilmiştir. Bu veri araştırmacılar tarafından yapılacak yeni deyim derleme çalışmalarında bir kaynak olarak kullanılabilir.

Son olarak bir yandan çocuğu eğlendiren (ninni, tekerleme, bilmece, efsane ve masal hikâye, seyahat kitapları, roman, şiir) diğer yandan eğiten (edebî, dinî, tarihî kitaplarla birlikte görgü ve ders kitapları) kitaplarla çocukluk dönemi güzel bir rüyaya dönüştürülebilir. Masalları, masal havasında yazılmış hikâye ve romanları çocukların korku, ümit, heyecan, sevinç gibi duygularının karşılığı olan hayalî varlıklarla bezeyerek onların duygu dünyalarını zenginleştirmek mümkündür. Bu gibi edebî eserler aracılığıyla çocuğu eğitip terbiye ederken ona millî bir kimlik, bilinç ve duyarlılık da kazandırılabilceği söyleyebilir.

Açıklamalar

- 1 Ak, *Yaşasın Ç Harfi Kardeşliği* adlı eseriyle Ankara Üniversitesi ÇOGEM 2014 Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Roman Ödülü ve Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği'nin 2013 Yılın Çocuk Romanı Ödülü'nü almıştır.
- 2 Zarifoğlu'nun *Yürek Dede ile Padişah* ve *Serçekuş* adlı eserleri MEB tarafından ortaokul için önerilen *100 Temel Eser* listesinde yer almaktadır.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedia (1984). *Wilhelm VonHumboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aksan, Doğan (2001). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yay.
- Aksan, Doğan (2006a). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yay.
- Aksan, Doğan (2006b). *Türkçenin Zenginlikleri ve İncelikleri*. İstanbul: Bilgi Yay.
- Aksoy, Ömer Asım (2016). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Apaydın, Nazmiye (2010). *6.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Sözcükleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Arıca Akkök, Elif (2008). *Yabancı Dilde İmgesel Anlamalı Dil Öğelerinin Öğretimi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Arolat, Osman (1976). “Çocuk Beyinlerine Saldırı Var”. *Milliyet Sanat Dergisi* 17.
- Bacanlı, Hasan (2003). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yay.
- Çotuksöken, Yusuf (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Daharlı, Gülseda (2012). *5.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Sözcükleri Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2009). “Kimlik ve Dil”. *Türk Kimliği*. Ed. Çağatay Özdemir. İstanbul: Ötüken Yay. 18-25.
- Kaplan, Mehmet (2006). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Koç, Mustafa (2004). “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17.
- Kongar, Emre (1982). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Çağdaş Yay.
- Kula, Onur Bilge (2012). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı- I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Lahbabi, Muhammed Aziz (1996). *Kapalıdan Açığa Milli Kültürler Ve İnsani Medeniyet*. Çev. Bahaeddin Yediyıldız. Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Meriç, Cemil (1979). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Mete, Muhsin (1983). *Türk Edebiyatı Dergisi, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*. 24-25.
- Onan, Bilginer (2012). *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*. Ankara: Nobel Yay.
- Öztan, Güven Gürkan (2012). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Parlatır, İsmail (2008). *Deyimler*. Ankara: Yargı Yay.
- Püsküllüoğlu, Ali (2006). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yay.
- Santrock John W. (2014a). *Ergenlik*. Çev. Didem Müge Siyez. Ankara: Nobel Yay.
- Santrock, John W. (2014b). *Yaşam Boyu Gelişim*. Çev. Ed. Galip Yüksel. Ankara: Nobel Yay.
- Sever, Sedat (2013). “Edebiyat yapıtları çocukların duyu algılarını eğitir, kavram tasarımı sürecini devindirir...”. *Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimci Dergisi* 102: 24-26.

- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Uluçay, Melike(2011). *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Szvarlığının Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metinlere Altyapı Oluşturmada Yeterliliğiyi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Uludağ, etin (2010). *7. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Szvarlığiyi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Uzun L. (1988). *Dilbilim Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki rneklerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.

The Role of Idioms Which in Children's Literature Workson Cultural Transfers and The Level of Overlap with These Phrases in Turkish Textbooks*

Tuğba Barutcu**

Fatma Açıık***

Abstract

As a part of vocabulary, idiom is a basic tool handing down the culture of its own society from generation to generation. Idiom helps the children have a practical connection with the culture of society in which they live. Literal works and class books are the ones of primary materials which provide the acquisition of idiom. From this point of view, nineteen works consisting of novels and stories whose writers work on children's literature are analyzed in terms of idiom though our research. According to the results of this research, the statements identified were listed and briefly evaluated according to the inclusion of national and cultural elements. At the final part of our work, the determined idioms are compared with the ones in Turkish class books in grades 5, 6, 7 and 8. Thus, it has been tried to show that a Turkish teacher can make additional contributions to the language development and culture transfer of children with novels, stories and poetry books besides the textbooks.

Keywords

Children's literature, Turkish text books, vocabulary, idiom, culture.

* Date of Arrival: 03 February 2017 – Date of Acceptance: 20 October 2016

You can refer to this article as follows:

Barutçu, Tuğba ve Fatma Açıık (2018). "Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 183-209.

** Res. Asst. Dr., Kafkas University, Faculty of Education, Division of Turkish Education - Kars/Türkiye tugba.barutcu@kafkas.edu.tr

*** Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education, Division of Turkish Education – Ankara/Türkiye fatmaacik1@yahoo.com

Фразеологизмы в детской литературе, их роль в трансляции культуры и уровень совпадения с идиомами в турецких учебниках*

Тугба Барутчу**
Фатма Ачык***

Абстракт

Идиома как часть лексики - это основной инструмент, который транслирует культуру общества от поколения к поколению. Идиома помогает детям иметь практическую связь с культурой общества, в котором они живут. Литературные произведения и учебники являются основными материалами, которые обеспечивают приобретение идиомы. С этой точки зрения нами исследуются девятнадцать работ, состоящих из романов и рассказов для детей. Согласно результатам этого исследования, выявленные устойчивые выражения были зафиксированы и классифицированы в соответствии с включением национальных и культурных элементов. В заключительной части нашей работы выявленные идиомы сравниваются с таковыми в турецких учебниках для 5, 6, 7 и 8 классов. Таким образом, мы старались показать, что турецкий учитель может внести дополнительный вклад в развитие языка и передачу культуры детям, используя кроме учебников также и романы, рассказы и поэзию.

Ключевые слова

детская литература, турецкие учебники, словарь, идиомы, культура.

* Поступила в редакцию: 3 февраля 2017 г. – Принято в номер: 20 октябрь 2017 г.
Ссылка на статью:

Barutçu, Tuğba ve Fatma Açıık (2018). "Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Yer Alan Deyimlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Türkçe Ders Kitaplarındaki Deyimlerle Örtüşme Düzeyi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 183-209

** Научный сотрудник, д-р, Кавказский университет, педагогический факультет, кафедра преподавания турецкого языка,
tugba.barutcu@kafkas.edu.tr

*** Проф., д-р, Университет Гази, Педагогический факультет, кафедра преподавания турецкого языка,
fatmaacik1@yahoo.com

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi (E-Kitap)*

Bilal Güzel**

Türk klasiklerinin teknolojik imkânlardan yararlanarak dijital ortamda ilgili okuyucu ile buluşturulması düşüncesi ilk kez 2005 yılında temel bazı eserlerin e-kitap adı altında Kültür ve Turizm Bakanlığının resmi web sayfasından okurların hizmetine açılması ile gerçekleşti. O dönemde divan, mesnevi, tezkire gibi “Eski Türk Edebiyatı” alanına yönelik metinler; masal, destan, efsane gibi “Halk Edebiyatı” alanına yönelik türler ile “Yeni Türk Edebiyatı” alanına yönelik bazı inceleme araştırma kitapları sisteme yüklendi. Bu metinler alan örneklerine okurların daha kolay ulaşabilmesi adına öncü bir projenin parçaları oldu. Ancak yakın zamana kadar sistem üzerinde herhangi bir ekleme ya da güncelleme yapılmadı.

Hükûmet, Nisan 2016 tarihli vatandaşların kültüre erişimi ve katılımının sağlanması esasları üzerine kurulu olan Kültürel Kalkınma Programı’nda, kültür politikaları, somut ve somut olmayan kültür unsurlarının üretimi, kayıt altına alınması, gelecek nesillere aktarılması, tanıtılması konularında sorumluluk taşıma vurgusu yapmaktadır. Bu anlamda kültüre ait geleceğe taşınmasının önemli ve gerekli olacağı düşünülen kaynakların ilgili okurlar ile buluşturulması noktasında Kültür ve Turizm Bakanlığı da konunun ilk muhatabı olarak üzerine düşeni yapmaktadır. Bakanlık, telif eserlerin bası-

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Güzel, Bilal. (2018). “Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi (E-Kitap)”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 211-214.

** Araş. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ankara/Türkiye

mına verdiği destek yanında dünyada teknolojinin geldiği noktayı dikkate aldığımızda artık dijital eserlere de destek vererek bu eserleri sadece Türk okuyucusuna değil, dünyadaki muhataplarına da ulaştırmak düşüncesindedir. Bu çerçevede Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005 yılında temellerini attığı sistemi, 2017 yılı itibariyle güncellemeye başlamış ve “Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi” adı altında yeni klasik eserleri tek bir standart formatta ilgili muhatabı ile buluşturma kararı almıştır. Bu proje ile bir yandan şimdiye kadar dijital olarak yayınlanmamış Osmanlı dönemi Türk Edebiyatının klasik eserlerini e-kitap olarak yayımlayıp dünyanın dört bir tarafındaki Türkologlar, Türkoloji Öğrencileri ve meraklıların erişimine sunarken diğer yandan 2005 yılında Kültür Bakanlığı bünyesinde e-kitap olarak yayımlanan eserlerin güncellenmesini yapmaktadır. Kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı faaliyetlerinin en önemli destekleyici kurumlarından biri olarak Bakanlığın bu eserleri e-kitap formatı ile dijital ortamda yayınlaması ile sadece Türkiye’de değil dünyada da söz konusu çalışmalara ulaşım kolaylığı sağlanıyor olması büyük bir hizmettir. Ayrıca dijital ortamda sunulacak olan eserlerin her zaman güncellenmesi, yeni bilgilerle zenginleştirilmesi de mümkün olabilecektir. Bu yıl itibariyle akademik inceleme bölümlerinin hacim olarak az tutulduğu buna karşılık metin kısımlarının öne çıkarıldığı, standart inceleme kısımları ve ortak yazım ilkelerine göre düzenlenmiş metinler divan, mesnevi, mecmua, tezkire ve tarihî metinler başlıkları altında sunulmuştur. Bakanlık görüşü olarak ileriye yönelik halk bilimi/kültürüne dâhil edilebilecek temel türlere dair eserlerin de sistemde yer alması düşünülmektedir. Gelenek her toplumda çağdaş sanatları besleyen çok önemli bir kaynaktır. Bu yolla sadece akademik dünyaya değil çağdaş sanatçıya da erişilebilirlik sağlanmış olacaktır. Şu an güncel haliyle e-kitap sayfasında 70 divan, 39 mesnevi, 7 mecmua, 22 tezkire ve 7 tarihî metin bulunmaktadır. Bu metinlerden bazıları daha önce başka yayınevleri tarafından basılmış Türk edebiyatının temel eserleri, bazıları ise ilk kez dijital ortamda okurlara sunulan metinlerdir. Bunlardan bazılarında söz etmek gerekir. Örneğin uzunca bir süre yayımlanmadan bekleyen *Heşt Bihîşt*, tespit edilen on sekiz yazmaya dayalı bir edisyon kritik çalışması olarak ilk kez bu proje ile okuyucuyla buluştu. Eserin yayımlanmış olmasının önemi sadece tezkire türünün ilk örneği olması ile sınırlı değildir. *Heşt Bihîşt*, aynı zamanda edisyon kritikli bir metnin nasıl yapılması gerektiğinin de dikkate değer örneği dense yanlış olmaz. Benzer şekilde Riyâzî Tezkiresi de uzun zamandır okurla buluşmayı bekleyen metinler arasında idi. Proje çerçevesinde tezkireler başlığı altında Sehî Bey-*Heşt-Bihîşt*, Riyâzî-*Riyâzüş-Şuarâ* ve Ubeydî’-*Netâyicül-Ezbâr* ilk

kez yayımı yapılan metinler olmakla birlikte Mustafa Âlî-Künhül-Abbâr, Mehmet Tevfik-Kâfile-i Şuarâ, Ali Kayayev-Terâcim-i Ulemâ-yı Dağıstan, Hüseyin Ayvansarâyî-Vefâyât-ı Ayvansarâyî, Âşık Çelebi-Meşâirü’ş-Şuarâ, Silahdarzâde Tezkiresi, Esrar Dede-Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, Ali Emîrî Efendi-Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid, Ali Emîrî Efendi-İşkodra Vilâyeti Şairleri gibi daha önce basılı olarak çeşitli yayınevlerinden çıkmış önemli eserler dijital olarak sistem üzerinden yayımlanmıştır.

E-Kitap projesinin bir diğer ayağı divanlardır. Bu başlık altında yayımlanan en yeni divanlar, *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, *Azmizâde Hâletî Divanı*, *Lâzikizâde Feyzullah Nâfiz Divanı*, *Diyarbakırlı Hâmî Divanı*, *Numan Mâhîr Divanı*, *Zâtî Divânı*, *Tâcizâde Cafer Çelebi Divanı*, *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı ve Neft Divanı*’dır. Metinler eklenmeye devam ettikçe kadın şairler, sultan şairler gibi başlıklar altında bu metinler değerlendirilecektir. *Mihri Hâtun Divanı* sistemde olmakla birlikte Leylâ Hanım ve Şeref Hanım’ın Divanları da çok yakında sistemde olacaktır. Sultan şairlerden yeni eklenen isimler Şâhî ve Adlî’nin Divanlarıdır. Bu isimlerin de çeşitlendirilmesi için proje ekibi çalışmalarını devam ettirmektedir.

Mesneviler başlığı altında *Aşki-Heft-Peyker*, *Çâkerî-Yûsuf u Züleyhâ*, *Firâki-Hüsrev ü Şîrin*, *Üdî-Macerâ-yı Mâh*, *Üsküdarlı Sırrî- Hikâye-i Garîbü’l-Âsâr*, *Kâtib-zâde Bekâyî-Maktel-i Hüseyin (Kitâb-ı Kerbelâ)*, *Behişt-İskendernâme*, *Defter Emîni Mustafa Çelebi-Varka ve Gülşah* eserleri ilk defa e-kitap olarak yayımlanmıştır.

E-kitap projesi kapsamında eser yayımlanan bir diğer başlık ise mecmualardır. Nûh b. Mustafa Konevî-*Mecmûa-i Gazeliyyât*, *Mecmûa-i Eşâr* ilk defa e-kitap olarak yayımlanmıştır. Bunlardan başka *Pervane Bey Mecmuası*, *Mecmuâtü’l-Letâif ve Sandukâtü’l-Maarif*, *Sultâna Hübâna Münâsib Eşâr* ve Süleyman Nahîfî’ye ait *Na’t ve Miraciyye Mecmuası* da ilk kez dijital ortamda yayımlanan eserlerdendir.

Projenin Târihnâmeler başlığı altında ise *Adlî-Menzûme-i Feth-i Şîrvân ve Demirkapı*, *Mehmet Cemîl-Muhtasar ve Manzûm Târih-i Osmânî* ve *Vuslatı Ali Bey-Gazânâme-i Çehrin* adlı metinler yayımlanmıştır.

Projenin bir diğer basamağı daha evvel yine Kültür Bakanlığınca e-kitap kapsamında yayımlanan eserlerin güncellenmesidir. Bu eserler proje editörleri tarafından gözden geçirilerek tekrar yayımlanmaktadır. Daha evvel inceleme ve metin bölümleri ayrı ayrı yayımlanan eserler tek dosyada birleş-

tirilip kitap formatında uygun hale getirilmektedir. Güncellenen eserlerde kaynakça, sayfa düzeni, dipnot gibi konularda bütünlük sağlanmıştır. Şuana kadar toplam 60 eser gözden geçirilerek yeniden yayımlanmıştır.

Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması (E-Kitap) Projesi'nde yeni eserlerin yayımlanmasına devam edilmektedir. Okuyucular <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> adresinden ilgili eserlere ulaşabilirler. Bu vesileyle e-kitap fikrinin ortaya çıkmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunan ekibe ve destekleyici kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığına teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kökü Mazide Bir Âti: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) Projesi*

Saadet Çetin**

Biyografiler köklü geçmişiyle zengin bir tarih ve insan birikimine sahip uygarlıkların önemli kaynakları arasında yer alır. Türk toplumu da Osmanlıdan başlayarak zengin bir biyografi geleneği meydana getirmiştir. Şair ve edipler başta olmak üzere hattatlar, önemli devlet adamları, veliler ve bilginler hakkında kapsamlı tezkireler bulunmaktadır. 20. yüzyıla kadar kesintisiz devam eden bu geleneğin çeşitli modern örnekleri de bulunmaktadır. 1970'li yıllarda Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* isimli çalışması şair ve yazarları günümüze kadar taşıyan ilk sözlük niteliğindedir. Yapı Kredi Yayınlarının hazırladığı *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2001) ve daha sonra Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının Türk dünyası edebiyatı ve edebiyatçıları üzerine yaptığı çalışma buna örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmaların tümü yararlı olmakla birlikte hazırlanma kriterleri açısından tutarlı ve net olmadıkları görülmektedir. Daha kullanışlı, bütüncü ve kapsamlı olana ulaşma yolunda birbirine eklenerek ve zenginleşerek devam eden bu geleneğin son örneği ise Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) projesidir. Ahmet Yesevi Üniversitesi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II projesi, 1860'dan itibaren eser vermiş şair ve yazarlardan başlayarak 1985 doğumlulara kadar şair ve yazarların biyografilerinin yer aldığı bir sözlük olacaktır.

Bu çalışma aslında başlangıçtan 20. yüzyıla kadar olan süreçteki şair ve yazar biyografilerinin hazırlandığı Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü I projesinin ikinci ve tamamlayıcı basamağıdır. Prof. Dr. Mustafa İsen'in başkanlığındaki edi-

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Çetin, Saadet. (2018). "Kökü Mazide Bir Âti: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) Projesi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 215-218.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi – Eskişehir/Türkiye.
saadetcetin45@gmail.com

tör grubu tarafından yürütülen projenin ilk aşaması 1 Şubat 2013 ile 31 Mart 2015 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Eylül 2013 itibariyle yazılan maddelerin Genel Ağ ortamında kullanıcılarla paylaşılmaya başlandığı projede, ölüm tarihi 1920 yılına kadar olan Türk şair ve yazarların biyografileri yazılmıştır. İlk projede daha önce Halûk İpekten, Musafa İsen vd. tarafından hazırlanan *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (1998) adlı çalışmada tespit edilen 3180 ismin şu an itibariyle tekke ve aşık edebiyatı ile birlikte 6980 şair ve yazar sayısına ulaştığı görülmektedir. Bu maddeler 438 farklı yazar tarafından hazırlanmıştır. Böylece tezkirelerde yer almamış ama bir şekilde edebiyat ortamına dahil olmuş isimlerin de unutulmasının önüne geçilmiş ve Türk edebiyatının zenginliği gerçek anlamda ortaya çıkarılmıştır. www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com üzerinden yayınlanmaya başladığı günden itibaren basında önemli bir adım olarak karşılanan çalışma hakkında birçok gazete ve internet sitesinde haberler yayınlanmış; sistem, Doğan Hızlan başta olmak üzere çeşitli köşe yazarları tarafından tanıtılmıştır. Projenin elverişli bir kullanıma ulaşması anlamında bir diğer somut adım ise Milli Eğitim Bakanlığının elektronik eğitim portalı Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nda yayınlanmasıdır. Böylece öğrenci ve öğretmenlerin temel kaynaklar kullanılarak hazırlanmış, güvenilir ve doğru bilgiye ulaşmaları sağlanmıştır.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nün 20. yüzyıla kadar olan birinci aşamasından sonra batılılaşma hareketlerinin başladığı Tanzimat döneminden günümüze kadar olan kısmının da projeye dahil edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) projesi tarih, kültür ve edebiyatın geçmişten geleceğe bir bütün olarak düşünülmesi gerektiği ve bir uygarlıkta devamlılığın esas olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu sebeple Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II (20. Yüzyıldan Günümüze 1860-1985) projesi bir bütünün parçası olarak düşünülmelidir. Buradaki kapsam Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü I (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla) projesi ile bütünlük sağlayacak çerçevede düzenlenmektedir. Bununla birlikte proje sadece Türkiye ile sınırlı kalmayacaktır. Balkan coğrafyasında, Kıbrıs'ta Türkçe yazan; Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde "gurbetçi" tanımıyla bulunan, Cengiz Aytmatov gibi eserleriyle ülkemizde çok tanınanların biyografilerine de yer verilecek projenin alt editörlükleri şunlardır: 1800-1900, 1901-1930, 1931-1960, 1961-1985, Balkan Yazar ve Şairleri, Polisiye - Bilim Kurgu, Türk Dünyası (Balkan Ülkeleri Dışında), Çocuk Edebiyatı, Aşık ve Tekke Edebiyatı.

1 Mart 2017 tarihinde başlayan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II projesi Prof. Dr. Mustafa İsen'in başkanlığı ve Prof. Dr. Yakup Çelik'in başkan yardımcılığında yürütülmektedir. Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, Prof. Dr. Fazıl Gökçek, Doç. Dr. Gonca Gökalp Alpaslan, Doç. Dr. Mustafa Kurt dönem editörlüklerini üstlenirken Prof. Dr. Osman Horata ve Doç. Dr. Tuba Durmuş ise bir önceki projenin birikimiyle danışmanlık sağlamaktadır.

1860 ve 1985 yılları arasını kapsayan biyografik sözlükte, edebi eser kaleme almış şair ve yazarların, edebiyat eleştirisine veya kuramlarına katkı yapan eleştirmenlerin tümü sözlüğe alınacaktır. Modern biyografi yöntemleri kullanılarak hazırlanacak maddelerin kapsamı ise şair/yazar/eleştirmenlerin edebi başarıları kıstas alınarak belirlenecektir.

Proje ekibinin çalışma sistemi literatür taramalarıyla tespit edilen şair ve yazarların biyografilerinin akademisyenler ve araştırmacılar tarafından yazılmasının ardından editör gruplarının kontrolünden geçirilerek yayınlanması şeklindedir. Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından hazırlanan bir veri tabanı üzerinden işleyen sistemde madde yazmak isteyen üyelerin şair/yazar/eleştirmeni talebi ve editörlerin onayının ardından madde yazma işlemi başlamaktadır. Genellikle şair/yazar/eleştirmen üzerine kitap yazmış, tez yapmış kişilerce projenin yazım kurallarına uygun şekilde yazılan maddeler, ilgili editör tarafından sistem üzerinden incelenmektedir. İnceleme aşamasında düzeltmeler yapan editörler, yetersiz bulunan maddeleri gerekli notlarla birlikte tekrar yazılmak üzere yazara geri gönderebilmektedir. Editör tarafından yapılan köklü değişikliklerde ise yazarın onayı alınmaktadır. Bu haliyle yazar ve editör arasında işbirliği içerisinde gerçekleştirilen, Türkiye'nin çeşitli şehir ve üniversitelerinden katılımı zenginleşip gelişen proje adeta ulusal bir okul niteliği arz etmektedir.

Bir veri tabanı üzerinden okuyucuya sunulan projenin, istenildiği zaman güncellenebilecek olması bilginin doğruluk ve güvenilirliğini artırmaktadır. Temel kaynaklar kullanılarak ve alanında uzman kişilerce akademik bir ansiklopedi olarak hazırlanan proje maddeleri bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara önemli bir malzeme sağlamaktadır. Ayrıca hizmet veren veri tabanı çeşitli anahtar kelimelerle arama yapıldığında tüm sistemi anahtar kelimeye göre listeleyerek okuyucuya sunmaya elverişli bir şekilde programlanmıştır. Böylece bir şair/yazar hakkında yazılmış akademik maddeye ulaşmanın çok ötesinde bir kullanım sunmaktadır. Şair/ yazarların memle-

keti, doğum ve ölüm tarihleri, yaşadığı yerler, eserleri, eser verdikleri türler, bağlı oldukları kurum ve kuruluşlara göre de arama yapılabilmektedir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II projesinde ilk başta belirlenmiş 4000 civarında şair ve yazarın yapılacak araştırmalarla artması planlanmaktadır. Şu anda projede 7760 madde bulunmaktadır. Projenin en önemli hedefi, daha önceki çalışmalarda tespit edilen sayıların üzerine çıkararak var olan bu birikimi çağdaş biyografi yöntemleriyle ortaya koymaktır. Hazır olan maddelerin yayınlanmaya başladığı ve Mart 2019'da tamamlanması planlanan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü II projesine teis.yesevi.edu.tr adresi üzerinden erişim sağlanabilmektedir.

Bu vesile ile bu projenin hem birinci hem de şu an sürecin devam ettiği ikinci kısmına teknik ve maddi destek vererek, bir üniversiteden beklendiği gibi, akademik projelerin ortaya çıkmasında çok önemli katkıları olan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'ne teşekkürlerimizi sunuyoruz. Proje grubu, Türk edebiyatına ait zengin biyografi geleneğine katkı sağlamak isteyen yeni madde yazarlarını beklemektedir.

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ)*

Fatih Özer**

Eski Türk Edebiyatı alanına dâhil edilebilecek metinlere dair bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük çalışmalarının tarihi çok eskiye gitmiyor maalesef. 2014 yılında edebiyat metinlerinin bilgisayar programları yoluyla daha kolay ve hızlı bir şekilde bağlamlı dizin ve işlevsel sözlüklerinin hazırlanması amacıyla başlatılan proje, daha önce bu konuda hazırlanan birkaç tez çalışmasından ibaret bir çerçevenin ilk kez toplu olarak değerlendirilmesine olanak tanıdı. Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak öncülüğünde çok sayıda alan uzmanı tarafından yürütülen proje Türkiye'nin çok değişik üniversitelerindeki akademisyenler ve lisansüstü öğrenciler tarafından da metin girdileri ile geliştiriliyor.

“Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü” adını taşıyan projenin ilk örnekleri ve dolayısıyla temelleri 2007 yılında Furkan Öztürk'ün hazırlamış olduğu *Bâkî Divanı Sözlüğü [bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük]* ve yine 2011 yılında Özer Şenödeyici'nin hazırlamış olduğu *Nâîlî Divanı Sözlüğü [bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük]* adlı bu iki doktora tezinin çalışmaları esnasında şekillenmiştir.

Bu çalışma ile Türk dilinde yazılmış olan eserlerdeki sözcüklerin, birlikte kullanıldığı kelimeler, hangi anlamlarda ve bağlamlarda kullanıldığı ortaya konulabilmektedir. Ayrıca, edebî eserlerdeki folklorik unsurlar tespit edilebilmekte, dilin tarihsel süreçte geçirdiği değişimler takip edilebilmektedir. Bunun yanında, sanatçıların üslupları hakkında, somut ve istatistikî verilere de ulaşmak mümkündür. Çalışmanın bir diğer sonucu ise, tanıklı ve tarihsel bir Türkçe sözlüğün vücuda getirilmesi olacaktır. Yazarların/şairlerin üsluplarının ve söz varlıklarının mukayesesinin araştırma konusu olabilmesi, bahsi geçen çalışma kapsamında elde edilecek verilerle kolaylaşacaktır.

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Özer, Fatih. (2018). “Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ)”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 86: 219-221.

** Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı – Ankara/Türkiye
fatih@yesevi.edu.tr

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ) oluşturulurken öncelikli olarak dizinlerin hazırlanmasında zamandan tasarruf sağlamak gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Yukarıda bahsi geçen iki tezin de dizin kısımlarının hazırlanma süresi yaklaşık 6 ay sürmüştür. Sistemin şimdiki imkânlarla dizinleme süresi ise ortalama 5 dakika gibi çok kısa bir süreye inmiştir.

Temmuz 2018 verilerine göre sistem üzerinde 1.120 kayıtlı kullanıcı bulunmaktadır. Bu kullanıcılardan bazıları ortaklaşa 1 eser incelemesi yaparken bazı kullanıcılar birden fazla eser üzerinde incelemelerde bulunmaktadır. Sisteme verileri kaydedilmekte olan 614 eser bulunmaktadır. Bu eserlerden yaklaşık olarak %20'sinin anlam verme işlemi tamamlanmıştır. Sistem üzerinde günlük ortalama olarak 7 bin kelime fişlenmektedir. Bunun yanında TEBDİZ Sisteminde edebiyatın söz varlığı hızlı ve kolay bir şekilde tespit edilebilmekte ve metinlerde kullanılan kelimelerin ek, şekil, tür, âyet, hadîs, kelâm-ı kibar, atasözü, deyim, argo ifade, kalıplaşmış ifade, dua ifadeleri, vezin gibi birçok detay bilgiler taranabilmektedir. Sistem sayesinde mensur metinler, divanlar ve mesneviler üzerine çalışma yapma imkânı elde edilmektedir.

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ)'nde metin bağlamından anlamlandırılmış 9.778.981 kelime bulunmaktadır. Söz konusu kelimeler 437.270 madde başı altında toplanmışlardır. Atasözü, deyim, kelâm-ı kibar, kalıp ifade başlıkları altında toplanmış kelime sayısı 135.367'dir. 41.472 farklı ayet ve hadise anlam verilmiştir. Yukarıda vermiş olduğumuz sayılar anlamlandırılmış kelimeler üzerinden verilmiş; henüz anlam verilmemiş kelimeler dâhil edilmemiştir.

Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü Sistemi (TEBDİZ) şu anda basit düzeyde taramaya açılmıştır. Sistem gelişimi %50 düzeyine ulaştığında ise detaylı tarama yapılabilir hâle gelecektir. Detaylı taramada aşağıda yer alan veriler elde edilebilecektir:

- Taranan kelimenin hangi eserlerde geçtiği, hangi anlamlarda kullanıldığı, hangi eser/yüzyılda ne sıklıkta kullanıldığı bilgisine tanıklarıyla beraber ulaşılabilecektir.
- Taranan kelimenin dil varlığına hangi zamanda (dönem, yüzyıl, şair/yazar) girdiği; kullanılmıyor ise ne en son ne zaman kullanıldığı bilgisine

ulaşılacaktır. Ayrıca iki süreç arasındaki kullanım sayıları, kullanan/kullanmayan yazarlar/şairler verilerine de ulaşılacaktır.

- Nazım türleri, nazım şekilleri, vezinler, kelime grupları, ekler (atasözü, deyim, ayet, hadis vb.) üzerine araştırmalar yapılabilecektir. Örneğin 17. Yüzyılda yer alan cülûsiyye türüne ait metinlere kolayca ulaşılacaktır.
- Kelime sıklıkları, birlikte kullanılan kelimeler üzerine incelemeler yapılabilecektir.

Sisteme entegre programlar vasıtasıyla çeşitli çalışmalar da yapılabilmektedir. Transkripsiyon programı ile %86-90 doğruluk oranıyla metinler hızlıca transkribe edilebilmektedir. Geliştirilmekte olan metin tamiri programı ile de Arap harfli metinlerden okunamayan veya bilinmeyen kelimeler, öncesinde ve sonrasında yer alan kelimelerin girilmesiyle uygun kelimelerin listesini sunabilecektir.

İlgilenenler sisteme <http://tebdiz.com/> adresi üzerinden ulaşabilir ve katkı sağlayabilirler. Bu ve benzer projelerin alanda yaygınlaşması metinler üzerinden yapılan çalışmaların sağlanmasının yapılmasına da olanak sağlayacaktır.

bilig
Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihî ve güncel gerçeklerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak; Türk Dünyasıyla ilgili olarak, uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları kamuoyuna duyurmak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'de, sosyal bilimler alanında, Türk Dünyasının tarihî ve güncel problemlerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan, bu konuda çözüm önerileri getiren yazılara yer verilir.

bilig'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Türk Dünyasıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin *bilig*'de yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

bilig, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Kış sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

bilig'e gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına iade edilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle

saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Abmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*'na devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

bilig'in yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce ve diğerk Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir. Türk lehçelerinde hazırlanmış yazılar, gerektiği takdirde Yayın Kurulunun kararıyla Türkiye Türkçesine aktarıldıktan sonra yayımlanabilir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1. Başlık:** İçerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.
- 2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i:** Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise normal ve eğik harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i belirtilmelidir.
- 3. Öz:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan a, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Makalenin sonunda; yazı başlığı, öz ve anahtar kelimelerin İngilizce ve Rusçaları bulunmalıdır. Rusça özetler gönderilmediği takdirde dergi tarafından ilave edilir.
- 4. Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

Yazılar öz ve kaynakça dahil 7.000 (yedibin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük ve koyu karakterde yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır. Aşağıda tablo örneği sunulmuştur.

Tablo 1. *bilig'deki Yayınlarla İlgili Bilgiler*

Yayın türü	Yayın sayısı	Sayfa sayısı			Kaynak sayısı		
		N	X	SS	N	X	SS
Makale	96	2042	21,3	7,5	2646	27,6	15,8
Kitap tanıtımı	4	30	7,5	4,4	31	7,8	8,3
Toplam	100	2072	20,7	7,9	2677	26,8	16,1

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan

1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Köprülü 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır:

(Gökay vd. 2002: 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Tanpınar (1976: 131), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

Köprülü (1926, Çelik 1998'den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir. İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com [Erişim: 15.12.2014]

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnek:

İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yay.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır, ; künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Taner, Refika ve Asım Bezirci (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Başvuru Kitapları. İstanbul: Gözlem Yay.

Kaynağın üçten fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı yazılmalı, sonra vd. ya da ve diğerleri kısaltması kullanılmalıdır.

Örnek:

Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzulî Türkçe Divân*. Ankara: İş Bankası Yay.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa no bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Berk, İlhan (1997). *Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Demir, Nurettin (2012). “Türkçede Evidensiyel”. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 62: 97-117.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Sermet Matb.

Aynı yazara ait birden fazla yapıt kaynakçada gösterilecekse bu durumda, ilk esere yer verildikten sonra aynı yazarın diğer eserleri için ad ve soyadı düzenini yinelemek gerekmez, bunun yerine ad ve soyadı bilgisi yerine bir uzun çizgi konabilir. Aynı yazara ait birden fazla eserin kaynakçadaki sıralaması, soyadı alfabetik bir ayarlamaya müsait olmadığı için, eserlerin alfabetik sırasına göre yapılır.

Örnek:

Develi, Hayati (2002). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

_____ (2003). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

Kaynaklar, **bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde**, (a, b) şeklinde gösterilmelidir.

Örnek:

Develi, Hayati (2002a). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

Develi, Hayati (2002b). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla maddenin yazılış tarihi, tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt nosu, yayın yeri, yayınevi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

İpekten, Haluk (1991). "Azmi-zâde Mustafa Hâletî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 348-349.

Tezler, kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, tezin yazıldığı tarih, eğik karakterle tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin bulunduğu şehir ve üniversitenin adı yer almalıdır:

Örnek:

Karakaya, Burcu (2012). *Garibi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

Yazmalar, Yazar. Eser Adı. Kütüphane. Koleksiyon. Katalog numarası. yaprağı. şeklinde kaynak gösterilmelidir:

Örnek:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetül-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emîrî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için Yazarın soyadı, Yazarın adı. "Mesajın başlığı". İnternet adresi. (Erişim Tarihi) bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.02.2009).

Henüz yayınlanmamış ama yayınlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir.

Örnek:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". *Energy Economics*. Baskıda (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Yazışma Adresi

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuşuoğlu Sok. No: 30

06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 216 06 00 • Faks: (0312) 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr

bilig
Journal of Social Sciences of the Turkic World
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Editorial Principles

bilig aims to present the cultural riches as well as the historical and contemporary realities of the Turkic world within a scientific framework. It also aims to inform the public of scientific studies of international quality focusing on the Turkic World.

bilig publishes articles that approach the current and historical problems of the Turkic world from a scientific perspective and propose solutions to these issues.

Submissions to *bilig* should be original articles producing new and worthwhile ideas and perspectives or evaluating previous studies in the field. *bilig* also publishes essays introducing authors and works and announcing new and recent activities related to the Turkic world.

An article to be published in *bilig* should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if this is clearly indicated.

bilig is published quarterly: Winter/January, Spring/April, Summer/July and Autumn/October. At the end of each year, an annual index is prepared and published in the Winter issue. Each issue is forwarded to subscribers, libraries and international indexing institutions within one month after its publication.

Review of Articles

Articles submitted to *bilig* are first reviewed by the Editorial Board in terms of the journal's editorial principles. Those found unsuitable are returned to their authors for revision. Academic objectivity and scientific quality are considered of paramount importance. Submissions found suitable are referred to two referees working in relevant fields. The names of the referees are kept confidential and referee reports are archived for five years. If one of the referee reports is positive

and the other negative, the article may be forwarded to a third referee for further assessment or alternatively, the Editorial Board may make a final decision based on the nature of the two reports. The authors are responsible for revising their articles in line with the criticism and suggestions made by the referees and the Editorial Board. If they disagree with any issues, they may make an objection by providing clearly-stated reasons. Submissions which are not accepted for publication are not returned to their authors.

The royalty rights of the articles accepted for publication are considered transferred to Ahmet Yesevi University Board of Trustees. Authors have full responsibility for the views expressed in their articles and for their stylistic preferences. Quotations from other articles and duplication of photographs are permitted as long as they are fully referenced and cited.

Language of Publication

The language of the journal is Turkish as spoken in Turkey. However, each issue may include articles in English or in other Turkish dialects as long as the number of these do not exceed one-third of the total number of articles in the issue. Based on the decision of the Editorial Board, articles submitted in other Turkish dialects may have to be published after being translated into Turkish as spoken in Turkey.

Style Guidelines

The following rules should be observed while preparing an article for submission to *bilig*:

- 1. Title of the article:** The title should suit the content and express it in the best way, and should be written in **bold** letters. The title should consist of no more than 10-12 words.
- 2. Name(s) and address(es) of the author(s):** The name(s) and surname(s) of the author(s) should be written in **bold** characters, and addresses should be in normal font and italicized; the institution(s) the author(s) is/are affiliated with, their contact and e-mail addresses should also be specified.
- 3. Abstract:** The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 75 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts. Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. There should be a single space between the body of the abstract and the

keywords. The keywords should be comprehensive and suitable to the content of the article. The English and Russian versions of the title, abstract and keywords should be placed at the end of the article. In case the Russian abstract is not submitted, it will be added later by the journal.

4. Body Text: The body of the article should be typed on A4 (29/7x21cm) paper on MS Word in Size 12 Times New Roman or a similar font using 1,5 line spacing. Margins of 2,5 cm should be left on all sides and the pages should be numbered. Articles should not exceed 7.000 words including the abstract and bibliography. Passages that need to be emphasized in the text should not be bold but italicized. Double emphases like using both italics and quotation marks should be avoided.

5. Section Titles: The article may contain main and sub-titles to enable a smoother flow of information. The main titles (main sections, bibliography and appedices) should be fully capitalized while the sub-titles should have only their first letters capitalized and should be written in bold characters.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. In tables vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate the subtitles within the table. The table number should be written at the top, fully aligned to the left, and should **not** be in italics. The caption should be written in italics, and the first letter of each word in the caption should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text. Figures should be prepared in line with black-and-white printing. The numbers and captions of the figures should be centered right below the figures. The figure numbers should be written in italics followed by a full-stop. The caption should immediately follow the number. The caption should not be written in italics, and the first letter of each word should be capitalized. Below is an example table.

Table 1. *Information Concerning Publications in bilig*

Publication type	Number of publications	Number of pages			Number of references		
		N	X	SS	N	X	SS
Article	96	2042	21,3	7,5	2646	27,6	15,8
Book review	4	30	7,5	4,4	31	7,8	8,3
Total	100	2072	20,7	7,9	2677	26,8	16,1

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 2.5 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 2.5 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 1 point smaller. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered automatically.

Citations within the text should be given in parentheses as follows:

(Köprülü 1944: 15)

When sources with several authors are cited, the surname of the first author is given and 'et. al' is added.

(Gökay et al. 2002: 18)

If the text already includes the name of the author, only the date should be given:

In this respect, Tanpınar (1976: 131) says ...

In sources and manuscripts with no publication date, only the surname of the author should be written; in encyclopedias and other sources without authors, only the name of the source should be written.

While quoting from a quotation, the original source should also be specified:

Köprülü (1926, qtd. in Çelik 1998).

Personal interviews should be cited within the text by giving the surnames and dates; they should also be cited in the bibliography. Internet references should always include date of access and be cited in the bibliography.

www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com [Accessed: 15.12.2014]

9. References: References should be placed at the end of the text, the surnames of authors in alphabetical order. The work cited should be entered with the surname of the author placed at the beginning:

Example:

İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yay.

Köprülü, Mehmet Fuat (1961). *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. İstanbul: MEB Yay.

If a source has two authors, the surname of the first author should be placed first; it is not functional to place the surname of the other authors first in alphabetical order.

Example:

Taner, Refika and Asım Bezirci (1981). *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler. Başvuru Kitapları*. İstanbul: Gözlem Yay.

If a source has more than three authors, the surname and name of the first author should be written, and the other authors should be indicated by et.al.

Example:

Akyüz, Kenan et.al. (1958). *Fuzulî Türkçe Divân*. Ankara: İş Bankası Yay.

The titles of books and journals should be italicized; article titles and book chapters should be placed in quotation marks. Page numbers need not be indicated for books. Shorter works like journals, encyclopedia entries and book chapters, however, require the indication of page numbers.

Example:

Berk, İlhan (1997). *Poetika*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Demir, Nurettin (2012). "Türkçede Evidensiyel". *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 62: 97-117.

Translator's, compiler's and editor's names (if there are any) should follow the author and title of the work:

Example:

Shaw, Stanford (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Trans. Mehmet Harmancı. İstanbul: Sermet Matb.

If several references by the same author need to be cited, then the name and surname of the author need not be repeated for subsequent entries following the first entry. A long dash may be used instead. Several references by the same author should be listed according to the alphabetical order of work titles.

Example:

Develi, Hayati (2002). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

_____ (2003). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi.

If **more than one work by the same author of the same date** need to be cited, they should be indicated by (a, b).

Example:

Develi, Hayati (2002a). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*. Ankara: TDK Yay.

Develi, Hayati (2002b). *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi

For **encyclopedia entries**, if the author of the encyclopedia entry is known, the author's surname and name are written first. These are followed by the date of the entry, the title of the entry in quotation marks, the full name of the encyclopedia, its volume number, place of publication, publisher and page numbers:

Example:

İpekten, Haluk (1991). "Azmi-zâde Mustafa Hâleti". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 348-349.

For **theses and dissertations**, the following order should be followed: surname and name of the author, date, full title of thesis in italics, thesis type, city where the university is located, and the name of the university:

Example:

Karakaya, Burcu (2012). *Garibi'nin Yûsuf u Züleyhâsı: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Master's Thesis. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.

Handwritten manuscripts should be cited in the following way: Author. Title of Work. Library. Collection. Catalogue number. sheet.

Example:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

To cite a **study found on the Internet**, the following order should be followed:
Author surname, Author name. "Title of message". Internet address. (Date of Access)

Example:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. "Geçinme Endeksi (Ücretliler)" Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <http://evds.tcmb.gov.tr/> (Accessed: 04.02.2009).

An article accepted for publication but not yet published can be cited in the following way:

Example:

Atılım, Murat ve Ekin Tokat (2008). "Forecasting Oil Price Movements with Crack Spread Futures". *Energy Economics*. In print (doi:10.1016/j.eneco.2008.07.008).

Address

Ahmet Yesevi Üniversitesi
bilig Dergisi Editörlüğü

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuğuoğlu Sok. No: 30
06430 Bahçelievler / ANKARA / TÜRKİYE
Phone: +90 312 216 06 00 • Fax: +90 312 216 06 09
bilig.yesevi.edu.tr
bilig@yesevi.edu.tr

